

Selvitys vaativista erotilanteista ja palvelujärjestelmästä

Kansallisen lapsistrategian toimenpide 12

Sosiaali- ja
terveysministeriö

Sosiaali- ja terveysministeriön
RAPORTEJA JA MUISTIOITA | 2025:12

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2025:12

Selvitys vaativista erotilanteista ja palvelujärjestelmästä

Kansallisen lapsistrategian toimenpide 12

Johanna Vaitomaa ja Riitta Särkelä

Sosiaali- ja terveysministeriö Helsinki 2025

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Sosiaali- ja terveysministeriö
CC BY-NC-ND 4.0

ISBN pdf: 978-952-00-4237-0
ISSN pdf: 2242-0037

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2025

Selvitys vaativista erotilanteista ja palvelujärjestelmästä Kansallisen lapsistrategian toimenpide 12

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2025:12

Julkaisija Sosiaali- ja terveysministeriö

Tekijä/t Johanna Vaitomaa, Riitta Särkelä, Virve Toivonen, Marianne Mäenpää, Katri Tala, Eveliina Nilosaari, Hanna Nylén, Pertti Virtanen, Marja Sundqvist

Toimittaja/t Johanna Vaitomaa ja Riitta Särkelä

Kieli suomi **Sivumäärä** 194

Tiivistelmä

Raportti vastaa lapsistrategian toimenpiteeseen: laaditaan selvitys vanhempien eron jälkeisistä ns. vaativista erotilanteista sekä tähän liittyvästä palvelujärjestelmästä. Selvityksessä on luotu kokonaiskuvaa vaativat erot -ilmiöön liittyvistä tekijöistä ja kuvattu sitä, miten erilaiset palvelut ja muut viranomaistoimet ja tuomioistuinten päätöksenteko toimivat niissä tilanteissa, kun vanhemmat asuvat erillään ja tilanteeseen liittyy haasteita sekä sitä, millä toimilla järjestelmää (palvelut ja päätöksenteko) ja sääntelyä voidaan parantaa, jotta lapsen oikeudet toteutuisivat ja lapsen asema vaikeissa erotilanteissa, huoltajuusriidoissa ja oikeusprosesseissa paranisi. Lisäksi nostetaan esiin, miten näihin tilanteisiin liittyvää väkivaltaa voidaan tunnistaa ja puuttua sekä miten lapsen oikeus suojeluun turvataan tilanteissa, joissa on taustalla vanhempien välinen konflikti lasten huollosta ja tapaamisista ja samanaikainen lapsen itsensä, vanhemman tai ulkopuolisen tahon ilmaisema huoli lapsen turvallisuudesta, terveydestä tai hyvinvoinnista. Selvityshenkilöiden ehdotukset pohjautuvat kyselyjen, kuulemisten, aikaisempien selvitysten ja tutkimusten pohjalta selvityshenkilöiden tekemiin johtopäätöksiin. Ehdotuksista osa on nopeasti toteuttavissa, osa vaatii lainsäädäntömuutoksia, selkeitä resurssivarauksia ja jotkin myös jatkoselvittämistä.

Asiasanat lapset, lapsen oikeudet, ero, väkivalta, huoltoriita

ISBN PDF 978-952-00-4237-0

Asianumero VN/28976/2024

ISSN PDF 2242-0037

Hankenumero STM131:00/2024

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4237-0>

Utredning om krävande skilsmässofall och servicesystemet Åtgärd 12 i nationella barnstrategin

Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2025:12

Utgivare Social- och hälsovårdsministeriet

Författare Johanna Vaitomaa, Riitta Särkelä, Virve Toivonen, Marianne Mäenpää, Katri Tala, Eveliina Nilosaari, Hanna Nylén, Pertti Virtanen, Marja Sundqvist

Redigerare Johanna Vaitomaa och Riitta Särkelä

Språk finska

Sidantal 194

Referat

Rapporten uppfyller målet i barnstrategin när det gäller att göra en utredning om krävande skilsmässofall efter föräldrarnas skilsmässa och servicesystemet i anknytning till detta. Genom utredningen har man fått en helhetsbild av de faktorer som ligger bakom krävande skilsmässofall och beskrivit hur olika tjänster, myndighetsåtgärder och beslut påverkar när föräldrarna bor åtskilda och situationen är svår, och hur systemet (tjänster och beslutsfattande) och regleringen kan utvecklas för att tillgodose barnets rättigheter och förbättra barnets ställning i krävande skilsmässofall, vårdnadstvister och rättsprocesser. Utredningen visar också hur man kan känna igen och ingripa i våld i dessa situationer och hur barnets rätt till skydd tryggas om det finns en konflikt mellan föräldrarna om vårdnaden och umgängesrätten i bakgrunden och barnet själv, ena föräldern eller någon utomstående instans samtidigt har uttryckt oro över barnets säkerhet, hälsa eller välbefinnande. Utredarnas förslag baserar sig på tidigare slutledningar som gjorts genom enkäter, hörande och andra utredningar och undersökningar. En del av förslagen är möjliga att genomföra snabbt, medan andra kräver ändringar i lagstiftningen, tydliga reserveringar av resurser och till vissa delar också ytterligare utredning.

Nyckelord barn, barnets rättigheter, skilsmässa, våld, vårdnadstvist

ISBN PDF 978-952-00-4237-0

Ärendenummer VN/28976/2024

ISSN PDF 2242-0037

Projektnummer STM131:00/2024

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4237-0>

Report on challenging divorce situations and the service system Measure 12 of the National Child Strategy

Reports and Memorandums of the Ministry of Social Affairs and Health 2025:12

Publisher Ministry of Social Affairs and Health

Author(s) Johanna Vaitomaa, Riitta Särkelä, Virve Toivonen, Marianne Mäenpää, Katri Tala, Eveliina Nilosaari, Hanna Nylén, Pertti Virtanen, Marja Sundqvist

Editor(s) Johanna Vaitomaa and Riitta Särkelä

Language Finnish

Pages 194

Abstract

This report meets the objective of the National Child Strategy to prepare a report on challenging divorce situations following the parents' divorce and on the related service system. The report forms an overall picture of the factors related to challenging divorces. It describes how different services and other official measures and decision-making at courts of law function in situations where parents are separated and which involve challenges. It also describes what measures can be taken to improve the system (services and decision-making) and regulation so as to realise children's rights and to improve the position of children in difficult divorce situations, custody disputes and legal proceedings. The report also highlights how to identify and intervene in violence related to these situations and how to secure children's right to protection in situations where there is a conflict between the parents over the custody of the child and the right of access and where the child, one of the parents or a third party has expressed their concern over the child's health, safety or wellbeing. The proposals made by the rapporteurs are based on the conclusions they drew from questionnaires, consultations and earlier reports and studies. Some of the proposals can be implemented quickly, while others require legislative amendments, a clear allocation of resources and, to some extent, further examination.

Keywords children, rights of the child, divorce, violence, custody dispute

ISBN PDF 978-952-00-4237-0

Reference number VN/28976/2024

ISSN PDF 2242-0037

Project number STM131:00/2024

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4237-0>

Sisältö

1	Selvityksen tarkoitus ja toteutus	8
1.1	Selvityksen tarkoitus	8
1.2	Selvityksen vastuutahot ja toteuttaminen	11
2	Vaativat erotilanteet ilmiönä	14
2.1	Erokonfliktien vaikutukset lapsen kehitykseen.....	15
2.2	Huoltoriitojen yhteys erilaisiin väkivallan muotoihin.....	18
2.3	Väkivallan huomioonottaminen huoltoriidoissa ja huoltoriitojen kustannukset ...	24
3	Aiemmat selvitykset ja kehittämistyö	27
3.1	Aiempien selvitysten tuottama tieto	27
3.2	Vaativiin ilmiöihin ja vaativiin eroihin liittyvä aikaisempi valmistelu- ja kehittämistyö.....	32
3.2.1	Vaativiin ilmiöihin liittyvä aikaisempi valmistelutyö	32
3.2.2	Turvassa-hankkeen kehittämistyö	37
3.2.3	Barnahus kehittämistyö.....	41
4	Lapsen oikeus tulla suojelluksi kaikelta hänelle haitalliselta kohtelulta – oikeudellinen perusta	44
4.1	Väkivallaton lapsuus perus- ja ihmisoikeutena.....	45
4.1.1	Perus- ja ihmisoikeudet	45
4.1.2	Suojan sisältö.....	47
4.2	Kansallinen lainsäädäntö	48
4.2.1	Lapsenhuoltolaki.....	48
4.2.2	Rikoslain sääntely.....	49
4.3	Valvontaelinten kommentteja.....	51
4.4	Lapsen osallisuus vaativissa erotilanteissa	52
5	Nykyjärjestelmä ja eri tahojen rooli lapsiperheiden eroissa	55
5.1	Julkiset sosiaali- ja terveystoimet perheiden tukena	56
5.1.1	Perhekeskustoiminta	56
5.1.2	Perheoikeudelliset palvelut.....	57
5.1.3	Kasvatus- ja perheneuvonta.....	57
5.1.4	Lapsiperheiden sosiaalityö ja lastensuojelu.....	57
5.1.5	Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut.....	58
5.1.6	Turvakotitoiminta	58
5.1.7	Oikeuspsykologiset- ja psykiatriset yksiköt.....	59

5.2	Tuomioistuimen tehtävät ja rooli erotilanteissa	60
5.2.1	Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu käräjäoikeudessa	61
5.2.2	Huoltoriitaoikeudenkäynti	62
5.2.3	Sosiaalihuollolta pyydetty selvitys lapsen olosuhteista	63
5.2.4	Tapaamisoikeuden täytäntöönpano	63
5.2.5	Kansainväliset perheoikeudelliset asiat	64
5.3	Asianajajan tehtävä ja rooli	64
5.4	Poliisin tehtävä ja rooli	65
5.5	Järjestöjen ja seurakuntien tarjoama tuki ero- ja väkivaltilanteissa	65
5.5.1	Järjestöjen ja seurakuntien tuki erotilanteisiin	65
5.5.2	Järjestöjen tuki perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan	69
6	Palvelu- ja oikeusjärjestelmässä tunnistetut ongelmat vaativissa erotilanteissa	73
6.1	Tietoa nykyjärjestelmän ongelmista tuottaneet tahot ja vastaajat	74
6.2	Palvelujen saatavuus ja oikea-aikaisuus	79
6.3	Lapsen asema, oikeudet ja lapsen kuuleminen	80
6.4	Vanhempien saaman tuen riittämättömyys sekä sitoutumattomuus palveluun, hoitoon ja tukeen	86
6.5	Eri tahojen vastuunjako ja toimijoiden roolien epäselvyys	88
6.6	Prosessien hitaus, monimutkaisuus ja päällekkäisyys	89
6.7	Puutteelliset yhteistyörakenteet, tiedonkulku ja tiedonsaannin ongelmat	94
6.8	Lainsäädännön toimivuus vaativissa erotilanteissa	97
6.9	Väkivallan tunnistaminen ja huomioon ottaminen palveluissa ja päätöksenteossa	99
6.9.1	Väkivallan tunnistaminen ja huomioon ottaminen hyvinvointialueilla	100
6.9.2	Väkivallan tunnistaminen ja huomioon ottaminen tuomioistuimissa	104
6.9.3	Digi- ja väestötietoviraston esiin nostamat väkivaltasidonnaiset erityiskysymykset	110
7	Eri tahojen esittämät ratkaisu- ja kehittämisehdotukset	111
7.1	Riittävät ja yhdenvertaiset palvelut huoltoriitojen ehkäisemiseksi	112
7.2	Lapsen oikeuksien ja avunsaannin turvaaminen	114
7.3	Vanhempien tukeminen ja velvoittaminen työskentelyyn	117
7.4	Eri toimijoiden roolien ja vastuiden selkiyttäminen	118
7.5	Moniammatillisen yhteistyön vahvistaminen	120
7.6	Tiedonkulun ja tiedonsaannin parantaminen	122
7.7	Sovittelun kehittäminen	122
7.8	Oikeusprosessien tehostaminen	124
7.9	Väkivaltaan puuttumisen keinojen tehostaminen	127
7.10	Koulutus ja erityisosaamisen vahvistaminen	130
8	Johtopäätökset ja ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi	132
	Liite 1	167
	Lähteet	179

1 Selvityksen tarkoitus ja toteutus

Vanhempien ero koskettaa Suomessa vuosittain arviolta 30 000 lasta. Ero on lähtökohtaisesti kahden aikuisen asia, eivätkä lapset ole siinä juridisesti asianosaisia. Vaikka ero lähes aina merkitsee suuriakin muutoksia lapsen elämässä, turvalliset suhteet molempiin vanhempiin ja kumpaankin sukuun voivat säilyä, jos vanhemmat pystyvät yhteistoimintaan lasta koskevissa asioissa. Osa vanhemmista, tutkimuksista riippuen 10–20 %, ei parin vuoden siirtymäjaksontakaan jälkeen kykene yhteistyösuhteeseen ja toimivaan eron jälkeiseen vanhemmuuteen. (Laajasalo 2021). Näissä vanhempien eron ja erillään asumisen tilanteissa esiintyy vakavia ja myös pitkäaikaisia, lapsen elämään ja hyvinvointiin vaikuttavia ongelmia. Tämä selvitys liittyy juuri näihin haastaviin erotilanteisiin.

Viranomaisia ja eri alojen ammattilaisia voi lapsen ympärillä olla lukuisia, mutta kenelläkään ei välttämättä ole tilanteesta kokonaiskuvaa ja lainsäädännön mahdollistamia keinoja tilanteen vakauttamiseksi ei käytetä. Toisaalta sääntely haasteelliseen erotilanteeseen puuttumisen, tiedonvaihdon ja muiden asiaan liittyvien tekijöiden osalta ei välttämättä ole riittävän täsmällistä tai selkeää. Toistuvat lapsen liittyvät oikeudenkäynnit ovat asianosaisille ja eri palveluille kuormittavia sekä kustannuksiltaan kalliita. Lapsen suojaaminen sekä lapsen näkökulman ja oikeuksien riittävän hyvä huomioonottaminen ei aina toteudu, vaan asioita tarkastellaan ennen kaikkea aikuisten kannalta. Tilanteen pitkittyminen ja monimutkaistuminen lisää usein tarvetta monille sosiaali- ja terveyspalveluille ja erilaisille tuille. Näistä huolimatta tilanteet voivat jatkua vuodesta toiseen ilman muutosta. Perheen ja lapsen kannalta tilanne voi olla se, etteivät he koe tullessa autetuksi. Pahimmillaan lapsi tarpeineen ja oikeuksineen jää näkymättömäksi. (Vaitomaa & al. 2021.)

1.1 Selvityksen tarkoitus

Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelmassa on useita kirjauksia, jotka kytkeytyvät erotilanteisiin ja myös vaativiin erotilanteisiin. Hallitusohjelmassa linjataan, että 1) lasten oikeuksien toteutumista edistetään yhteiskunnan kaikilla sektoreilla, 2) selvitetään mahdollisuudet parantaa lapsen asemaa vaikeissa erotilanteissa ja oikeusprosesseissa, 3) edistetään lapsen oikeutta molempiin vanhempiinsa vahvistamalla lähivanhemman myötävaikutusvelvollisuutta etävanhemman tapaamisoikeuden

toteutumiseen ja ehkäisemällä ns. vieraannuttamista sekä 4) torjutaan väkivallan eri muotoja määrätietoisesti ja monin keinoin. (Hallitusohjelma kohta 10.2.) Sosiaali- ja terveystieteiden uudistamiseen liittyvässä kokonaisuudessa 2.4. puolestaan linjataan, että 1) pitkittyneitä huoltajuusriitoja ja vieraannuttamista ehkäistään sekä parannetaan lapsen etua edistämällä sovittelua huoltajuuskiistoissa sekä 2) edistetään vuoroasuvien lasten vanhempien tasaveroista asemaa turvaamalla arjen sujuvuuden kannalta välttämättömät palvelut. Jälkimmäiseen liittyy mm. selvitys koulukyytien saatavuudesta molemmille vanhemmille. (Hallitusohjelma kohta 4.2.) Parlamentaarisen sosiaaliturvakomitean tehtävä (toimikausi 2020–2027) on linjata tulevaisuuden sosiaaliturvan visiosta ja periaatteista sekä tehdä ehdotuksia ja aloitteita sosiaaliturvan uudistamiseksi. Komitea tarkastelee muun muassa eroperheiden sosiaaliturvan kokonaisuutta, sosiaaliturvan riskikategorioita sekä viimeisijaisen turvan erityispiirteitä. (Hallitusohjelma kohta 4.3.)

Hallitusohjelman pohjalta on käynnistynyt jo toimia, jotka kytkeytyvät vaatiin eroihin. Näitä ovat muun muassa Barnahus-työ lapsen kaltoinkohtelun tilanteissa ja Väkivallaton lapsuus -työn jatkaminen. Väkivallaton lapsuus kansallinen toimenpidesuunnitelma vuosille 2020–2025 (Korpilahti ym. 2019), sen toimeenpano ja viestintäsuunnitelma (Korpilahti 2021) sekä väliarviointi (Korpilahti ym. 2023) sisältävät kuvausta kansallisesta työstä lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa vastaan ja huomioi myös eroon liittyvän väkivallan ja vieraannuttamisen yhtenä väkivallan muotona. Uusi Väkivallaton lapsuus toimenpidekausi valmistellaan vuosille 2026–2033. Sosiaaliturvakomitea puolestaan tarkastelee etuuksien ja tukien yksilö-, perhe- ja ruokakuntakohtaisuutta, elatusvelvollisuuksia ja elatusolettamia sekä vuoroasuvien ja muiden kahdessa kodissa asuvien lasten perheiden ja yksinhuoltajien sosiaaliturvaa syksyllä 2025. Komitea tekee ehdotukset perheiden sosiaaliturvan kehittämiseksi loppumietinnössään syksyllä 2026 tai keväällä 2027. Lisätalousarvion yhteydessä tuli velvoite elatustukijärjestelmän uudistamiseen. Siihen liittyvä työryhmätyö on käynnistynyt ja hallituksen esitys valmistuu kesään 2025 mennessä. Opetus- ja kulttuuriministeriön vastuulla ovat toimet koulukyytien osalta.

Suomen ensimmäinen kansallinen lapsistrategia valmisteltiin parlamentaarissa yhteistyössä ja julkaistiin 23.2.2021 (Valtioneuvoston julkaisu 2021:8). Lapsistrategian visiona on luoda lapsen oikeuksia kunnioittava, lapsi- ja perhe- myönteinen Suomi. Strategia perustuu lasten, nuorten ja perheiden asemaa koskevaan tietopohjaan sekä Suomen perus- ja ihmisoikeusvelvoitteisiin. Parlamentaarinen komitea korosti lapsistrategian linjauksissa muun muassa väkivallan varhaisen tunnistamisen ja siihen puuttumisen merkitystä. Kansallisen lapsistrategian uusimpaan toimeenpanosuunnitelmaan (Valtioneuvoston julkaisu 2024:52)

sisältyy toimenpide 12: selvitys vanhempien eron jälkeisistä ns. vaativista erotilanteista sekä tähän liittyvästä palvelujärjestelmästä. Selvityksen tarkoituksena on koota yhteen tietoa erityisesti seuraavien tavoitteiden toteuttamiseksi:

- a. Kokonaiskuvan muodostaminen siitä, millaisia tekijöitä vaativat erot -ilmiöön liittyy
- b. Miten erilaiset palvelut - erityisesti sosiaali- ja terveystyö - , muut viranomaistoimet ja tuomioistuinten päätöksenteko toimivat niissä tilanteissa, kun vanhemmat asuvat erillään ja tilanteeseen liittyy haasteita?
- c. Millä toimilla järjestelmää (palvelut ja päätöksenteko) ja sääntelyä voidaan parantaa, jotta lapsen oikeudet toteutuisivat ja lapsen asema vaikeissa erotilanteissa, huoltajuusriidoissa ja oikeusprosesseissa paranisi?
 - Miten näihin tilanteisiin liittyvää väkivaltaa voidaan parhaiten tunnistaa ja miten siihen puuttua, huomioiden erilaiset väkivallan muodot?
- d. Miten lapsen oikeus suojeluun turvataan tilanteissa, joissa on taustalla vanhempien välinen tai toisen vanhemman aiheuttama konflikti lasten huollosta ja tapaamisista ja samanaikainen lapsen itsensä, vanhemman tai ulkopuolisen tahon ilmaisema huoli lapsen turvallisuudesta, terveydestä tai hyvinvoinnista?

Selvityksessä kartoitetaan vanhempien eron jälkeisten ja erillään asumisen haasteiden ilmenemismuotoja, mukaan lukien psyykinen väkivalta, pakottava kontrolli, vieraannuttaminen, eronjälkeinen häirintä sekä taloudelliseen toimeentuloon vaikuttavat haasteet. Siinä huomioidaan mm. sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistoiminta-alueilla toteutettujen OT-pilottien tuottamat kokemukset ja tieto vaativista erotilanteista, Barnahus-kehittämissuunnitelma ja järjestöjen erityisosaaminen. Lapsen huoltoon, tapaamisiin ja elatukseen liittyvän sopimisen sekä päätöksenteon järjestelmän toimivuutta on aiheellista tarkastella myös julkistalouden näkökulmasta. Selvityksen tarkoituksena on tuottaa konkreettisia ehdotuksia, joiden avulla hallitusohjelman kirjauksia sekä asiaan liittyviä suosituksia päästään tarkemmin toteuttamaan.

1.2 Selvityksen vastuutahot ja toteuttaminen

Selvityksen päävastuullisena toteuttajana toimi Ensi- ja turvakotien liitto ry ja vastuuhenkilönä erityisasiantuntija, VTM Johanna Vaitomaa työparinaan omalla toimeksiantosopimuksella YTT, sosiaalineuvos Riitta Särkelä. Luvun 4 kirjoittamisesta, juridisesta osaamisesta ja konsultaatiosta vastasi dosentti, OTT Virve Toivonen Helsingin yliopistosta. Osatoteuttajina selvityksessä olivat Oulun ensi- ja turvakoti ry, väkivaltatyön asiantuntija Eveliina Nilosaari ja VIOLA - väkivallasta vapaaksi ry, väkivaltatyön asiantuntija Hanna Nylén, jotka toivat selvitykseen eron jälkeisen väkivallan ja vainon asiantuntemuksen sekä Tukikeskus Varjon kokemustoimijoiden näkemykset. Tukikeskus Varjo on valtakunnallisesti toimiva järjestöpohjainen asiantuntijayksikkö, joka keskittyy eron jälkeisen väkivallan ja vainon kysymyksiin sekä haastavien erojen asiantuntijatyöhön. Lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiden (OiPsy-yksiköiden) ja Barnahus-kehittämistyön osalta osatoteuttajina toimivat oikeuspsykologit Marianne Mäenpää ja Katri Tala, joilla kummallakin oli oma toimeksiantosopimus ministeriön kanssa. Osaamis- ja tukikeskuksiin, OT-keskuksiin, liittyvää osaamista selvityksen käyttöön antoivat Pohjoinen osaamisen tukikeskuksesta projektipäällikkö Pertti Virta ja koordinaattori Marja Sundqvist, jotka ovat tehneet yhteistyötä Itä-Suomen OT-keskuksen projekti-koordinaattori Tarja Saharisen kanssa.

Selvitystyötä ohjasi ja tuki sosiaali- ja terveysministeriön asettama monialainen seurantaryhmä, jossa puheenjohtajana toimi Marjo Malja sosiaali- ja terveysministeriöstä ja esittelijöinä selvityshenkilöt Johanna Vaitomaa ja Riitta Särkelä. Seurantaryhmään kuuluivat:

- Outi Kemppainen, Oikeusministeriö
- Sara Mäkäräinen, Sosiaali- ja terveysministeriö
- Nina Immonen, Tuomioistuinvirasto
- Virve Toivonen, Helsingin yliopisto
- Anna Nikupeteri, Lapin yliopisto
- Miia Lehtinen, Poliisihallitus
- Katri Tala ja Marianne Mäenpää, Barnahus
- Katja Mettinen, Lapsiasiavaltuutetun toimisto
- Pertti Virta ja Marja Sundqvist, Pohjoinen OT-keskus
- Taina Laajasalo ja Sini Stolt, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
- Marjo Rantala ja Heini Kainulainen, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto
- Tytti Ronkainen ja Heidi Rantatulkila, Digi- ja väestötietovirasto

Selvitys toteutettiin monialaisena yhteistyönä hyödyntäen olemassa olevaa tutkimus-, kokemus- ja kehittämistietoa sekä kokoamalla laajasti vaativien erotilanteiden parissa työskenteleviltä eri ammattiryhmiltä näkemyksiä selvityksen tarkoituksen toteutumiseksi. Kokonaiskuvan luomisessa vaativat erot ilmiöstä hyödynnettiin kotimaista ja kansainvälistä tutkimustietoa, osaamis- ja tuki-keskusten (OT-keskukset) ja Barnahus-verkoston kehittämistyössä kertynyttä tietoa, ero- ja väkivaltatyötä tekevien valtakunnallisen järjestötoimijoiden asiakas- ja kehittämistyössä kertynyttä tietoa sekä aikaisempia aihepiiriin liittyviä selvityksiä ja suosituksia.

Uuden tiedon tuottamiseksi vaativat erot -ilmiöstä selvitystä varten toteutettiin kolme erillistä kyselyä, joista yksi levitettiin kaikkien hyvinvointialueiden ja Helsingin kirjaamojen kautta välitettäväksi sosiaali- ja terveydenhuollon esihenkilöille (perheoikeudelliset asiat, lastensuojelu, perhesosiaalityö, perheneuvola sekä lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut). Toinen, tuomioistuimille suunnattu kysely, lähetettiin Tuomioistuinviraston kautta tuomareille ja saatekirjeessä kyselyä pyydettiin edelleen välittämään myös eri alueiden asiantuntijasovittelijoille. OiPsy-yksiköiden esihenkilöille ja Barnahus-verkoston aluekoordinaattoreille toteutettiin kolmas kysely. Kaksi ensiksi mainittua kyselyä toteutettiin 16.9–7.10.2024 välisenä aikana ja Barnahus-toimijoiden ja OiPsy-yksiköiden kysely 20.9.–11.10.2024. Kyselyillä kartoitettiin eri toimijoilta palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimivuutta ja nykytilanteen ongelmia, väkivallan tunnistamisen, arvioinnin ja puuttumisen käytäntöjä ja ongelmia sekä ratkaisuehdotuksia palvelu- ja oikeusjärjestelmän kehittämiseksi. Kysely sisälsi sekä strukturoituja että avoimia kysymyksiä, joilla kartoitettiin erityisesti sitä, miten kyseisen tahon vastaajat konkreettisesti kokivat ja kuvasivat nykytilanteen ongelmia ja sitä, millaisia ratkaisuja ja muutoksia heidän näkemyksensä mukaan tarvitaan nykyiseen toimintajärjestelmään ja lainsäädäntöön.

Kyselyistä saatua tietoa syvennettiin asiantuntijakuulemisilla, jotka toteutettiin ammattiryhmittäin fokusryhmähaastatteluina. Kutsu fokusryhmähaastatteluihin lähetettiin hyvinvointialueiden ja tuomioistuimille suunnattujen kyselyjen saatekirjeen yhteydessä ja ammattilaisilla oli mahdollisuus ilmoittautua oman ryhmänsä fokusryhmäkuulemiseen. Poliisihallituksen, Asianajajaliiton ja THL:n turvakoti-toiminnan asiantuntijoiden kautta kutsu fokusryhmähaastatteluihin välitettiin myös kyseisille ammattiryhmille. Järjestöistä kutsuttiin mukaan valtakunnallisia ja alueellisia toimijoita, jotka tavoittavat asiakkaita ero- ja väkivaltatyössä. Heidän kauttaan myös asiakkaiden ääni tuli mukaan selvitykseen.

Asiantuntijakuulemisissa syvennettiin erityisesti ammattiryhmäkohtaisiin ratkaisuehdotuksiin kyselyaineistoissa esiin nousseiden haasteiden valossa. Hyvinvointialueiden eri ammattilaisten fokusryhmäkuulemisissa työparina

olivat Johanna Vaitomaa ja Riitta Särkelä. Nina Immonen Tuomioistuinvirastosta, Miia Lehtinen Poliisihallituksesta ja Maria Svetloff THL:n turvakotitoiminnasta osallistuivat kyseisten ammattiryhmien fokusryhmähaastatteluihin Johanna Vaitomaan työparina. Suunniteltujen fokusryhmäkuulemisten lisäksi Digi- ja väestötietovirasto pyysi kuulemista ja heidän edustajilleen järjestettiin oma kuuleminen, josta huolehtivat Johanna Vaitomaa ja Riitta Särkelä.

Asiantuntijakuulemiset toteutuivat 1.-31.10.2024 Teams-yhteydellä ammattiryhmittäin. Fokusryhmäkuulemisia oli yhteensä 13 ja suluissa on todettu kuhunkin osallistuneiden henkilöiden lukumäärä: perheoikeudelliset asiat (4), lastensuojelu ja perhesosiaalityö (3), perheneuvola ja lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut, johon osallistui lisäksi HUS somatiikan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisia (8), perheasioiden ja tuomioistuinten asiantuntijasovittelijat (3), kärjätuomarit (2), poliisi (5), asianajajat (2), turvakotitoiminta (6), valtakunnallisten järjestötoimijoiden ryhmä Miessakit, Isät lasten asialla ja Suomen uusperheiden liitto (3), Ensi- ja turvakotien liiton jäsenyhdistysten ero- ja väkivaltatyön avopalvelut (14) ja em. tahon tapaamispaikat (15), Kaapatut lapset ry (1) sekä Digi- ja väestötietovirasto (2). Fokusryhmäkuulemisiin osallistui yhteensä 68 osanottajaa eri puolilta Suomea. Osallistuneet ammattilaiset olivat pitkän työkokemuksen omaavia oman alansa kokeneita asiantuntijoita, motivoituneita keskustelemaan ja tuomaan esille kehittämisehdotuksiaan. Osallistujat kokivat selvityksen erittäin tärkeänä ja tarpeellisenä nykytilanteen toimimattomuuden vuoksi.

Kyselyjen sekä nauhoittelujen ja sanasanaisesti litteroitujen fokusryhmäkuulemisten kautta saatiin selvityksen käyttöön erittäin laaja ja monipuolinen aineisto siitä, millaisina vaativat erotilanteet näyttäytyvät eri tahojen ammatillisessa työssä vuonna 2024 Suomessa. Aineiston analysointi ja käyttö kuvataan tarkemmin luvussa 6, jossa käsitellään eri vastaajien nykyisessä palvelu- ja oikeusjärjestelmässä kokemia ongelmia.

2 Vaativat erotilanteet ilmiönä

Tässä luvussa kuvataan tutkimusten ja kirjallisuuden valossa sitä, millaisia piirteitä korkeasti konfliktoituneet erotilanteet sisältävät, miten eri väkivallan muodot tulevat niissä esille ja miten väkivalta ja huoltoriidat kytkeytyvät toisiinsa. Lisäksi tuodaan esille sitä, miten huoltoriita ja väkivalta vaikuttavat lapseen.

Suomessa termiä korkean konfliktitason perheet on käytetty huoltoriitojen yhteydessä, joissa esiintyy patologista riitelyä, konflikti on eskaloitunut ja vanhemmat ovat poikkeuksellisen haluttomia muuttamaan asenteitaan ja vaatimuksiaan. Konfliktoituneilla eroilla viitataan tilanteisiin, joissa eronneiden vanhempien riita on pitkäaikainen ja syvä, jossa he tuntevat vihaa ja epäluottamusta toisiaan kohtaan sekä heikentävät ja sabotoivat toistensa roolia vanhempina. (ks. Nikupeteri ja Laitinen 2021, Muukkonen ja Vaitomaa 2021, Rautio ym. 2021.)

Anja Hannuniemen (2015) artikkeliväitöstutkimuksessa käsitellään huoltoriitoja käyvien vanhempien harjoittamaa vieraannuttamista ja psykiatrisia häiriöitä sekä lapsille em. syistä tulevia ongelmia. Tulosten mukaan 40 prosentilla asianosaisista on jokin mielenterveyden häiriö tai päihdeongelma, jolloin huoltoriitojen asianosaisten sairastavuus on kaksinkertainen normaaliväestöön verrattuna. Häiriöistä kärsiviä naisia ja miehiä on yhtä paljon, mutta naisilla on enemmän vakavia ja mielialahäiriöitä, miehillä puolestaan enemmän päihdeongelmia. Häiriöistä kärsivien osuus on alempi lyhyissä kiistoissa ja kasvaa pidemmissä kiistoissa. Samoin käy vieraannuttavasti käyttäytyvien vanhempien osuudelle ja taloudellis-sosiaalisista ongelmista kärsivien osuudelle. (Hannuniemi 2015.)

Konfliktoituneisiin eroihin liittyy vakavia lapsen kasvua, kehitystä ja turvallisuutta vaarantavia tekijöitä (Van der Wal, 2019). Vanhempien näkemykset lapsen asioista ovat hyvin kaukana toisistaan ja vastakkainasettelu on suuri. Tilanteessa on tyypillistä kova syyttely, katkeruus ja kostoajatukset, toisen vanhemmuuden sabotointirytykset, vaikeudet sopimusten noudattamisessa ja lasten vetäminen mukaan konfliktiin. (Muukkonen ja Vaitomaa 2021.) Konfliktoituneille eroille on tyypillistä myös toistuvat viranomaisprosessit. Ero voi ilmetä huoltoriitakierteenä, jossa vanhemmat nostavat toistuvasti uusia oikeusjuttuja ja pyrkivät oikeudellisin keinoin ratkaisemaan perheen tilannetta. (Valkama & Lasola 2008; Hämäläinen 2011, 8; Laajasalo 2021; Nikupeteri ja Laitinen 2021a.)

Jatkuva konfliktitilassa eläminen vie resurssia vanhemmuudelta, lisää perheiden inhimillistä kärsimystä ja kuormittaa perhesuhteita pitkäkestoisesti. Pitkittyneessä konfliktissa vanhemmat ovat usein umpikujassa, josta ulos päästäkseen he tarvitsevat vahvaa ammatillista tukea. (Muukkonen ja Vaitomaa 2021.) Toimivista psykososiaalisista interventioista on kuitenkin vain vähän saatavilla tutkimus- ja vaikuttavuustietoa. Lapset pois eroriidoista -menetelmästä (No Kids in the Middle) tehdyn alankomaalaisen kartoittavan vaikuttavuustutkimuksen alustavat tulokset ovat lupaavia. Sen mukaan vanhemmat pystyvät etenemään rinnakkaisvanhemmuuteen, jossa on aiempaa vähemmän konflikteja ja sosiaalisen verkoston paheksuntaa, vaikka he eivät muuttaneet käsitystään ex-kumppanin käyttäytymisestä. (ks. Laaksonen ym. 2024.)

2.1 Erokonfliktien vaikutukset lapsen kehitykseen

Vanhempien pitkittyneiden riitojen ja perheväkivallan vahingollisuudesta lapsen kehitykselle on paljon tutkimustietoa. Ero- ja huoltoriidoissa erityisesti henkinen väkivalta tulee esille pitkäkestoissa ja jumiutuneissa konflikteissa, ja siksi ammatilaisten onkin tärkeää tiedostaa sen haitalliset vaikutukset lapsen elämään ja kehitykseen pitkällä aikavälillä.

Henkinen väkivalta on käyttäytymistä, johon ei sisälly toisen ihmisen koskettamista, mutta joka vahingoittaa tai saattaa vahingoittaa henkilön fyysistä tai psykistä hyvinvointia, turvallisuutta tai kehitystä. Se näyttää olevan lasten yleisimmin kohtaama väkivallan muoto eri ympäristöissä (Mielityinen ym. 2023). Henkinen väkivalta voi saada monia muotoja ja se voi olla yhtä lailla aktiivista tekemistä kuin tekemättä jättämistä; esimerkiksi lapsen ikätasoisten tarpeiden laiminlyöntiä tai lähisuhdeväkivallalle altistamista (Doyle & Timms 2014; THL 2020). Tutkimuksissa näyttää myös vallitsevan yhteisymmärrys siitä, etteivät yksittäiset tilanteet tai ylilyönnit muutoin turvallisessa perheympäristössä täytä henkisen väkivallan määritelmää, vaan henkisessä väkivallassa on kyse jatkuvasta tai toistuvasta käyttäytymisestä, joka vaikuttaa syvällä tasolla lapsen hyvinvointiin, kehitykseen, itsetuntoon tai maailmankatsomukseen. (Royse 2016, 8; Laajasalo ym. 2019; Doyle & Timms 2014, 5).

Usein henkisen väkivallan määritelmiin liitetään vaatimus toiminnan tahallisuudesta. Tämä ei kuitenkaan päde silloin kun väkivallan kohteena on lapsi. Suomi on sitoutunut suojelemaan lapsia kaikelta kaltoinkohtelulta ja lasta vahingoittavalta toiminnalta (VN 2021:8; YK:n lapsen oikeuksien sopimus, SopS 60/1991, LOS 19 art.1) Lapseen kohdistuva henkinen väkivalta voi olla paitsi tahallista myös

tahatonta (Laajasalo ym. 2019, 190). Lapseen kohdistuvaan henkiseen väkivaltaan liittyy kuitenkin aina olennaisesti lapsen riippuvuus aikuisesta ja siitä seuraava lapsen ja aikuisen välinen valta-asetelma ja sen väärinkäyttö (Doyle & Timms 2014, 9).

Muun väkivallan tavoin lapseen kohdistuva henkinen väkivalta on niin kutsuttu haitallinen lapsuudenkokemus (adverse childhood experience, [ACE]). Laajan määritelmän mukaan haitalliset lapsuudenkokemukset ovat ”vakavuusasteeltaan vaihtelevia, mutta usein pitkäkestoisia tai pysyviä lapsuuden tapahtumia, jotka ilmenevät lapsen perhepiirissä tai muussa sosiaalisessa ympäristössä, ja ovat kokemuksina lapselle tuskallisia tai vahingollisia, ja häiritsevät siksi lapsen fyysistä ja psyykkistä terveyttä sekä normaalia kehitystä” (Kalmakis & Chandler 2014). Väkivallan lisäksi haitallisia lapsuudenkokemuksia ovat myös moninaiset muut perheen ongelmat, kuten vanhempien psyykkiset sairaudet, päihteidenkäyttö tai riitaiset erotilanteet (Strine ym. 2012, 410). Pitkään jatkuva vakava vanhempien keskinäinen riitely vaikuttaa lapsen emotionaalisen turvallisuuden kokemukseen (esim. *emotional security theory*, Davies & Woitach 2008; Alfandary 2019, 43). Turvallisuuden kokemus on keskeinen lapsen kasvua ja kehitystä tukeva asia.

Henkisen väkivallan ominaispiirre on se, etteivät sen seuraukset ole aina samalla tavoin välittömiä kuin esimerkiksi fyysisen väkivallan. Seuraukset voivat siten ilmetä pitkälläkin viiveellä, mutta ne ovat usein laaja-alaisia (Norman ym. 2012) ja jopa muun väkivallan vaikutuksia voimakkaampia ja pitkäkestoisempia (Cecil ym. 2017; Mills ym. 2013; Jeon ym. 2009; Ritchie ym. 2009). Vanhemman lapseen kohdistaman henkisen väkivallan kielteisiä vaikutuksia lisää se, että väkivallan tekijä on henkilö, jonka kuuluisi pitää huolta lapsesta (Royse 2016, 11).

Rosana E. Normanin ja tutkimuskumppaneiden 124 tutkimusta käsittävän meta-analyysin (2012) mukaan henkistä tai fyysistä väkivaltaa kokeneilla lapsilla oli väkivaltaa kokemattomiin lapsiin verrattuna tilastollisesti kohonnut riski erilaisiin masennus- ja ahdistusoireisiin: He kärsivät 2,5 kertaa todennäköisemmin syömis-häiriöistä, 1,27 kertaa todennäköisemmin alkoholin (myös Strine ym. 2012; Groleau ym. 2012) ja 1,4 kertaa todennäköisemmin huumeiden väärinkäytöstä kuin ne, joilla henkisen väkivallan kokemuksia ei ollut. Itsemurhayritykset olivat yli 3 kertaa todennäköisempiä (myös Jeon ym. 2009).

Tutkimukset osoittavat henkisen väkivallan yhteyden myös varhaiseen ja riskialttiiseen sukupuolikäyttäytymiseen, teiniraskauksiin (Ramiro ym. 2010), terveydelle haitalliseen ylipainoon (Hemmingsson 2014), koulupudokkuuteen (Porche ym. 2011) ja heikkoon koulumenestykseen (Piescher ym. 2014) sekä väkivaltaiseen käyttäytymiseen (Allen 2011). Mitä enemmän henkistä väkivaltaa lapsi kohtaa, sitä suurempi on riski erilaisille negatiivisille seurauksille (ns. dose-response-vaikutus,

Norman ym. 2012, 22). Valitettavasti tutkimukset kertovat myös, että henkisen väkivallan eri muodot linkittyvät paitsi toisiinsa myös muihin ACE-kokemuksiin eli henkisen väkivallan ja eri muodot ja ACE-kokemukset ylipäänsä kasaantuvat (Toivonen & Kääriäinen, tulossa; Royse 2016, 65–68).

Vanhempien pitkittynyt huoltoriita tulisikin tunnistaa lapsen kaltoinkohtelun muodoksi ja lapsille, jotka altistuvat suoraan tai välillisesti monimuotoiselle henkiselleväkivallalle, tulee tarjota vahvempaa tukea (Muukkonen ja Vaitomaa 2021, 7). Tuoreen tutkimuskatsauksen mukaan pitkäaikainen altistuminen vanhempien välisille ristiriidoille on tunnettu psykiatrisille häiriöille altistava riskitekijä, joka lisää lapsen käyttäytymisen ja tunne-elämän ongelmien, sosiaalisten suhteiden ja terveysongelmien riskiä. Meta-analyysissä (169 tutkimusta; van Eldik ym. 2020) yksi vanhempien riitelyn ulottuvuus erottuu muita vahingollisempänä: mikäli riidat koskivat lapseen liittyviä asioita, on riitely erityisen haitallista lapsen mielenterveydelle. (ks. Luoma ja Laajasalo, 2024.) Pitkäkestoinen eron jälkeinen konflikti (ns. high-conflict divorce), lisää riskiä kielteisiin seurauksiin lähes kaikilla lapsen kasvun ja kehityksen osa-alueilla, lähes puolella lapsista on kliinisesti merkittäviä trauma-oireita (van der Wal ym. 2019).

Karttusen väitöstutkimuksen aineistoissa lasten yleinen toive oli se, että vanhemmat pääsisivät keskenään sopuun. Lapsen oikeuksien näkökulmasta ongelma onkin se, että vaikeissa huoltoriidoissa suurin osa lapsista ei pysty esteettömästi käyttämään omaa ääntään ja puhevaltaansa. Lapsen edun arvioinnissa tarvittaisiin kuitenkin tieto siitä, miten hän itse ajattelee tilanteestaan sekä asumisen ja luonapidon vaihtoehtoista. Oikeusriitojen pitkittyminen vahingoittaa lasten hyvinvointia, joten psykologista ja sosiaalista asiantuntemusta tulisi käyttää riidan alkuvaiheessa. (Karttunen 2010, 7.)

Lapsen kuulemisessa tulee painottaa samanaikaisesti sekä lapsen oikeutta osallistua ja tulla kuulluksi, että lapsen hyvinvointia ja suojaamista vanhempien väliseltä ristiriidalta. Tämä asettaa omat vaatimuksensa selvittelijöiden ja sovittelijöiden ammattitaidolle ja heidän herkkyydelleen ottaa kunkin perheen piirteet huomioon. Kuulemisen toteuttamista on punnittava äärimmäisissä tilanteissa, joissa vanhemman ilmeisen uhkaavuuden tai persoonallisuushäiriön vuoksi kuulemistilanteen arvioidaan olevan erityisen raskas lapselle tai hänen turvallisuutensa tai turvallisuudentunteensa vaarantuu jo kuulemisen vuoksi. Lapsen hyvinvointia tukee se, että ensisijaisesti ehkäistään riitautumista sekä konfliktin pitkittymistä ja syvenemistä. (Karttunen 2010, 175.)

2.2 Huoltoriitojen yhteys erilaisiin väkivallan muotoihin

Edellä käsiteltiin jo henkistä väkivaltaa osana vaativien erotilanteiden vaikutuksia lapsiin. Tässä alaluvussa käsitellään eron jälkeistä väkivaltaa ja vainoa, pakottavaa kontrollia, vieraannuttamista, taloudellista väkivaltaa sekä lapsikaappauksia ja perhesurmia, jotka liittyvät ilmiöinä vaativiin ero- ja huoltoriitoihin.

Huoltoriitoihin voi liittyä eron jälkeistä väkivaltaa (post-separation abuse), jota ei aina tunnisteta, vaan tilanteet tulkitaan vanhempien väliseksi riitelyksi ja huoltoriidaksi. Ammattilaiset pyrkivät auttamistoimillaan siihen, että väkivalta päättyisi. Eroa väkivaltaisesta kumppanista pidetään usein ratkaisuna väkivallan lopettamiseen. Käytäntö ja tutkimustieto ovat osoittaneet, että aina väkivalta ei pääty eroon eikä erilleen muutto välttämättä vähennä väkivaltariskiä. Väkivallan ja kuolleisuuden riski voivat jopa lisääntyä eron jälkeen (Spearman ym. 2023; Stark & Hester, 2019). Jos eron jälkeistä väkivaltaa ei tunnisteta lapsen ja väkivaltaa kokeneen vanhemman näkökulmasta, on tilanteessa väkivallan eskalaation riski, jota viranomaiset voivat omilla toimillaan ja päätöksillä tiedostamattaan voimistaa.

Eron jälkeinen väkivalta voidaan määritellä jatkuvaksi, tahalliseksi entisen kumppanin toiminnaksi pelotteluksi, joka voi sisältää oikeudellista ja taloudellista hyväksikäyttöä, lasten uhkailua ja vaarantamista, eristämistä ja häpäisemistä, pelottelua ja uhkailua, sekä häirintää ja vainoamista. Seurauksina on negatiivisia vaikutuksia väkivallan kohteena olevan vanhemman ja lapsen terveyteen, mahdollisen institutionaalisen väkivallan kohteeksi joutuminen, kuten lapsen huoltajuuden menetys, taloudellisen tilanteen heikentyminen sekä äärimmillään kuolema. (Spearman ym. 2023.)

Teija Hautanen (2010) on väitöstutkimuksessaan todennut perheensisäiseen väkivaltaan liittyvien väitteiden olevan merkittävä taustatekijä suomalaisissa huoltoriidoissa käräjä- ja hovioikeuksissa. Kirjallisuudessa sekä huoltoriitaa (huoltajuuskiistaa) että väkivaltaepäilyä tai todennettua väkivaltaa kutsutaan "cross-over"-tilanteeksi. Oikeuden pöytäkirjoihin perustuneessa ruotsalais-tutkimuksessa yli puolessa huoltoriita-tapauksista vanhempien väliseen konfliktiin liittyi ainakin osin väkivaltaa, sen uhkaa tai väkivaltaepäilyä (Bergman & Rejmer 2017). Huoltoriitoihin kytkeytyy varsin usein myös ilmoituksia lapsiin kohdistuvasta väkivallasta (Laajasalo 2021, 31).

Huoltoriitatilanteissa voidaan esittää perättömiä syytöksiä väkivallasta joko tahallisesti, esim. oikeusjärjestelmän manipuloimistarkoituksessa tai kostotarkoituksessa tai tahattomasti aidon huolen vuoksi. Kansainvälinen tutkimuskatsaus osoitti, että perusteettomat epäilyt ovat harvinaisempia kuin yleisen keskustelun perusteella

saattaisi olettaa (Saini, Laajasalo & Platt 2020.) Perätön väkivaltaepäily nostetaan huoltoriitatilanteessakin esille todennäköisemmin tahattomasti kuin tahallisesti, vaikkakin tahalliset perättömät pahoinpitely- ja seksuaalirikossyytökset ovat huoltoriitojen yhteydessä jossain määrin yleisempiä kuin muissa tilanteissa (Laajasalo 2021, 33).

Huoltoriitojen yhteydessä voidaan yhtä aikaa tehdä väitteitä vieraannuttamisesta ja lapsen kaltoinkohtelusta. Vieraannuttamisessa vanhempi pyrkii eri tavoin vahingoittamaan lapsen kiintymyssuhdetta toiseen vanhempaan. Vieraannuttaminen käsitetään yhdeksi lapsen kohdistuvan väkivallan muodoksi, joka vaikuttaa vakavasti ja kielteisesti lapsen hyvinvointiin. Lapsen vieraannuttamiseen liittyvä tutkimuskirjallisuus on lisääntynyt huomattavasti viime vuosikymmeninä, mutta tutkimustieto psykososiaalisten hoitomuotojen vaikuttavuudesta lapsen hyvinvointiin on vielä lähes olematonta. Tilanteita, joissa vieraannuttamista epäillään, on tärkeää arvioida yksilöllisesti, koska lapsen vastustus suhteessa yhteydenpitoon voi liittyä muihin syihin kuin vanhemman vieraannuttavaan käyttäytymiseen. (Luoma ja Laajasalo, 2024.)

Vieraannuttaminen ja vaino sekoittuvat käytännön tasolla helposti keskenään. Vanhempi, joka on pyrkinyt suojelemaan lasta vainoamiselta rajoittamalla lapsen ja toisen vanhemman tapaamisia, saatetaan tulkita lapsen vieraannuttajaksi. (Häkkänen-Nyholm 2017, 83.) Huoltoriidassa vainon ja vieraannuttamisen ja niiden uhrien tunnistaminen on ensisijaisen tärkeää ja ne pitää myös erottaa toisistaan. Eron jälkeisen vainon uhrin aiheeton leimaaminen lapsen vieraannuttajaksi ja tuomioistuimen päätös lasten ja vainoajan tapaamisista voivat asettaa vainotun vanhemman ja lapsen vaaraan. (Häkkänen-Nyholm 2017, 93.)

Tutkimusten mukaan ilmiö on kansainvälinen. Brasiliaistutkimus osoitti, että kun väkivaltaa kokeneet (äidit) raportoivat väkivallasta, heidän syytetään vieraannuttavan lapsia (isästä). Vieraannuttamisen vastaväitettä ja oikeudellista strategiaa käytetään mitätöimään väkivalta ja osoittamaan, että äidit valehtelevat ja manipuloivat lapsia, mikä johtaa oikeusprosessissa kielteisiin tuloksiin äideille. (Dalgarno ym. 2024.)

Valtioiden rajat ylittävissä vaativissa eroissa tulee toisinaan punnittavaksi tilanteita, joissa arvioidaan lapsen kaappausuhan ja vieraannuttamisen yhteisvaikutuksia. Vieraannuttamisväite voi tulla esille tilanteissa, joissa lähivanhempalla on kaappauksen pelko, eikä hän sen vuoksi anna lapsen pitää yhteyttä tai tavata toista vanhempaansa. Näissä tilanteissa vanhempalla on usein aito huoli lapsikaappauksesta ja halu suojella lasta. Lapsikaappausta voidaan pitää yhtenä vieraannuttamisen ääriesimerkinä tai ainakin näistä on tunnistettavissa yhtäläisiä piirteitä, jotka

johtavat lapsen totaaliseen eristämiseen toisesta vanhemmastaan. Konkreettisesti lapsikaappaus asettaa lapsen haavoittuvaan asemaan. Kun lapsi on toisessa maassa hänet kaapanneen vanhemman armoilla, ei lapsella ole realistisia mahdollisuuksia saada tukea aikuisilta. Lapselta on estetty yhteydenpito kotimaahan jääneeseen vanhempaansa ja lapsi on usein manipuloitu uskomaan, että taakse jäänyt vanhempi ei halua lasta tai on kuollut. (Kaatut lapset ry.)

Osa vaativien erotilanteiden tapauksista käsittää tilanteita, joissa parisuhteen aikainen väkivalta jatkuu eron jälkeisenä vainona. Rikoslain mukaan vainoaminen sisältää toistuvan uhkailun, seuraamisen, tarkkailun, yhteydenotot tai muut edellä oleviin rinnastettavat oikeudettomat vainoamisen muodot, jotka aiheuttavat vainotussa pelkoa ja ahdistusta (RL 7 a § 13.12.2013/879). Vainon kohdalla perinteinen näkemys väkivallasta on riittämätön, sillä ilmiöön sisältyy naamioituneita ja rakenteisiin liittyviä vainoamisen muotoja (Nikupeteri 2016). Vainoaja voi esimerkiksi lähettää vainotulle rakkauden tunnustuksia, kalastella hänestä tietoja, vaatia yhteisiä neuvotteluja, uhkailla viranomaisia ja tehdä aiheettomia lastensuojelu- ja rikosilmoituksia konkreettisten vainotekojen lisäksi. Teot eivät aina kohdistu vainotutentiseen puolisoon, vaan myös lapsi voi joutua tekojen kohteeksi (Koulu ym. 2022).

Vaino vaikuttaa uhrien jokapäiväiseen elämään ja tuottaa heille kokemuksen vankeina olemisesta. Vainon seurauksena uhrin tuntevat turvattomuutta, pelkoa ja jopa kuoleman uhkaa. Vaino muuttaa perhesuhteiden rooleja ja dynamiikkaa sekä kapeuttaa sosiaalista verkostoa ja elämää. Vaino väkivallan muotona heijastuu myös auttamisen tapoihin, sillä uhrin tunnistaminen ja avunsaanti on auttamisjärjestelmässä monimutkaista. (Nikupeteri & Laitinen 2021 b.)

Tavallisesti vainoon liittyy pakottava kontrolli (coercive control). Se sisältää lukuisia kontrolloinnin muotoja, fyysistä ja seksuaalista väkivaltaa sekä väkivallan uhkaa, joiden tarkoituksena on saattaa uhri alistaiseen asemaan sekä hallita hänen jokapäiväistä elämäänsä ja taloutta (Stark 2018). Kansallinen rikoslainsäädäntö ei kata pakottavan kontrollin kriteereitä uhrin monimuotoisesta toimintavapauden rajoittamisesta. Onkin ehdotettu, että siitä säädettäisiin erikseen omana rikostunnusmerkistönään. (Tolvanen & Silvennoinen 2023.)

Pakottava kontrolli ja väkivalta ennen ja jälkeen eron kulkevat usein käsi kädessä. Pakottava kontrolli on lähisuhdeväkivallan vakava muoto. Pakottavaa kontrollia käyttävät väkivallan tekijät altistavat uhrinsa jatkuvalla, laaja-alaisella kontrolloivalle käyttäytymiselle pitkän ajan kuluessa ja tekevät selväksi, että tottelemattomuudesta rangaistaan. Rangaistus ei ole aina väkivaltaa, vaan yleensä väkivaltaa kokenut pelkää jotain, kuten taloudellista hyväksikäyttöä tai lapsen hyväksikäyttöä. (Hardesty & Ganong 2006.)

Starkin ja Hesterin (2019) mukaan pakottavan kontrollin kohdistuessa aikuiseen, se kohdistuu todennäköisesti myös lapseen (Stark & Hester 2019). Lapseen kohdistuvassa pakottavassa kontrollissa vanhempi yrittää vaikuttaa entiseen puolisoonsa lapsen kautta tapahtuvalla häirinnällä. Ilmiössä lapsesta tulee kontrolloinnin, koston ja vahingoittamisen väline sekä vallan välikappale. (Callahan ym. 2018 & Feresin ym. 2019.) Lapseen kohdistuvan pakottavan kontrollin avulla tekijä pyrkii saavuttamaan hallinnan lapsen käyttäytymisestä (Stark & Hester 2019). Tekijä esimerkiksi manipuloi lasta, pyrkii määrittelemään, mitä lapsi voi tehdä, hallitsee hänen sosiaalisia suhteitaan ja painostaa yhteydenpitoon esimerkiksi lahjonnalla. (Callahan ym. 2018 & Feresin ym. 2019). Lapsi voi yrittää puolustautua tekijän toiminnalta esimerkiksi neuvottelemalla, vetäytymällä, tekemällä yhteistyötä, vastustamalla, pakenemalla tai irtautumalla. Kuitenkin lapselle voi seurata tunne siitä, että kukaan ei voi suojella häntä. (Stark & Hester 2019.)

Eräänä pakottavan kontrolloinnin muotona tunnustetaan oikeudenkäyntien hyödyntäminen osana tekijän hallintastrategiaa. (Callahan ym. 2018 & Feresin ym. 2019). Løkkegaard ym. (2019) tutkimuksen mukaan sekä vainoaja että vainottu käyttävät oikeusjärjestelmää, poliisia ja tuomioistuimia pyrkiessään muuttamaan lapsia koskevia sopimuksia tai lapsen huoltajuutta (Løkkegaard & al. 2019). Vainoaja voi harjoittaa niin kutsuttua prosessuaalista vainoa, jossa tekijä käyttää hyväksi viranomaisia ja laillisia vaihtoehtoja toiminnassaan. Tavallisesti uhrin ovat velvollisia osallistumaan oikeudenkäyntiin ja osapuolia veloitetaan olemaan yhteydessä toisiinsa esimerkiksi lapsiin liittyvissä asioissa. Kuitenkin vainotun ja vainoajan kohtaamiset ja yhteydenpito rajoittavat uhrin suojautumisen keinoja ja mahdollistavat jatkuvan uhan ilmapiirin tuottamisen. (Miller & Smolter 2011.) Toisaalta vainoamiseen liittyvissä oikeudenkäynneissä lapset jäävät usein taustalle. Lasten näkemykset tai kokemukset eivät usein tule tunnistetuksi ja huomion kiinnittyminen vanhempiin lisää riskiä lapsinäkökulman kadottamiseen. Tämä puolestaan voi estää lapsen tarvitseman tuen saannin. (Koulu ym. 2022.)

Eron jälkeinen vaino aiheuttaa monimuotoisia seurauksia lapselle ja lapsella voi esimerkiksi esiintyä erilaisia traumaoireita (Elkit ym. 2019). Tavallisesti vaino murentaa lapsen turvallisuuden tunnetta ja aiheuttaa esimerkiksi pelkoa perheen menettämisestä tai omasta turvallisuudesta. Psykologisena seurauksena voi esiintyä muun muassa levottomuutta, ahdistuneisuutta, syyllisyyttä, dissosiativisia oireita ja tunnesäätelyn pulmia. Fyysiset oireet näkyvät esimerkiksi erilaisina kipuina tai fyysisten sairauksien alttiutena. Sosiaalisia seurauksia ovat esimerkiksi epäluuloisuus muita ihmisiä tai palvelujärjestelmää kohtaan, vetäytyminen sosiaalisista suhteista ja heikentynyt kyky asettaa ihmissuhteissa rajoja. Pakottavan kontrollin eräänä psykologisena seurauksena on se, että lapsi toteuttaa tekijän ajatus- ja toimintamalleja myös niissä tilanteissa, joissa tekijä ei ole fyysisesti läsnä (Callahan ym. 2018).

Lapsen tarpeet tunnistavan auttamisen haasteita on vainotilanteissa useita. Vainoa ei tunnisteta väkivallaksi, jolta lasta on suojeltava, vaan vainon tuottamaa riskiä lapselle arvioidaan pelkästään aikuisten kautta (Laitinen, Nikupeteri & Chan 2024a). Eron jälkeistä väkivaltaa ja vainoa ei myöskään aina tunnisteta teoiksi ja toiminnaksi, jolla olisi vaikutusta lapsen huolto- ja tapaamisasioiden arviointiin (Walsh 2024). Vainotilanteissa suojelu ymmärretään liian kapeasti eivätkä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen valtiota ja viranomaisia velvoittavat sisällöt realisoidu päätöksissä ja lapsen edun harkinnassa. Myöskään moniammatilliset työkäytännöt eivät tunnista ja tue lasta ja hänen toimijuuttaan. (Laitinen, Nikupeteri & Chan 2024b.)

Taloudellinen väkivalta voi olla osa parisuhteen aikaisen väkivallan tai pakottavan kontrollin jatkumoa, joka eron jälkeen muuttaa muotoaan tai kiihtyy. Eron jälkeen esimerkiksi fyysinen väkivalta voi vähentyä tai loppua, mutta tekijä voi jatkaa entisen puolison kontrollointia taloudellisella väkivallalla (Kainulainen ym. 2023). Josain tilanteissa taloudellinen väkivalta käynnistyy eron yhteydessä, kun erotilanne aiheuttaa tekijässä voimakkaita, hallitsemattomia tunteita, esim. hallinnan menettämistä tai katkeruutta. Taloudellinen väkivalta on usein osa vainoamisen dynamiikkaa ja sitä esiintyy perhesurmien taustalla (Ellilä, ym. 2023.)

Eron jälkeinen taloudellinen väkivalta voidaan jakaa viiteen päätyyppiin (Kainulainen, ym. 2023):

1. **Viivyttely ja omaisuuden epäreilu jakaminen:** Tekijä voi hidastaa omaisuuden jakamista tai kieltäytyä yhteisten velkojen maksamisesta. Viivyttelöllä ositusta tekijä voi pitää hallussaan yhteistä omaisuutta usein vuosien ajan sekä aiheuttaa uhrille merkittäviä kustannuksia pakottamalla hänet pesänjakoprosessiin. Kieltäytymällä yhteisvastuullisista veloista tai yhteisten kulujen maksamisesta tekijä voi vierittää kokonaisvastuun taloudellisista kustannuksista kokijalle. Tämä voi johtaa uhrin taloudellisten vaikeuksien syvenemiseen ja uhri velkaantuu selviytyäkseen arjen kustannuksista tai menettää luottotietonsa.
2. **Lapsen elatuksen laiminlyönti:** Tekijä voi jättää osallistumatta lapsen elatuksesta aiheutuviin kustannuksiin, maksaa toistuvasti elatusmaksuja myöhässä tai jättää taloudellisen vastuun lapsista osittain tai kokonaan toiselle vanhemmalle. Tekijä saattaa viivyttellä elatusvelvollisuudesta sopimista lastenvalvojalla tai pyrkiä vaikuttamaan siihen, että hänen elatuskykynsä näyttäytyy mahdollisimman huonona tuomioistuimessa. Tekijä voi pyrkiä uhkailemaan tapaamisoikeuden rajoittamisella, mikäli toinen vanhempi ei suostu hänen antamiinsa taloudellisiin vaatimuksiin.

- 3. Omaisuuden vahingoittaminen tai varastaminen:** Tekijä voi kavaltaa, varastaa tai vahingoittaa entisen puolison omaisuutta. Hän saattaa kieltäytyä luovuttamasta omaisuutta, joka kuuluu toiselle osapuolelle.
- 4. Häirintä toistuvia oikeusprosesseja käynnistämällä:** Osana eron jälkeistä taloudellista vallankäyttöä ja kontrollia tekijä voi pyrkiä häirintään esittämällä entisestä puolisosta perättömiä väitteitä, tekemällä aiheettomia viranomaisilmoituksia tai käynnistämällä oikeusprosesseja. Tämä niin kutsuttu prosessuaalinen vaino voi liittyä eronjälkeiseen taloudelliseen väkivaltaan, jossa tekijä käyttää oikeusprosesseja ja juridisia toimia uhrin kontrolloimiseen ja taloudellisen aseman heikentämiseen. Tekijä puolestaan pyrkii vaikeuttamaan uhrin elämää jatkuvilla oikeudenkäynneillä tai viivyttämällä eroon liittyviä juridisia prosesseja ja aiheuttamaan tätä kautta uhrille taloudellisia kustannuksia.
- 5. Työnteon häiritseminen:** Tekijä voi yrittää estää tai häiritä uhrin työnteoa esimerkiksi ottamalla toistuvasti yhteyttä uhrin työpaikalle, mustamaalaamalla häntä tai hallitsemalla uhrin lastenhoitojärjestelyjä niin, että ne vaikeuttavat työssäkäyntiä. Kyseinen toiminta voi heikentää uhrin taloudellista riippumattomuutta ja uramahdollisuuksia.

Taloudellisella väkivallalla tarkoitetaan toisen henkilön itsemääräämisoikeuden rajoittamista ja loukkaamista talouteen liittyvissä asioissa. Se voi ilmetä rahan ja taloudellisten resurssien käyttämisenä vallan ja kontrollin välineenä (THL 2020; Kaittila 2017). Eron jälkeinen taloudellinen väkivalta on vakava ja piilossa oleva ongelma, joka voi heikentää uhrin itsenäisyyttä ja turvallisuutta. Väkivalta saattaa jatkua pitkään suhteen päättymisen jälkeen etenkin, jos taloudellista väkivaltaa harjoitetaan yhteisten lasten tai taloudellisten sitoumusten, esimerkiksi yhteisen omaisuuden tai velkojen kautta. Taloudellisella väkivallalla pyritään heikentämään uhrin taloudellista asemaa ja ylläpitämään taloudellista riippuvuutta.

Eron jälkeisessä tilanteessa on tavallista, että yhteisiä lapsia tai heihin liittyviä velvollisuuksia käytetään taloudellisen väkivallan välineenä. Yhteisten lasten ja heihin liittyvien taloudellisten velvollisuuksien käyttäminen kontrolloinnin välineenä vaikuttaa väistämättä heikentävästi lasten kasvuun ja kehitykseen sekä taloudelliseen hyvinvointiin. Taloudellinen väkivalta voi rajoittaa lapsen pääsyä terveydenhuoltoon, koulutukseen tai harrastuksiin. Lapsi voi joutua elämään epävarmassa taloudellisessa tilanteessa, mikä voi lisätä hänen stressiään ja vaikuttaa henkiseen hyvinvointiin (Sharp-Jeffs, ym., 2018). Lisäksi taloudellinen väkivalta voi vaikuttaa lapsen emotionaaliseen ja sosiaaliseen kehitykseen, koska lapsi voi kokea

epävarmuutta, stressiä ja ristiriitaisia tunteita vanhempien välisten ristiriitojen vuoksi (Sanders, 2015). Taloudellisen väkivallan jatkuessa lapsi saattaa sisäistää näitä malleja tuleviin ihmissuhteisiinsa.

Vakavimmissa tapauksissa ero voi olla hengenvaarallinen ja johtaa jopa perhe-urmaan. Suonpää ym. (2023) tutkimus nosti esille, että merkittävässä osassa henkirikoksia on suunnitelmallisuutta ja että ne liittyvät usein erotilanteisiin. Vaikka osa henkirikoksen tekijöistä on jo aiemmin ollut epäiltynä väkivallasta uhria kohtaan, valtaosassa tapauksia aiempia rikosilmoituksia ei ole. Samoin lähestymiskiellot ja turvakotikäynnit ovat harvinaisia, kuten myös suoraan väkivaltaan viittaavat käynnit terveydenhuollossa. Parisuhdetappojen vähentäminen vaatii siten panostuksia ennen kaikkea väkivallan parempaan tunnistamiseen, mutta myös riskien arviointiin ja tehokkaisiin puuttumiskeinoihin. (Suonpää ym. 2023.)

Brasilialaistutkimuksen tulokset korostavat, kuinka väkivaltaa kokeneiden äitien kielteiset terveysvaikutukset voivat johtua osin myös perhetuomioistuinten toiminnan perustavanlaatuisista ongelmista. Tutkimuksessa mukana olleiden äitien kokealle traumalle kehitettiin termi tuomioistuimen ja väkivallan tekijän aiheuttama trauma (Court and Perpetrator Induced Trauma, CPIT). CPIT laajentaa tapaa, jolla ajatellaan oikeusjärjestelmän väärinkäyttöä. Perinteisesti väkivaltaan syyllistyneen katsotaan käyttävän oikeusjärjestelmää jatkaakseen (väki)vallan käyttöä, esimerkiksi pakottamalla ex-puolisonsa tuomioistuinprosesseihin useiden vuosien ajan. Trauman katsotaan tällöin aiheutuvan yksinomaan ex-puolison toiminnasta. CPIT:ssä trauman aiheuttajaksi tunnistetaan sekä ex-puolison että tuomioistuinprosessien ja tuomioistuimissa työskentelevien henkilöiden toimet. (Dalgarno ym. 2024.)

2.3 Väkivallan huomioonottaminen huoltoriidoissa ja huoltoriitojen kustannukset

Ensi- ja turvakotien liiton Turvassa-hankkeessa (2019–2021) kehitettiin uusia työtapoja pitkittyneissä ja kärjistyneissä erokonflikteissa työskentelyn tueksi. Hankkeen asiakastyössä ja ammattilaiskohtaamisissa tuli esille, että ns. vaativissa erotilanteissa nousi esiin useita väkivallan muotoja, joita ammattilaiset eivät tunnistaneet väkivallaksi, vaan tulkitsivat tilanteet vanhempien väliseksi riidaksi tai vuorovaikutusongelmaksi. (Vaitomaa 2021.)

Hankkeen aikana tuli näkyväksi ammattilaisten yhtenäisten arviointikäytäntöjen puute ja osaamisvajeet väkivalta- ja muiden riskien arvioinnissa niiden lasten näkökulmasta, jotka elävät joskus lähes koko lapsuutensa vaativassa erotilanteessa. Asiakastyön kautta tunnistettiin kolme erilaista asiakasryhmää: tasapeliriidat, korkea konfliktitaso ja korkea turvallisuusriski. Asiakastyössä keskityttiin kahteen jälkimmäiseen ja määriteltiin *korkean konfliktitason* ja *korkean turvallisuusriskin* sisältävien erojen erityispiirteitä. Psykososiaalisten korkean konfliktitason riitöiden ominaispiirteitä ovat muun muassa vanhempien pitkittynyt konflikti, vakavat kommunikaatio- ja yhteistyövaikeudet, vanhemman tai lapsen psyykinen oireilu tai neuropsykiatriset ongelmat, vieraannuttaminen ja muu henkinen väkivalta, päihteidenkäyttö ja muut riippuvuudet tai lievä tilannesidonnainen väkivalta, joka on käsitelty eikä enää vaikuta hyvinvointiin. Korkean turvallisuusriskin eroille on tyypillistä vakava parisuhdeväkivalta (ennen eroa ja eron jälkeen), fyysisen, henkisen, taloudellisen, seksuaalisen tai kunniaan liittyvän väkivallan tai sen uhan jatkuminen eron jälkeen, vakava lapsen vieraannuttaminen, lapsen kaappausuhka, seksuaalirikos tai sen epäily, eron jälkeinen vaino ja pakottava kontrolli, itsemurhalla tai tappamisella uhkailu ja pahimmillaan perhesurmariski. Riskinä konfliktoituneissa eroissa nähtiin, että riitelyksi tulkittu konflikti peittää alleen kontrollin ja väkivallan, joita toinen vanhempi kohdistaa entiseen kumppaniinsa ja mahdollisesti myös lapsiin. (ks. Muukkonen ja Vaitomaa 2021, 14–15 ja Rautio ym. 2021, 10–12.)

Kaikki ACE-kokemukset, kuten aikaisemmin todettiin, vaikuttavat lapsiin haitallisesti ja usein pitkäkestoisesti ja niiden seurausten korjaaminen aiheutuu yhteiskunnalle huomattavia kustannuksia (Hughes ym. 2021). Tutkimusnäyttö sekä haitallisten lapsuudenkokemusten kielteisistä vaikutuksista yksilöön että niiden hoidon huomattavista yhteiskunnallisista kustannuksista on hyvin vahvaa. Tutkimuksia on tehty 1990-luvulta lähtien, useimmiten isoilla aineistoilla, ja tulokset ovat olleet samoja riippumatta siitä, missä maantieteellisessä tai kulttuurisessa ympäristössä ne on tehty tai mihin sosioekonomiseen ryhmään tutkittavat ovat kuuluneet (Royse 2016, 67, 71).

Lähisuhdeväkivallan vaikutuksia sosiaali-, terveys- ja oikeuspalveluiden käyttöön sekä kustannuksiin selvitettiin osana valtioneuvoston selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa. Väestötutkimuksen mukaan 16–74-vuotiaista suomalaisista parisuhdeväkivaltaa oli kokenut 44 % ja lapsuusajan lähisuhdeväkivaltaa 65 %. Naisista 48 % ja miehistä 39 % oli kokenut parisuhdeväkivaltaa. Parisuhdeväkivaltaa kokeneilla kustannukset olivat sosiaalipalveluissa 60–90 % ja oikeuspalveluissa (ml. poliisi) 70 % korkeammat verrattuna ei parisuhdeväkivaltaa kokeneisiin. Lapsuudessa koettu väkivalta näkyi puolestaan 50 % korkeampina sosiaali- ja oikeuspalveluiden kustannuksina aikuisuudessa. Viiden vuoden aikana

naisten kokeman fyysisen parisuhdeväkivallan aiheuttamat suorat terveydenhuollon lisäkustannukset ovat 150 miljoonaa euroa vuodessa (väestötutkimuksen perusteella 146 000 naista fyysisen parisuhdeväkivallan uhrina). (Siltala ym. 2022.)

Huoltoriitojen kokonaiskustannuksia yhteiskunnalle on vaikea arvioida, mutta varovaisenkin arvion mukaan vaativat erotilanteet tulevat yhteiskunnalle kalliiksi. Hämäläisen mukaan Eri ammattiryhmien työn hinnan määrittely on ongelmallista. Yleensä arvio perustuu palkkakuluihin, mutta myös muita kustannuksia tulisi huomioida. Työlle tulisi määritellä hinta, kartoittaa koko palvelujärjestelmä, identifioida eri ammattiryhmät, määritellä huoltoriitoihin liittyvä työ ja eritellä kustannukset. (Hämäläinen 2012.)

Huoltoriidan yhteiskunnalle aiheutuviin kustannuksiin kuuluvat huoltoriidan aikana ja välittömästi sen jälkeen syntyvästä palvelutarpeesta aiheutuvien kustannusten lisäksi myös ne kustannukset, jotka liittyvät pitkän aikavälin vaikutuksiin ihmisten elämänculussa. Niitä on vaikea tunnistaa, mutta näihin liittyviä psykologisia, sosiaalisia ja terveydellisiä mekanismeja voidaan yrittää jäljittää. Tältä osin huomio kiinnittyy myös huoltoriitoihin välittömästi liittyvien palveluiden vaikuttavuuteen, mikä koskee niiden avulla aikaan saatua positiivista ratkaisua riita-asiassa ja haitallisten seurausvaikutusten eliminointia elämänculussa. Juha Hämäläisen arvion mukaan huoltoriitaprosessin vuosikustannukset yhteiskunnalle ovat yhteensä noin 27–40 milj. € ja kokonaisuus käsittää eri toimijoiden kuluja seuraavasti: käräjäoikeuden työskentely 8–11 milj. €, sosiaalitoimen sopimuspalvelu 4–7 milj. €, sosiaalitoimen olosuhdeselvitys 4 milj. €, oikeudenkäyntien asiamieskulut 7–12 milj. €, hovi-oikeuden työskentely 1–2 milj. €, lastensuojelun asiakkuus 2–3 milj. € ja muut mahdolliset kulut. (Hämäläinen 2012.)

Hämäläisen esittämät kustannuslaskelmat ovat yli 10 vuoden takaisia, mutta jo ne osoittavat huoltoriitojen suuret taloudelliset kustannukset inhimillisistä kustannuksista puhumattakaan. Jotta näitä huoltoriitojen aiheuttamia yhteiskunnallisia kustannuksia pystyttäisiin vähentämään, niiden syntymistä pitäisi pystyä ehkäisemään nykyistä paremmin sekä pystyä tehostamaan palvelu- ja oikeusjärjestelmän toimivuutta näissä tilanteissa. Jatkossa olisi tärkeää kerätä tietoa palvelujen käytön kustannuksista henkilöistä, joilla on ollut huoltoriita. Se voitaisiin tehdä vastaavanlaisella tavalla, kuin on kerätty tietoa lähisuhdeväkivallasta aiheutuvasta palvelujen käytöstä ja kustannuksista (ks. Siltala ym. 2022).

3 Aiemmat selvitykset ja kehittämistyö

3.1 Aiempien selvitysten tuottama tieto

Vaativien erojen tematiikkaan kytkeytyviä selvityksiä on vuosien varrella tehty useita erilaisia. Tässä alaluvussa nostetaan esille sellaisia keskeisiä selvityksiä, joissa on tehty ehdotuksia vaativien erojen ehkäisemiseksi ja palvelu- ja oikeusjärjestelmän kehittämiseksi. Esiin on nostettu erityisesti sellaisia selvityksiä, joiden ehdotuksia ei ole vielä ainakaan kokonaisuudessaan toteutettu.

Sosiaalihuoltolakiin lisättiin vuonna 2015 voimaan tulleet säännökset kunnan (nyk. hyvinvointialue) velvollisuudesta järjestää sosiaalipalveluna tukea ja valvontaa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa tarkoitettuihin lapsen ja vanhemman välisiin tapaamisiin (SHL 14.1 §, -kohta 20, 27 §). Lain esitöissä ohjeistettiin, että tapaamista valvovan henkilön tehtävä on huolehtia siitä, että tapaamiset toteutuvat lapsen edun mukaisella tavalla eikä lasta vahingoiteta fyysisesti tai psyykkisesti (HE 164/2014 vp, 119). Tässä tarkoituksessa valvoja voi päättää, että tapaamista ei aloiteta, vaihtoa ei suoriteta, tai että tapaaminen keskeytetään (SHL 27.3 §). Sittemmin lapsenhuoltolain uudistuksessa vielä täsmennettiin sitä, mitä valvonnalla tarkoitetaan ja milloin tapaamiset on määrättävä valvotuiksi tai tuetuiksi (88/2018 vp, s. 119–120).

Vaikka lainsäädäntöä on muutettu, sen tavoitteet eivät kuitenkaan aina toteudu käytännössä - tapaamisia ei peruta tai keskeytetä, vaikka niissä on väkivallan uhkaa ja tapaamisoikeuden väliaikainen poisto kokonaan on harvinaista (ks. esim. Petrov v. Venäjä 4.2.2019, kohdat 98–102; Vojnity v. Unkari, 12.2.2013, kohdat 41–43 ja KKO 2019:50).¹

Perhe- ja lapsensurmia koskevassa selvityksessä (Sisäministeriö 2012) surmia yhdistäviksi taustatekijöiksi tunnistettiin parisuhteen ongelmat, erotilanteeseen liittyvä kriisi sekä vanhemman mielenterveys- tai päihdeongelmat. Perhesurmiin liittyi väkivaltaisuutta ja sillä uhkaamista, noin puolet tekijöistä oli uhannut itsemurhalla. Tekijät olivat myös käyttäneet väkivaltaa kumppaniaan tai lapsiaan kohtaan (71 %).

¹ Perhe-elämän suojan (PL 10 §, LOS 9.3 art.) vuoksi lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon täydellinen estäminen on mahdollista vain poikkeuksellisissa olosuhteissa ja vain tarpeellisessa laajuudessa (ks. esim. KKO 2023:5).

Apua oli haettu enemmänkin oireiden lievittämiseen, väkivaltaisista ja itsetuhoisista ajatuksista ei mainittu tai niihin ei ollut riittävästi puututtu. Tekijät olivat tunnistanneet pahoinvointinsa ja kertoneet siitä lähipiirille sekä pyytäneet apua terveydenhuollosta. Selvityksessä todettiin, että viranomaisten välillä ei tehdä riittävästi yhteistyötä eikä tiedonkulku ole riittävä. Selvityksen pohjalta esitettiin johtopäätöksiä ja 18 suositusta sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittämiseksi ja perhe- ja lapsensurmien ehkäisemiseksi. (SM 2012.)

Ehdotuksissa pidettiin tärkeänä koulutusta ja osaamisen vahvistamista. Tuomareille, lastenvalvojille, tapaamispaikkojen työntekijöille ja olosuhdeselvityksiä valmisteleville ehdotettiin järjestettäväksi koulutusta lasten huolto- ja tapaamisasioista, parisuhdeväkivallan luonteesta, sen vaikutuksista avioerotilanteissa, lasten huollosta ja tapaamisten sopimisesta sekä turvallisuusriskin arvioinnista näissä tilanteissa. Selvityksessä nähtiin tarpeelliseksi luoda selkeä toimintamalli lastenvalvojille väkivallan tunnistamiseen, puheeksi ottamiseen, puuttumiseen ja huomioimiseen sekä tarpeellisen avun piiriin ohjaamiseen. Selvityksen mukaan lainsäädäntöön tulisi lisätä väkivaltariskin arvioiminen, lasten suojelun ja tuen tarpeen huomioiminen aikuisille suunnatuissa palveluissa ja väkivallan tekijöiden ohjaaminen päihde- ja mielen-terveyden ja väkivallan katkaisupalveluihin. Selvityksessä ehdotettiin myös, että tarkennetaan lastensuojelun toimintavelvoitetta ja sen soveltamista tilanteissa, joissa epäily lastensuojelun tarpeesta liittyy huoltajien väliseen riitaan lapsen huollosta ja tapaamisista. (SM 2012.) Vuonna 2015 voimaan astuneessa sosiaalihuoltolaissa on säädetty asiakkaan hoidossa olevan lapsen tai muun henkilön tilanteen selvittämisestä (SHL 44 §).

Kyseisessä selvityksessä arvioitiin, että yhteistyötä eri viranomaisten välillä tehdään, mutta ei riittävässä määrin. Monissa tapauksissa yhteistyö on enemmänkin sitä, että viranomainen siirtää asiakkaan seuraavalle taholle. Kun perheen kanssa työskentelee monta viranomaistahoa samanaikaisesti, työ ei ole aina koordinoitua, eivätkä viranomaiset ole olleet tietoisia toisen toimista. Kun jokainen viranomais-taho käy asiakkaan luona peräjälkeen, toimet voivat kääntyä itseään vastaan. Näiden arvioiden pohjalta selvityksessä ehdotettiin, että kehitetään lainsäädäntöä moniammatilliseen työskentelyyn ja toimintamalleja viranomaisyhteistyön koordinoimiseksi. Selvityksen ehdotuksen mukaan moniammatillista työskentelyä ja tietojen luovuttamista työskentelyn edellytykseksi voitaisiin helpottaa laatimalla laki yhteistoiminnasta. Lain tasolla olisi tarve säätää viranomaisten keskinäisestä tietojen vaihtamisesta, tallentamisesta ja käsittelemisestä sekä siitä, minkälaisia yhteisiä tietokantoja viranomaisilla voisi olla. Säännöksissä tulisi ilmaista, mitä tietoja tulee luovuttaa uhrin turvallisuuden parantamiseksi. (emt.) Erillistä lakia yhteistoiminnasta ei ole säädetty, mutta moniammatillista yhteistyötä sekä siihen liittyvää kirjaamista ja tietojen siirtoa koskevaa sääntelyä erityisesti sosiaali- ja

terveydenhuollossa on useissa eri laeissa (ks. esim. laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä 703/2023; SHL 41 §; LSL 11.3, 12 ja 15 §, THL 32 ja 50 a §). Toimintamalleja viranomaisyhteistyön koordinoimiseksi on edelleen syytä kehittää.

Vuonna 2012 sisäministeriön perhesurmaselvityksessä tehdyt suositukset eivät kaikilta osin ole edenneet. Palveluihin ohjaamisessa on edelleen alueellista vaihtelua. Väkivaltariskin arviointiin ei veloiteta lainsäädännössä, mutta THL:n ohjauksella MARAK-toimintamalli² on levinnyt eri puolille Suomea. Siinä keskitytään kuitenkin aikuisen väkivallan uhrin tilanteeseen, eikä se huomioi lapsen asemaa huoltoriidoissa. Turvallisuus- ja väkivaltariskin arviointia huoltoriidoissa ei ole kansallisesti edistetty eikä lisätty lainsäädäntöön. Koulutus ei ole ollut kansallisesti koordinoitua tai systemaattista. Lastensuojelun toimintavelvoitetta ei ole täsmennetty lainsäädännössä, mutta Terveiden ja hyvinvoinnin laitos on lisännyt ohjaustekstiä verkkosivuilleen vuonna 2023 (ks. Lastensuojelun käsikirja).

Perhesurmia on tutkittu myös läheisten näkökulmasta. Ellilän & al. tutkimuksessa riskitekijöinä nostettiin esille parisuhteessa tapahtunut aiempi väkivalta ja vaikeutunut erotilanne. Perhesurmien taustalla havaittiin perheen ja parisuhteen lisäksi perhesurmaajan henkilökohtaiseen ja sosiaaliseen tilanteeseen sekä lapsuuteen ja ammattilaisiin liittyviä tekijöitä. Jälkimmäisiä olivat ammattilaisten epäonnistunut toiminta, hyvinvointijärjestelmän toimimattomuus, perhesurmaajan aiempi kontakti viranomaisiin ja perheen avun piiriin pääsemättömyys. Ammattilaisten epäonnistunut toiminta ilmeni muun muassa väkivallasta vaikenemisena. (Ellilä & al. 2023.)

Sosiaali- ja terveysministeriön Toimiva lastensuojelu selvitysryhmäraportissa (STM 2013) käsiteltiin myös erotilanteita ja tehtiin suosituksia, jotka eivät ole kaikilta osin vielä toteutuneet. Raportissa todetaan, että Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) lähtökohta on, että lapsen huoltajuuteen liittyvät kysymykset ovat vanhempien välisiä asioita. Lapsi ei ole asianosainen. Lapsen mielipiteitä ja toivomuksia on kuultava eikä tehtyjä päätöksiä voida panna täytäntöön, mikäli 12 vuotta täyttänyt lapsi niitä vastustaa. (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996, 2§). Selvitysryhmäraportissa arvioitiin, että viranomaisten mahdollisuudet vaikuttaa lapsen tilanteeseen ovat erittäin rajalliset, silloin kun vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen huolto- ja tapaamissopimuksesta tai toinen vanhemmista vaikeuttaa tai estää tehdyn

2 MARAK on vakavan parisuhdeväkivallan riskinarvioinnin ja uhrin auttamisen moniammatillinen menetelmä. ks. <https://thl.fi/aiheet/vakivalta/tyon-tueksi/marak-moniammatillinen-riskinarviointi>

sopimuksen tai annetun määräyksen toteuttamista käytännössä. Koska lapsi ei ole asianosainen, hänelle ei voida määrätä edunvalvojan sijaista, joka voisi käyttää lapsen puhevaltaa ja vaikuttaa prosesseihin. Tähän liittyen raportissa ehdotettiin, että lapsen asemaa vahvistettaisiin mahdollistamalla edunvalvojan sijaisen määrääminen lapselle myös huolto- ja tapaamisprosesseissa (ks. samoin Heikkilä & Rantaeskola 2022).

Lisäksi raportissa esitetään, että sosiaali- ja terveysministeriö, oikeusministeriö ja sisäministeriö selvittävät yhteistyössä, miten lapsen oikeus suojeluun turvataan tilanteissa, joissa on taustalla vanhempien välinen tai toisen vanhemman aiheuttama konflikti lasten huollosta ja tapaamisista ja samanaikainen vanhemman tai ulkopuolisen tahon ilmaisema huoli lapsen turvallisuudesta, terveydestä tai hyvinvoinnista (STM 2013). Tämä käsillä oleva selvitys pyrkii vastaamaan tähän ehdotukseen.

Eduskunnan oikeusasiamies on käsitellyt useita vaikeisiin huoltoriitoihin liittyviä kanteluita. Kanteluita on tehty muun muassa siitä, että lastensuojelun on katsottu olevan puolueellinen, sen ei ole katsottu toimineen riittävästi tai että se on ylittänyt toimivaltuutensa asiassa. Vuonna 2022 eduskunnan apulaisoikeus-asiamies Maija Sakslin otti omana aloitteena tarkasteltavaksi viranomaisten yhteistyön vaikeissa huoltoriidoissa. Selvityksessä todetaan, että vakiintuneesti tuomioistuimien tekee ratkaisut lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta, eikä lastensuojelun tulisi omilla toimenpiteillään millään tavoin puuttua tai pyrkiä vaikuttamaan tähän ratkaisutoimintaan. Apulaisoikeusasiamies piti tätä lähtökohtaa edelleen perusteltuna. Puuttumiskynnys on sosiaalityöntekijän ammatillisen harkinnan varassa. Apulaisoikeusasiamies nosti kuitenkin esille, että mahdollisesti linjaus on jossain lastensuojelun yksiköissä otettu liiankin kirjaimellisesti eivätkä lastensuojelun työntekijät puutu lasten vaikeisiin ongelmiin tai tuen tarpeisiin, vaan nimeämät ne huoltoriitaan kuuluviksi asioiksi, joiden ratkaiseminen kuuluu oikeuslaitokselle. Päättöksessä muistutetaan, että vanhempien väliset ristiriidat ovat vakava riski lasten hyvinvoinnille. Myös se, että toinen vanhempi estää toista vanhempaa pitämästä yhteyttä lapseen, on riskitekijä, joka on otettu huomioon myös laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (2 §, HE 88/2018 vp s. 22 ja 37). Lastensuojelun tiedetään myös ryhtyneen toimenpiteisiin tällaisissa tilanteissa, esimerkiksi sijoittamalla lapset. (EOAK/4063/2022.)

Selvityksen pohjalta apulaisoikeusasiamies esitti, että sosiaali- ja terveysministeriö tuottaisi sosiaalihuollolle ja lastensuojelulle ohjeet sellaisista tukitoimenpiteistä ja palveluista, joita voitaisiin tarjota lapsille ja heidän vanhemmilleen vaikeiden huoltoriitojen aikana ja erityisesti tilanteissa, joihin ei sisälly vakavaa ja välitöntä väkivaltaa tai sen uhkaa, mutta jotka ovat muulla tavoin haasteellisia vanhempien

välisen pitkään kestäneiden ristiriitojen vuoksi. Ohjeistusta valmisteltaessa tulisi samalla kiinnittää huomiota mahdollisiin lainsäädännön tarkennustarpeisiin. (EOAK/4063/2022.)

Johtopäätöksissään apulaisoikeusasiamies toteaa, että lasten ja heidän riitaiten vanhempiensa auttaminen on ennen muuta lasten oikeus, koska heidän turvallinen kasvunsa ja kehityksensä vaarantuu riitojen vuoksi. Tuen ja avun tulisi olla moniammatillista ja pitkäjänteistä niin, että se mahdollistaisi myös koko oikeudenkäynnin ajalle ulottuvat johdonmukaiset auttamis- ja tukitoimenpiteet mukaan lukien tuomioistuimen päätöksen noudattamiseen liittyvän tuen ja seurannan. Tarvittaessa tukipalveluiden tulisi ulottua myös muutoksenhaku- ja täytäntöönpanovaiheisiin. Ohjeissa tulisi erityisesti kiinnittää huomiota lapsen tarvitsemaan henkilökohtaiseen tukeen ja tuen tarpeen tunnistamiseen koko riitaprosessin ajan. (EOAK/4063/2022.)

Vastauksessaan EOAK:lle sosiaali- ja terveysministeriö totesi, että lapsen sosiaalihuollon palvelujen tarve tulee arvioida vaikeiden huoltoriitojen aikana samoin edellytyksin kuin lapsen sosiaalihuollon palveluiden tarve muutoinkin. Jokaisen lapsen tilanne ja tuen tarpeet ovat yksilöllisiä. Voimassa olevassa lastensuojelulaissa (417/2007) ei säädetä erikseen menettelyistä tai toimintavelvollisuuksista tilanteissa, joissa lapsen vanhemmilla on lapsen huoltoa, tapaamisia ja/ tai asumista koskevia pitkiä tai toistuvia oikeudenkäyntejä. Vastauksessa todetaan olevan selvää, että lapsen edun turvaaminen edellyttää eri toimijoiden yhteistyötä ja toimivaa tiedon välittämistä. STM pitää vastauksen mukaan välttämättömänä pysyvien kansallisten poikkihallinnollisten rakenteiden ja riittävien resurssien turvaamista ammattilaisten osaamisen ylläpitämiseksi, jotta lapsen oikeuksia ja etua voitaisiin toteuttaa nykyistä tehokkaammin. (STM kirje 29.3.2023.)

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätöksessään esiin nostamaa lainsäädäntötarkennusta ei toistaiseksi ole sosiaali- ja terveysministeriössä tehty. Osana kansallisen lapsistrategian ensimmäisen toimeenpanosuunnitelman kauden työtä on tuotettu vaativia erotilanteita ja eron jälkeistä väkivaltaa koskeva THL:n sivusto³ (2023). Kansallisen lapsistrategian toimenpiteen mukaisesti toteutettiin sähköinen opas ja koulutuskokonaisuus vaativista erotilanteista ja eron jälkeisestä väkivallasta. Tavoitteena on ollut nimenomaisesti vahvistaa ammattilaisten osaamista ja valmiuksia. Sivusto ohjaa ammattilaisia mm. riskinarvioinnin tekemiseen. Osana toimenpiteen toteutusta Terveyden ja hyvinvoinnin laitos lisäsi sisältöä myös

3 <https://thl.fi/aiheet/vakivalta/tyon-tueksi/vaativat-erotilanteet-ja-eron-jalkeinen-vakivalta>

Lastensuojelun käsikirjaan. Lastensuojelun käsikirjan ohjeistuksessa kirkastetaan lastensuojelun roolia ja tehtävää huoltoriitatilanteissa ja huoltoriidan oikeuskäsittelyn aikana. Käsikirjassa tuodaan esille myös riskinarvioinnin tärkeys ja erilaisia toimivaksi arvioituja keinoja työskennellä vaativissa tilanteissa. (ks. THL: Lastensuojelun rooli vaativissa erotilanteissa).

Psyykkinen väkivalta on Suomessa säädetty rangaistavaksi pahoinpitelynä (RL 5 §). Oikeusministeriön tilaaman psyykkiseen väkivaltaan liittyvän selvityksen mukaan psyykkinen väkivalta eli terveyden vahingoittaminen ruumiillista väkivaltaa tekemättä tulee pahoinpitelynä rangaistavaksi äärimmäisen harvoin. Vaikeutena näyttää olevan psyykkisen väkivallan tunnistaminen sekä seurausten osoittaminen psyykkisestä väkivallasta johtuvaksi. Psyykkinen väkivalta liittyy läheisesti myös vainoamisen tunnusmerkistöön. Vainoamisen tunnusmerkistö kattaa hyvin tapaukset, joissa tekijä ja asianomistaja eivät asu yhdessä. Mikään rikostunnusmerkistö ei kata sellaisenaan pakottavaa kontrollia, joka voi ilmetä asianomistajan toimintavapauden moninaisena rajoittamisena. Selvityksessä ehdotetaan, että rikoslakiin säädetään uusi rikostunnusmerkistö: pakottava kontrolli. (Tolvanen & Silvennoinen 2023.)

Ilman vahvaa kansallista ohjausta ja systemaattista koulutusta tehtyjen ohjeistusten ja työtapojen käyttöönotto ja soveltaminen on jäänyt pitkälti ammattilaisten oma-toimisuuden varaan. Aihepiiriin liittyvää täydennyskoulutusta hyvinvointialueille ovat järjestäneet muun muassa Pohjoisen ja Itä-Suomen OT-keskukset yhteistyössä Ensi- ja turvakotien liiton kanssa.

3.2 Vaativiin ilmiöihin ja vaativiin eroihin liittyvä aikaisempi valmistelu- ja kehittämistyö

3.2.1 Vaativiin ilmiöihin liittyvä aikaisempi valmistelutyö

Vaativia sosiaalihuollon erityiskysymyksiä, mukaan lukien vaativat erotilanteet, on pyritty ratkaisemaan aiemminkin. Sosiaalihuollon erityisosaamiseen ja erityispalveluihin on jo pitkään haettu ratkaisuja siihen, miten turvata sellaiset palvelut ja erityisosaaminen, joihin yhden ammattiryhmän, yhden kunnan ja sittemmin yhden hyvinvointialueen osaaminen ja voimavarat eivät riitä. On haettu uusia yhteistyörakenteita ja sopimuksellisia toimintatapoja, siinä kuitenkin vielä riittävästi onnistumatta.

Jo sosiaalihuollon erityisosaamista selvitelleen työryhmän muistiossa (STM 1997) todettiin sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaamisen ongelman liittyvän siihen, että sosiaalihuollossa ei ole ylikunnallista toimijaa terveydenhuollon erikoissairaanhoidon tapaan. Kyseisessä raportissa tunnistettiin järjestöjen tärkeä merkitys monien ihmisryhmien osalta osaamisen ja palvelujen turvaamisessa. Raportissa nostettiin yhtenä teemana esille perheasiainsovittelu, jossa tarvittaisiin vahvempaa erityisosaamista kuin mitä kunnissa oli (emt.)

Vuosina 1997–2003 toteutettiin laaja kehittämishanke ”Verkostoituvat erityispalvelut”, VEP. Sen tavoitteena oli sosiaalihuollon erityisosaamista vaativien palvelujen saatavuuden turvaaminen kaikissa kunnissa ja koko erityispalveluja koskevan kehittämisprosessin käynnistäminen kuntien, kuntayhtymien, järjestöjen ja oppilaitosten yhteistyönä. Erityistä osaamista vaativien palvelujen määriteltiin olevan kaikki palvelut, joiden tuottamisessa yksi kunta on liian pieni ja tarvitsijoita suhteellisen pieni osuus väestöstä. (STM 2004.)

Sosiaalialan osaamiskeskukset syntyivät ja lakisääteistyivät 2002 VEP-hankkeeseen liittyen ja sen prosessin aikana. (Laki sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta 1230/2001). Sosiaalialan osaamiskeskuksia koskevan lain mukaan (2.5 §) osaamiskeskusten tehtävänä oli turvata valtakunnallista väestöpohjaa edellyttävien erityisosaamista vaativien erityispalvelujen ja asiantuntijapalvelujen kehittäminen ja vahvistaminen. Tehtävä on osoittautunut sosiaalialan osaamiskeskuksille käytännössä monista eri syistä liian vaativaksi.

Seuraava pitkäjänteinen yritys ratkaista vaativinta erityisosaamista edellyttävien sosiaalipalvelujen turvaaminen tehtiin osana lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa (LAPE), joka oli sosiaali- ja terveysministeriön ja opetus- ja kulttuuriministeriön vastuulla vuosina 2016–2018 toteutettu Sipilän hallituksen kärkihanke. Sen tavoitteena oli uudistaa hallinnonrajat ylittäen lasten, nuorten ja perheiden palveluita ja vahvistaa lapsen oikeuksiin sekä tietoon perustuvaa toimintakulttuuria päätöksenteossa ja palveluissa. Osaamis- ja tukikeskusten, OT-keskusten, valmistelu oli osa tuota kokonaisuutta.

OT-keskusten valmistelutyössä on haettu ratkaisua siihen, miten kaikkein vaativimpiin ja monialaista osaamista edellyttäviin lasten ja nuorten palvelutarpeisiin vastataan moniammatillisella ja monitieteisellä yhteistyöllä. OT-keskukset on tarkoitettu verkostomaisella toiminnallaan auttamaan palvelujärjestelmää ratkaisemaan lasten, nuorten ja perheiden kaikista vaikeimpia ja kompleksisimpia kysymyksiä. Tavoite oli, että OT-keskukset luovat yhdessä eri toimijoiden kanssa uusia toimintatapoja

niin, että yhä useampi lapsi ja nuori saisi riittävän tuen ja avun jatkossa jo perus -tai viimeistään erityistasolta. Lisäksi pidettiin tärkeänä, että näyttöön perustuvat menettelmät implementoidaan kaikille toiminnan tasoille. (Halila ym. 2019.)

Sosiaali- ja terveysministeriö myönsi LAPE-muutosohjelman valtionavustuksia 2016 kaikille yliopistosairaalat omaaville viidelle alueelle. Kansallisen työn ja ohjausryhmän lisäksi viidelle yhteistyöalueelle koottiin alueelliset OT-työryhmät, jotka vastasivat kansallisen työnjaon mukaisista erityistehtävistä ja oman maantieteellisen alueensa suunnittelutyön etenemisestä. (Halila 2019.) OT-keskuskehittäminen lähti laajalla yhteistyöllä liikkeelle eri alueilla Etelä-Suomea lukuun ottamatta. Etelä-Suomessa oli haasteita myös myöhemmissä OT-kehittämisen vaiheissa. (ks. tarkemmin Socca 2024.)

Keskeinen OT-keskusten valmistelutyön ajatus on ollut se, että moniammatillisen yhteistoiminnan, monialaisen tutkimuksen, konsultoinnin ja teemakohtaisen työskentelyn avulla vaikeista kysymyksistä pystytään tekemään vähemmän vaikeita ja tukemaan niin perustason kuin erityistason toimijoita. Tämä säästää inhimillistä pääomaa ja on taloudellisesti järkevää. OT-keskusten verkostoistaan kokoaman moniammatillisen asiantuntijuuden avulla nekin lapset, nuoret ja perheet, joiden kohdalla nykyisin riittävä apu jää saamatta, saivat jatkossa paremmin tarpeitaan vastaavan tuen eri ammattilaisten yhteisen työn avulla. OT-keskustyön suora kohde-ryhmä ovat ammatilliset erilaisissa työtehtävissään, ei suora asiakkaisiin kohdistuva työ. Hyödynsaajia ovat lapset, nuoret ja heidän perheensä. (Halila & al. 2021.)

OT-keskustoiminnan raporteissa 2019 ja 2021 tunnistettiin vakavat huolto- ja tapaamisriidat ja vaativa eroauttaminen, perhesurmat ja osaaminen eloon jääneiden tukemiseksi, vakavat perheväkivaltatilanteet ja vaino sekä lapsikaappaukset mm. niiksi ilmiöiksi, joissa tarvitaan OT-keskuksia ja järjestöjä niiden kumppaneina tukemaan perustason työntekijöitä. (Halila 2019, Halila & al. 2021.)

Pääministeri Sanna Marinin hallituskaudella 2019–2023 toteutettua sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen uudistusta tuettiin Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelmalla vuosina 2020–2023 painottaen palveluiden saatavuutta edistäviä toimia. Ohjelman mukaista hyvinvointialueiden kehittämistyötä vahvistettiin täydentävällä valtionavustushaulla, jonka avulla myös lasten ja nuorten vaativien palveluiden osaamis- ja tukikeskusten (OT-keskus) kehittäminen jatkui. OT-keskuksia pilotoitiin vuosina 2021–2023 Sosiaali- ja terveysministeriön tukemana. Pilotointia toteutettiin Etelä-Suomen, Itä-Suomen, Länsirannikon, Pohjois-Suomen ja Sisä-Suomen yhteistyöalueilla ja sitä tuki kansallinen koordinaatioryhmä. (Yliruka & al. 2024.)

Pohjoinen OT-keskus toteutti 2021 alussa kyselyn vaativien palveluiden tarpeesta pohjoisen YTA-alueen maakuntien sosiaali-, terveys- ja sivistyspalveluiden työntekijöille. Kyselyssä yhdeksi vaativaksi ilmiöksi tunnistettiin vaikeat, pitkittyneet erotilanteet. Sama havainto tehtiin myös Itä-Suomen OT-keskustoiminnassa. (Yliruka ym. 2018.) Yhdeksi erityispiirteeksi ja haasteeksi vaikeissa ero- ja huoltoriidoissa on tunnistettu pitkät maantieteelliset etäisyydet. Toimivat digitaaliset palvelut ja konsultaatiomallit ovat keskeisiä Pohjoisen OT-keskustoiminnan turvaamiseksi. Alueella on pieniä yksiköitä, joissa yksi ammattilainen voi hoitaa laajasti sosiaalityöntekijän tehtäviä. Sen vuoksi tunnistettiin tarve kehittää konsultaatiomahdollisuuksia, jotta työntekijät olisivat yhdenvertaisessa asemassa toisten ammattilaisten kanssa. (Virta & Sundqvist 2024.)

Palveluiden järjestämisen tai tuottamisen näkökulmasta erityisen haastavia ovat olleet tilanteet, jotka johtuvat asian harvinaisuudesta, kompleksisuudesta tai järjestelmän toimimattomuudesta (Halila & al. 2021). Pohjoinen OT-keskus lähti rakentamaan tukea työntekijöille sekä perus- että erityistasolle ja toteutti virtuaalisen etäkonsultaatiopilotin vaativiin ero-, huolto- ja tapaamisriitoihin yhteistyössä Ensi- ja turvakotien liiton kanssa. Pilotin aikana todettiin, että konsultaatiopyynnöt olivat OT-tasoisia, pitkittyneitä ja kompleksisia. Palautteiden perusteella konsultatiota pyytäneet kuntien/kuntayhtymien työntekijät kokivat konsultaation ”viimeisenä oljenkortena, josta saivat apua”. Samalla Ensi- ja turvakotien liitto ja Pohjoinen OT-keskus pilotoivat yhteistyössä myös järjestön OT-keskukseen verkottumisen mahdollistavaa sopimusta. (ks. tarkemmin etäkonsultaatiosta luku 3.2.2)

OT-keskusten kehittäminen on edelleen käynnissä kolmella yhteistyöalueella Itä-Suomessa, Pohjois-Suomessa ja Varsinais-Suomessa. Etelä-Suomessa ei syntynyt yhteistyörakennetta, joka mahdollistaisi asiantuntijaverkostojen koordinoinnin OT-keskustoimintana. Pilotin aikana Pohjois-Suomessa vakiinnutettiin YTA-alue-tasoinen ydinyksikkö ja valmistelu jatkuu osana YTA-sopimusta. Myös Itä-Suomen ja Länsi-Suomen YTA-sopimuksen sekä OT-toiminnan ja rakenteen valmistelu jatkuu vuonna 2024. (Yliruka & al. 2024.)

Selvityshenkilöt katsovat, että kehittämisessä saavutettujen tulosten istuttaminen hyvinvointialueiden ja yhteistyöalueiden käyttöön edellyttää rakennetta ja rahoitusta sekä hyvinvointialueiden halukkuutta osallistua YTA-tasoiseen kehittämistoimintaan. Yhteistyöalueet poikkeavat merkittävästi toisistaan ja OT-keskusten tulisi olla toisiaan tukevia ja erikoistuneita. Kehittämistyön kokoaminen kansallisesti ja viiden yhteistyöalueen vastuunjaon määrittely OT-keskustoiminnalle asetettujen tavoitteiden mukaisesti olisi tärkeää. Alueiden erikoistuminen edellyttää pysyvän rakenteen ja rahoituksen lisäksi kansallista koordinointia ja ohjausta. Yhteistoimintaa tarvitaan myös valtakunnallisten järjestöjen kanssa.

Erikoissairaanhoidon työnjaosta ja keskittämisestä säädetään terveydenhuoltolaissa. Terveydenhuoltolain pohjalta annettu valtioneuvoston asetus erikoissairaanhoidon työnjaosta ja eräiden tehtävien keskittämisestä tuli voimaan 2018 (tarkemmin valtioneuvoston asetus (582/2017)). Sosiaalihuollosta palvelujen vastaava porrastus ja keskittämisasetus edelleen puuttuvat. Sosiaalihuoltolain (2014/301) 33a § mukaan sosiaalipalveluja voidaan koota valtakunnallisesti tai alueellisesti, jos se on tarpeen erityisosaamisen, asiakasturvallisuuden tai palvelujen laadun varmistamiseksi. Säännöksen nojalla annettavalla asetuksella voidaan säätää valtakunnallisesti ja alueellisesti keskitettäviin palveluihin sisältyvistä toimenpiteistä.

Myös sote-järjestämislain 4 § antaa mahdollisuuden koota palveluja suurempiin kokonaisuuksiin, kun palvelun saatavuus ja laadun turvaaminen edellyttävät erityisosaamista, kalliita investointeja tai kun palvelujen tarkoituksenmukainen, kustannusvaikuttava ja tehokas toteuttaminen edellyttävät sitä. Tämän toteuttamisesta valtakunnallisesti tai hyvinvointialueiden välisellä sopimuksella, YTA-sopimuksella, säädetään järjestämislaissa erikseen (9, 36 ja 39 §).

Sosiaalihuollon porrastukseen liittyvässä selvityshenkilöraportissa todetaan, että sosiaalipalvelujen porrastus on alan ammattilaisille melko vieras ja vaikeasti haltuun otettava käsite, vaikka sille on juridinen pohja olemassa. Sosiaalihuoltolaki jo aikaisemmin ja sote-järjestämislaki, kuten edellä todettiin, tunnistaa sosiaalipalvelujen porrastamisen mahdollisuuden. Palvelujen kokoaminen suurempiin kokonaisuuksiin valtakunnallisesti ja hyvinvointialueiden välisen sopimuksen perusteella on mahdollista. Esimerkkinä voivat olla vaikkapa lasten ja perheiden OT-keskukset. (Heikkilä & Marjamäki 2024.)

YTA-rakenne ja hyvinvointialueiden yhteistyö ovat sosiaalihuollon osalta vielä aivan alkuvaiheessa kaikilla alueilla. Erityisen haastavat ja riitaiset erotilanteet, perhesurman uhka ja lapsikaappaukset ovat nousseet YTA-alueilla esiin Itä-Suomen alueella. Pohjois-Suomen YTA-sopimuksessa on omana kohtanaan nostettu esiin vakavissa ja pitkittyneissä huolto- ja huolto- ja tapaamisriidoissa olevat lapset ja perheet, joiden eroauttamisessa perustason tuki ei riitä. (ks. tarkemmin Pohjois-Suomen yhteistyöalueen yhteistyösopimus 2023–2025). Uhkakuvana Etelä-Suomessa on, että YTA-sopimus keskittyy vain terveydenhuoltoon. (Heikkilä & Marjamäki 2024.) Kun YTA-sopimus Etelä-Suomessa hyväksyttiin, siinä sovittiin ensisijaisesti erikoissairaanhoidon ja valmiuteen liittyvistä kysymyksistä. Sosiaalihuollosta sopimuksessa todetaan, että toiminnan ohjaavana foorumina toimii Etelä-Suomen yhteistyöalueen sosiaalihuollon johtajien yhteistyökokous, joka antaa tavoitteet sovittujen harvoin tarvittavien ja vaativien palvelujen edistämiseksi, koordinaatiolle sekä toimintakäytäntöjen ja erityisosaamisen varmistamiselle.

Tunnistettuja erityisosaamista vaativia tilanteita ja kohderyhmiä Etelä-Suomessa ovat kansainväliset lastensuojelutilanteet, lapsikaappaus- ja ihmiskauppatilanteet sekä erityisen vaativat erotilanteet. (Etelä-Suomen yhteistyöalueen yhteistyösopimus 2024.)

3.2.2 Turvassa-hankkeen kehittämistyö

Ensi- ja turvakotien liiton Turvassa-hankkeen (2019–2021) tavoitteena oli kehittää uusia, lapsen edun mukaisia koko perheen huomioon ottavia ja moniammatillisia yhteistyökäytäntöjä konfliktoituneisiin ero-, huolto- ja tapaamisriitoihin. Hankkeessa pilotoitiin ja tarjottiin pitkittyneessä ja kärjistyneessä erokonfliktissa eläville lapsiperheille yksilö- ja/tai ryhmämuotoista työskentelyä, jossa tavoitteena oli vanhemmuustyöskentelyn avulla konfliktin helpottaminen ja kaikkien perheenjäsenten turvan kokemuksen lisääntyminen.

Yksilö- ja perhekohtaisessa työskentelyssä hyödynnettiin hollantilaisen No Kids in the Middle -ryhmämenetelmän oppeja. Menetelmän tavoitteena on muuttaa lapsia vahingoittava elämäntilanne turvallisemmaksi vähentämällä vanhempien välistä konfliktia, heidän negatiivista ja vihamielistä asennoitumista toisiinsa sekä sosiaalisen verkoston paheksuntaa entistä kumppania kohtaan. Kyseistä ryhmämenetelmää on Suomessa pilotoitu esimerkiksi Espoossa ja Helsingissä, ja sen vaikuttavuutta on myös tutkittu (ks. Laaksonen ym. 2024, Lapset pois eroriidoista -ryhmämenetelmä.)

Koko (ero)perheen huomioon ottavassa työtavassa vanhemmuustyöskentelyn rinnalla kehitettiin työtapoja lapsen osallisuuden, oikeuksien ja turvallisuuden vahvistamiseksi ja tässä oleellinen havainto oli, että lapsi tarvitsee oman, hänelle nimetyn työntekijän. Lapsen kanssa työskentelyä kehitettiin VIOLA - väkivallasta vapaaksi ry:n toiminnassa ja Turun ensi- ja turvakoti ry:ssä yhteistyössä tapaamispaikan kanssa niille lapsille, joilla oli tarve valvotuille tai tuetuille tapaamisille. Intensiivisen kahteen kotiin suunnatun työskentelyn kautta voitiin vähentää tuen ja valvonnan tarvetta, kun vanhemmat saivat riittävän vahvan tuen vanhemmuuden toteuttamiseen. Tukikeskus Varjossa on lisäksi kehitetty vahvasti tuettu tapaamismalli, jossa painotetaan turvallisuusnäkökulmaa ja väkivallan tekijälle, kokijalle sekä lapselle rakentuvaa erillistä väkivaltaerityistä tukityöskentelyä osana lapsen tapaamisprosessia (Ks. Nilosaari & Brandt 2021).

Vanhempien kanssa työskenneltiin traumainformoidulla työotteella, jossa harjoitettiin omien traumatriggerien tunnistamista, tunteidensäätelyä ja mentalisaatio-kykyä. Vanhemmuustyöskentelyyn kehitettiin uusi työtapo, jossa rakennettiin

rinnakkaista vanhemmuutta. Vanhempia tuettiin kohti turvallista rinnakkaisvanhemmuutta, kun sovinnollinen yhteistyövanhemmuus ei tilanteen kompleksisuuden, pitkittyneen konfliktin tai väkivallan uhan vuoksi ollut mahdollista. Tavoitteena oli, että molemmat vanhemmat oppivat toimimaan erillään turvallisina vanhempina lapsilleen, tehden parhaansa silloin, kun lapsi on hänen luonaan. Vanhempia ohjattiin sopimaan lapsen asioista sen, mikä on välttämätöntä. Vanhempien välille luotiin struktuureja, joihin he kykenevät sitoutumaan, rajaten vanhempien kohtaamisia ja kommunikointia. Keskeistä oli luoda selkeät ja turvalliset pelisäännöt vanhempien keskinäiselle yhteydenpidolle ja kommunikaatiolle lapsen asioissa. Tämän avulla lapsi kykenee olemaan ristiriidoitta molempien vanhempiensa luona ja siirtymät vanhemmalta toiselle ovat turvallisista, lapsen psyykinen kuormitus ja vanhempien kokemaa stressi vähenee. Kehitettyjä rinnakkaisvanhemmuuden ja muita työtapoja on kuvattu Vaativan erityyön käsikirjassa. (ks. Mikkola 2021, 120–123.) Hankkeen suosituksissa tuotiin esille, että vanhemmuustyöskentely tulisi liittää osaksi huoltoriitaprosessia niin, että vanhemmat veloitetaan työskentelyyn ennen oikeusprosessia (ks. Rautio ym. 2021).

Hankkeen aikana havaittiin, että psykososiaalisille pitkittyneille huoltoriidoille oli tyypillistä, että asiakkailta oli asiakkuus moniin eri palveluihin, auttamisprosessilla ei ollut vastuutahoa eikä tieto siirtynyt ammattilaisten välillä. Konflikti oli kestänyt useita vuosia, oikeusprosessit olivat toistuvia ja asiakkaat kokivat, etteivät he tulleet autetuiksi. Kokemusten mukaan palvelupolku toimi ”tasapeliriidoissa” oletettavasti kohtuullisen hyvin, mutta ongelmaksi muodostui palvelupolun toimimattomuus konfliktitilanteissa ja korkean riskin erotilanteissa, joissa asiakkaat olivat umpikujassa ja jätettiin liian yksin selviytymään vaikeassa tilanteessa. Ilmiötä on kuvattu myös häiriökäytännön käsitteen avulla, jossa häiriöinen perhesysteemi ja auttamissysteemi kohtaavat. Häiriökäytännössä on kyse siitä, että asiakas ei saa ollenkaan palvelua, saa vääränlaista ja tarpeeseen vastaamatonta tai ainoastaan osittaista palvelua. Siitä syntyy ilmiö, jossa apua tullaan hakemaan yhä uudelleen lisävaatimusten kera, mikä kuormittaa järjestelmää ja vie resursseja sekä lisää perheen kuormitusta ja stressiä. Tilanteesta muodostuu asiakkaan näkökulmasta ”noidankehä”, joka itsessään luo häiriökäytännön. (ks. Vaitomaa 2021, 38–47.)

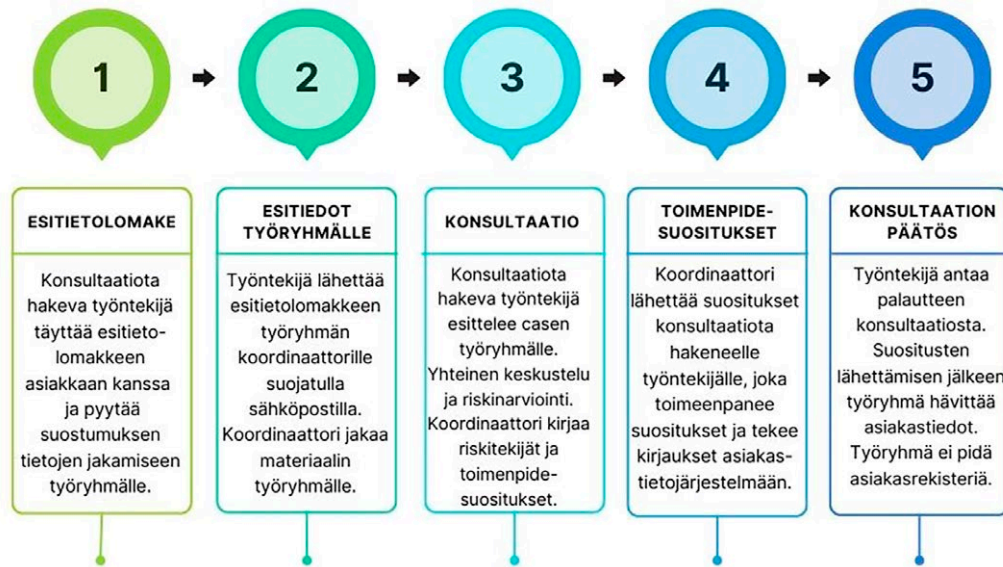
Kehittämistyössä havaittiin, että useat ammattilaiset suhtautuivat vaativiin eroihin välttelevästi tai rajasivat itsensä työskentelyn ulkopuolelle huoltoriidan vuoksi. Tämä saattoi johtaa asiakkuuksien siirtämiseen paikasta toiseen ja pahimmillaan estää lapsen ja vanhempien avun saamisen jopa vuosiksi. Yksi merkittävä syy rajaa- miselle oli, että työntekijöillä ei ollut toimivia käytäntöjä puuttua ongelmiin tai tarjota apua eri osapuolille. Auttamistyön vaativuus kytkeytyi siten osaamisvajaisiin, riittämättömiin työtapoihin ja työn heikkoihin tukirakenteisiin. (ks. Muukkonen ja Vaitomaa 2021, 10–17).

Vaativissa erotilanteissa on tyypillistä puolelle asettuminen, johon myös läheiset ja ammattilaiset kietoutuvat mukaan, usein tahtomattaan. Vaativan asiakasryhmän kanssa työskentelyssä moniammatillisen ja yhteisen tilannekuvan muodostaminen on tärkeää, mutta sen todettiin oleva erittäin puutteellista. Moniammatillinen riskiarvio puuttui eikä auttamistyössä välttämättä ollut mukana yhteistyöverkostoa. Siten puuttuivat mm. sellaiset moniammatilliset verkostotapaamiset, joissa olisi yhdessä arvioitu asiakkaiden tilanne, tavoitteissa edistyminen, tapahtuneet muutokset ja työskentelyn jatkosuunnitelma. (ks. Särkelä 2021, 48–59.)

Hankkeessa kehitettiin moniammatillista riskinarviointia tarkastellen erotilanteen riskitekijöitä lapsen hyvinvoinnin ja turvallisuuden näkökulmasta. Riskinarvioinnin merkitys korostui niissä tilanteissa, joissa asiakkailla oli päällekkäisiä huoltoriita-, rikos- ja lastensuojeluprosesseja, ja/tai oikeuspsykologinen tutkimus käynnissä. Riskinarvioinnin lisäksi oleellista työskentelyprosessissa oli turvasuunnitelmien tekeminen lapsen ja eron jälkeistä väkivaltaa kokevan vanhemman turvaamiseksi. Riskinarvioinnin tueksi kehitettiin seulontalomake yhteistyössä ammattilaisten kanssa ja sen kehittämisessä hyödynnettiin tutkimustietoa ja erilaisia väkivaltilanteisiin kehitettyjä riskiarviolomakkeita (mm. MARAK, Lasta, vaino ja kaappaus-tilanteiden arviointi). (ks. Stenroos ja Vaitomaa 2021, 102–113.)

Riskinarvioinnin kehittämiseen kytkeytyi vahvasti myös seulontalomakkeen käyttöönoton harjoittelu yhdessä moniammatillisesti Haastavat erot -työryhmissä. Työryhmä kehitettiin alun perin Mikkeliissä LAPE-hankkeen aikana ja vuonna 2020 toiminta käynnistyi Turussa. Työryhmässä on edustettuna ammattilaisia useilta eri toimialoilta ja järjestöistä. Työryhmän tarkoituksena on tarjota toimijoille yli hallintorajojen moniammatillista konsultaatiota, tehdä riskinarviointia ja laatia toimenpidesuosituksia työskentelyyn haastavissa erotilanteissa. Työryhmään on tarkoituksenmukaisinta tuoda käsittelyyn ns. erityisen haastavat tapaukset, joissa perhettä on yritetty auttaa eri tavoin eikä työntekijä enää tiedä, mitä seuraavaksi voisi tehdä auttaakseen perheenjäseniä. (ks. Heikkinen 2021, 76–78.)

Konsultaatiomalli on kuvattu prosessina ja onkin toivottavaa, että se toisi yhtenäisyyttä työryhmän toimintatapoihin (ks. Kuvio 1. Haastavat erot -työryhmän konsultaatioprosessi). Konsultaatiota varten täytetään esitietolomake, joka lähetetään etukäteen työryhmälle tietoturvasestisesti. Konsultaatiossa tehdään yhteinen riskinarviointi ja toimenpidesuosituksukset, jotka lähetetään jälkikäteen kirjallisena konsultaatiota pyytäneelle työntekijälle. Prosessin päätteeksi työntekijä antaa konsultaatiosta palautteen. Työryhmä hävittää asiakastiedot kirjattuaan toimenpidesuosituksukset.

Kuvio 1. Haastavat erot -työryhmän konsultaatioprosessi.

Moniammatillista Haastavat erot -konsultaatiomallia levitettiin hanke-aikana ja sen jälkeen yhdeksälle eri paikkakunnalle ja malli on edelleen toiminnassa Etelä-Savossa, Pohjois-Savossa, Varsinais-Suomessa, Helsingissä, Länsi-Uudellamaalla, Keski-Suomessa, Päijät-Hämeessä, Kanta-Hämeessä, Etelä-Pohjanmaalla ja Pirkanmaalla. Toimintamalliin on perehdytetty hyvinvointialueita ja ammattilaisille on tarjottu hankkeen aikana maksutonta koulutusta riskinarvioinnin tekemiseen. Konsultaatiomallia on edelleen kehitetty Sisä-Suomen⁴ sekä Keski-Suomen ja Pohjois-Savon⁵ alueella yhteistyössä järjestön, hyvinvointialueiden ja OT-keskuksen kanssa. Sisä-Suomen yhteistoiminta-alueella Barnahus-hanke on ollut mukana kehittämissyhteistyössä. Ryhmän toimintatavoissa on alueellista vaihtelua esimerkiksi järjestöjen mukanaolossa tai kirjallisten toimenpidesuosituksen kirjoittamisessa, mutta koulutuksilla toimintaa on pyritty yhtenäistämään eri paikkakunnilla. Eri alueiden työryhmiltä saadun palautteen mukaan toiminta on koettu hyväksi, se on tukenut työntekijöitä vaativassa asiakastyössä sekä lisännyt moniammatillista vuoropuhelua ja yhteistyötä.

4 <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/vaativat-erot-asiiantuntijaryhma-ammattilaisen-tukena-hyvinvointialueella>

5 <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/haastavat-erot-konsultaatioryhmat>

Lisäksi hankeaikana kehitettiin vaativien ero-, huolto- ja tapaamisriitatilanteiden etäkonsultaatiomallia yhteistyössä Pohjoisen OT-keskuksen kanssa.⁶ Kehittämissä työssä tuli esille, että vaativiin eroihin keskittyvät moniammatilliset työryhmät tarvittaisiin jokaiselle OT-keskusalueelle. Yhteistyökäytäntöjen kehittäminen vaativissa erotilanteissa eri tahojen välillä on välttämätöntä, koska toimivia käytäntöjä ja työskentelymenetelmiä ei ole käytössä. Kaikki (ero)perheen osapuolet, myös läheiset, tarvitaan osallistumaan työskentelyyn. Koska väkivallan tekijöitä on vaikea saada sitoutumaan työskentelyyn, poliisilla ja turvakodilla nähtiin olevan tärkeä rooli asiakasohjauksessa. Koulutusta ja konsultaatiota tarvitaan ammattilaisille vaativasta eroauttamisesta ja se on luonteva rooli OT-keskukselle. (ks. Särkelä 2021.)

Hankkeessa tehtiin selvitys Vaativat ero- ja huoltoriidat eri hallinnonalojen tilastoissa ja työkäytänteissä. Selvityksen pohjalta luotiin 10 suositusta vaativien ero- ja huoltoriitojen työkäytäntöjen kehittämiseksi. (ks. Rautio ym. 2021.) Vaativan erotyön käsikirjassa esiteltyjä työtapoja ja suosituksia on otettu vaihtelevasti käyttöön eri alueilla. Osa hyvinvointialueista on lähtenyt kehittämään palvelupolkuja ja kehittänyt suositusten mukaisia Haastavat erot -työryhmän mukaisia konsultaatorakenteita alueelleen. Tehtyjen suositusten toteuttamisen ongelmaksi on esitetty muun muassa toimintaympäristön suuret muutokset (hyvinvointialueille siirtyminen), puutteelliset resurssit ja epäselvät vastuut toimijoiden välillä, jotka tuottavat vaikeutta toimeenpanna konsultaatioissa esiin nostettuja toimenpidesuosituksia.

3.2.3 Barnahus kehittämistyö

Vuonna 2019 eduskunnan myöntämällä määrärahalla lähdettiin kehittämään kaikilla viidellä sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueella, yliopistollisen sairaalan yhteydessä toimivien lasten ja nuorten oikeuspsykiatrista/oikeuspsykologisten yksiköiden toimintaa kansainvälisten Barnahus-standardien mukaisesti. Työn takana on laki lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (1009/2008). Lain uudistus on raportin laatimisen aikana meneillään. Kehittämisrahoitus sidottiin alusta alkaen yksiköiden toimintaan tehtävään pysyvään muutokseen ja lakimuutoksen on tarkoitus tukea tätä. (STM 2019, 2024.) Vaativat

6 <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/etakonsultaatio-vaativiin-ero-huolto-ja-tapaamisriitoihin>

erotilanteet ja niihin liittyvä väkivalta voivat olla lapsen kaltoinkohtelua, jolloin ne ovat jo olleet ja jatkossakin ovat jossain määrin näiden yksiköiden työhön liittyviä kysymyksiä.⁷

Valtionavustusta on myönnetty vuosien 2019–2025 ajalle niin kaikkien viiden yhteistyöalueen kehittämistyöhön kuin kohdennettu kansalliseen työhön THL:lle, poliisihallitukselle ja syyttäjälaitokselle. Kehittämistyö käynnistyi Lastenasiointalo (Barnahus) nimellä, koska Turun alueella työtä oli jo aiemmin kehitetty nimenomaisesti Lastenasiointalon nimellä. Hankkeen käynnistäminen liittyi myös OT-keskussuunnitteluun, jossa mallin juurruttaminen nähtiin yhtenä moniammatillisen ja vaativan osaamisen toimintamallin pilottina. (STM 2019, STM 2024.)

Barnahus-toiminnassa sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöt, poliisi ja syyttäjät toimivat tiiviissä yhteistyössä turvaten itse lapsen kaltoinkohtelun selvityksen lisäksi lapselle ja hänen perheelleen heidän tarvitsemaansa tukea ja hoitoa. Mallin mukaisesti sosiaali- ja terveydenhuollon, poliisin ja syyttäjien yhteistyöllä eri ammattilaiset saavat myös koulutuksellista ja konsultatiivista tukea lapsilähtöisen yhteistyön toteuttamiseen niissä tilanteissa, joissa epäillään lapsen kaltoinkohtelua. (STM 2024). Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelmassa todetaan, että lapsen kohdistuvan seksuaaliväkivallan tapauksissa varmistetaan lapsen edun mukainen tutkinta ja monialainen tuki eri viranomaisten yhteistyönä (Valtioneuvoston julkaisu ja 2023:58).

THL:n koordinoimassa työssä ydintavoitteena onkin ollut luoda lapsiin kohdistuvien rikosten tutkintaan lapsiystävällisiä ja tiiviitä monialaisen yhteistyön malleja sekä varmistaa väkivaltaa kokeneelle lapselle ja perheille riittävä tuki ja hoito (Laajasalo & Rajala, 2019–2021). Kaikilla yksiköillä on vakiintuneessa käytössä ammattilaisille tarkoitettu konsultaationumero (Stolt, Laajasalo & työryhmä, 2023), josta tavoittaa moniammatillisen tiimin arkisin. Tällä hetkellä yksikköä saatetaan konsultoida vaativissa ero- ja huoltoriitatilanteissa, mutta tyypillisimmin silloin, kun riitatilanteet sisältävät epäilyä fyysisestä tai seksuaalisesta väkivallasta.

Barnahus-hanke on toiminut joillakin alueilla rinnakkain OT-keskushankkeen kanssa ja nämä kaksi hanketta ovat kansallisten linjausten (STM, 2019)⁸ mukaisesti kytkeytyneet tiiviisti lapsiin kohdistuvien väkivaltaepäilyjen selvitysprosessien sekä väkivaltaa kokeneiden lasten tuen ja hoidon kehittämiseen. Yhteiset

7 <https://stm.fi/hanke?tunnus=STM041:00/2019> ja <https://stm.fi/lapsiin-kohdistuva-vakivalta-ja-sen-ehkaiseminen>

8 ks. LASTA <https://stm.fi/hanke?tunnus=STM041:00/2019>

tavoitteet kehittämisessä ovat näkyneet käytännössä selkeimmin haastavien erojen konsultaatiotyöryhmien rakentamisessa ja verkostoitumisessa. Barnahus-hankkeessa on tehty yhteistyötä myös Ensi- ja turvakotien liiton Turvassa-hankkeen kanssa ja järjestetty muun muassa seminaari lapsen kuulemisesta väkivaltaa tai sen uhkaa sisältävissä ero- tai huoltoriitatilanteissa vuonna 2022.

Sisä-Suomen alueella on käytössä Barnahus- ja OT-hankkeiden yhteistyössä kehitetty tukirakennemalli, jossa yksikkö tarjoaa konsultoivaa tukea lapsen sosiaalityöntekijälle ja tämän tiimille hyödyntäen hypoteesityöskentelyä ja työnhajauksellista otetta. Kullekin Sisä-Suomen hyvinvointialueelle on varattu viikoittainen 1–1,5 tunnin käsittelyaika, joka on tarkoitettu yhden tapauksen käsittelylle. Käsittelyyn ohjataan yhteistyössä alueiden lastensuojelun kanssa sellaiset haasteelliset lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan liittyvät kysymykset, joiden katsotaan hyötyvän konsultaatiopuhelua syvällisemmästä työskentelystä. Tukirakenteessa on käsitelty vaativiin riitatilanteisiin liittyen esimerkiksi vieraannuttamiseen liittyviä kysymyksiä. Yksiköstä tarjotaan kirjallinen kooste käydystä keskustelusta ja yksikön suosituksista. Tapauksia on ohjattu tukirakenteeseen myös yhteistyössä poliisin sekä alueellisten erokonsultaatio -työryhmien kanssa.

SOTE-reformin tavoitteiden mukaisesti myös Barnahus-hankkeen alkaessa yksi keskeinen tavoite oli vahvistaa perustason palveluja. Ratkaisuja ruuhkautuneen lastenpsykiatrian ja lastensuojelun palveluiden tarpeen vähentämiseen nähtiin olevan löydettävissä tukemalla eri perustason toimijoiden työtä ja osaamista, myös silloin kun käsillä ovat väkivaltaan ja sen ehkäisyyn liittyvät kysymykset. Tämän nähtiin onnistuvan vain riittävän tiiviillä erityis- ja vaativan tason palveluiden konsultaatio- ja koordinaatiotuella sekä valmisteilla olevien lasten, nuorten ja perheiden osaamis- ja tukikeskusten (OT) avulla. (ks. THL, Barnahus-hankesuunnitelma)⁹

9 https://thl.fi/documents/155392151/190159819/Barnahus-hankesuunnitelma+2022_2023_1.pdf/7949a739-463e-09ac-73b7-ebcf32adad48/Barnahus-hankesuunnitelma+2022_2023_1.pdf?t=1641302667090

4 Lapsen oikeus tulla suojelluksi kaikelta hänelle haitalliselta kohtelulta – oikeudellinen perusta

Tässä luvussa tarkastellaan, kuinka lapsen oikeus väkivallattomaan lapsuuteen on turvattu lainsäädännössä erityisesti pitkittyneiden ja vaativien huoltoriitojen näkökulmasta. Vaativissa huoltoriidoissa lapsen tilanne on usein haastava. Lapsi on aina vähintäänkin vanhempiensa välisten ristiriitojen keskellä ja todistaa usein vanhempien välistä väkivaltaa. Väkivalta voi kohdistua lapseen myös suoraan. Pitkittyneet konfliktit ja riitojen välikappaleena oleminen yksin on lapseen kohdistuvaa väkivaltaa, joka tutkimusten mukaan vaikuttaa vahingollisesti lapseen (Mc Tavish ym. 2016; ks. myös Luoma ja Laajasalo 2024). Voimassa olevassa lainsäädännössä lapsi on hyvin selkeästi ja ehdottomasti suojattu kaikkea lapsen kasvulle ja kehitykselle haitallista toimintaa vastaan. Vasta kehittymässä olevana ja aikuisesta monin tavoin riippuvaisena, lapsi on oikeutettu yhteiskunnan erityiseen suojeluun (HE 309/1993, s. 45, LOS 3.2 art.), ja sen keskiössä on lapsen suojelu kaikelta väkivallalta. Lapsiin kohdistuvan väkivallan ehdottomaan kieltoon sitoutuvat vuonna 2021 allekirjoitetussa kansallisessa lapsistrategiassa yksimielisesti kaikki eduskuntapuolueet (VN 2021:8).

Oikeudellisesti ensisijainen vastuu lapsen suojelusta on lapsen vanhemmilla (PL 19.3 §, LOS 7 ja 18 art., LHL 4.1 §, LSL 2.1 §). Sääntelyn taustalla on lainsäätäjän ajatus siitä, että yleisesti ottaen juuri vanhemmat tietävät parhaiten oman lapsensa tarpeet ja että he useimmiten myös toimivat niiden mukaisesti. Vaativat ja pitkittyneet eroriidat ovat kuitenkin yksi esimerkki tilanteesta, jossa vanhempi voi olla kyvytön suojelemaan lasta, ja mahdollisesti vahingoittaa lasta myös omalla aktiivisella toiminnallaan. Siksi myös julkisella vallalla on vastuu lapsen turvallisesta kasvusta ja kehityksestä (PL 19.3 §, LOS 3.2 art.). Tätä tehtävää hoitavat käytännössä monet yhteiskuntamme peruspalvelut, riitaisissa eroissa esimerkiksi lastenvalvojat, eroriitojen sovittelijat ja terveydenhuolto. Viimekätinen julkisoikeudellinen suojelovelvoite on lastensuojelulla, jonka lakisääteinen tehtävä on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (LSL 1 § ja 2.3 §) silloin kun lapsen terveys ja kehitys perheessä uhkaa vaarantua. Tarvittaessa vanhemman toimintaa voidaan arvioida myös rikoslain (39/1889) säännösten valossa.

Käytännössä perheen autonomia on vahva ja erityisesti rikosoikeudellisen puuttumisen kynnyks on korkealla. Lisäksi sekä lastensuojelu että rikosprosessi toimivat ja reagoivat ennen kaikkea väkivallan seurauksiin. Se on ongelma erityisesti huoltoriidoissa yleisimmän eli henkisen väkivallan näkökulmasta, sillä sen ulospäin näkyvät vaikutukset eivät usein ole samalla tavoin välittömiä kuin esimerkiksi fyysisessä väkivallassa. Henkisen väkivallan seuraukset voivat ilmetä pitkälläkin viiveellä, mutta ne ovat usein laaja-alaisia ja jopa muun väkivallan vaikutuksia voimakkaampia ja pitkäkestoisempia (Norman ym. 2012). Viive altistumisen ja oireilun välillä voi osaltaan vaikuttaa siihen, että myös lasten kanssa toimivien ammattilaisten on toisinaan vaikea tunnistaa henkistä väkivaltaa (Paasivirta ym. 2022). Toiseksi ammattilaisiinkin ei välttämättä ole tietoisia kaikista henkisen väkivallan eri ilmenemismuodoista ja väkivaltaan puuttumista ja sen puheeksi ottamista voi vaikeuttaa myös se, että puuttuminen tapahtuu perus- ja ihmisoikeutena suojatun yksityis- ja perhe-elämän piirissä (Toivonen & Kääriäinen, tulossa).

4.1 Väkivallaton lapsuus perus- ja ihmisoikeutena

4.1.1 Perus- ja ihmisoikeudet

Oikeus väkivallattomaan lapsuuteen on jokaisen lapsen perus- ja ihmisoikeus. Jälkimmäistä lasten kannalta keskeisin on YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 60/1991, LOS) – muut sopimukset, asiakirjat ja myös esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö perustuvat lapsia koskevissa asioissa usein lapsen oikeuksien sopimukseen sekä sopimusta valvovan YK:n lapsen oikeuksien komitean kannanottoihin.

Sisällöllisesti perus- ja ihmisoikeudet ovat hyvin samansisältöisiä ja ilmentävät niitä perusarvoja, joille yhteiskunnan toiminnan halutaan perustuvan. Perus- ja ihmisoikeuksien asemasta kertoo muun muassa se, että kaiken alemman asteisen sääntelyn ja ohjeistuksen on oltava niiden kanssa yhteensopivaa. Yhdessä perus- ja ihmisoikeudet muodostavat toisiaan täydentävän, valtiota ja muuta julkista valtaa *oikeudellisesti velvoittavan* suojajärjestelmän (PL 2.3 § ja 22 §). Se tarkoittaa, että valtion on ensinnäkin *kunnioitettava* perus- ja ihmisoikeuksia eli pidättäydyttävä itse loukkaamasta tai puuttumasta niihin. Toiseksi valtion tulee *tarjota suojaa* mahdollisia perus- ja ihmisoikeusloukkauksia vastaan ja kolmanneksi valtiolta voidaan edellyttää myös aktiivisia toimenpiteitä perus- ja ihmisoikeuksien *turvaamiseksi*. Tällainen toimenpide voi olla esimerkiksi tarvittavan lainsäädännön säätäminen.

Perus- ja ihmisoikeustasolla lapsen oikeus suojeluun väkivaltaa ja huonoa kohtelua vastaan perustuu ennen kaikkea PL 7.2 §:ään (oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen) ja LOS 19 artiklaan (lapsen oikeus suojeluun kaikenlaiselta väkivallalta ja huonolta kohtelulta), mutta lapsen oikeutta väkivallattomaan lapsuuteen turvataan laajasti muissakin ihmisoikeussopimuksissa, esimerkiksi Istanbulin¹⁰ ja Lanzaroten¹¹ sopimuksissa, Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (SopS 63/1999, EIS, 5 art.), KP-sopimuksessa¹² (SopS 8/1976, 9.1 art.), Euroopan sosiaalisessa peruskirjassa (17.1 b-kohta) ja EU:n perusoikeuskirjassa (3.1 ja 6 art.).¹³

Oikeudellisesti velvoittavien (hard law) ihmisoikeussopimusten rinnalla väkivallatonta lapsuutta turvaavat monet kansainväliset asiakirjat, joilla ei ole suoraa oikeudellista sitovuutta (soft law), mutta niillä on merkittävä asema oikeudellisesti velvoittavien sopimusten tulkinnaissa. Tällaisia asiakirjoja ovat esimerkiksi ihmisoikeussopimuksia valvovien valvontaelinten yleiskommentit ja -suositukset sekä valtioille annetut maakohtaiset suositukset.¹⁴ Vaativien erotilanteiden kannalta keskeisiä (soft law) instrumentteja ovat muun muassa Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentit nro 8 (2006, lapsen oikeus suojeluun ruumiilliselta kuritukselta ja muilta rankaisumuodoilta) ja nro 13, (2011, lapsen oikeus olla joutumatta väkivallan kohteeksi). Myös yksilövalituksiin ja järjestökanteluihin annetut valvontaelinten ratkaisut tarkentavat ihmisoikeussopimusten sisältöä. Ratkaisuelimistä erityisen suuri ohjaava vaikutus on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) oikeuskäytännöllä, joka on sopimusvaltioita velvoittavaa (EIS 46 art.). Väkivallatonta lapsuutta turvaavat myös lukuisat poliittisluonteiset suositukset ja sitoumukset.¹⁵ Erityisesti lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa on pitänyt esillä Euroopan neuvosto. Lapsiin kohdistuva väkivalta on toistuvasti yksi neuvoston Lapsen oikeuksien strategian painopistealueista.¹⁶

-
- 10 Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (SopS 53/2015).
 - 11 Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (SopS 88/2011).
 - 12 Kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus.
 - 13 Ks. myös 13.6.2024 voimaan tullut EU:n naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan direktiivi.
 - 14 Suureen osaan ihmisoikeussopimuksista sisältyy valtion velvollisuus raportoida määräajoin sopimuksen täytäntöönpanosta.
 - 15 Esimerkiksi Euroopan neuvoston suositukset CM/Rec (2009)10 Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on Integrated National Strategies for the Protection of Children from Violence ja Rec (2006)19 Recommendation of the Committee of Ministers to member states on policy to support positive parenting.
 - 16 Ks. uusin strategia: Council of Europe Strategy for the Rights of the Child 2022–2027.

4.1.2 Suojan sisältö

Perustuslain 7.2 §:n ja lukuisien muiden ihmisoikeussopimusten (esim. EIS 5 art., KP-sopimus 9.1 art.) turvaama henkilökohtainen koskemattomuus ja turvallisuus on yksi keskeisimpiä perusoikeuksia. Se tarkoittaa, että eri perusoikeuksien välisissä punnintatilanteissa PL 7 §:n turvaamalla oikeuksilla on väistämättä vahva painoarvo, ja muihin perusoikeuksiin, esimerkiksi perhe-elämän suojaan, kohdistuvat rajoitukset voivat olla helpommin hyväksyttävissä, jos rajoitusten tarkoituksena on suojata PL 7 §:ssä turvattuja oikeuksia. PL 7 §:n turvaaminen oikeuksien kohdalla on myös katsottu, että julkisella vallalla on korostuneen aktiivinen toimintavelvoite suojella yksilöitä rikoksilta ja muilta oikeudenvastaisilta teoilta kaikissa oikeussuhteissa, myös yksilöiden välisissä (HE 309/1993 vp, s. 47; Pellonpää 2005).

Sisällöllisesti PL 7 § ei määrittele sitä, millaiset teot loukkaavat yksilön henkilökohtaista koskemattomuutta ja turvallisuutta. Tässä suhteessa LOS menee huomattavasti pidemmälle. Sen 19 artikla suojelee lasta kaikelta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö. Artiklan väkivallan käsite on laaja: mikään lapselle haitallinen toiminta ei ole missään toimintaympäristöissä sallittua, oli se mitä väkivaltaa hyvänsä eikä tähän vaikuta myöskään väkivallan esiintyvyys, vakavuus tai esimerkiksi vahingoittamistarkoitus. Pelkkä altistuminen väkivallalle on lapseen kohdistuvaa väkivaltaa (YK 13, kohta 17). Väkivallan määritelmän lisäksi 19 artikla velvoittaa sopimusvaltioita ryhtymään kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin lasten suojelemiseksi artiklan mukaiselta väkivallalta.¹⁷

17 Ks. myös LOS 4 artikla. Täytäntöönpanon näkökulmasta 19 artikla luokitellaan kansalais- ja poliittiseksi oikeudeksi, ja siihen sovelletaan lähtökohtaisesti ehdotonta täytäntöönpanovelvollisuutta. Koska artiklan täysimääräinen toteuttaminen vaatii huomattavia resursseja, käytännössä sen asteittainen täytäntöönpano on jossain määrin hyväksytty. Sopimusvaltion on kuitenkin aina toteutettava kaikki asianmukaiset toimenpiteet käytettävissä olevien resurssien puitteissa, eikä resurssien puute oikeuta riittämättömiä toimenpiteitä lasten suojaamiseksi väkivallalta. YK 13, kohta 73.

4.2 Kansallinen lainsäädäntö

4.2.1 Lapsenhuoltolaki

Lapsen asemaa perheessä koskee ennen kaikkea lapsenhuoltolaki (361/1983, LHL). Laissa säädetään muun muassa huoltajien oikeuksista ja velvollisuuksista sekä ohjataan lasta koskevien asioiden ratkaisemista vanhempien eron jälkeen. Lakia uudistettiin laajasti vuonna 2019 (190/2019) ja tuolloin täsmennettiin myös lapsen oikeutta suojeluun väkivallalta. Uudistetussa laissa tuotiin aikaisempaa näkyvämmiin esille myös henkinen väkivalta, ja se, että lasta on suojeltava puolisoiden väliseltä, lapseen suoraan kohdistumattomalta väkivallalta, jollaista on esimerkiksi toista vanhempaa mustamaalaava puhe (HE 88/2018 vp, s. 22 ja 37). Voimassa oleva lapsenhuoltolain 1 § tavoittaakin melko kattavasti sellaisia lapsen suojelun elementtejä, joiden laiminlyönti täyttää myös henkisen väkivallan tunnusmerkit:

”Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Myös muita lapselle tärkeitä ihmissuhteita on vaalittava.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.”

Lapsenhuoltolaki ohjaa ja velvoittaa lapsen huoltajia, jotka ovat yhdessä vastuussa lain tavoitteiden toteutumisesta myös mahdollisen eron jälkeen. Tätä korostaa lapsenhuoltolain sääntely, jonka mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ensisijaisesti ratkaistava lapsen edun mukaisesti (LHL 10.1 §; LOS 3.1 art.). Tällöin on kiinnitettävä huomiota erityisesti siihen, miten huollon (LHL 1 §) ja tapaamisoikeuden (LHL 2 §) laissa säädetty tavoitteet parhaiten toteutuvat vastaisuudessa. Huoltoratkaisuissa on tämän lisäksi otettava huomioon vanhempien kyky asettaa lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle ja asumista ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa on kiinnitettävä huomiota lapsen ikään ja

kehitystasoon, luonteeseen, taipumuksiin ja mahdollisiin erityistarpeisiin, vanhempien asuinpaikkojen väliseen etäisyyteen sekä vanhempien kykyyn ottaa yhdessä vastuu lasta koskevista asioista ja suojella lasta kaikenlaiselta väkivallalta (LHL 10 §).

Vaikka lapsenhuoltolain uudistuksen (190/2019) yksi keskeisiä tavoitteita oli lapsen edun toteutumisen edistäminen, eivät lapsen oikeudet kuitenkaan olleet uudistuksessa erityisesti esillä, vaan muutostarpeiden katsottiin kumpuavan pikemminkin perhemuotojen moninaistumisesta kuin tarpeesta korostaa tai turvata lapsen oikeuksia perheessä (HE 88/2018 vp, 17–18).¹⁸ Hyvinvoivissa perheissä tämä ei välttämättä olekaan ongelma. Vaativien erojen kaltaiset tilanteet paljastavat kuitenkin lapsen ja vanhemman välisen valta-asetelman ja siitä seuraavan haavoittuvuuden; lapsi ei voi valita vanhempiaan, hän ei pysty määrittämään tämän ihmissuhteen ehtoja eikä myöskään halutessaan vetäytymään suhteesta. Vaikka vanhemmilla ei ole oikeutta mihinkään lasta vahingoittavaan toimintaan (LOS 19 art., ks. myös. Olsson v. Sweden 24.3.1988 ja L. v. Finland 27.4.2000), valtasuhteesta seuraa myös se, ettei vanhempi välttämättä edes ymmärrä toimintaansa väkivallaksi, vaan hän voi pitää sitä vanhemman oikeuteensa kuuluvana, luonnollisena asiana.¹⁹

4.2.2 Rikoslain sääntely

Lapseen kohdistuva ruumiillinen tai seksuaalinen väkivalta on itsestään selvästi rangaistavaa monien rikoslain säännösten nojalla (RL 20 ja 21 luku). Rikoslain mukainen pahoinpitelyn tunnusmerkistö (RL 21:5 §) voi kuitenkin täyttyä myös tilanteissa, joissa lasta on vahingoitettu ilman ruumiillista väkivaltaa:

”Joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan, on tuomittava pahoinpitelystä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.”

Lain esitöiden mukaan tunnusmerkistö on tarkoitettu tulkittavaksi siten, että terveyttä voidaan tahallisesti vahingoittaa tai kipua aiheuttaa muutenkin kuin nyrkein tai teräsein ja että tällaiset teot rinnastetaan perinteisesti käsitettyyn väkivaltaan. Rangaistavaksi tulevat myös sellaiset teot, joiden seuraukset ilmenevät

18 Ks. myös 12/2018 vp, 3–4 ja 10–22, jossa esim. lapsen etua ja osallisuutta käsitellään hallituksen esitystä seikkaperäisemmin.

19 Ks. myös Helin 2004, 1262–1263, Koulu 2014, 181, Tolonen 2015, 56–57 ja Hakalehto 2018, 162–166.

mielisairauksina tai mielenterveydenhäiriöinä (HE 94/1993 vp, s. 95–96). Teon täytyy tällöin kuitenkin sekä olla tahallinen että vahingoittaa uhrin terveyttä (RL 3:5 §, Lappi-Seppälä 2013, s. 504–506).²⁰ Henkisessä väkivallassa syy-seuraussuhteen toteen näyttäminen ja teon tuomitsemiskynnyksen ylittymistä koskeva oikeudellinen arviointi on kuitenkin vaikeaa ja ne etenevät tuomioistuimeen vain harvoin. Tällöin on useimmiten kyse laiminlyöntirikoksesta, joissa syy-seuraussuhteen välillä oleva yhteys on helpommin toteen näyttävissä.

Väkivaltaiset perhetilanteet edellyttävät lähtökohtaisesti aina lastensuojelun tukitoimia. Silloin kun lapsi on lastensuojelun asiakas, lastensuojelun lakisääteinen tehtävä on turvata lapsen hyvä hoito ja kasvatusta, siten kuin lapsenhuoltolain 1 §:ssä säädetään (LSL 4 a §; HE 252/2006 vp, 117). Kaikkein vaikeimmissa tilanteissa eteen voi tulla lapsen huostaanotto ja sijoittaminen oman kodin ulkopuolelle, edellytysten täytyessä myös tahdonvastaisesti (LSL 40 §). EIT on käsitellyt useita tällaisia tapauksia eri Euroopan maista. Se on vahvistanut viranomaisilla olevan velvollisuuden suojella lasta kodissa tapahtuneelta ja viranomaisten tietoon tulleelta vakavalta väkivallalta, tarvittaessa myös tahdonvastaisen huostaanoton (tai adoption) keinoin (ks. esim. *YC v. The United Kingdom* 24.11.2012; *Jansen v. Norway* 6.12.2018 ja *Mohamed Hasan v. Norway* 26.7.2018).

Lähisuhdeväkivaltatapauksissa EIT:n ratkaisuja on arvosteltu siitä, että ne sivuuttavat lähisuhdeväkivallan ominaispiirteet, kun tuomioistuin ei ole ottanut huomioon väkivaltaa kärsineen osapuolen tilannetta edes niissä tapauksissa, joissa hänet on todettu vanhemmaksi sopivaksi (capable of child care), vaan päinvastoin, käyttänyt vanhemman kyvyttömyyttä lähteä väkivaltaisesta suhteesta vasta-argumenttina sille, että lapsi voisi asua yhdessä väkivallasta kärsineen vanhemman kanssa.²¹

20 Tahallisuus määritellään rikoslain 3:6 §:ssä seuraavasti: ”Tekijä on aiheuttanut tunnusmerkistön mukaisen seurauksen tahallaan, jos hän on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen taikka pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai varsin todennäköisenä. Seuraus on aiheutettu tahallaan myös, jos tekijä on pitänyt sitä tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä.” Puhtaita seuraamusrikoksia eli rikoksia, joissa jo tietyn seuraamuksen aiheuttaminen olisi rangaistavaa, ei rikoslaisissa ole.

21 Lingaas, C. (2020). Domestic Violence in Child Protection Cases before the European Court of Human Rights: Double Victimization of Abused Parents? *Nordic Journal of Human Rights*, 38(2), 122–140.

4.3 Valvontaelinten kommentteja

Lapsen oikeuksien sopimusta valvova YK:n lapsen oikeuksien komitea on Suomea koskevissa valvontaraporteissaan pitänyt yhtenä keskeisenä ongelmana lapsiin eri ympäristöissä, myös perheessä, kohdistuvaa väkivaltaa ja ollut toistuvasti huolissaan pitkittyneistä huoltoriidoista. Tässä yhteydessä komitea on kehottanut Suomea varmistamaan, että lapsiin perheessä kohdistuva väkivalta tutkitaan ja käsitellään tehokkaasti, tarvittaessa tuomioistuimessa. Lapsille on oltava tarjolla tarpeen mukaista terapiaa ja kuntoutusta. Toiseksi niin lasten, vanhempien kuin ammattilaistenkin väkivaltatietoisuutta on lisättävä tiedotuksella ja koulutuksella, jotta eri väkivallan muodot tunnistetaan paremmin ja että niihin myös reagoidaan. Lasten kanssa työskenteleville koulutuksen tulisi olla pakollinen. Komitea on myös varsin yksiselitteisesti kehottanut Suomea kieltämään lailla kaikki lapsiin kohdistuvan väkivallan muodot kaikissa olosuhteissa (ks. esim. CRC/C/FIN/CO/5–6, kohta 5 ja 22–23 ja CRC/C/FIN/CO/4, kohta 30 ja 38).

Myös YK:n naisiin kohdistuvan väkivallan vastainen komitea (SEDAW) on vuonna 2018 antamassaan Suomea koskeva ratkaisussa (C/69/D/103/2016) kehottanut Suomea tarkastelemaan huoltoriitojen menettelytapoja ja niihin liittyviä viranomaisrakenteita, sekä varmistamaan, että lähisuhdeväkivaltaan on mahdollista jatkossa puuttua huoltoriitojen yhteydessä asianmukaisesti. Komitea korosti myös, että lähisuhdeväkivallan parissa työskentelevien tuomareiden ja muiden julkisen hallinnon työntekijöiden on saatava koulutusta aiheesta.

Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisystä (ns. Istanbulin sopimus) koskee ennen kaikkea naisiin kohdistuvaa väkivaltaa, mutta se sisältää myös lasta koskevaa sääntelyä (ks. artikkelit 13–15 art., 18 art., 29–30 art.). Sopimus velvoittaa ottamaan lähisuhdeväkivallan huomioon lapsen huoltajuutta ja tapaamisoikeutta koskevissa päätöksissä (art. 31). Istanbulin sopimusta valvovan asiantuntijaryhmän (GREVIO) mukaan tämä ei kuitenkaan toteudu Suomessa täysimääräisesti ja siksi siitä pitäisi säätää laissa velvoittavammin. Tuomioistuimissa pitäisi olla ymmärrystä myös siitä, että läheiseen henkilöön kohdistuvan väkivallan näkeminen vaarantaa lapsen edun ja jos lapsen turvallisuus niin vaatii, huoltajuutta ja/tai tapaamisoikeuksia on voitava rajoittaa²².

22 Committee of the Parties' Recommendation on the implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence by Finland. Adopted 30.1.2020. Komitean suositukset perustuvat Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmän (GREVIO) 2.9.2019 julkaisemaan raporttiin.

Myös EU antoi keväällä 2024 direktiivin (2024/1385) naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjumisesta. Direktiivi pyrkii toteuttamaan Istanbulin sopimuksen tavoitteita siltä osin kuin ne kuuluvat EU:n toimivaltaan. Se täydentää voimassa olevaa EU:n säännöstöä sekä jäsenvaltioiden kansallista lainsäädäntöä sopimuksen kattamilla aloilla.

4.4 Lapsen osallisuus vaativissa erotilanteissa

Vaativissa erotilanteissa lapsen asema on haastava ja haavoittuva ja lapsen oikeus suojeluun korostuu. Yksi usein esiin nouseva kysymys on tällöin suojelun suhde lapsen oikeuteen osallistua. Haasteena on, että lapsen etua ei lähtökohtaisesti voida arvioida ilman tietoa siitä, miten lapsi itse ajattelee tilanteestaan (YK 14, kohta 43). Toisaalta lapsi on ristiriitaisessa tilanteessa, jossa hänen voi olla vaikea vapaasti tuoda esille näkemyksiään. Kuulemistilanne voi siis olla lapselle raskas ja ääri-tilanteissa jopa vaaraksi lapsen turvallisuudelle (Karttunen 2010, 175.) Siksi vaativissa erotilanteissa on painotettava samaan aikaan sekä lapsen oikeutta osallistua että lapsen oikeutta tulla suojelluksi. Tämä asettaa vaatimuksia selvittelijöiden ja sovittelijoiden ammattitaidolle ja heidän herkkyydelleen ottaa kunkin lapsen yksilöllinen tilanne huomioon.

Lapsen oikeuksien sopimuksen lähtökohta osallisuuteen on selkeä: jokaisella lapsella, joka kykenee ja haluaa osallistua, on siihen oikeus, jos asia koskee lasta tai vaikuttaa lapseen. Tämä käsittää myös tilanteet, joissa osallisuuteen liittyy riskejä; ensisijainen ratkaisu ei saisi olla osallisuudesta luopuminen, vaan tulisi pohtia, miten turvata osallisuus lasta samalla suojaten. Oikeus osallisuuteen pitää sisällään myös sen, että lapsen näkemyksille annetaan lasta koskevissa tai lapseen vaikuttavissa asioissa merkitystä lapsen ikää ja kehitystasoa vastaavasti. Se ei tarkoita päätösvaltaa asiassa, mutta siitä seuraa aina velvollisuus perustella lapsen näkemyksen vastaiset ratkaisut tai toimenpiteet lapselle, niin että tämä ymmärtää ne. (LOS 12 art., YK No 12). Lapsen osallisuusosoikeudet koskevat myös oikeuskäsittelyitä (LOS 12.2 art.). Niissä lapsen oikeuksien komitea on korostanut lapsen oikeutta suoraan osallisuuteen, ja katsonut esimerkiksi, ettei lapselle määrättävällä avustajalla tai edustajalla voida sivuuttaa lapsen omaa kuulemistä (YK 12, kohta 134h).²³

23 Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaiset osallisuuden lähtökohdat on omaksuttu myös muun muassa Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksessa lasten ja alle 18-vuotiaiden nuorten osallistumisesta CM/Rec(2012)2/ ja Lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivoissa. Osallisuusosoikeuksien merkityksestä kertoo se, että myös ne ovat toistuvasti Euroopan neuvoston lasten oikeuksien strategian painopistealueita, kuten myös lapsiystävällinen oikeudenkäyttö.

Lapsen oikeuksien komitea on pitänyt lapsen osallisuus oikeuksia esillä kaikissa Suomea koskevissa valvontaraporteissaan ja niistä viimeisimmässä kehottanut Suomea turvaamaan kaikille lapsille iästä riippumatta mahdollisuuden ilmaista näkemyksensä eri viranomaisissa ja tuomioistuimissa itseään koskevissa asioissa. Sanottu koskee komitean mukaan myös ja erityisesti huolto-, asumis- ja tapaamisriitoja. Lapsen osallisuus ei saa riippua huoltajan päätöksestä. Lailla tulisi varmistaa se, että lapsella on oikeus saada näkemyksensä myös huomioon otetuiksi ja lasten osallisuus oikeuksien täysimääräiseksi turvaamiseksi lasten kanssa toimivien ammattilaisten tulee saada koulutusta (CRC/C/FIN/CO/5–6, kohta 19; ks. myös CRC/C/FIN/CO/5–6).

Myös EIT on ottanut kantaa lasten osallisuuteen tuomioistuimissa useissa huoltoriitoja koskevissa ratkaisuisaan. Tapauksessa M. ja M. v. Kroatia 3.9.2015 tuomioistuin piti oikeudenloukkauksena sitä, että neljä vuotta kestäneen huoltoriidan aikana 9–13-vuotiasta lasta ei ollut missään vaiheessa henkilökohtaisesti kuultu tuomioistuimissa, vaan lapsen näkemyksiä oli välittänyt psykologi. EIT katsoi, että lasta olisi tullut kuulla ja että hyvin kehittyneen lapsen selvästi ilmaisemalle mielihetimitelle siitä, kumman vanhemman luona hän halusi asua, olisi tullut antaa merkitystä huoltajuutta ratkaistaessa. Tapauksessa oli kyseessä pitkittynyt huoltoriita, jossa molemmat vanhemmat oli todettu huoltajina kelpoisiksi, mutta jonka pyöriteissä lapsi oireili merkittävästi ("a traumatised child, who suffered great mental anguish which culminated in self-harming behaviour". Myös tapauksessa C v. Kroatia EIT katsoi, että 9-vuotiasta lasta olisi tullut kuulla huoltoriidan aikana oikeudessa. Lisäksi lapselle olisi tullut määrätä edunvalvoja, vaikka lapsi ei ollut asianosainen huoltoriidassa (C v. Kroatia 8.10.2020).²⁴

Lasten omia näkemyksiä ja kokemuksia osallisuudesta on kansainvälisesti tutkittu paljon, yleisimmin juuri huolto- ja lastensuojeluasioissa. Tutkimusten perusteella lapsille on usein tärkeää saada osallistua (Bretherton 2002; Smart & Neale, 2000; Smart ym. 2001). Toisin kuin perinteisesti on oletettu, osallisuus näyttää olevan lapsille sitä tärkeämpää mitä ongelmallisemmassa tai riitaisemmassa tilanteessa he ovat (Smart & Neale 2000; Taylor 2006; Cashmore 2011; Cashmore & Parkinson 2009). Lapset kuitenkin kokevat, että heidän oikeuttaan osallistua rikotaan usein, ja he tuntevat itsensä syrjäytetyiksi omaa elämäänsä koskevista tärkeistä asioista.

24 Vrt. ratkaisu Sahin v. Saksa vuodelta 2003, jossa EIT totesi, että lapsen henkilökohtainen kuuleminen riippuu tapauksen olosuhteista, lapsen iästä ja kehitystasosta, kun prosessin aikaan 3–5-vuotiasta lasta ei kuultu oikeudessa.

Yleisesti ottaen lapset myös näyttävät erottavan osallisuuden ja asioista päättämisen, eikä toive osallisuudesta ensisijaisesti perustu päätösvallan käyttämiseen (Atwood 2003, s. 659–660).

Ratkaisevaa lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen on kuitenkin se, miten lapsen kuuleminen lastenvalvojalla, olosuhdeselvityksessä tai oikeuslaitoksessa tapahtuu. Kehityspsykologian näkökulmasta myös kohtaamiset oikeuslaitoksen tai muun viranomaistoimijan kanssa ovat osa lapsen hyvinvointiin ja kehitykseen vaikuttavia ulkoisia tekijöitä (Wingrove & Beal 2014, s. 15) ja ne voivat joko edistää tai estää lapsen hyvinvointia (Keenan & Evans 2009, s. 6–7, Wingrove & Beal 2014, s. 14–15, 18–19). Oikeuskäsittely esimerkiksi on kiistatta stressaava lapselle. Kommunikointi tuomarin kanssa voi olla haastavaa, eivätkä lasta oikeudenkäynnissä edustavat tahot aina kykene välittämään asiaa tuomarille siten, kuin lapsi on tarkoittanut (Nathanson & Saywitz 2003, s. 84–86). Stressin lievittämiseksi voidaan kuitenkin tehdä paljon. Esimerkiksi tuomarin aktiivisen ja kannustavan roolin istunnossa on todettu olevan lapsille merkityksellistä ja helpottavan lapsen oloa ja osallistumista (Block ym. 2010, s. 665). Keskeistä on, että vaativissa erotilanteissa lasten osallisuus turvataan tavalla, joka minimoi haitat ja tukee lasta prosessin aikana. Jos lasten tarpeita ei oteta asianmukaisesti huomioon, prosessi voi olla lapselle paitsi hämmäntävä, myös vahingollinen.

5 Nykyjärjestelmä ja eri tahojen rooli lapsiperheiden eroissa

Kun vanhemmat ovat eroamassa, heidän tulee sopia lapsen huollosta, asumisesta, tapaamisoikeudesta ja elatusavusta. Sosiaalihuollossa on eroa ja sovittelua koskevia palveluja niille vanhemmille, jotka eivät pääse sopimukseen lapsen asioista. Asianajajat pyrkivät myös usein saamaan asiakkaan sopimaan riitansa neuvottelemalla ennen oikeudenkäynnin vireille panoa ja myös oikeudenkäynnissä pyritään ensi sijassa ratkaisemaan asia sovinnollisesti. Jos vanhemmat eivät löydä sovinnollista ratkaisua, he voivat jättää asian käräjäoikeuden ratkaistavaksi.

Avioerojen määrä on pysynyt vuosia suhteellisen tasaisena, vuonna 2023 avioeroja haettiin 15 171. Avoerojen määrästä ei ole tarkkaa tietoa. Vanhempien ero koskee vuosittain arviolta noin 30 000 lasta. Lastenvalvojalla vahvistettiin vuonna 2023 yhteensä 20 759 sopimusta lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta, joista uusia sopimuksia oli 15 101, sosiaalihuollossa muutettuja sopimuksia 5 247 ja tuomioistuimessa muutettuja 411. Elatussopimuksia vahvistettiin 43 435 ja olosuhdeselvityksiä tehtiin 1 093 (THL Tilastoraportti 18/2024.) Vuosina 2015–2017 käräjäoikeuksissa ratkaistiin vuosittain keskimäärin 3 200 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa, joista riitaisia oli noin 1 300 (LaVM 12/2018 vp - HE 88/2018 vp).

Valtaosa eroavista ja erossa asuvista vanhemmista kykenee sopimaan keskenään lastensa huollosta ja tapaamisoikeudesta. Eri tutkimusten mukaan arviolta 10 % eroista konfliktoituu. Tuomioistuimissa käsitellään vuosittain noin kaksi tuhatta huolto- ja tapaamisriitaa, joista osa riidattomina avioerohakemuksen yhteydessä. Vuonna 2023 tuomioistuimissa tehtiin 2 089 lapsen huoltoa koskevaa päätöstä, ja niiden keskimääräinen käsittelyaika oli kahdeksan kuukautta. Lapsen elatusavun vahvistamista koskevia päätöksiä tehtiin 1 508 (käsittelyaika 5,5 kuukautta), lapsen tapaamisoikeutta koskevia päätöksiä 574 (käsittelyaika 9 kuukautta). Avioeropäätöksiä, joiden yhteydessä päätettiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, tehtiin 414 (käsittelyaika 11,6 kuukautta). Huolto- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanopäätöksiä tehtiin 337 (käsittelyaika 4,5 kuukautta). (Tuomioistuinlaitoksen tilastot 2023.)

Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa on ollut käytössä koko maassa vuodesta 2014 lähtien. Tuomioistuinsovittelujen vuosittaisesta määrästä ei ole toistaiseksi saatavissa kattavia tilastotietoja. Määräksi koko maassa arvioitiin vuonna 2020 noin 1 200 tapausta (OM julkaisuja 2023:18).

5.1 Julkiset sosiaali- ja terveyspalvelut perheiden tukena

Tässä alaluvussa kuvataan julkisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tehtäviä ja rooleja lapsiperheiden auttamisessa erilaisissa erotilanteissa. Hyvinvointialueet tarjoavat asukkailleen tukea ja palveluja erilaisiin erotilanteisiin. Lainsäädännössä on määritelty ne ammatilliset toimijatahot, joilla on virkansa puolesta ohjaus- ja neuvontavastuu. Sosiaalihuollolla on yleinen neuvontavelvollisuus ja neljä erilaista laissa määriteltyä tehtävää: lastenvalvojatyo, olosuhdeselvitystyö, perheasioiden sovittelu ja täytäntöönpanosovittelu. Näissä kaikissa tehtävissä on osin erilainen lainsäädäntö ja myös työntekijöiden rooli ja toimivalta poikkeavat osin toisistaan. Kaikkia sosiaalihuollon tehtävissä toimivia koskee muun muassa asiakastietolain periaatteet ja laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista.

5.1.1 Perhekeskustoiminta

Perhekeskustoimintamalli on kehitetty yhdessä alueellisten toimijoiden, järjestöjen, seurakuntien ja kansallisten toimijoiden kesken. Perhekeskusten yksi keskeinen tehtävä on auttaa sovinnolliseen eroon ja vanhemmuuden jatkumiseen sekä ehkäistä lähisuhdeväkivaltaa. Tavoitteena eroauttamisessa on lasten oikeuksien turvaaminen, lapsen suojelu vanhempien välisiltä ristiriidoilta sekä lasten tärkeiden ihmissuhteiden ja turvallisen kasvuympäristön säilyminen vanhempien erosta huolimatta. Työntekijät koulutetaan myös tunnistamaan lähisuhdeväkivaltaa varhain ja puuttumaan siihen. Eroauttamisessa tuetaan vanhempien vanhemmuutta ja sen jatkumista erotilanteessa sekä hyvinvointia. Eron ensiapupiste palvelee ilman ajanvarausta ja auttaa eron ensivaiheiden järjestelyissä. Neuvola, kasvatus- ja perheneuvonta sekä perheoikeudelliset palvelut tukevat eron eri vaiheissa. Avoimet kohtaamispaikat ja verkon ryhmät puolestaan tarjoavat vertaistukea. (THL, Perhekeskuksen tehtävät.)

5.1.2 Perheoikeudelliset palvelut

Lastenvalvojan tehtävänä on vahvistaa vanhempien keskinäiset sopimukset lapsen asioiden järjestämisestä. Sopimus voidaan vahvistaa virallisesti, jolloin se rinnastuu tuomioistuimen päätökseen. Jos lapsen asioista on tehty sopimus lastenvalvojan luona, niitä ei enää tarvitse käsitellä tuomioistuimessa avioerohakemuksen käsitteilyn yhteydessä.

Jos vanhemmat eivät pysty sopimaan lasten asioista lastenvalvojan luona, he voivat kääntyä maksuttoman perheasioiden sovittelupalvelun puoleen. Kun sovinnon vahvistamista harkitaan, tuomioistuimen pitää ottaa huomioon lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) sekä lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) säännökset. Mikäli avioliittolain mukaisesta perheasioiden sovittelusta vastaavat kasvatus- ja perheneuvonnan työntekijät, ei perheasiainsovittelu ole sosiaalihuoltolain mukaista kasvatus- ja perheneuvontaa.

5.1.3 Kasvatus- ja perheneuvonta

Kasvatus- ja perheneuvontaan kuuluu lapsen tai nuoren, vanhempien ja koko perheen psykososiaalinen tuki eron eri vaiheissa. Eronneiden vanhempien psykososiaalinen tukeminen voi käynnistyä myös lapsen käytös- tai tunne-elämään liittyvän oireilun takia. Kasvatus- ja perheneuvonnan tavoitteina on luoda edellytykset lasten turvallisille kasvuoloille, tukea vanhempia heidän kasvatustehtävässään ja lisätä perheenjäsenten toimintakykyä ja psykososiaalista hyvinvointia. Työs-kentely kasvatus- ja perheneuvonnassa perustuu sosiaalihuoltolain mukaiseen palvelutarpeen arviointiin ja sen pohjalta laadittavaan asiakassuunnitelmaan. (THL, Kasvatus- ja perheneuvonta.)

5.1.4 Lapsiperheiden sosiaalityö ja lastensuojelu

Eronneita vanhempia ja lapsia kohdataan erityisesti erotilanteen konfliktoutuessa myös lapsiperheiden sosiaalityössä ja lastensuojelussa, joita ohjaa oma lainsäädäntönsä. Palvelutarpeen arvion (SHL 36 §) ja lastensuojelun tarpeen selvittämisen (LSL 26 §) yhteydessä määritellään lapsen ja perheen tuen tarve ja oikeus tiettyyn palveluun. Palvelutarpeen arvioinnissa selvitetään lastensuojelun tarve, ellei asia ole selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita. Lastensuojeluasian vireille tulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän on arvioitava välittömästi lapsen mahdollinen kiireellinen lastensuojelun tarve.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos on vuonna 2023 koonnut Lastensuojelun käsi-kirjaan ohjeistusta ammattilaisille lastensuojelun roolista ja tehtävästä huoltoriitatilanteissa. Ohjeistuksessa todetaan, että lastensuojelun sosiaalityön merkitys korostuu sitä enemmän, mitä vakavampi konflikti tai turvallisuuden uhka lapsen näkökulmasta on kyseessä. Vaikeimmissa tilanteissa lastensuojelun asiakkuus ja tukitoimet ovat välttämättömiä, vaikka huoltoriita olisi vireillä oikeudessa. Tuki ja tarvittaessa puuttuminen lastensuojelun toimenpiteillä on tärkeä muistaa myös tuomioistuimen päätöksen jälkeen. Ohjeistuksessa tuodaan esille lapsen vaikea asema ja oikeus saada apua. Tästä syystä lapselle on mahdollistettava omien näkemysten ilmaisu turvallisesti ja riittävä tuki osallisuus- ja suojeluoikeuksien toteutumiseksi. Lapselle tulee tarjota henkilökohtaista tukea vaikeissa ero- ja huoltoriidoissa ja erityisesti niille lapsille, joiden elämässä on pitkittynyt erokonflikti tai toistuvia huoltoriitaoikeudenkäyntejä. (ks. THL: Lastensuojelun rooli vaativissa erotilanteissa.)

5.1.5 Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut

Vanhempien konfliktoitunut erotilanne heijastuu usein monilla tavoin myös lapsen kasvuympäristöihin, päivähoitoon ja kouluun. Vanhempien voimakkaat ristiriidat ja eroon kytkeytyvä lasten ja nuorten tunne-elämän ja käyttäytymisen oireilu näkyvät opettajien ja huoltajien välisen yhteistyön lisäksi koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa psykologien, kuraattorien ja terveydenhoitajien työssä.

Terveydenhuollossa eronneita vanhempia ja heidän lapsiaan kohdataan ja hoidetaan erikseen aikuisten ja lasten/nuorten mielenterveyspalveluissa. Sosiaali- ja terveysministeriön kiireettömän hoidon yhtenäiset perusteet määrittävät sen, miten mielenterveystyö ja häiriöiden hoitovastuu jakautuvat perustason ja erikoissairaanhoidon välillä. Mielenterveyden hoitoon sisältyy ohjaus, neuvonta ja tarpeenmukainen psykososiaalinen tuki sekä mielenterveyden häiriöiden ehkäiseminen, tutkimus, hoito ja lääkinnällinen kuntoutus monimuotoisina palveluina (STM, Mielenterveyspalvelut.)

5.1.6 Turvakotitoiminta

Vaativat erotilanteet näkyvät myös turvakotityössä vahvasti, vaikka kaikki turvakotiin tulevat asiakkaat eivät päädy eroon. Turvakotipalvelut on tarkoitettu kaikille lähisuhdeväkivaltaa tai sen uhkaa kokeneille henkilöille tai perheille. Turvakoti on kodinomainen paikka, jossa saa suojan väkivallalta ja apua väkivallan loppumiseksi. Turvakodissa tarjotaan akuuttiin tilanteeseen ammatillista tukea, neuvontaa

ja ohjausta. Vastuu turvakotitoiminnasta siirtyi valtiolle ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen koordinoimaksi vuonna 2015, kun Istanbulin sopimus ratifioitiin Suomessa. (THL, Turvakodit)

5.1.7 Oikeuspsykologiset- ja psykiatriset yksiköt

Lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiden (myöhemmin OiPsy-yksiköiden) toimintaa on kehitetty, kuten aiemmin luvussa 3.2.3 kuvataan. Toiminta perustuu Lakiin lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (19.12.2008/1009). OiPsy-yksikkö on jokaisella viidellä yliopistollista sairaalaa ylläpitävällä hyvinvointialueella. Yksikön toiminta-alueena on koko yhteistyöalue. Vastaavia yksiköitä kutsutaan Euroopassa Barnahus-nimellä. Barnahus-mallia kuvataan talona, jossa kivijalkana on ammattilaisten osaaminen ja keskiössä monialainen yhteistyö. Itse talo jakautuu esitutkinnan, somaattisen tutkimisen, lapsen suojelun ja psyykkisen tuen huoneeseen. Suomessa yksiköiden ja laajemmin kaikkien lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten äärellä toimivien ammattilaisten työtä on kehitetty Barnahus-hankkeessa. OiPsy-yksiköissä toimii monialainen tiimi, joka pystyy Barnahus-mallin mukaisesti tukemaan eri alojen ammattilaisia konsultoiden ja kouluttaen erityisesti väkivallan teemoista.

OiPsy-yksiköiden tutkimusprosessi käynnistyy poliisin virka-apupyynnöllä tilanteissa, joissa lapsen epäillään kohdistuneen väkivaltaa. Tyypillisimpiä syitä virkaavun pyytämiseksi OiPsy-yksiköstä ovat lapsen nuori ikä tai kehitystaso, lapsella havaittu oireilu, taustalla vaikuttava haastava perhetilanne tai muuten erityisen haastavana koettu rikosepäily. Tutkimusprosessiin kuuluvat moniammatillinen rikosepäilyn kartoitus ja arviointi, pitäen tyypillisesti sisällään taustatietojen kartoituksen, lapsen oikeuspsykologisen haastattelun, lausunnon kertomuksen luotettavuudesta, lapsen somaattiset tutkimukset sekä arvioita epäillyn rikoksen aiheuttamasta haitasta. Kaikki OiPsy-yksiköiden työ kytkeytyy väkivaltailmiön ymmärtämiseen ja -epäilyjen selvittämiseen. (Stolt, Laajasalo & työryhmä, 2023).

OiPsy-yksiköiden toimintaa ohjaa tutkimusprosessin alusta loppuun hypoteesilähtöinen työtapo, jonka tarkoituksena on parantaa päätöksenteon objektiivisuutta. Oikeuspsykologisessa työskentelyssä tämä tarkoittaa sitä, että arvioitavalle asialle, kuten väkivaltaepäilylle, asetetaan vaihtoehtoiset selitykset tai skenaariot, jotka ohjaavat arviointiprosessia ja joita pyritään testaamaan ja arvioimaan läpi tutkimusprosessin (esim. Psykologiliitto, 2021; Korkman, Laajasalo & Pakkanen, 2017). Tyypillisiä OiPsy-yksikössä asetettavia vaihtoehtoisia hypoteeseja vanhempien väliseen vaativiin riitatilanteisiin liittyvissä väkivaltaepäilyissä, ovat esimerkiksi tahaton lapsen kertomaan vaikuttaminen sekä varsinainen vieraannuttamistyyppinen käytös.

OiPsy-yksiköiden tutkimusprosessia toteutetaan tiiviissä viranomaisyhteistyössä poliisin ja lastensuojelun kanssa, ja Barnahus-kehittämisen myötä yksiköistä koordinoidaan enenevässä määrin myös lasten siirtymistä hoitoon haastattelun jälkeen tai tuetaan olemassa olevaa hoitokontaktia.

Vaativat ero- ja huoltoriitatilanteet näkyvät OiPsy-yksiköiden tutkimusprosessissa välillisesti. Selvittelyihin ohjautuu perheen sisäisiä rikosepäilyjä, joihin usein liittyy toisen tai kummankin vanhemman esiin nostamaa pitkään jatkunutta huolta, toistuvia lastensuojeluilmoituksia ja rikosepäilyjä. Näiden tilanteiden taustalla näyttäytyy usein vanhempien välisiä riitatilanteita. Joskus syy poliisin pyytämälle virka-avulle on nimenomaan rikosepäilyn selvittämistä vaikeuttava vanhempien välinen haastava riitatilanne ja usein tähän kytkeytyvä huoli lapsen kohdistuneesta vaikuttamisesta. Myös vieraannuttamisväitteitä nähdään OiPsy-yksikön selvittelyissä melko usein, mutta varsinaisena lapsen kohdistetun henkisen väkivallan muotona vieraannuttamista tutkitaan harvemmin.

Poliisille annettavan tutkinta-avun lisäksi yksikön tehtäviin kuuluu oman alueensa ammattilaisten tukeminen lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan liittyvissä erityiskysymyksissä. Tukea toteutetaan pääosin konsultaatioiden ja kouluttamisen muodossa, ja niiden käytänteet vaihtelevat alueittain. Kaikilla yksiköillä on kuitenkin vakiintuneessa käytössä ammattilaisille tarkoitettu konsultaationumero (Stolt, Laajasalo & työryhmä, 2023). Tällä hetkellä yksikköä saatetaan konsultoida myös vaativissa ero ja huoltoriitatilanteissa, mutta tyypillisimmin silloin, kun riitatilanteet sisältävät väkivaltaväitteitä.

5.2 Tuomioistuimen tehtävät ja rooli erotilanteissa

Tässä alaluvussa kuvataan tuomioistuinten menettelyjä ja roolia erotilanteissa, joissa vanhempien voimakkaat ristiriidat estävät sovinnollisen ratkaisun lapsen asiassa. Lähteenä on hyödynnetty Tuomioistuinlaitoksen nettisivuja ja Tuomioistuinviraston asiantuntijaa, jollei jossain kohdassa toisin mainita.

Vanhempien erotessa ratkaistavaksi tulevat lapsen huoltoon, asumiseen ja tapaamisoikeuteen liittyvät kysymykset. Mikäli vanhemmat eivät pääse lapsen asioista keskenään sopimukseen, huoltoriitaan haetaan ratkaisua tuomioistuimelta. Tuomioistuimessa lapsiasioita ratkaistaan sekä riita-asiain oikeudenkäynnissä että tuomioistuinsovittelussa. Asiat voivat tulla vireille avioeroasian liitännäisvaatimuksina tai erillisinä vaatimuksina.

Tuomioistuimen tehtävänä on tehdä ratkaisu siitä, miten lasten asioiden järjestäminen vanhempien kesken tapahtuu tulevaisuudessa. Ratkaistavina kysymyksinä voivat olla päätöksenteko-oikeus lapsen puolesta (huolto), lapsen asuminen ja yhteydenpito vanhempiin (tapaamisoikeus) ja lapsen elatukseen liittyvät riitaiset kysymykset. Tuomioistuin ei ole osa palvelujärjestelmää, vaan tehtävänä on toimia riidanratkaisijana.

Lasta koskevat asiat ovat indispositiivisia luonteeltaan, mikä merkitsee, että tuomioistuimen tulee ottaa lapsen etu ja oikeudet huomioon useassa huoltoriidan vaiheessa. Eri ratkaisuvaihtoehtoja harkitessaan tuomioistuimen on ennakoitava, miten lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta annettu päätös parhaiten toimii lapsen arjessa. Ennen kaikkea tuomioistuin ei voi tehdä päätöstä tai vahvistaa sopimusta, jonka se katsoo olevan lapsen edun vastainen.

5.2.1 Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu käräjäoikeudessa

Vuonna 2006 tuli voimaan laki riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa (29.4.2011 laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta). Huoltoriidan tuomioistuinsovittelu on oikeudenkäynnistä erillinen, oma menettelynsä ja se on tarkoitettu erityiseksi sovittelupalveluksi silloin, kun vanhemmille muissa eropalveluissa tarjottu apu on osoittautunut riittämättömäksi. Tällöin sovittelijana toimii perheasioihin perehtynyt tuomari ja häntä avustaa vanhemmuuden ja lapsen kehityksen asiantuntija (sosiaalityöntekijä tai psykologi).

Sovittelumenettely eroaa oikeudenkäynnistä siinä, että tuomari ei toimi asiassa ratkaisijana, vaan hän pyrkii ainoastaan edistämään vanhempien yhteisymmärryksen syntymistä. Syntynyt sovinto voidaan vahvistaa ja silloin se rinnastuu oikeusvaikutuksiltaan oikeuden päätökseen.

Sovittelua pidetään oikeudenkäyntiä nopeampana ja edullisempänä tapana sopia lapsen asioista. Sovittelussa on mahdollista huomioida laajemmin perheen tilanteeseen vaikuttavia seikkoja ja kipukohtia kuin perinteisessä oikeudenkäynnissä, jonka tarkoituksena on ratkaista oikeudellinen riitakysymys.

5.2.2 Huoltoriitaoikeudenkäynti

Jos vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen lapsen asioiden järjestämisestä, he voivat jättää asian käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Tällöin vanhempien tulee toimittaa tuomioistuimelle vaatimuksensa lapsen huollon, asumisen, tapaamis-oikeuden ja elatusavun määrittämiseksi. Vaatimukset voi esittää avioerohakemuksen yhteydessä tai erillisenä asiana. Käräjäoikeus voi myös hakemuksesta muuttaa lapsen asioissa annettua aikaisempaa päätöstä tai vahvistettua sopimusta, jos lapsen tai vanhempien olosuhteet ovat muuttuneet tai muutoin on aihetta.

Asian käsittely käräjäoikeudessa alkaa valmistelustunnolla, johon molemmat vanhemmat kutsutaan. Vanhemmat voivat halutessaan ottaa istuntoon mukaan oikeusavustajan.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja ottaen huomioon lapsen kehitystaso sekä siten, ettei siitä aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa välisille suhteille.

Tarvittaessa tuomioistuimen pyytää ns. olosuhdeselvityksen hyvinvointialueelta. Sen tarkoitus on hankkia tuomioistuimelle päätöksen tueksi tietoa lapsen ja vanhempien olosuhteista. Sosiaalihuollon selvityksen saapumisen jälkeen vanhemmat kutsutaan pääkäsittelyyn, jossa voidaan kuulla todistajia ja vastaanottaa muuta todistelua. Käsittelyn päätteeksi käräjäoikeus antaa asiassa päätöksen.

Käräjäoikeus ei ota kantaa itse vanhemmuuteen, vaan pohjaa ratkaisunsa siihen, miten lapsen asioiden hoitaminen ja asumiskysymys on esitetyn todistelun ja selvityksen valossa paras ratkaista. Oikeudellisia kysymyksiä ratkaistessaan käräjäoikeus joutuu silti arvioimaan esitettyjä vieraannuttamis- tai väkivalta-vaikutteita ja sen lisäksi arvioimaan minkälaisia oikeudellisia vaikutuksia tällaisilla seikoilla kussakin yksittäistapauksessa on ratkaisun kannalta.

Myös oikeudenkäynnin aikana vanhemmat voivat sopia riitansa. Tällöin tuomari antaa sopimuksen mukaisen päätöksen ja asian käsittely päättyy.

5.2.3 Sosiaalihuollolta pyydettävä selvitys lapsen olosuhteista

Lasta koskevista asioista käräjäoikeus voi pyytää sosiaalihuollolta selvityksen perheen tilanteesta. Tuomioistuimien pyytää selvitystä noin 50 % hakemuksista. Sen tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle tietoja perheen tilanteesta, lapsen elinolosuhteista ja muista asian ratkaisemiseen vaikuttavista seikoista.

Selvityksen tekijät tekevät kotikäynnin vanhempien luokse, selvittävät lapsen mielihyvän ja hankkivat tarvittaessa tietoja muilta viranomaisilta. Selvityksen tarkoituksena on antaa tuomarille tietoja perheenjäsenten olosuhteista ja elämäntilanteesta sekä keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Selvityksen tekeminen kestää yleensä useita kuukausia.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on laatinut hyvinvointialueille oppaan, jossa on ohjeita lapsenhuoltolain mukaisen selvityksen tekemiseen lapsen olosuhteista (October & Tervo 2023). Selvityksen tekemisestä löytyy lisätietoa THL:n verkkosivuilta. THL on antanut ohjeen myös selvitystyöntekijöiden kelpoisuusehdoista, täydennyskoulutuksesta ja yhteistyörakenteista (October & Tervo 2022).

5.2.4 Tapaamisoikeuden täytäntöönpano

Jos tuomioistuimen päätös tai hyvinvointialueen vahvistama sopimus ei toteudu vanhempi voi vaatia tuomioistuimesta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun päätöksen täytäntöönpanoa.

Myös näitä ns. täytäntöönpanoriitoja pyritään sovitteluun, esimerkiksi tilanteissa, joissa toinen vanhemmista ei noudata lapsen tapaamisesta annettuja määräyksiä. Sovittelun tarkoituksena on edistää lapsen vanhempien tai muiden asianosaisten yhteistoimintaa lapsen hyvinvoinnin toteuttamiseksi päätöksen edellyttämällä tavalla. Sovittelija järjestää neuvottelun lapsen vanhempien kesken ja keskustelee henkilökohtaisesti lapsen kanssa. Laissa on painotettu sovittelun merkitystä. Sovittelu on osa täytäntöönpanoasian oikeudenkäyntiä ja se voidaan jättää toimittamatta ainoastaan laissa säädetyillä perusteilla. (OM 2023:18, 22)

Mikäli asia eri ratkea täytäntöönpanosovittelussa, voidaan tapaamisoikeuden täytäntöönpano toteuttaa antamalla täytäntöönpanomääräys, jossa pakkokeinoina ovat uhkasakko tai lapsen nouto. (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996.)

5.2.5 Kansainväliset perheoikeudelliset asiat

Oikeusministeriö hoitaa kansainvälisiä perheoikeudellisia asioita eri sopimusten mukaisena keskusviranomaisena. Tällaisia voivat olla mm. kansainvälinen lapsikaappaus, lapsen tapaamisoikeus, lapsen olosuhteiden selvittäminen, lapsen sijoittaminen ulkomaille tai elatusavun perintä. Oikeusministeriö toimii keskusviranomaisena, jonka tehtävänä on helpottaa ulkomaisten viranomaisten kanssa asiointia. Keskusviranomaisten velvollisuudet vaihtelevat sopimuskohtaisesti.

5.3 Asianajajan tehtävä ja rooli

Asianajajien työksi päätyvät sellaiset riitaiset erot, joissa vanhemmat eivät ole päässeet sopuun. Asianajajalla on mahdollisuus vaikuttaa riidan lopputulokseen ja toiminnalla tulisi olla vain yksi tehtävä: löytää lapsen edun mukainen, lapsen kannalta sopiva ja toimiva ratkaisu. Avustajan keskeinen velvollisuus on pyrkiä kartoittamaan sovinnollisen ratkaisun mahdollisuus, mieluiten jo ennen oikeudenkäyntiä. Asianajajan tulee myös ymmärtää, milloin sovinnollisuuteen ei ole edellytyksiä eikä se ole lapsen edun mukaista. (Ks. Kroneld ja Vävilä, 2021, 80–87.)

Yksi tärkeimmistä asianajajan toimintaa ohjaavista perusarvoista on lojaalisuus asiakkaalleen. Asianajaja on velvollinen lakia ja hyvää asianajotapaa noudattaen parhaan kykynsä mukaan valvomaan asiakkaansa etua ja oikeutta. Asiakkaan on kyettävä luottamaan asianajajaan neuvonantajanaan ja edustajanaan. Käytännön työ lapsiasioiden parissa on osoittanut, että lapsiasiaa hoitavalle asianajajallekin muodostuu yleensä toimeksiannon kuluessa oma käsityksensä lapsen edusta, mikä ei aina ole yhteneväinen oman päämiehen näkemyksen kanssa. (ks. Pöhö 2021.) Tämä eettinen ristiriita tulee esille erityisesti vaikeissa huoltoriidoissa.

Lapsiasian vieminen kärjäoikeuteen ilman perusteita ei koskaan ole lapsen etu ja johtaa tarpeettomiin riitaisuuksiin. Avustajan ei tule lähteä mukaan vanhemman riidanhaluiseen käytökseen eikä millään tavoin lietsoa riitaa vanhempien välille tai eskaloida sitä omalla toiminnallaan. Vaativan huoltoriidan hyvä hoitaminen edellyttää, että avustaja tuntee huoltoriitaan liittyvät prosessit ja lainsäädännön, ja että hänellä on kokemusta lapsiasioiden hoitamisesta. Kokemuksen kautta avustajalla on hyvää tietämystä siitä, millä tekijöillä on merkitystä lapsiasioita ratkaistaessa. (Kroneld ja Vävilä, 2021, 84).

5.4 Poliisin tehtävä ja rooli

Poliisin tehtävä on varmistaa ihmisten ja ympäristön turvallisuus kaikissa tilanteissa. Poliisi ennalta estää ja selvittää rikoksia sekä saattaa ne syyteharkintaan. Ero- ja huoltoriitojen yhteydessä poliisille tehdään rikosilmoituksia muun muassa lähisuhdeväkivallasta, vainosta, laittomasta uhkauksesta, lapseen kohdistuvista pahoinpitely- tai seksuaalirikoksista tai kotirauhan rikkomisesta ja kunnialoukkauksista. Lapsen kaappausuhka tai lapsikaappaus on erityinen tilanne, joka edellyttää monialaista ja usein myös valtioiden rajat ylittävää yhteistyötä.

Poliisin näkökulmasta rikosilmoituksen intressinä saattaa olla huoltoriita, kiusanteko tai kosto. Poliisin tehtävä on tutkia, onko asiassa syytä epäillä rikosta. Henkisen väkivallan osalta rikosta ei välttämättä pystytä toteen näyttämään ja muut asiat (huoltoriita) vievät huomion. Rikoksen selvittämisen lisäksi poliisin tehtävänä on varmistaa monialaisella yhteistyöllä osallisten ohjaaminen tuen ja palvelun piiriin.

5.5 Järjestöjen ja seurakuntien tarjoama tuki ero- ja väkivaltatilanteissa

5.5.1 Järjestöjen ja seurakuntien tuki erotilanteisiin

Järjestöt ja seurakunnat tarjoavat eroperheiden palveluita ja tukea hyvin laajasti. Tässä alaluvussa kuvataan lyhyesti, millaista tukea eroperheille järjestöissä ja seurakunnissa on tarjolla.²⁵ Kuvaukset antavat kattavan yleiskuvan siitä, miten laajaa ja monipuolista järjestöjen tarjoama tuki on, mutta ei varmasti kuvaa kattavasti kaikkea järjestöjen tekemää työtä.

Hyvinvointialueet järjestävät tapaamispalveluja omana toimintanaan tai ostavat palvelua yksityisiltä palveluntuottajilta, yrityksiltä ja järjestöiltä, ja palvelut kilpailutetaan säännöllisesti. Tapaamisoikeudessa on kyse lapsen oikeudesta tavata vanhempansa, josta lapsi asuu erillään vanhempien eron tai lapsen sijoituksen vuoksi. Tapaamispaikkatyö on vaativaa ammatillista sosiaalihuoltolain mukaista palvelua, jolla tuetaan lapsen ja tapaajavanhemman suhdetta lapsen etu ja turvallisuus huomioon ottaen. Tapaamiset toteutetaan sosiaalihuollon, käräjäoikeuden tai lastenvalvojan vahvistaman sopimuksen mukaisesti.

25 Järjestöjen osalta lähteenä on käytetty järjestöjen nettisivuja sekä apueroon.fi sivustoa. Viitattu 10.10.2024.

Järjestöissä eroperheiden tukemista tehdään pääsääntöisesti sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskuksen, STEAn kautta tulevalla valtionavustuksella. Järjestöt tarjoavat erotilanteissa ammatillista ja vertaistukea sekä organisoivat vapaaehtois- ja vertaistoimintaa eroperheiden avuksi. Apua saaneen on mahdollista siirtyä vapaaehtoiseksi ja toisten tueksi omasta kokemuksesta toipumisen jälkeen. Järjestöjen tukeen voi olla julkisia palveluja matalampi hakeutumiskynnys, koska palveluissa ei tehdä asiakkaan elämään vaikuttavia viranomaispäätöksiä. Tuki on helposti saavutettavaa ilman jonotusta tai lähetteitä. Järjestöjen toteuttama eroapu on monipuolista ja huomioi aikuiset ja lapset. Järjestöjen tarjoama erotuki ehkäisee vaativien erotilanteiden syntymistä ja säästää julkisten palvelujen kustannuksia.

Hyvinvointialueet ja järjestöjen erotyö ovat löytäneet luontevia tapoja toimia yhdessä eroperheiden tueksi. Hyvinvointialueilla on sektorirajat ylittäviä erotyön verkostoja. Niiden avulla rakennetaan yhteistyötä ja tiedotetaan alueella olevasta erotuesta. Osassa hyvinvointialueita järjestöjen tarjoama erotuki on kirjattu osaksi alueen parisuhde- ja eropalveluiden palvelupolkuja. Hyvinvointialueet ja järjestöt tarjoavat tukea yhteistyössä muun muassa yhteispäivystyksinä eron ensiapupisteillä ja ohjaamalla työpareina vertaisryhmiä. Järjestöjen erotyö on jalkautunut perhekeskuksiin ja kohtaamispaikoille tarjoten matalan kynnyksen keskustelutukea, ohjausta ja neuvontaa.

Järjestöjen lisäksi evankelisluterilaisten seurakuntien Perheasiain neuvottelukeskukset tarjoavat maksutonta ammatillista keskusteluapua parisuhteen, perheen ja elämän kriiseissä ja erokysymyksissä. Tuki sisältää keskustelutukea eroa pohtiville ja eroon päätyville vanhemmille sekä eroryhmiä. Keskusteluapua saa myös papeilta, diakoniasta ja perhetyöntekijöiltä sekä valtakunnallisesta palvelevasta chatistä ja puhelimesta. Apua taloushuoliin erotilanteissa saa diakoniatyöstä.

Apuaeroon.fi sivustolta saa erotilanteessa tarvittavaa tietoa eron aiheuttamasta kriisistä, vanhemmuudesta ja lapsen huomioon ottamisesta sekä eroon liittyvistä käytännön asioista. Siellä myös kuvataan eri tahojen tarjoamat eropalvelut ja tarjotaan mahdollisuus maksuttomaan juridiseen neuvontaan. Vanhempana eron jälkeen verkkokurssi tarjoaa vanhemmille mahdollisuuden käsitellä eroa, ja saada tukea lapsen huomioon ottamiseen ja omaan selviytymiseen. Apua eroon -chat tarjoaa mahdollisuuden kahdenkeskiseen keskusteluun eroauttamisen ammattilaisen tai koulutetun chatvertaisen kanssa. Se ei edellytä rekisteröitymistä ja keskusteluun osallistutaan anonyymisti. Sivustolle on avattu mahdollisuus jättää ruotsiksi eroasioihin liittyviä kysymyksiä, joihin vastaa eroauttamisen ammattilainen. Sivustoa ylläpitää Ensi- ja turvakotien liitto ja sivusto on linkitetty mm. sähköisiin perhekeskuksiin ja omaperheeseen sekä Ero puolisoista suomi.fi sivustolle.

Ensi- ja turvakotien liitto ja sen 16 jäsenyhdistystä tarjoavat monipuolista tukea erotilanteisiin. Liiton Ero lapsiperheessä-työssä vanhemmille annetaan tietoa eroprosessin kulusta, erokriisin läpikäymisestä ja vanhemmuudesta eron jälkeen sekä kannustetaan sovinnollisuuteen lapsen asioissa eron jälkeen. Ammatillisesti ohjatuissa Vanhemman neuvo -vertaistukiryhmissä (8 teemoitettua kokoon-tumista) eronneet ja eropäätöksen tehneet vanhemmat voivat pohtia sitä, miten vanhempien yhteistyö toimii arjessa ja miltä se näyttää lasten näkökulmasta. Ero lapsiperheessä -tilaisuudet tarjoavat tietoa ja vertaistukea eroa pohtiville sekä eronneille vanhemmille. Ne toteutetaan yhdessä vertaistukijoiden kanssa, jotka ovat itse eronneita vanhempia. Vapaamuotoiset erovertaiskahvilat tarjoavat eronneille vanhemmille mahdollisuuden tutustua ja tavata muita eronneita vanhempia. Kahvilakerroissa on mukana vertaistukijoita vertaistukena kävijöille. Kahdenkeskistä tukea saa vapaaehtoisilta erotukihenkilöiltä. Yksilö- ja paritapaamiset tarjoavat keskustelutukea aikuisille ja lapsille. Lapsille ja nuorille tarjotaan myös erovertaisryhmiä sekä oma nettisivusto Onks.ok.fi sekä chat, jossa alle 18-vuotias voi kysyä vanhempien eroon, riitelyyn, seurustelusuhteeseen ja väkivaltaan liittyvistä aiheista ja huolista.

Kaapatut lapset ry järjestää vertaistoimintaa ja tukea lapsikaappauksen uhkatilanteisiin. Tukikeskus Varjo tarjoaa ohjausta ja tukea eron jälkeiseen vainoon. Familia ry auttaa kahden kulttuurin pareja eroasioissa ja ylläpitää englanninkielistä erokurssia verkossa.

Barnavårdsföreningen rf. tarjoaa ruotsinkielistä ja suomenkielistä keskustelutukea yksilötapaamisissa ja chatissa sekä toteuttaa erovertaisryhmiä aikuisille ja lapsille.

Yhden vanhemman perheiden liiton (YVPL) neljä alueyhdistystä sekä lasten ja nuorten toiminta tarjoavat tukea yhden vanhemman perheille eri puolilla Suomea. Valtakunnallisessa eroinfopuhelimessa voi keskustella lapsen asumiseen, elatusavun laskemiseen, lapsen huoltoon ja tapaamiseen liittyvistä teemoista. Muuta toimintaa ovat mm. Hyvä ero verkkovertaisryhmä, päivystys apua eroon-chatissa, vanhempien vertaisryhmät, eroinfoillat ja Leija- vertaisryhmä lastaan yksinkasvattaville vanhemmille. Liiton jäsenyhdistykset ylläpitävät Olkkari-toimintaa. Liitto tarjoaa vertaistukeen perustuvaa apua lapsille ja nuorille, mm. leirejä ja erilaisia ryhmiä. Liiton toiminnassa on mukana vapaaehtoistoimijoita. Myös Kasper-Kasvatus- ja perheneuvonta ry tarjoaa lapsille ja nuorelle erovertaisryhmätoimintaa sekä vanhempien ja lasten yhteisiä eroleirejä.

Suomen Uusperheiden Liitto ry (Supli) tarjoaa uusperheille ammatillista keskustelutukea, tietoa ja osallisuutta mahdollistavaa vapaaehtois- ja vertais-toimintaa sekä viiden vuorokauden uusperhelomia täysihoidolla. Tukea on tarjolla

myös neurokirjon parisuhteen pulmiin. StepApp-valmennus® tarjoaa tietoa, tukea ja työkaluja uusperheille esimerkiksi bio- ja bonusvanhemmuuteen, me-hengen ja toimivien suhteiden vahvistamiseen uudessa perheessä. Uusperheiden aikuisista muodostuva valmennusryhmä kokoontuu viikottain viiden viikon ajan.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) tarjoaa vanhemmille tukea erossa ja perheen kriiseissä Vanhempainpuhelimessa sekä netissä ja lapsille Lasten ja nuorten puhelimessa sekä chatissä. Päivystäjinä toimivat vapaaehtoistyöntekijät. Muutamassa piirissä ja osastossa toteutetaan eroauttamista: Eron edessä iltoja, omia vertaisryhmiä vanhemmille ja lapsille sekä yksilöllistä ohjausta ja neuvontaa kasvokain, etänä ja puhelimitse.

Miehille suunnattua erotukea antaa **Miessakit**, joiden Erosta Elossa -työssä annetaan ammattilaisten sekä vapaaehtoisten tukea erosta toipumiseen. Erosta Elossa on valtakunnallinen palvelu, joka tukee ja opastaa miehiä ero-ongelmien käsittelyssä ja niistä selviämisessä. Miehet saavat henkilökohtaista keskusteluapua, neuvontaa ja vertaistukea. Eroksiä apua miehille ja Miesten erokoulu ovat verkkokursseja. Vapaaehtoiset EETU-tukihenkilöt tarjoavat kahdenkeskistä keskustelutukea toisille miehille. Erosta elossa -chat ja avoin verkkoryhmä tarjoavat vertaistukea ja toimivat vapaaehtoisten ohjaamina. Ammattilaisilta saa ohjaus, neuvontaa ja pidempiaikaista keskusteluapua. Miehille suunnattuja eroryhmiä toteutetaan eri puolilla Suomea vapaaehtoisohjaajien vetäminä.

Isät lasten asialla (ILA) edistää lapsen oikeutta molempiin vanhempiinsa eron jälkeen. Omaehtoista kokemusta omaavat vertaistukihenkilöt vastaavat asiakaspuhelimeen lapsen vieraannuttamiseen tai vanhemman huoltokiusaamiseen liittyvissä asioissa. Tiedon ja vertaistuen muotoja ovat myös chat-palvelu, WhatsApp-ryhmät, rinnalla kulkeminen, podcastit ja Youtube-videot.

Sateenkaariperheet ry:n ylläpitämä sateenkaari-ihmisten perhesuhdekeskus tarjoaa ammattitukea puhelimitse, chatissä sekä tukitapaamisia myös eroa pohtiville tai eronneille aikuisille. Sateenkaarierytinen eroryhmä toteutetaan kaksi kertaa vuodessa. Vertaisryhmä auttaa selviämään erokriisistä, vahvistaa itsetuntemusta ja antaa työkaluja erosta selviämiseen.

Elatusvelvollisten Liiton 17 jäsenyhdistystä ympäri Suomen tarjoavat jäsenilleen neuvontaa ja vertaistukea sekä järjestävät tapahtumia. Yhdistyksen ammattilaiset tarjoavat puhelimitse neuvontaa.

Mieli ry:n ylläpitämään kriisipuhelimeen voi soittaa monenlaisissa kriisitilanteissa, myös erokriisin kohdatessa. Puhelin on auki 24/7 ja palvelee eri kielillä.

Mielenterveystalo.fi sivustolle on rakennettu HUS Psykiatrian ja Väestöliiton yhteistyönä erokriisin omahoito-ohjelma (suomeksi ja ruotsiksi). Omahoito-ohjelma sopii kaikille eronneille riippumatta siitä, onko eronnut avioliitosta, avoliitosta tai muusta parisuhteesta. Ohjelman avulla on mahdollista työstää eron herättämiä kysymyksiä ja lisätä henkistä hyvinvointia eron jälkeisessä tilanteessa. Ohjelma perustuu hoidossa tehokkaiksi todettuihin ja tutkittuihin toimintatapoihin ja se sisältää tietoa ja harjoituksia, jotka auttavat arjessa ja oireiden hallinnassa. Ohjelma ei vaadi kirjautumista ja se toimii myös ammattilaisille työkaluna yksilöiden ja ryhmien ohjaamisessa.

Väestöliitto ja Parisuhdekeskus Kataja ry tarjoavat tukea parisuhteisiin liittyvissä aiheissa ja parisuhdepulmissa mm. chatissä ja keskustelutukena sekä luennoina. Väestöliiton maksuttomat palvelut lapsiperheille, joissa voi myös käsitellä eroajatuksia tai eron jälkeistä elämää, löytyvät Hyvä kysymys -palvelun Perhepulma-sivuilta.

5.5.2 Järjestöjen tuki perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan

Sosiaali- ja terveysjärjestöillä on erittäin tärkeä rooli perhe- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisyssä, sitä kokeneiden aikuisten ja lasten väkivallasta selviytymisen tukemisessa sekä myös väkivaltaa käyttäneiden tukemisessa, jotta väkivalta saadaan katkaistua. Tämä alaluku pohjautuu eri järjestöjen kotisivuilta koottuun tietoon kunkin väkivaltatyötä tekevän järjestön toiminnasta.²⁶ Lyhyt katsaus ei todennäköisesti kata kaikkea järjestöjen tekemää väkivallan vastaista työtä, mutta antaa kokonaiskuvaa siitä, miten merkittävä rooli perhe- ja lähisuhdeväkivallan vastaisessa työssä sosiaali- ja terveysjärjestöillä on. Pääsääntöisesti järjestöt tekevät lähisuhdeväkivallan vastaista työtä Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskuksen, STEAn kautta saatavalla valtionavustuksella.

Pitkäaikaisin kokemus järjestöistä lähisuhdeväkivallan vastaisesta työstä on **Ensi- ja turvakotien liitolla** (ETKL) ja sen jäsenyhdistyksillä. ETKL käynnisti turvakoti-toiminnan Suomessa vuonna 1979 ja on siitä lähtien tehnyt lähisuhdeväkivallan vastaista työtä yhdessä jäsenyhdistystensä kanssa. Vuonna 2015 Istanbulin sopimuksen ratifioinnin jälkeen vastuu turvakotitoiminnasta siirtyi valtiolle ja THL:n koordinoimaksi. Kriisivaiheen apua tarjoavista turvakotipalveluista edelleen suurin osa on ETKL:n jäsenyhdistysten tuottamia valtion rahoituksella. Liiton lähisuhdeväkivallan vastaisen työn painopiste on siirtynyt selkeästi lähisuhdeväkivallan

26 Tiedot koottu 10.10.2024.

ehkäisyyn ja erilaisiin avopalveluihin. Lähisuhdeväkivaltatyön avopalvelut tarjoavat ammatillista tukea 23 yhdistyksessä väkivallan aiheuttamaan kriisiin, väkivalta-kokemusten käsittelyyn ja turvallisen arjen vahvistamiseen. Osa jäsenyhdistyksistä tarjoaa palveluita valtakunnallisesti, kuten ikääntyneiden kokemaan lähisuhdeväkivaltaan erikoistunut Turvallisen vanhuuden puolesta - Suvanto ry, eron jälkeiseen vainoon erikoistunut Viola Väkivallasta vapaaksi ry ja Oulun ensi- ja turvakotiyhdistys (Tukikeskus Varjo) sekä lapsikaappauksiin erikoistunut Kaapatut Lapset ry.

ETKL:n jäsenyhdistyksissä tehdään väkivaltatyötä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi, matalan kynnyksen ja erityisen osaamisen tuesta vaativiin palveluihin. Ammatillinen työ yhdistyy kansalaistoimintaan ja vaikuttamistyötä tehdään yhdistäen apua tarvitsevien ja ammattilaisten tietoa. Keskusjärjestö ja yhdistykset kehittävät lähisuhdeväkivaltatyötä ja vaikuttavat yhdessä alueilla ja valtakunnallisesti perhe- ja lähisuhdeväkivaltatyön kysymyksissä linkittäen käytännön toimintaa ja alan tutkimuksia. ETKL:ssa autetaan väkivallan kaikkia osapuolia, lapsia ja nuoria, väkivaltaa kokeneita, väkivaltaa käyttäneitä tai omasta käyttäytymisestä huolestuneita sekä heidän läheisiään sukupuolesta ja iästä riippumatta. Toimintaa ohjaavat lähisuhdeväkivaltatyön avopalveluiden laatukriteerit, joiden toteutumista keskusjärjestö auditoi yhdessä vertaisauditoijan kanssa. Ensisijaista työskentelyssä on lapsen ja väkivallan kokijan turvallisuus ja väkivallan loppuminen. Työskentely voi toteutua chatkeskusteluna ja puhelinauttamisena, yksilötapaamisina, pari- tai perhetapaamisina sekä vertaisryhmissä. Työskentely on maksutonta ja voi toteutua myös nimettömästi.

Liiton ohjelmatyöskentely tarjoaa pidempiaikaista tukea ja apua. Lapsen kaltoinkohtelun katkaiseminen (LKK) -ohjelma auttaa lapsia ja vanhempia näyttöön perustuvan ohjelman (CPC-CBT) mukaisesti, kun lapseen on kohdistunut kaltoinkohtelua tai muuta väkivaltaa tai sen uhkaa. Lapsi ja vanhemmat saavat tukea muuttua vanhemmuus väkivallattomaksi ja lapsen arki turvalliseksi. Oikeusministeriön kanssa yhteistyössä kehitetty Turvallisille raiteille -lähisuhdeväkivallan katkaisuojelma (TR) on tarkoitettu omasta käyttäytymisestään huolestuneille ja lähisuhteissaan väkivaltaa käyttäneille. Työskentely tarjoaa tukea väkivallan tunnistamiseen, vastuun ottamiseen, väkivallan käytön lopettamiseen ja väkivallattomuustaitojen kehittämiseen. Työskentelyjakso sisältää yksilötyöskentelyn lisäksi mahdollisesti pari- ja vertaisryhmätapaamisia.

Lähisuhdeväkivallan vastaista työtä ja tukea lähisuhdeväkivaltatilanteisiin tarjoavat myös monet muut järjestöt. **Rikosuhripäivystys (RIKU)** on vuonna 1994 toimintansa aloittanut yhteistyösopimukseen perustuva toiminta. Rikosuhripäivystys tarjoaa matalan kynnyksen tuki- ja neuvontapalveluita rikoksen uhreille,

heidän läheisilleen ja rikosasian todistajan asemassa oleville. RIKUa ylläpitävät Suomen Punainen Risti, Ensi- ja turvakotien liitto, MIELI Suomen Mielenterveys ry, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Suomen Setlementtiliitto ja Kirkkohallitus. Toimintaa koordinoi valtakunnallisesti MIELI Suomen Mielenterveys ry. Oikeusministeriö antoi 2017 Rikosuhripäivystykselle kymmeneksi vuodeksi (2018–2027) julkisen palveluvelvoitteen rikosuhridirektiivin mukaisten uhrien yleisten tukipalveluiden tuottamiseksi ja tarjoamiseksi. Näitä palveluita on tarjottava maksuttomasti ja luottamuksellisesti uhrin tarpeiden mukaisesti. Niiden tulee olla saatavilla jo ennen rikosoikeudellista menettelyä, sen kuluessa ja tarvittavan ajan sen jälkeen. Palvelut koskevat myös uhrin perheenjäseniä.

Setlementti Tampere tarjoaa perheväkivaltaklinikalla tukea henkilöille, jotka ovat perheessä tai läheisissä suhteissa tapahtuvan väkivallan kokijoita, tekijöitä tai heidän läheisiään. Perheväkivaltaklinikka on akuuttiin perheväkivaltaongelmaan erikoistunut matalan kynnyksen palvelu, johon pääsee ilman viranomaiskontakteja. Yhdistys tekee myös seksuaaliväkivallan vastaista työtä sitä kokeneille ja myös tekijöille. Tyttöjen talolla tehdään myös seksuaaliväkivallan vastaista työtä. Yhdistys järjestää eri kielisiä ryhmiä, dialogityöpajoja ja tapahtumia myös yhteisöille ja perheille, joissa on kulttuurisista kunniakäsitteistä johtuvia haitallisia perinteitä ja väkivallan uhkaa. Setlementti Tampere tarjoaa maksutonta matalan kynnyksen ammatillista tukea perheille, joissa lapsi tai nuori käyttäytyy väkivaltaisesti muita perheenjäseniä kohtaan. Yhdistys ylläpitää valtakunnallista maksutonta Nollalinjan-puhelinpalvelua lähisuhdeväkivaltaa kokeneille. Siinä ammattilaiset päivystävät ympäri vuorokauden vuoden jokaisena päivänä ja palvelu toteutuu muusta toiminnasta poiketen valtion rahoituksella. Myös Turun ja Kuopion setlementeissä on tarjolla lähisuhdeväkivallan avopalveluita.

Miessakit tarjoavat mieserityistä työskentelyä lähisuhdeväkivaltaa käyttäneille ja kokeneille miehille. Väkivaltaa Kokeneet Miehet tarjoaa apua henkistä tai fyysistä väkivaltaa kotona tai kadulla kokeneille miehille. Keskusteluapua voi saada puhelimitse, sähköpostilla, yksilötapaamisissa ja ohjatuissa vertaisryhmätapaamisissa. Lyömätön Linja on lähisuhde- ja perheväkivaltaan erikoistunut toimintamuoto miehille. Pääkaupunkiseudun ja Kuopion toimipisteiden lisäksi tukea on tarjolla valtakunnallisesti puhelin- ja verkkovälitteisesti. Asiakkaaksi voivat hakeutua kaikki henkistä tai fyysistä väkivaltaa seurustelukumppaniaan, puolisoaan, lastaan tai muuta läheistään kohtaan käyttäneet miehet, sekä myös miehet, jotka pelkäävät käyttävänsä väkivaltaa tai haluavat arvioida omaa ja perheensä avun tarvetta. Tavoitteena on, että henkilö ymmärtää paremmin omaa toimintatapaansa, siihen vaikuttavia taustatekijöitä sekä oppii hahmottamaan vaihtoehtoisia toimintamalleja väkivaltaiselle käyttäytymiselle.

Naisten Linja on valtakunnallinen järjestö, jonka palvelut on tarkoitettu kaikenikäisille väkivaltaa tai sen uhkaa kokeneille naisille ja tytöille sekä heidän läheisilleen. Naisten Linjan tukipuhelin auttaa väkivaltaa tai sen uhkaa kokeneita naisia ja tyttöjä sekä heidän läheisiään. Puhelut ovat maksuttomia, nimettömiä ja luottamuksellisia. Päivystäjinä ovat koulutetut vapaaehtoiset ja Naisten Linjan työntekijät. Naisten linja tekee verkossa tehtävää etsivää työtä, tarjoaa sekä yksilöllistä tukea että verkkovertaisryhmiä ja tukea digitaalista väkivaltaa kokeneille.

Monika-Naiset liitto on valtakunnallinen monikulttuuristen naisjärjestöjen kattojärjestö, joka auttaa ja tukee maahan muuttaneita naisia eri kielillä. Järjestön Kriisikeskus Monika tarjoaa kriisiapua, psykososiaalista tukea, vertaistukiryhmiä, neuvontaa ja palveluohjausta lähisuuhdeväkivaltaa kokeneille ja tuettua asumista turvakotijakson jälkeen. Palvelukielet ovat arabia, dari, englanti, farsi, persia, ranska, suomi, valkovenäjä ja venäjä. Turvakoti Mona tarjoaa kriisiapua ja turvallista asumista Suomen ainoassa salaisessa osoitteessa sijaitsevassa, vain naisille ja lapsille tarkoitettussa turvakodissa.

Maria Akatemia on valtakunnallinen järjestö, jonka palvelut on tarkoitettu naisille ja tytöille ottamaan vastuuta omista tunteistaan ja väkivaltaisesta käyttäytymisestään. Palvelut ovat maksuttomia chatissa ja puhelinpäivystyksessä.

Raiskauskriisikeskus Tukinainen on valtakunnallinen järjestö, joka antaa tukea, apua ja neuvontaa seksuaalirikosten uhreille, heidän läheisilleen ja uhrien parissa työskenteleville. Palvelut on tarkoitettu kaikille sukupuolista riippumatta. Seksuaaliväkivaltaa kokeneilla on mahdollisuus 1–3 neuvonta- ja ohjauskäyntiin kriisityöntekijän vastaanotolla. Käyntien perusteella voidaan tarvittaessa sopia kriisiterapeuttisesta kriisijaksosta, jonka sisältö ja tavoitteet suunnitellaan yksilöllisesti. Neuvonta- ja ohjauskäynnille voi tulla yksin tai yhdessä ystävän tai läheisen kanssa. Kriisikäynneille voi hakeutua soittamalla joko kriisipäivystyspuhelimeen tai kirjoittamalla viestin [Nettitukinainen.fi](https://www.nettitukinainen.fi)-palveluun.

Nuorten Exit tarjoaa 13–29-vuotiaille tietoa omista rajoista ja seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta sekä tukea seksuaaliväkivallan ja häirinnän tilanteissa. Yhdistys tarjoaa etäyhteydellä lyhytkestoista keskusteluapua 13–29-vuotiaille seksuaaliväkivaltaa kokeneille. Nuorten Exitin asiantuntijat ovat sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia, joilla on pitkä työkokemus tuki- ja auttamistyöstä seksuaalisuuden ja elämän haasteiden parissa.

6 Palvelu- ja oikeusjärjestelmässä tunnistetut ongelmat vaativissa erotilanteissa

Tässä luvussa tarkastellaan eri viranomais- ja asiantuntijaryhmille suunnattujen kyselyjen ja fokusryhmäkuulemisten tuottamaa tietoa siitä, millaisia ongelmia käytännön asiakastyössä ja viranomaispäätöksenteossa kannalta nähdään vaativissa erotilanteissa olevan nykyisessä palvelu- ja oikeusjärjestelmässä. Alaluvussa 6.1. kuvataan aluksi nykyjärjestelmän ongelmista tietoa tuottaneet tahot ja vastaajat.

Eri toimijoiden tunnistamat ongelmat palvelu- ja oikeusjärjestelmässä vaativissa erotilanteissa on tässä luvussa jaoteltu kahdeksaan teemaan seuraavasti:

1. Palvelujen saatavuus ja oikea-aikaisuus erotilanteissa
2. Lapsen asema, oikeudet ja haasteet lapsen kuulemisessa
3. Vanhempien saaman tuen riittämättömyys sekä sitoutumattomuus palveluun, hoitoon ja tukeen
4. Eri tahojen vastuunjako ja toimijoiden roolien epäselvyys
5. Prosessien hitaus, monimutkaisuus ja päällekkäisyys
6. Puutteelliset yhteistyörakenteet, tiedonvälitys ja tiedonsaannin ongelmat
7. Lainsäädännön toimivuus vaativissa erotilanteissa ja
8. Väkivallan tunnistaminen ja huomioonottaminen palveluissa ja päätöksenteossa.

Kunkin näkökulman alla on ensin nostettu esiin kokonaiskuva eri vastaajien vastauksista ja sen jälkeen eri toimijoiden esiin nostamat erityiskysymykset tai painotukset asiaan.

Monet kyselyissä ja fokusryhmähaastatteluissa esiin nostetut ongelmat ovat samoja kuin aikaisemmissa tutkimuksissa ja selvityksissä esiin tulleet. Tilanne kertoo siitä, että vaikka monet ongelmat ovat olleet tiedossa jo kauan, ratkaisuja niihin ei vielä ole löydetty ja ongelmat jatkuvat. Lapsen oikeuksien toteutumisessa on esimerkiksi edelleen pulmia, ja perheet jäävät edelleen usein ilman riittävää ja tarkoituksenmukaista apua.

6.1 Tietoa nykyjärjestelmän ongelmista tuottaneet tahot ja vastaajat

Tietoa nykyjärjestelmän ongelmista ja niihin tarvittavista ratkaisuista koottiin kyselyillä ja fokusryhmäkuulemisilla, jotka toteutettiin 1.–31.10.2024. Tässä alaluvussa kuvattu vastaajajoukon analyysi koskee sekä lukua kuusi että lukua seitsemän.

Kyselyjä tiedon keräämiseksi toteutettiin kolme. Kyselyt lähetettiin hyvinvointialueiden lasten ja perheiden palvelujen esihenkilöille kirjaamojen kautta ja tuomioistuinlaitokselle Tuomioistuinviraston kautta. Saatekirjeessä tuomioistuimia pyydettiin edelleen välittämään kyselyä eri alueiden asiantuntijasovittelijoille. Näiden kyselyjen vastaajajoukkoa ja alueellista jakautumista tarkastellaan alla tarkemmin.

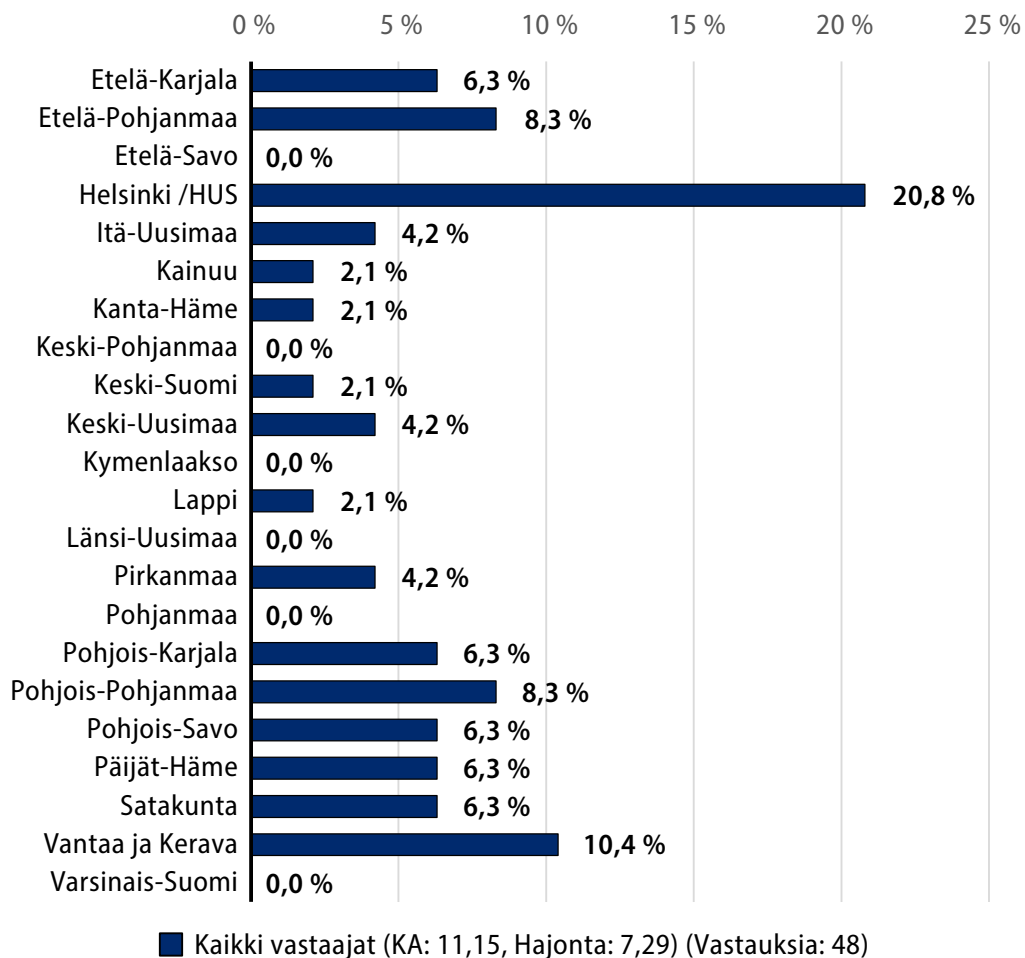
OiPsy-yksiköiden yksiköiden esihenkilöille ja Barnahus-verkoston aluekoordinaattoreille toteutettiin oma kysely. Vastauksia saatiin viisi ja vastaajina oli 15 ammattilaista eri ammattiryhmistä (oikeuspsykologi/psykologi, sosiaalityöntekijä, psykiatrinen sairaanhoitaja, aluekoordinaattori ja apulaisylilääkäri). Vastaajista 80 % oli oikeuspsykologisten yksiköiden työntekijöitä ja 40 % työskenteli Barnahus-hankkeessa. Kyselyyn vastanneet toimivat usealla eri hyvinvointialueella.

Fokusryhmäkeskusteluja toteutui 13 ja niihin osallistui yhteensä 68 ammattilaista. Fokusryhmäkuulemiset nauhoitettiin ja litteroitiin sanasanaisesti. Fokusryhmäkeskusteluissa keskityttiin pääosin syventämään ratkaisuehdotuksia, mutta niissä nousi esiin myös keskusteluun osallistuneiden kohtaamia ongelmia nykyjärjestelmässä vaativissa eroissa. Nykyjärjestelmän ongelmia ja ratkaisuja karotettiin niissä fokusryhmähaastatteluissa, joille ei ollut erikseen omaa kyselyä (järjestötoimijat, poliisi, asianajajat, Digi- ja väestötietoviraston edustajat ja turvakotitoimijat). Fokusryhmäkeskusteluihin osallistuneet turvakotitoimijat ja järjestötoimijat eri puolilta Suomea toivat selvitykseen mukaan myös asiakkaiden kokemusaänen. Pääosin kokemusasiantuntijoiden näkemykset ovat Tukikeskus

Varjon asiakkailta, joita kohdataan vuosittain noin 200. Ratkaisuehdotuksia on työstetty Tukikeskus Varjon asiantuntijoiden ja vaikuttajaryhmään osallistuneiden viiden kokemusasiantuntijan yhteistyönä vuosina 2020–2024.

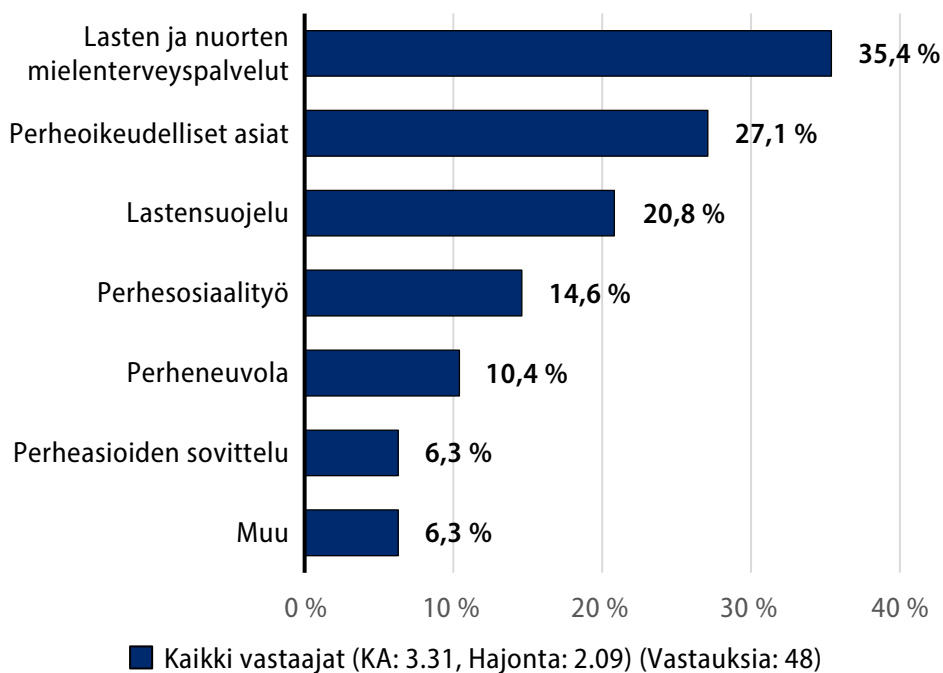
Hyvinvointialueiden esihenkilöiden kyselyyn saatiin 48 vastausta ja osassa esihenkilöiden lisäksi vastaajana oli koko tiimi. Kyselyn jakelu onnistui kirjaamojen kautta hyvin, sillä ainoastaan Länsi-Uudenmaan hyvinvointialueelta tuli viesti, ettei kirjaamo ollut jakanut kyselyä eteenpäin. Kyseisen hyvinvointialueen johtavia viranhaltijoita oli kuitenkin mukana fokusryhmäkuulemisissa, joten myös Länsi-Uudenmaan hyvinvointialueen ammattilaisten näkemyksiä on mukana tarkastelussa.

Kuvio 2. Hyvinvointialueiden esihenkilöiden vastaajat hyvinvointialueittain.

Kuudelta hyvinvointialueelta ei saatu kyselyyn vastauksia: Etelä-Savo, Keski-Pohjanmaa, Kymenlaakso, Länsi-Uusimaa, Pohjanmaa ja Varsinais-Suomi. Tähän saattoi vaikuttaa kyselyn nopea aikataulu, joka johtui selvityksen tiukasta kokonaisuikataulusta. Hyvinvointialueiden hyvin tiukka taloudellinen tilanne ja erilaisten muutos- ja sopeutusohjelmien toteuttamisen paine on voinut myös vaikuttaa esihenkilöiden mahdollisuuteen vastata kyselyyn. Aktiivisimmin kyselyyn vastasivat Helsinki (20,8 %) ja Vantaa-Keravan hyvinvointialue (10,4 %). On oletettavaa, että näillä suuren väestöpohjan alueilla joudutaan hyvin paljon tekemisiin vaativien erotilanteiden ja niihin liittyvien haasteiden kanssa, mikä on voinut aktivoita vastaamaan kyselyyn. Etelä- ja Pohjois-Pohjanmaalta vastaajia oli 8,3 %, Etelä- ja Pohjois-Karjalasta 6,3 %, ja Itä-Uudeltamaalta ja Pirkanmaalta 4,2 %. Kainuusta, Kanta-Hämeestä, Keski-Suomesta ja Lapista vastaajia oli 2,1 %.

Kuvio 3. Vastaajien vastuualueet hyvinvointialueilla.

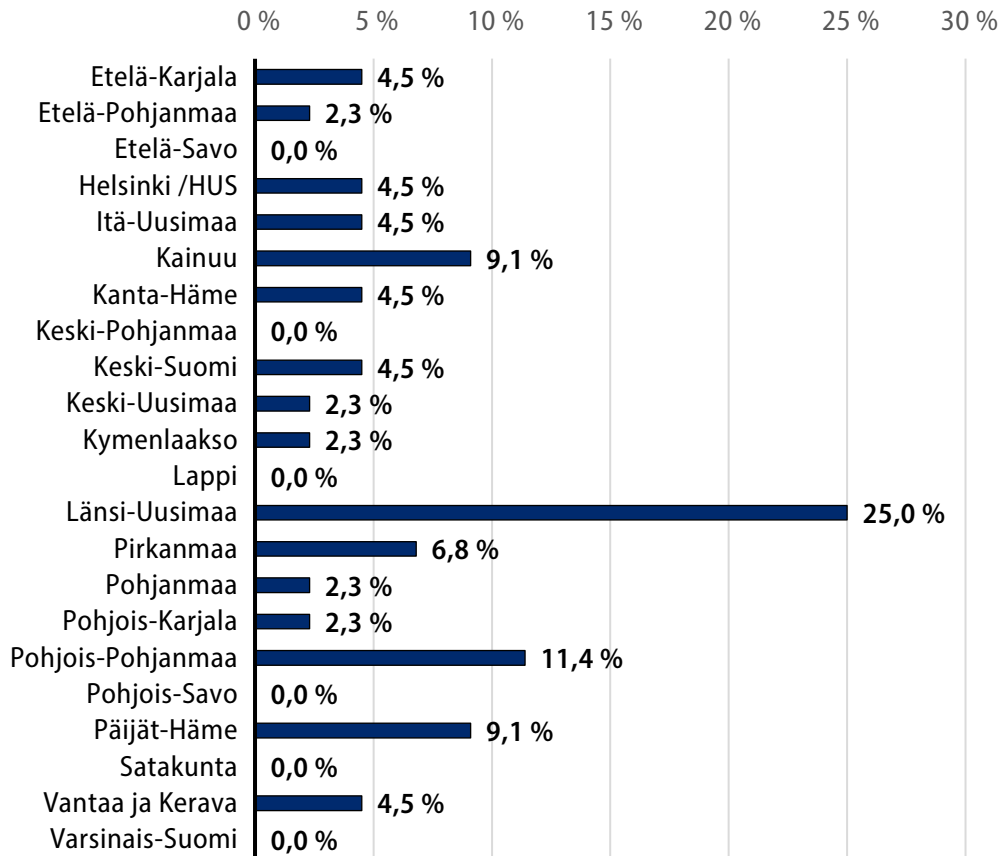
Hyvinvointialueilta vastauksia saatiin monipuolisesti toiminnan eri vastuualueilta. Aktiivisimpia vastaajia olivat lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut (35,4 % vastaajista) ja perheoikeudelliset asiat (27,1 % vastaajista). Vastaajista 20,8 % edusti lastensuojelua, 14,6 % perhesosiaalityötä ja 10,4 % perheneuvolatoimintaa. Vähiten

vastauksia tuli perheasioiden sovittelusta (6,3 % vastaajista), mutta koska sovittelijat työskentelevät perheneuvolassa, on perheneuvoloiden esihenkilöiden vastauksissa voitu huomioida myös sovittelun näkökulma.

Vastaajissa oli laajasti eri ammattiryhmät edustettuina: vastuualueen johtaja/ vastuuyksikön johtaja (15), johtava sosiaalityöntekijä (9), palveluesihenkilö/-päällikkö (9), ylilääkäri/ erikoislääkäri (8) johtava lastenvalvoja/ lastenvalvoja (4) muut ammattiryhmät esim. psykologi, psykiatrinen sairaanhoitaja (6). Muut vastaajat (6,3 %) edustivat väkivaltatyön yksikköä ja HUS lasten ja nuorten sairaalaa.

Suurin osa hyvinvointialueiden vastaajista (87,5 %) tunnisti ongelmia nykyjärjestelmässä siinä, miten lapsen asiat konfliktitilanteessa ero- ja huoltoriitatilanteessa järjestetään ja miten hänen etunsa sekä turvallisuutensa taataan. Ainoastaan vähän yli kymmenen prosenttia vastaajista arvioi, ettei ole kokenut asiassa ongelmia (12,5 %). Vastaajista naisia oli 91,3 % ja miehiä 8,7 %.

Tuomioistuinten kyselyyn saatiin 45 vastausta. Vastaajista kärjätuomareita oli 24, joista 16 toimi myös tuomarisovittelijoina. Tuomioistuinten asiantuntijasovittelijoita (psykologi/sosiaalityöntekijä tmv. taustakoulutus) oli 21. Vastaajista 16 % oli miehiä ja 84 % naisia. Vastaajat toimivat 16 eri hyvinvointialueella, eniten vastaajia oli Länsi-Uudeltamaalta (25 %) ja Pohjois-Pohjanmaalta (11,4 %). Vastaajista 6,8 % oli Pirkanmaalta ja 9,1 % oli Kainuusta sekä Päijät-Hämeestä. Vastaajista 4,5 % oli Etelä-Karjalasta, Helsingistä, Itä-Uudeltamaalta, Kanta-Hämeestä, Keski-Suomesta ja Vantaa-Keravalta. Vastaajia oli 2,3 % Etelä-Pohjanmaalta, Keski-Uudeltamaalta, Kymenlaaksosta, Pohjanmaalta ja Pohjois-Karjalasta. Kuuden hyvinvointialueen alueella toimivilta tuomioistuimilta ei saatu lainkaan vastauksia (Etelä-Savo, Keski-Pohjanmaa, Lappi, Pohjois-Savo, Satakunta ja Varsinais-Suomi). Vastauksissa on otettava huomioon, että esimerkiksi Itä-Uusimaa ja Vantaa-Kerava kuuluvat samaan tuomioistuinpiiriin, joten näillä alueilla toimivat ovat valinneet jomman kumman vaihtoehdon. Yksi vastaaja ei ollut valinnut toiminta-alueitaan.

Kuvio 4. Tuomioistuinten vastaajat hyvinvointialueittain.

■ Kaikki vastaajat (KA: 11,77, Hajonta: 5,46) (Vastauksia: 44)

Suurin osa vastaajista, tuomareista 92 % ja 100 % asiantuntijasovittelijoista, tunnisti työssään ongelmia nykyjärjestelmässä siinä, miten lapsen asiat konfliktoituneessa ero- ja huoltoriitatilanteessa järjestetään ja hänen etunsa ja turvallisuutensa taataan. Kahdeksan prosenttia tuomareista vastasi, ettei ole kokenut asiassa ongelmia.

Jos vastaajat olivat arvioineet, että nykyjärjestelmässä on ongelmia, heitä pyydettiin avovastauksissa tarkastelemaan ja kuvaamaan tarkemmin sitä, millaisia ongelmia he kokevat. Seuraavissa alaluvuissa tarkastellaan eri tahojen nykyjärjestelmässä kokemia ongelmia teemoittain, ei vastaajatahoittain.

Merkille pantavaa on se, että eri vastaajatahot nostivat vastauksissaan kautta linjan vaativiin eroihin liittyen esiin paljon ongelmia, jotka koskivat järjestelmää kokonaisuutena ja jonkin toisen organisaation toimintaa ja toimintatapoja. Harvinaisempaa oli, että vastaajataho olisi nähnyt oman hallinnonalan toiminnassa korjattavaa

tai muutettavaa. Toki myös tätä reflektointia tapahtui. Sanottu kertoo siitä, että eri toimijatahot selvästi odottivat jonkin toisen tahon ottavan päävastuun vaativista eroista ja niiden hoitamisesta.

6.2 Palvelujen saatavuus ja oikea-aikaisuus

Palvelujärjestelmän hajanaisuus ja resurssipula nousivat esiin keskeisinä ongelmia vaativiin eroihin vastaamisessa. Kyse on vastaajien mukaan pitkälti siitä, että erotilanteisiin tukea ei tarjota julkisissa palveluissa riittävästi heti vanhempien tehtyä eropäätöksen, eikä edes sen jälkeen, kun erotilanteessa on ilmennyt ongelmia. Palvelujen saatavuudessa ja oikea-aikaisuudessa on vastaajien arvion mukaan puutteita, jotka vaikuttavat lasten ja perheiden tilanteisiin kielteisesti. Palveluiden saatavuus ja oikea-aikaisuus huolestutti kaikkia vastaajaryhmiä. Palveluihin, kuten lastenvalvojalle, perheneuvolaan tai muihin palveluihin, on pitkiä jonoja. Tämä vaikeuttaa perheiden tilannetta ja aiheuttaa stressiä lapsille. Matalan kynnyksen julkisia palveluja ei ole riittävästi ja erityisesti puutteena koettiin se, ettei ole riittävästi palveluja, jotka tukisivat lapsen ja vanhempien tapaamisten turvallista toteuttamista. Pitkät oikeus- ja rikosprosessit sekä päätösten viipyminen aiheuttavat viivettä lapsen asioiden hoitamisessa ja tuen varmistamisessa. Se lisää perheiden, erityisesti lasten kuormitusta ja turvattomuutta, kun muut asiat "seisoivat" tuomioistuimen päätösten odottamisen takia.

Vastaajien mukaan käräjäoikeuskäsittelyä edeltäviä ennaltaehkäiseviä palveluja on julkisissa palveluissa liian vähän ja niihin ohjautuminen vie liian kauan. Vastauksissa nostettiin esille tuomioistuinsovittelun toimivuus, mutta pahimmin riitautuneet vanhemmat eivät ole siihen halukkaita. Sovittelua olisi vastaajien mukaan myös harkittava kriittisemmin. Sovitteluun liittyvät kriittiset näkemykset liittyivät ennen kaikkea lähisuhdeväkivaltatilanteisiin. Kritiikkiä nostivat esiin erityisesti järjestötoimijat ja kokemusasiantuntijat. Tähän palataan tarkemmin teeman väkivallan tunnistaminen ja huomioonottaminen palveluissa ja päätöksenteossa yhteydessä.

"Palveluihin on pitkä jono (esim. perheneuvola, muut ennaltaehkäisevät palvelut). Oikeusprosessit ovat pitkiä ja raskaita lapsille."
(hyvinvointialuevastaaja)

"Nykyjärjestelmä tarjoaa hyvin vähän tukea erityisesti lähivanhemmalle, jonka pitäisi pystyä arvioimaan, voiko lasta antaa toiselle huoltajalle."
(hyvinvointialuevastaaja)

”Juttuja, jotka akuutteina kuuluisi sosiaaliviranomaisille, tulee käräjäoikeuteen, koska esim. lastenvalvojalle ei saada aikaa riittävän pian.”
(käräjätuomari)

Tuomarien näkökulmasta valvotuista tapaamisista tapaamispaikoissa pitäisi siirtyä porrastetusti valvonnan ja tuen vähenemiseen ja normalisoida tilanne lopulta niin, että lapsi voi tavata vanhempansa normaalisti kotona. Ongelmana on hyvinvointialueiden säästöpainesta johtuva maksusitoumusten tiukentuminen, joka on vaikeuttanut valvottujen ja tuettujen tapaamisten järjestämistä ja kotona järjestettäviä tuettuja tapaamisia. Tämän takia tuomarit tekevät päätöksiä ehdollisina, koska eivät voi olla varmoja toteuttaako hyvinvointialue tuomioistuimen päätöksen tapaamisista.

”Lainsäädännön näkökulmasta yhdenvertaisuus ei varmasti toteudu eri alueilla ja sitten toisaalta ne tulokset muuttuu aina kulloistenkin taloudellisten resurssien kautta, että näinhän sen ei pitäisi heijastua tuomioistuimen antamiin päätöksiin.” (tuomioistuinvastaaja)

6.3 Lapsen asema, oikeudet ja lapsen kuuleminen

Lapsen edun ja tarpeiden tarkastelu jää kaikkien vastaajien arvion mukaan vanhempien näkemysten ja riitelyn varjoon. Pitkittyneissä, vaativissa eroissa vanhemmat keskittyvät vastaajien arvion mukaan lähinnä toistensa satuttamiseen, jolloin asioiden tarkastelu lasten näkökulmasta ja lapsen aseman turvaaminen jää vanhemmilta sivuun. Vastaajat kokivat vakavana ongelmana sen, että lapset eivät saa riittävästi tarvitsemaansa apua vaikeaan ja traumatisoivaan tilanteeseen. Toinen vanhemmista pystyy jopa estämään lapsen avun saannin. Lapset jäävät palvelujen ulkopuolelle tai tarvittavat tutkimukset, lääkitykset ja/tai hoito voivat viivästyä huoltoriidan vuoksi. Lapset alkavat oireilla eri tavoin ja lasten ongelmat vaikeutuvat tilanteiden pitkittyessä. Vastaajien mukaan kukaan ei näytä tällä hetkellä ottavan kunnolla vastuuta lapsista ja heidän tilanteensa turvaamisesta vaativissa erotilanteissa. Eri toimijoille näyttää myös olevan epäselvää se, kenelle viime kädessä vastuu lapsen hyvinvoinnista huolehtimisesta ja turvaamisesta kuuluu silloin, kun vanhemmat eivät siihen pysty. Osa vastaajista korosti edelleen sitä, että vastuu lapsen tilanteen turvaamisesta kuuluu näissäkin vaativan eron tilanteissa vanhemmille. Osa vastaajista näki lapsen suojelutehtävän kuuluvan erityisesti lastensuojelulle.

Lapsen asema ja oikeudet jäävät vastaajien arvion mukaan monissa tapauksissa taka-alalle. Lapsen edun mukaisia päätöksiä ei aina tehdä. Lapselle ei usein nimetä puolueetonta edunvalvojaa ja lapsen oikeus tulla kuulluksi jää monimutkaisissa

huoltajuuskiistoissa toteutumatta. Se heikentää lapsen oikeuksien toteutumista. Vastaajat arvioivat, että lapsen mielipiteen selvittämiseen ei ole tarpeeksi resursseja eikä kunnollista prosessia. Tämä heijastuu lapsen hyvinvointiin ja voi johtaa emotionaaliseen kuormitukseen sekä pitkittyneisiin psykososiaalisiin oireisiin. Lapsen psyykkiset oireet huoltajuuskiistojen vuoksi ja niihin avun saaminen eivät tunnu vastaajien mukaan kuuluvan selkeästi minkään tahon vastuulle.

”Kun lapsella on psyykkisiä oireita huoltajuuskiistan vuoksi, asia ei oikein tunnu kuuluvan kenellekään.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Vanhemmat toivovat palvelutarpeenarvioinnista dokumenttia ja omalle puolelleen asettumista, pääasiana ei ole lapsen etu.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Lapsi saattaa myös pudota kaikkien toimijaverkkojen ”läpi”, koska esimerkiksi perheen pyrkiessä ratkomaan huoltoriitaa oikeudessa, ei oikeuden päätös kuitenkaan välttämättä ratkaise perheen riitatilannetta arkipäivän tasolla. Riidat siis valuvat edelleen lapsen arkeen.” (hyvinvointialuevastaaja)

Lasten näkökulman, kokemusten ja toiveiden esiin saamista vaikeuttaa vastaajien mukaan myös eri ammattilaisten yhdenmukaisten käytänteiden puute. Käytännöt vaihtelevat eri viranomaisten välillä ja lapsen näkökulma otetaan puutteellisesti huomioon. Viranomaisilla ei ole selkeitä yhteisiä moniammatillisia työpari-käytäntöjä. Vastaajat arvioivat myös, ettei viranhaltijoilla ole osaamista tai asiantuntijuutta lapsen asianmukaisesta kuulemisesta. Tähän liittyen nostettiin esille se, että lapsen johdattelemattoman kuulemisen taidot eivät ole eri viranomaisille ja eri palveluissa riittävällä tasolla. Lasten kuulemisessa on kuitenkin vastaajien arvion mukaan tapahtunut kehitystä ja lasta yritetään kuitenkin kuulla. Ongelmalliseksi koettiin myös se, että lapsen kuulemisella voi olla kuitenkin hyvin vähän tai ei lainkaan vaikutusta päätöksiin.

”Ongelmana se, että lasta saatetaan kuulla useiden eri tahojen toimesta hyvin samoista teemoista ja samoihin aikoihin, jolloin kuulemisista/tapaamisista muodostuu lapselle väistämättä arkea rasittava tekijä.” (tuomioistuin vastaaja)

Hyvinvointialueiden vastausten mukaan ero- ja huoltoriitojen yhteydessä lasten kanssa työskentelyssä on suuria puutteita. Vastauksissa korostuu tiedonsiirron ja viranomaisyhteistyön riittämättömyys etenkin lastensuojelun, terveydenhuollon ja poliisin välillä. Tiedonsiirtoon liittyvät ongelmat voivat vaikeuttaa lapsen avunsaantia ja johtaa siihen, että lapselle tehdään turhia tutkimuksia tai kuulemisia

vanhempien väitteiden perusteella. Ammattilaisten mukaan useissa tilanteissa lasten ja nuorten kuuleminen jää liian vähälle huomiolle ja heidän kanssaan ei työskennellä riittävästi.

”Lasta kuullaan kyllä usein, mutta onko hänen sanallaan loppujen lopuksi paljon painoarvoa.” (hyvinvointialuevastaaja)

Hyvinvointialueiden ammattilaiset kokevat, että lasten väkivaltakokemuksille on haastavaa löytää sopivia ilmaisuja, eikä kaikilla ole väkivaltatyön osaamista lapsen näkökulmasta käsin. Lasten kuulemista ja auttamista haastaa lapsen lojaliteettiristiriita. Lapsen voi olla vaikea puhua kokemuksistaan joko luontaisen lojaliteettinsa tai vanhemman antaman suoran kiellon vuoksi. Vanhemmat eivät myöskään välttämättä halua ottaa vastaan lapseen liittyvää huolta, mikä heikentää ammattilaisten mukaan lapsen avunsaannin mahdollisuuksia. Lasten kuulemista ja auttamista voivat vaikeuttaa myös viranomaisten tarve yrittää tulkita konfliktitunutta tilannetta ”liian oikein” tai yritys selvittää absoluuttista totuutta. Kuitenkin vaativissa erotilanteissa totuuden selvittäminen ja arvioiminen voi olla haastavaa, sillä kertomukset tapahtumista osapuolten välillä ovat ristiriitaisia. Palvelujärjestelmässä lasten oireilu ei välttämättä riitä todisteeksi, jolloin viranomaisten halu tavoitella totuutta saattaa vaikeuttaa väkivaltakokemusten käsittelyä ja estää välttämättömän tuen antamisen.

”Työntekijöitä, erityisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä, tulisi kouluttaa lasten johdattelemattomaan haastatteluun.” (tuomioistuin vastaaja)

Lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköissä (OiPsy-yksiköt) lasta haastatellaan rikosepäilyn yhteydessä poliisin pyynnöstä. Yksikköjen mukaan nykyjärjestelmän haasteena on, että vanhempien välisissä riitatilanteissa on kohonnut riski sille, että lapseen vaikutetaan, jolloin lapsen kertomuksen luotettavuus voi heikentyä merkittävästi. Keskeiseksi kysymykseksi muodostuu, voidaanko lasta haastatella mahdollisesta tahattomasta tai tahallisesta vaikuttamisesta huolimatta. Kysymys on niin lapsen edusta kuin rikostutkinnallisen näytön luotettavuudesta. Kun lapseen vaikuttamisen riski on lähtökohtaisesti suuri, ajoittain epäluotettavuuteen saatetaan vedota automaattisesti, eikä asiaa lähdetä selvittämään poliisissa pidemmälle. Tällöin riskinä on, että lapsen oikeus tulla kuuluksi ei perusteettomasti toteudu rikostutkinnassa lainkaan. Toisessa ääripäässä ovat tilanteet, joissa lapseen on vaikutettu niin vahvasti, että lapsen haastattelemisen epäilystä jo itsessään voi voimistaa lapsen mahdollisia vääristyneitä käsityksiä tapahtumista ja lisätä lapselle tilanteessa aiheutuvaa haittaa. Lasta saatetaan haastatella osana eri prosesseja useita kertoja lapsen näkemyksen ja mielipiteen selvittämiseksi. Useiden haastatteluiden vaikutusta lapseen tulisi myös arvioida lapsen

edun näkökulmasta. OiPsy-yksiköiden asiantuntijoiden vahvuus vastausten mukaan on, että he osaavat arvioida haastattelujen vaikutusta lapsen muistiin ja kykyyn kertoa luotettavasti. Punninta lapsen haastattelun ja haastatteleminen jättämisen välillä on vaativissa erotilanteissa OiPsy-yksiköiden arvion mukaan erittäin haastavaa. Lapsen kertoma on monesti keskeisintä näyttöä lapsirikostutkinnassa ja jos lasta ei haastatella tai lapsen kertoma ei ole luotettavaa, ei epäilyihin välttämättä saada selvyttä. Ongelma konfliktitilanteisiin liittyvissä väkivaltaepäilyissä onkin, että väkivaltaepäilyt jäävät epäselväksi laajoistakin tutkimuksista huolimatta.

Useiden vastaajatahojen arvion mukaan vaativille erotilanteille on tyypillistä, että asiakirjatietoja on kertynyt valtavasti, vanhemmilta saatava tieto on ristiriidassa keskenään, ja pahimmillaan voimakkaan eriävät käsitykset yltyvät viranomaisten näkemyksiin asti. Taustatietoja on voinut kertyä ainoastaan toisen vanhemman näkökulmasta. Kokonaiskuvan muodostaminen lapsen tilanteesta on tällöin erityisen vaativaa, ja erilaisten kuulemisten ja kuulustelujen merkitys korostuu.

”Tarvetta olisi koulutukselle, työvälineille ja ohjeistuksille niin, että kuuleminen olisi yhdenmukaista eri tahoilla valtakunnallisesti.”
(hyvinvointialuevastaaja)

Vastaajat nostivat esille myös näkökulmia siitä, millaisia haasteita he kokevat olevan lapsen näkökulman, kokemusten ja odotusten kuulemisessa osaamisvajeiden ja puutteellisten työkäytäntöjen lisäksi. Lasta voidaan kuulla eri tahoilla useita kertoja toisista tietämättä. Lapsi joutuu vastaamaan samoihin kysymyksiin toistuvasti eikä kenelläkään työntekijällä ole välttämättä luottamuksellista ja turvallista suhdetta lapseen. Lasten aidon näkökulman esiin saamisen kannalta vastaajat nostivat esiin lapsen lojaliteettiristiriidat ja vanhempien vaikutuksen siihen, mitä lapsi uskalletaan nostaa esille. Lojaliteettiristiriita estää vastaajien arvion mukaan lapsia kertomasta rehellisesti omia tuntemuksiaan. Vanhemmat/vanhempi voi ohjeistaa tai jopa painostaa lasta tuomaan esille tiettyjä näkemyksiä ja valjastaa siten lapsen vanhempien välisen taistelun välikappaleeksi.

”On myös tavallista, että lapsi ei voi vapaasti kertoa mielipidettään huoltajien painostuksen vuoksi, tai että hän ei edes tiedä mikä hänen mielipiteensä olisi, jos aikuiset eivät olisi vaikuttaneet siihen”. (hyvinvointialuevastaaja)

”On haastavaa varmistaa, ettei lasta painosteta tai ettei lapsi koe pakkoa puhua tietyllä tavalla, jotta kumpikin vanhempi olisi tyytyväinen. Vanhemmilla on myös usein vahva halu saada lapsen kuulemisesta materiaalia, jota käyttää osana oikeusprosessia tai lyömäaseena toista vanhempaa kohtaa; tällöin lapsi joutuu hankalaa asemaan”. (tuomioistuin vastaaja)

”Lapset ovat usein eläneet pitkään jo kriisin keskellä, eikä ole kovin helppoa saada selville lapsen ajatukset, kun kuitenkin usein ovat lojaaleja molemmille vanhemmille”. (hyvinvointialuevastaaja)

Lapsen näkökulman tavoittaminen vaatii aikaa ja paneutumista juuri kyseiseen lapseen ja siihen palvelujärjestelmässä on vastaajien mukaan mahdollisuuksia riittävästi. Kyse on luottamuksen rakentamisen haasteesta lapseen tilanteessa, josta lapsilta puuttuu turvallinen aikuinen, jolle he voisivat puhua vapaasti. Lapsen kuulemisesta yritetään vastaajien mukaan huolehtia, mutta lapsen ääni jää herkästi aikuisten äänen varjoon. Näin useat vastaajatahot arvioivat tapahtuvan erityisesti silloin, kun lapsi on alle 12-vuotias. Vastaajat kantoivat huolta myös siitä, että yli 12-vuotias lapsi voi joutua kantamaan vastuuta päätöksestä, vaikka se ei lapselle missään tilanteessa kuulu.

”Joidenkin lasten kohdalla luottamuksen saaminen kestää aikansa, lisäksi vanhemmat ovat saattaneet kieltää puhumasta. Meillä ei varsinaisesti selvitetä tapahtuneita, me vain kuulemme ja välitämme asiaa eteenpäin.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Lapsen kuuleminen on vaativa tehtävä, jossa korostuu eri ikävaiheiden ja lapsen yksilöllisten kehitys- ja taitotasojen haasteet. Oletus siitä, että lapsi avautuu ammattilaiselle heti ensimmäisellä tapaamisella, luottaa aikuiseen ja uskaltaa puhua avoimesti, asettaa korkean vaatimustason ammattilaisen työlle.” (hyvinvointialuevastaaja)

Vieraannuttaminen nousi myös erityiskysymyksenä esille kaikilta vastaajatahoilta. Lähes kaikissa vastaajaryhmissä oli epäselvää se, miten vieraannuttaminen voidaan luotettavasti tunnistaa ja arvioida, miten tilanteissa pitäisi toimia ja kenellä on toimivalta asiassa. Lapsen oikeus pitää yhteyttä toiseen vanhempaan koettiin haasteelliseksi tilanteissa, joissa vanhemmat ovat riitaisia. Vastaajat kokivat, että nykyisen lainsäädännön antamalla keinoilla on vaikea puuttua, mikäli toinen vanhempi päättää olla tukematta toisen vanhemman suhdetta lapseen ja jos on syytä epäillä vieraannuttamista. Toisaalta joissain tilanteissa yhteishuoltajuudella voi vastaajien mukaan myös tehdä kiusaa toiselle vanhemmalle, vaikka itsellä ei olisi todellisuudessa halua pitää yhteyttä lapseen.

Järjestöillä oli kokemus siitä, että palvelujärjestelmän eri ammattilaisilla ei ole osaa mistä lapsi-vanhempi-suhteen palauttamiseksi ja ammattilaisten asenteet osoittavat jopa kiinnostuksen puutetta vieraannuttamistilanteisiin tarttumisessa. Ongelmana nähtiin myös se, että lastensuojelu ei ota asiakkaaksi, vaikka lapsen ja vanhemman tapaamisyhteys olisi kuukausia, jopa vuosia katkolla. Tähän

vertailukohtana nostettiin esiin kouluakymättömät lapset tai kaappausuhka/kaapatut lapset, jolloin lastensuojelu toimii. Kun lapsi ei tapaa toista vanhempaansa ilman toteen näytettyä perusteltua syytä, sen pitäisi järjestötoimijoiden mukaan olla lastensuojelullinen huoli.

Uusperheisiin liittyvää dynamiikkaa ei järjestöjen mukaan eri auttajatahoilla riittävästi tunnisteta, mikä voi eskaloida eron jälkeisiä tilanteita ja tunteita. Monikulttuuristen uusperheiden myötä on myös tullut esille uskonnollinen väkivalta. Kielenkäyttö ja termit etä-/lähivanhempi kategorisoivat perheitä ja näistä termeistä pitäisikin osan järjestöjen mielestä luopua.

Täytäntöönpanotilanteet ovat hankalia ja usein lähivanhemman varassa. Lapsen oikeuksien ja velvollisuuksien punninta tapaamisten toteuttamisessa ja lapsen äänen esille saaminen on hankalaa. Lapset joutuvat vastaajien mukaan ottamaan liian suurta vastuuta päätöksenteossa siinä, tulevatko tuettuun/valvottuun tapamiseen vai eivät. Tapaamispaikkojen ammattilaisten kokemusten mukaan lapsia myös pakotetaan tapaamaan vanhempaa, jota he pelkäävät, vaikka viranomais-toimijoiden tiedossa olisi lapsen kohdistuva pahoinpitely tai sen epäily tai pitkäaikainen perheväkivalta, jolle lapsi on altistunut. Tapaamispaikat nostivat esille myös ns. totaalikieltäytyjä- lapset erityisen haavoittuvana lapsiryhmänä. Kukaan ei välttämättä selvitä, mistä lapsen tapaamisista kieltäytyminen johtuu. Tapaamispaikoille ei tule myöskään tietoa, mihin toimenpiteisiin heidän tekemänsä lastensuojeluilmoitus on näissä tilanteissa johtanut. Tapaajavanhemman laittaessa vireille täytäntöönpanoprosessin, ovat lapsen tapaamiset toistamiseen tauolla ja epäselväksi jää, kuka ammattilainen työskentelee lapsen kanssa ja miten lapsen tapaamisoikeus turvataan.

”Oikeuden päätösten toimeenpanojen toteuttaminen lapsen edun mukaisesti on haastavaa. Viimeistään ennen toimeenpanoa pitäisi kaikkien lapsen asioissa mukana olevien viranomaisten käydä yhteistä keskustelua tilanteesta ja lapsen edusta.” (hyvinvointialuevastaaja)

Tukikeskus Varjon kokemusasiantuntijat toivat esille useita eron jälkeiseen taloudellisiin kysymyksiin liittyviä haasteita. Vanhempien erosta huolimatta molemmilla vanhemmilla on vastuu lapsen elatuksesta oman elatuskykynsä mukaan. Kokemusasiantuntijoiden kokemusten mukaan elatusvelvollisuus voi katketa tilanteissa, joissa toinen vanhempi välttelee elatusvastuutaan ja lapsi jää pääasiallisesti asumaan toisen vanhemman luo. Käytännössä vanhemman elatusvelvollisuus jatkuu vasta sitten, kun tuomioistuimien antaa päätöksen elatusavun määrästä.

Tuomioistuininprosessien hitaudesta ja elatusvelvollisen passiivisuudesta johtuen viive lapsen elatuksessa liittyvä viive voi olla pitkä. Jos toinen vanhempi ei maksa elatusapua, saa vanhempi, jonka luona lapsi pääasiallisesti asuu, ainoastaan elatuk- sen minimiosan.

Lapsen edunvalvonta rikosprosessissa on poliisivastaajien mukaan valtakunnan tasolla laadultaan epätasaista, ja edunvalvojien saatavuudessa ja osaamisessa on suuria alueellisia eroja. Poliisin ennalta estävä toiminta ei vastaajien mukaan ole riittävän selkeää. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten esitutkinta on keskitetty poliisilaitoksittain ainakin alkutoimien osalta. Tämä nähdään edelly- tyksenä laadukkaalle esitutkinnalle, lapsen edun toteutumiselle ja monialaiselle yhteistyölle. Keskittäminen myös tukee esitutkinnan joutuisuutta. Lähisuhdeväki- valta-tapausten tutkinta ei ole keskitetty, mikä tarkoittaa sitä, että kaikkialla ei ole riittävää osaamista, huoltoriitasidonnaista väkivaltaa ei välttämättä tunnisteta eikä ymmärretä ottaa huomioon lapsen etua. Lähisuhdeväkivaltatapausten keskittämi- nen vahvistaisi lapsen asemaa, rikosten selvittämistä ja uhrin tukemista ja ohjaa- mista tukipalveluihin. Se edesauttaisi myös rikoskierteen katkaisemista.

6.4 Vanhempien saaman tuen riittämättömyys sekä sitoutumattomuus palveluun, hoitoon ja tukeen

Lähes kaikki vastaajat pitivät nykyjärjestelmän merkittävänä ongelmana vanhem- pien saamien palvelujen ja tuen riittämättömyyttä. Vanhempien ja vanhemmuuden tukeminen ei näytä kuuluvan selkeästi kenellekään. Se näkyy siten, että perheitä pallotellaan palvelusta toiseen ja mielellään ohjataan toiseen organisaatioon pois omalta vastuulta. Vanhemmilla ei myöskään ole velvollisuutta ottaa palveluja ja apua vastaan, vaikka työntekijöiden arvion mukaan vanhemmalla tai vanhemmilla olisi selkeä palvelujen tai hoidon tarve. Ilman riittävää tukea jääminen lisää vanhem- piin kuormitusta, eskaloi tilannetta entisestään ja on iso riski lasten hyvinvoinnille. Lasten oikeuspsykologiset yksiköt nostivat ongelmana vanhempien oman tuen- ja hoidon tarpeensa tunnistamisen puutteet ja vanhempien puutteellisen ymmärryk- sen eri viranomaisten rooleista erotilanteissa.

”Palveluvalikko ero- ja huoltoriitatilanteissa on suppea ja osin toimimaton.”
(hyvinvointialuevastaaja)

”Ajoittain toimijoiden kesken syntyy kiistaa siitä, kenen pitäisi ottaa vastuu palveluiden järjestämisestä vai kuuluuko se kenellekään.”
(tuomioistuinvastaaja)

”Eroperhettä ei tueta/auteta perheenä, vaan kaikki perheenjäsenet käyvät omissa palveluissa.” (hyvinvointialuevastaaja)

Järjestötoimijoiden kokemuksen mukaan huoltoriita myös estää avunsaannin, jolloin lapsi ja vanhemmat saattavat jäädä vuosiksi vaille tarvitsemaansa hoitoa ja tukea. Vaikeimmissa tilanteissa ammattilaiset ”nostavat kädet pystyyn” eikä kukaan toimijataho ota kokonaisvastuuta auttamisprosessista. Vanhemmuuden tukemiseen haastavissa erotilanteissa ei ole nykyisessä palvelujärjestelmässä riittäviä keinoja.

Useiden tahojen vastauksissa nousi esille myös vanhempien sitoutumattomuus palveluun, hoitoon ja tukeen. Vanhemmat eivät välttämättä ole motivoituneita hoitolliseen palveluun, jos asia on menossa oikeuteen. Vanhempia ei voida nykyisin velvoittaa systemaattiseen työskentelyyn ja vanhemmuuden tukipalveluihin vanhemman ja lapsen välisen turvallisen suhteen varmistamiseksi ja tapaamisolosuhteiden turvaamiseksi.

Vaativissa erotilanteissa vanhempien välillä on syvä keskinäinen epäluottamus, joka voi näkyä palvelujärjestelmässä vanhemman pyrkimyksenä yrittää manipuloida ammattilaisia puolelleen. Käytännössä se näkyy vastaajien mukaan toistuvina lastensuojeluilmoituksina, tapaamisten vaikeutumisena, toisen vanhemman kielteisenä vaikutuksena lapseen, pyrkimyksinä harhaanjohtaa viranomaisia ja saada viranomainen toimimaan omalla puolella toista vanhempaa vastaan. Vanhempien syvä keskinäinen epäluottamus voi vastaajien mukaan näkyä myös toisen vanhemman vieraannuttamisena. Lapset jäävät kiistakapuloiksi vanhempien keskittyessä toistensa satuttamiseen ja toisen voittamiseen. Lasten turvaaminen ja vaurioitumisen ehkäisy on vastaajien mukaan lähes mahdotonta tilanteissa, joissa molemmat vanhemmat keskittyvät taisteluun lapsesta.

”Vanhempien välinen epäluottamus saattaa johtaa huoleen lapsen terveydestä ja siksi lasta käytetään toistuvasti lääkärin tarkastuksissa”.
(hyvinvointialuevastaaja)

”Jollain vanhemmilla on taitava kyky (joko tarkoituksella tai ilman tarkoitusta) kietoa työntekijöitä mukaan omaan ajattelumaailmaansa siten, että työntekijöiden kesken tulee kiistaa siitä, mikä on missäkin tilanteessa oikea toimintatapa. Työntekijöiden neutraalius kärsii, eivätkä he näe kaikkia puolia asioista.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Asiakaskohtainen dokumentointi (lapsen, huoltajan asiakirjat) eroperheiden tilanteissa on haastavaa ja riskinä on, että dokumentteja hyödynnetään riidan välineenä tuomioistuimessa.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Vanhempien välinen epätasapaino ja konfliktit voivat johtaa siihen, että toinen vanhempi kokee olevansa sivuraiteilla ja vailla oikeuksia suhteessa lapseen. Tämä voi syventää konfliktia ja vaikeuttaa tilannetta entisestään. Vanhempien välinen kommunikaatio ja yhteistyö on tärkeää, vaikka taustalla olisi rikosprosessija tai muita vaikeita tilanteita.” (tuomioistuinvastaaja)

Vanhemmat eivät vastaajien mukaan aina sitoudu sovittuihin oikeuden päätöksiin, mikä hankaloittaa lapsen tasapainoisen elämän varmistamista. Päätösten ja sopimusten toimeenpanoa myös valvotaan heikosti, mikä mahdollistaa sen, että vanhemmat voivat kiertää lapsen ja toisen vanhemman tapaamissopimuksia ilman merkittäviä seuraamuksia.

Tapaamispaikkojen vastaajat nostivat esille sen, että vanhemmilla ei ole riittävää tukea käräjäoikeuden päätöksen jälkeen. Tapaamispaikat kuormittuvat, jos mikään viranomaistaho ei ota lapsen ja perheen asioita kokonaisvastuullisesti hoitaakseen. Muutokseen tähtäävä vanhemmuustyöskentely ei mahdollistu tapaamispaikassa, kun hyvinvointialue maksaa yksityisille palveluntuottajille vain valvotuista/tuetuista tapaamisista tai valvotuista vaihdoista. Tapaamispaikkojen vastaajien mukaan jää epäselväksi, tekeekö mikään toimijataho muutostyöskentelyä julkisella sektorilla vanhempien kanssa.

Osa järjestövastaajista nosti esiin miesten kokemuksen vanhempien epätasaroisesta kohtelusta ja järjestelmässä olevista kaksoisstandardeista suhteessa vanhemmuuteen ja sukupuoleen, jonka arvioitiin vaikuttavan myös päätöksentekoon.

6.5 Eri tahojen vastuunjako ja toimijoiden roolien epäselvyys

Vaativien erojen hyvää hoitamista nykyjärjestelmässä vaikeuttaa merkittävästi kaikkien vastaajatahojen mukaan eri tahojen vastuunjaon ja roolien epäselvyys. Vastuunjaon epäselvyyksien vuoksi perheiden tilanteet jäävät helposti ”väliin-putoajiksi”. Yksikään taho ei koe lapsen ja perheen tilannetta täysin omakseen, asiakkaita pompotellaan palvelusta toiseen, mikä haittaa päätöksentekoa ja hidastaa prosesseja. Esimerkiksi sosiaalihuolto, terveydenhuolto ja tuomioistuin saattavat toimia omien eri prosessien kautta rinnakkain ilman selkeää vastuunkantajaa. Tämä tuo haasteita lapsen edun toteutumiseen, koska vastuuta ei ole selkeästi määritelty, eikä ole tahoja, jotka seuraisi perhetilanteen kokonaisvaltaista kehittymistä. Tämä vastuunjaon epäselvyys saattaa myös estää asioiden hyvän etenemisen lapsen hyvinvoinnin kannalta.

Vastaajien mukaan useissa tilanteissa eri viranomaiset eivät tiedä, onko jokin taho ja mikä taho on vastuussa vaativissa eroissa auttamisen kokonaisuudesta. Kullakin taholla on erilliset prosessinsa. Perheen ja lapsen asioiden hoitaminen hajoaa niihin. Viranomaiset "poisläheävät" vanhempia toisiin palveluihin. Huoltoriidat kuitataan monella taholla vastaajien mukaan "ei kuulu meille". Ajatus on vastaajien mukaan se, että vastuu perheen tilanteesta kuuluu aina jollekin toiselle taholle.

"Työntekijöillä on vahva usko juridiseen sopimukseen, vaikka itse sopimus ei takaa sujuvaa arkea." (hyvinvointialuevastaaja)

Vastaajien mukaan tarvittaisiin selkeämmin yksi päävastuinen taho, jolla perheen kokonaistilanne on hallussa. Lapsiperheet jäävät erotilanteessa vastaajien arvion mukaan liian usein ilman koordinoitua ja kokonaisvaltaista tukea, kun eri palvelut keskittyvät omiin rajattuihin perustehtäviinsä. Ero- ja huoltoriidatilanteissa on vastaajien mukaan laajaa eri palvelujen häiriökysyntää perheiden epätoivoisesti hakiessa apua ja ratkaisua tilanteeseensa useilta eri tahoilta. Sama ilmiö havaittiin Turvassa-hankkeen kehittämistyössä (ks. luku 3.2.2). Se kuormittaa palvelu- ja oikeusjärjestelmää ja tuottaa isoja kustannuksia yhteiskunnalle, mutta lapset ja perheet eivät siitä huolimatta tule autetuiksi.

"Edelleen vastuunjako on epäselvä ja asiakkaita pompotellaan palvelujen välillä, eikä kukaan koe tämän lapsiryhmän omaksi vastuuksi." (hyvinvointialuevastaaja)

"Tilanteita, joissa sosiaaliviranomainen on kehottanut laittamaan asian vireille käräjäoikeuteen, joka puolestaan ihmettelee, miksi lastensuojelu ei ole toiminut asiassa, ja pyytää olosuhdeselvitystä tms. Asiakkaiden näkökulmasta asiaa pallorellaan eri viranomaisten kesken eikä kukaan ota siitä koppia." (tuomioistuinvastaaja)

6.6 Prosessien hitaus, monimutkaisuus ja päällekkäisyys

Nykyjärjestelmän isoksi ongelmaksi suurin osa vastaajaryhmistä koki järjestelmän hitauden ja monimutkaisuuden vaativissa erotilanteissa. Useat eri tahot ovat yhtä aikaa mukana, mikä aiheuttaa päällekkäisyyttä ja monimutkaisuutta. Erityisen hankalaksi vastaajat kokivat eri tahojen omien prosessien pitkittymisen ja hitauden, mikä vaikuttaa muiden tahojen toimintaan. Sillä nähtiin olevan selvästi haittaavan lapsen tervettä kehitystä ja hyvinvointia. Järjestelmän monimutkaisuutta kuvattiin niin, että eri toimijoita on lapsen ja perheen asioiden ympärillä paljon, mutta

toimijoiden väliltä puuttuu koordinaatio. Kokonaisvaltainen työskentely ja tilanteiden hallinta lapsen edun kannalta ei ole mahdollista. Käytännössä se tarkoittaa vastaajien mukaan myös sitä, että asiakkaat pyörivät palvelujärjestelmässä.

Toistuvat, jopa päällekkäiset oikeus- ja rikosprosessit ja se, että huoltajuuskiistoja voidaan käydä toistuvasti lyhyellä aikavälillä, vaikeuttaa vastaajien mukaan perheen tilanteeseen liittyvien ratkaisujen kestävyyttä ja tekevät lapsen elämästä epävakaa. Oikeusprosessit voivat myös kestää vuosia, mikä on vastaajien mielestä lapsen edun ja oikeuksien turvaamisen kannalta kohtuutonta. Perheen tilanne voi muuttua, lapset kasvavat ja heidän tarpeensa muuttuvat prosessien aikana ja sitä ei vastaajien mukaan pystytä ottamaan kunnolla huomioon. Kun samaa tilannetta selvitetään toistuvasti, se kasvattaa myös eri tahojen ammattilaisten työn kuormitusta.

”Tuomioistuinprosessien toistuvuus. On alle kouluikäisiä lapsia, joiden asioita käsitellään jo kolmatta kertaa tuomioistuimessa. Tuomioistuimen antaman ratkaisun toteuttaminen arjessa asianosaisille usein vaikeaa ja tähän tarvitaan tukea. Lapsen arki ei pääsee asettumaan eikä saa tarvitsemaansa kasvurauhaa toistuvien huoltoriitojen keskellä.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Oikeusprosessien pitäisi lasten oikeusturvan sekä terveen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi olla riittävän nopeasti alkavia ja kestoltaan kohtuullisia.” (tuomioistuin vastaaja)

”Prosessien hitaus ja hajautuminen sekä päällekkäisyys. Käräjäoikeudessa olosuhdeselvitysprosessit kestävät pitkään ja samaan aikaan lapsella ja perheellä saattaa olla asiakkuus lastensuojeluun, psykiatrian puolelle jne.” (tuomioistuin vastaaja)

Prosessien hitaus, monimutkaisuus ja päällekkäisyys tuli erityisen vahvasti esille tuomarien vastauksissa. Vastauksissa kuvattiin prosessien kasautuvan ja olevan päällekkäisiä ajallisesti. Prosessit ruokkivat toisiaan, ja muista prosesseista haetaan näyttöä tuomioistuinkäsittelyä varten. Tuomioistuimissa koettiin, että olosuhdeselvitysten tekeminen kestää liian kauan, joillakin alueilla jopa yli kahdeksan kuukautta. Prosessin hitaus saattaa johtaa siihen, että sama oikeudenkäynti joudutaan tavallaan käymään kahteen kertaan; ensin väliaikaismääräystä varten ja olosuhdeselvityksen jälkeen lopullista ratkaisua varten. Ongelmaksi koettiin, että sosiaalihuollolta ei saa ns. ”pikaselvityksiä”. Kun lapsen asioita käsitellään useissa eri prosessissa, se voi johtaa eri ammattilaisten (käräjäoikeus, lastensuojelu, poliisi) antamiin ristiriitaisiin suosituksiin ja määräyksiin.

Ongelmalliseksi koettiin myös hakemuskierre ja mahdollisuus saman lapsiasian riittauttamiseen ja vireille laittamiseen yhä uudelleen. Oikeusprosessin hitaus, pitkä kesto ja monimutkaisuus koettiin haasteena. Tämä johtaa siihen, että lapset ehtivät vanheta ja vanhemmat voivat vedota muuttuneisiin olosuhteisiin ja laittaa aina uuden prosessin vireille. Vastaajien kokemuksen mukaan tuomareita on liian vähän, ja juttuja liikaa. Tuomioistuimet eivät kykene reagoimaan tarpeeksi nopeasti sen käsittelyyn tuleviin asioihin resurssipulan ja puutteellisen johtamisen vuoksi.

”Oikeusprosessin tulisi olla nopeampi. Iso ongelma on, että asian voi saattaa varsin rajoituksitta uudelleen vireille.” (tuomioistuinvastaaja)

”Toistuva oikeusprosessien kierre tulisi pystyä katkaisemaan.”
(tuomioistuinvastaaja)

Yhtäaikaisia ja päällekkäisiä oikeusprosesseja voi olla samanaikaisesti käynnissä. Ongelmalliseksi koettiin vanhempien perättömät väitteet ja jatkuvat rikosilmoitukset toisesta vanhemmasta, osapuolten kertomusten ristiriitaisuus ja kovan näytön puute. Esimerkiksi huoltoriitaa käsitellään rinnakkain rikosprosessin ja täytäntöönpanoriidan kanssa. Lapsen kaltoinkohteluepäilyn tutkinta voi olla kesken, mutta silti pitäisi päättää lapsen tapaamisoikeudesta. Pahimmillaan uhkasakon asettamis-/maksamismääräystä koskeva oikeudenkäynti on vireillä samaan aikaan. Päätösten täytäntöönpanossa on kyselyyn vastanneiden tuomareiden mukaan myös ongelmia: esimerkiksi, jos lapsen asumisesta päätetään korkeinta oikeutta myöten, voi kihlakunnanvouti kieltäytyä panemasta päätöstä täytäntöön.

”Meillä puuttuvat lapsituomioistuimet, jotka voisivat käsitellä huolto- ja tapaamisriitoja, lastensuojelua sekä täytäntöönpanoriitoja.”
(tuomioistuinvastaaja)

Ongelmaksi tuomioistuinvastaajat kokivat myös liian laajan todistelun, jota pitäisi kyetä rajaamaan, koska itse asia saattaa hukkua lastensuojelun asiakirjoihin. Prosessisääntöjen pitäisi vastaajien mukaan olla tiukemmat, jotta prosessi etenisi ilman viivytystä. Ongelmaksi koettiin myös avustajat, jotka eivät noudata aikatauluja, vaan lisämateriaalia toimitetaan pitkin prosessia ja juuri ennen pääkäsittelyä. Vastaajien mukaan avustajat pahimmillaan ruokkivat konfliktia.

Myös lapsen elatuksen epäselvyys vuoroasumistilanteissa ja tukien saaminen vain yhteen kotiin (yksi osoite) nousi esille. Vuoroasumista koskeva ohje on entisestään lisännyt konflikteja, kun vanhemmat riitelevät tapaamisoikeudesta ja huoltoasiasta pitäen silmällä 40 prosentin luonapitorajaa, jota ei ole laissa, vaan vain hallituksen esityksessä.

OiPsy-yksiköissä tunnistettiin ongelmana myös se, että konfliktoituneimmissa tilanteissa joko toinen vanhempi, kummatkin vanhemmat tai koko lapsen lähipiiri tekevät toistuvia lastensuojelu- ja rikosilmoituksia toisistaan. Epäselväksi jäävien epäilyjen lisäksi nähdään, että myös paikkansa pitämättömien ilmoitusten riski on kohonnut. Tällä hetkellä OiPsy-yksiköissä tai poliisissa ei ole vakiintuneessa käytössä olevia toimintamalleja tilanteisiin, joissa rikosepäily ei vahvistu, mutta joissa vanhemmalle jää voimakas huoli tilanteesta. OiPsy-yksiköillä ei kuitenkaan ole vastaajien mukaan resursseja lisätä vanhemman ymmärrystä tai tarjota tukea mahdollista muutamaa palaute- tai tukikäyntiä enempiä. Erityisesti tilanteissa, joissa vanhemman huoli on päässyt elämään pitkään, on tilanteeseen hyvin haastavaa puuttua ja toistuvien ilmoitusten riski kasvaa. Erityistä tukea voidaan tarvita myös lapsen näkökulmasta, sillä toiseen vanhempaan kohdistuvien perättömien epäilyjen ylläpito voi vaikuttaa väärin tavalla lapsen käsityksiin itsestä ja toisesta vanhemmasta.

Poliisivastaajien mukaan kosto ja kiusanteko voivat toimia vanhemman intressinä rikosilmoituksissa, joita tehdään huolto- ja tapaamisriitojen yhteydessä. Rikosilmoitus toimii myös verukkeena tapaamisriidoissa. Ne työllistävät paljon rikostutkintaa ja esimerkiksi hätäkeskusilmoitukset kenttätoimintaa ja poliisiin lisäksi lastensuojelua.

”Kun on tapaamisriitakuviota niin toinen huoltaja voi sillä perusteella jättää lapsen antamatta toiselle, että hän on tehnyt tutkintapyynnön poliisille ja se käyttää sitä rikosilmoitusta sitten verukkeena siihen, että hän ei anna lapsia ennenku poliisi on asian tutkinut tai päättänyt ... tullut ihan ihan useampiakin ja ne pyritään kyllä saamaan mahdollisimman nopeasti maaliin, että se lapsi ei siitä kärsi. Mutta että se tunnistaminen on ihan äärimmäisen tärkeätä heti alkuvaiheessa.” (poliisivastaaja)

Poliisin tehtävänä on sen selvittäminen, onko kyseessä aito rikosepäily ja onko asiassa syytä epäillä rikosta. Poliisivastaajat nostivat esille liian suuren työmäärän ja sen, että asioita on liikaa tutkittavana olemassa oleviin resursseihin nähden. Poliisilla on vastaajien mukaan pitkät tutkinta-ajat, jopa kaksi vuotta, tutkittavat jutut ovat monimutkaistuneet ja kiireellisiä juttuja paljon. Tutkinta-ajat venyvät poliisin mukaan väistämättä. Samaan aikaan lastensuojelu odottaa poliisin päätöstä tutkinnasta. Poliisivastaajat kokevat hankaluutena sen, että byrokratia ja kirjaamisvelvollisuudet ovat myös lisääntyneet.

Tapaamispaikkojen kokemuksen mukaan kärjäoikeuden päätökset ovat monitulkintaisia ja vanhempien jatkuva kiistely tapaamisajoista pitkittää lasten tapaamisten käynnistymistä. Toisaalta päätös voi olla hyvinkin yksityiskohtainen. Kärjäoikeuden päätöksessä voi esimerkiksi olla määrätty sunnuntaille valvottu

kolmen tunnin tapaaminen, mutta hyvinvointialue on lopettanut maksusitoumusten myöntämisen sunnuntaipäiville eikä hyvinvointialue siten noudata käräjäoikeuden päätöstä. Tapaajavanhempi on tilanteessa tyytymätön tapaamispaikkaan ja vaatii päätöksen toimeenpanoa ilman, että tapaamispaikan on sitä mahdollista toteuttaa. Haastavana koettiin myös tilanteet, joissa on lapseen kohdistuva pahoinpitelyepäily, jolloin voi mennä useita kuukausia aikaa, että poliisi kuulee lasta. Myös tuolloin tapaamisten toteuttamisessa voi olla pitkä tauko.

Digi- ja väestötietovirasto, DVV, nosti esille heidän toimintaansa liittyvän erityiskysymyksen, joka liittyy lapsen osoitetietoihin ja huoltoriitoihin. Kotikuntalain mukaan väestötietojärjestelmään merkittävän osoitteen pitää vastata tosiasiallista asumista (KKL 2 §). Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta mukaan huoltajat päättävät pääsääntöisesti yhdessä lasta koskevista asioista ml. asuinpaikasta. Jos huoltajan tekee muuttoilmoituksen, lapsen tosiasiallista asuinpaikkaa selvittää tarvittaessa toista huoltajaa kuulemalla. Huoltajien ollessa asuinpaikasta erimielisiä, vireillä olevaa huoltoriitaa käydään myös Digi- ja väestötietovirastossa muuttoilmoituksen muodossa. Digi- ja väestötietovirasto ei kuule toista huoltajaa, jos muuttoilmoituksen on tehnyt se huoltaja, jonka luona lapsi on asunut edellisessä osoitteessa. Toinen huoltaja ei saa automaattisesti tietoa osoitteen muuttumisesta. Vaikka kotikuntalaissa on säädetty, että muut viranomaiset eivät ole sidottuja DVV:n väestötietojärjestelmään tekemään osoitetta ja kotikuntaa koskevaan merkintään, niihin tukeudutaan päätöksenteossa laajasti. DVV:n mukaan väitteitä lapsen tosiasiallisesta asumisesta käytetään tehokkaasti riidan välineenä tarkoituksena viivyttää lapsen osoitteen siirtymistä toisen huoltajan luokse. Lapsen osoitetieto voi antaa etua sille huoltajalle, jonka luokse lapsen osoite on merkitty väestötietojärjestelmässä, vaikka tieto olisi perusteeton.

Jos lapsella ja/tai toisella huoltajalla on turvakielto, lapsen tosiasiallisen asuinpaikan selvittäminen muuttoilmoituksen käsittelyn yhteydessä vaikeutuu. DVV ei voi pyytää toiselta huoltajalta selvitystä lapsen asuinpaikasta turvakiellon vuoksi, eikä osoitteen muuttumisesta voida ilmoittaa toiselle huoltajalle. Jos huollon yhteydessä ei ole sovittu erikseen lapsen asumisesta tai huoltoasia on vielä kesken, lapsen muuttoilmoituksen käsittelyssä jää mahdollisuus arvioida muuttoilmoituksen luotettavuutta vain tehdyn ilmoituksen perusteella. Turvakiellon omaavan huoltajan on siten helpompi ilmoittaa lapsen osoite DVV:lle myös niissä tilanteissa, joissa ilmoitetut osoitetiedot eivät pidä paikkaansa.

6.7 Puutteelliset yhteistyörakenteet, tiedonkulku ja tiedonsaannin ongelmat

Useiden tahojen vastaajien arvion mukaan yhteistyö ei ole eri toimijoiden välillä tarpeeksi strukturoitua, eikä sille ole selkeitä toimintamalleja ja rakenteita. Erityisesti tätä korostettiin lastensuojelun ja terveydenhuollon välisessä yhteistyössä. Vastaajien arvion mukaan palveluiden välinen koordinaatio on puutteellista ja eri toimijat työskentelevät erillään. Siitä seuraa, että tilanteet pitkittyvät ja mutkistuvat ja lapsi ei saa apua ajoissa. Palvelut voivat olla myös päällekkäisiä.

”Toimijoiden kesken on liian harvoin yhteen koordinoitua työskentelyä tai tahoja, joka ottaisi kokonaisuuden haltuun - usein ”haltuunottaja” on toinen tai molemmat vanhemmista.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Yhteistyötä on olemassa - mutta hyvin tapauskohtaisesti. Selkeitä sovittuja rakenteita ei ole.” (hyvinvointialuevastaaja)

Yhteistyörakenteet eri toimijoiden välillä ovat puutteellisia. Yhteisiä rakenteita, kuten tiiviitä palavereita eri viranomaistahojen välillä, olisi vastaajien arvion mukaan tarpeen lisätä. Perheoikeudellisten palveluiden ja lastensuojelun välinen yhteistyö on usein vähäistä, ja vastuu lapsen asioista jää epäselväksi. Eri tahojen yhteistyö koettiin haasteeksi, vaikka yhteistyön tarve ymmärretään. Puutteelliset yhteistyörakenteet nousivat eri tahojen vastauksissa esille runsaina kuvauksina. Vastaajat kokivat, että aikaa ei löydy riittävästi yhteistyöhön eikä yhteisten toimintalinjojen ja toisaalta työnjaon rakentamiseen. Yhteistyö on jäykkää, vaikka samat asiakkaat työllistävät useampaa tahoja samaan aikaan. Yhteistyö eri toimijoiden kesken voi olla täysin sattumanvaraista riippuen yksittäisestä keskeisestä viranomaisesta tai alueen yhteistyörakenteesta. Kukin taho toimii vain omaa perustehtäväänsä toteuttaen.

”Tuomarina tietysti toivoisin, että saisin eri toimijoilta tietoa, jos tuomioistuimessa vireillä olevassa huoltoriita-asiassa on tapahtunut jotakin lapsen edun kannalta merkityksellistä. Ongelmana varmaankin on, ettei sosiaalitoimi ja esim. poliisi tiedä, tai ainakin se on täysin sattumanvaraista, että kyseistä lasta koskevaa asiaa käsitellään tuomioistuimessa.” (tuomioistuin vastaaja)

Tuomareiden vastauksissa tuli esille, että tuomarien yhteistyö perheoikeudellisten palvelujen kanssa on puutteellista, yhteistyötä on vain olosuhdeselvittäjien kanssa. Yhteistyö muiden tahojen kanssa on tuomareiden arvion mukaan olematonta. Vastaajat kokivat, että tieto ei kulje optimaalisella tavalla.

Oikeuslaitoksen ja hyvinvointialueen toimijoiden välisestä yhteistyöstä vastaajat nostivat esiin sen, että oikeuden päätökset eivät välttämättä johda käytännön toimiin, jos aikuiset tai toinen heistä kieltäytyy päätöksiä noudattamasta. Muilla toimijoilla on vaikeuksia toimeenpanna niitä. Lastensuojelun kannalta pitkät oikeusprosessit merkitsevät vastaajien mukaan sitä, ettei lastensuojelussa voida tehdä tarvittavia päätöksiä ennen kuin oikeusprosessi on päättynyt.

Myös järjestövastaajat tunnustivat vaativissa erotilanteissa merkittäviä yhteistyövaikeuksia. Järjestöt nostivat esille yhteistyön puutteen johtavan palvelujärjestelmän ja oikeusjärjestelmän toimimattomuuteen. Sosiaali- ja terveyspalvelut eivät tee riittävästi yhteistyötä keskenään ja kokonaiskuva puuttuu, mikä vaikeuttaa perheiden tukemista.

Järjestöjen ero- ja väkivaltatyön avopalvelujen ammattilaisten kokemuksen mukaan lapsen tilanteen kokonaisarviointi ja riskinarviointi eri tahojen yhteistyönä on puutteellista ja sattumanvaraista. Järjestöt saatetaan jättää arvioinnin ja tuen suunnittelun ulkopuolelle. Parhaimmillaan palveluohjaus toimii, tilannetta arvioidaan moniammatillisesti yhdessä ja yhteistyö on toimivaa. Joillain hyvinvointialueilla järjestötoimijat on otettu Haastavat erot -työryhmään mukaan, ja ne ovat olleet aktiivisia toiminnan käynnistämisessä, kun taas toisilla hyvinvointialueilla järjestötoimijat on suljettu ulos yhteistyörakenteesta.

Viranomaisten ja eri palvelujen välillä on vastaajien mukaan suuria tiedonsaamisen puutteita ja tiedonkulussa on katkoksia. Työntekijät eri tahoilla ovat liikaa vanhempien ristiriitaisten kertomusten varassa. Tieto yhteisen asiakasperheen tilanteesta ei liiku, millä on suuri merkitys siihen, ettei eri viranomaistahojen välille muodostu yhteistä kokonaiskuvaa ja tilannearviota. Se vaikeuttaa vastaajien mukaan yhteiseen suuntaan työskentelyä ja asioiden etenemistä. Huonosta ja puutteellisesta tiedonkulusta kärsivät vastaajien mukaan erityisesti huoltoriidan keskellä elävät lapset. Vastauksissa tiedon siirtymisen ongelmat korostuvat erityisesti lastensuojelun, terveydenhuollon ja poliisin välillä. Sosiaali- ja terveydenhuollon välillä tieto ei kulje riittävästi, ja usein tieto riippuu siitä, kuinka aktiivisesti tiedon tarvitsijat sitä kysyvät. Lastensuojelun ja terveydenhuollon välinen tiedonkulku on vastaajien arvion mukaan sattumanvaraista ja epätäydellistä. Se vaikeuttaa lapsen tarpeiden kokonaisvaltaista arviointia ja hoitoa.

Poliisin ja lastensuojelun välillä vastaajat nostivat myös esiin merkittäviä tiedonkulun puutteita. Esimerkiksi poliisi ei välttämättä tiedota lastensuojelulle lasta koskevan tutkinnan etenemisestä, mikä voi estää lastensuojelua reagoimasta ajoissa. Hyvinvointialueiden vastauksissa todetaan, että poliisi ei aina koe lapsen tilanteen

kuuluvan heille, jos kyse on huoltajuuskiistoista tai vanhempien keskinäisestä väkivallasta, eikä väkivalta kohdistu suoraan lapseen. Tämä voi aiheuttaa tilanteita, joissa lastensuojelu jää ilman tietoa ja tukea poliisilta.

Sekä poliisilla että lastensuojelulla on tärkeä rooli myös harvinaisemmissa erityis-tilanteissa, esimerkiksi lapsikaappausten ehkäisyssä kiireellisissä tilanteissa. Ikävän usein käy ilmi, että nämä tahot odottavat toisen toimivan ensin eikä viesti aina kulje. Poliisin ja lastensuojelun yhteistyössä on näissä tilanteissa parantamisen varaa. Kaa-patut lapset ry toi esille perheille koituvat huomattavat taloudelliset kustannukset, joista kaikkia ei oikeusapu korvaa. Ylipäätään se korvaa hyvin vähän kuluja silloin, kun rikoksella on kansainvälisiä kytköksiä. Joissakin maissa lapsen palauttamista vaativa vanhempi voi saada oikeusapua kyseisen valtion säännösten mukaan. Joskus lapsen palauttamisen esteeksi voi koitua, että vanhemmalla ei ole varoja lähteä hakemaan lasta takaisin.

Viranomaiset ja eri ammattilaiset toimivat tiedon välittymisen ongelmien vuoksi erillään ja voivat viedä perheen tilannetta toisistaan tietämättä eri suuntiin. Tietojensaannin puutteet ja viiveet voivat myös estää oikeuden päätösten toteuttamista lapsen edun mukaisesti. Eri palveluiden työntekijöillä ei ole aina tietoa kaikista toimijoista, joiden palvelujen piirissä kyseinen lapsi ja perhe ovat, mikä vaikeuttaa kokonaiskuvan muodostamista. Tietoa saa kysyttäessä, mutta esim. tiedonkulku käräjäoikeuden ja lastensuojelun välillä on vastaajien mukaan vähäistä. Henkilöstön vähyys ja vaihtuvuus vaikeuttavat entisestään tiedonkulkua. Tuomari-vastaajien mukaan lapsia koskevien tietojen saamisen tulisi olla helpompaa eri sosiaalipalveluista ja tietojen tulisi kulkea ilman salassapitosäännösten luomia esteitä.

”Lapsen etu on ollut koko ajan jonkun viranomaisen tiedossa, mutta ratkaisun saaminen asiaan on kestänyt yli vuoden.” (tuomioistuin vastaaja)

”Kaikilla lasten asioita käsittelevillä tahoilla pitäisi olla rajaton pääsy toistensa tietokantoihin. Koska ei ole, voidaan tietämättömyydestä vahvistaa lapsen edun vastaisia vanhempien sovintoja.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Eri järjestelmissä ja rekistereissä toimiminen tekee tiedonvaihdosta hankalaa.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Potilastietojärjestelmässä ei ole useinkaan tietoa meneillään olevista huoltajuus tms. kiistoista. Terveyspuolen järjestelmästä ei käy myöskään ilmi mahd. lastensuojelun tms. asiakkuudet. Terveystieteidenhuollossa olemme hyvin pitkälti vanhemmat sanan varassa.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Tietojensaanti tuomioistuimilta ja poliisilta lastensuojeluun voisi olla sujuvampaa.” (hyvinvointialuevastaaja)

Palvelujärjestelmän tiedonsaannin vaikeudet sekä yhteistyövaikeudet nousivat esille myös tapaamispaikkojen kuulemisessa. Tapaamispaikat eivät saa riittävästi tietoa tapaamisen valvonnan perusteluista, ja heidät jätetään usein verkostotapaamisten ulkopuolelle. Tapaamispaikkojen työntekijät eivät ole silloin tietoisia, mitä hoito- tai tukipalveluja vanhemmilla tai lapsella on käytössä. Tapaamispaikkojen vastuulla on myös tapaajavanhemman kunnon arviointi ja lapsen turvallisuuden varmistaminen tapaamisissa. Tapaamispaikat eivät kuitenkaan saa riittävästi tietoa esimerkiksi vanhemman terveydentilasta, mielenterveyden tai neurokirjon ongelmasta. Niillä on kuitenkin vaikutusta tapaamiskunnon arvioinnissa ja mahdollisen päätöksen tekemisestä siitä, että tapaamista ei voida toteuttaa vanhemman kunnon vuoksi, koska se olisi lapsen edun vastainen. Jos vanhemmalla on päihdeongelma, siitä tulee pääsääntöisesti riittävä tieto ja on olemassa yhteinen suunnitelma siitä, miten vanhempi on veloitettu puhallutukseen tai seulanäytteen antamiseen ennen tapaamista.

6.8 Lainsäädännön toimivuus vaativissa erotilanteissa

Kysymykseen siitä, ovatko lainsäädäntö ja oikeusperiaatteet toimivia ja perusteltuja vaativissa ero- ja huoltoriita-asioissa, hyvinvointialueiden vastaajista 41,3 prosenttia piti niitä toimivina ja 69,6 prosenttia arvioi, että ne eivät ole ja tarvitaan muutoksia. Monet hyvinvointialueiden vastaajista, jotka arvioivat lainsäädännössä ja oikeusperiaatteissa olevan muuttamisen tarvetta, totesivat kuitenkin, että on vaikea ehdottaa konkreettisia lainsäädäntömuutoksia.

Vastaajat pitivät hyvänä ja tärkeänä sitä, että nykyisessä lainsäädännössä lapsen etu on keskeinen, mutta käytännössä sen toteutuminen on puutteellista. Lapsen edun tulisi olla päätöksenteossa selkeämmin ja konkreettisemmin ohjaavana periaatteena. Lainsäädäntö ei siinä mielessä ole hyvinvointialueiden vastaajien mukaan toimiva, että oikeudelliset prosessit voivat olla hyvin pitkiä. Nopeampi oikeuskäsittely olisi tarpeen, jotta lapsen ja perheen tilanne selkiytyisi mahdollisimman nopeasti. Tämän turvaamiseksi vastaajien mielestä tarvitaan lainsäädäntömuutoksia. Vastaajien mukaan pitäisi myös pystyä estämään hyvin nopeastikin toistuvat oikeusprosessit.

Vastaajat näkivät myös epätasapainoa vanhempien oikeuksien ja vastuiden välillä. Vastaajat kokivat, että vanhemmat korostavat omia oikeuksiaan lapsen oikeuksien kustannuksella, eikä millään taholla ole mahdollisuutta velvoittaa vanhempia toimimaan lapsen parhaaksi, esimerkiksi velvoittamaan vanhempia osallistumaan tukipalveluihin tai hoitoon.

Vastaajien näkemyksen mukaan lainsäädäntö ei ole riittävän selkeä, jotta se mahdollistaisi ja varmistaisi riittävän, nopean ja automaattisen tiedonkulun saman perheen asioita hoitavien eri viranomaisen välillä vaativissa erotilanteissa. Lisäksi eri tahojen roolit ja vastuunjako ei lainsäädännössä ole riittävän yksiselitteinen ja riittävän selkeä. Vastaajat eivät kuitenkaan yksilöineet tarkemmin näkemyksiään tai mihin sääntelyyn viittasivat, vaan vastaukset olivat yleisiä.

Tuomioistuineläytöksen vastaajien mukaan nykyinen lainsäädäntö on pääasiassa toimivaa ja lain henki on selkeää. Tuomareista 40 % ja asiantuntijasovittelijoista 65 % koki, että nykyinen lainsäädäntö ja oikeusperiaatteet eivät ole toimivia ja perusteltuja vaativissa ero- ja huoltoriidoissa. Lainsäädännön toimimattomuus tuli tuomioistuinkyselyn vastauksissa esille juuri päällekkäisten prosessien ongelmallisuutena, jolloin järjestelmä ei toimi tarkoituksenmukaisella tavalla, sekä mahdollisuutena nostaa toistuvasti kante/laittaa prosessi uudelleen vireille. Vastaajien mukaan pitäisi olla nykyistä laajemmat mahdollisuudet jättää tutkimatta ns. turhia hakemuksia, koska hakemuksen hylkäämisellä kirjallisessa menettelyssä ei pysty tarpeeksi laajasti pysäyttämään turhia prosesseja. Sen arvioiminen, mikä on ”turha hakemus”, on kuitenkin äärimmäisen haastavaa.

Liian laaja todistelu, vuoroasumisen tilanteet ja vieraannuttamiseen puuttumisen vaikeus lainsäädännön keinoin nousivat esille osassa vastauksia. Nykylainsäädäntö ei velvoita vanhempia vanhemmuuden tukipalveluihin, mutta antaa mahdollisuuden estää lapsen tarvitsema hoito, tuki tai tutkimus. Pitkittynyt huoltoriita voi itsessään aiheuttaa lapsen kannalta jo erityisen suojelun tarpeen. Myös lastensuojelun roolia, lastensuojelulakia ja sen tulkintaa tulisi tuomioistuin vastaajien mukaan tarkentaa ja selkeyttää tältä osin.

”Tarvittaisiin ehkä vahvempaa lakivelvoitetta tai esim. lastensuojelun mukana oloa jo varhaisemmassa vaiheessa (tapaamisten turvaaminen ja tuki).”
(tuomioistuin vastaaja)

Eri lait eivät eri tahojen vastaajien arvion mukaan ole riittävän selkeitä ja yksiselitteisiä eri toimijoiden rooliin, työnjakoon, vastuisiin ja tiedonkulkuun liittyen. Se merkitsee vastaajien mielestä myös sitä, että selkeät ohjeistukset vaativiin eroihin liittyen puuttuvat. Epäselvä ja puutteellinen lainsäädäntö ja epäselvydet

eri tahojen toimivallasta mahdollistavat vastaajien arvion mukaan vaativien erotilanteiden jatkumisen vuodesta toiseen ja pahimmillaan tilanteiden eskaloitumisen. Lainsäädäntöön ehdotettuihin muutoksiin palataan tarkemmin eri tahojen esittämien ratkaisujen yhteydessä.

Kaiken kaikkiaan on epäselvää, mikä viranomaistaho selvittää ja arvioi vieraannuttamis- ja väkivaltaepäilytilanteita ja mitä keinoja ammattilaisilla on käytettävissä laissa mainitun myötävaikutusvelvollisuuden tukemiseksi, jos lähivanhempi ei myötävaikuta lapsen ja toisen vanhemman tapaamisten toteutumiseen. Erityisen ongelmalliseksi koettiin ns. sopimukseton tila, jolloin lapsella ei ole lainkaan yhteyttä toiseen vanhempaansa eikä toinen vanhempi suostu tekemään tapaamissopimusta tai noudattamaan vahvistettua sopimusta tapaamista. Lapsen suhde toiseen vanhempaan voi katketa myös turvakotijakson vuoksi. Tämänkaltainen sopimukseton tila nähdään lapsen edun ja lain vastaisena. Järjestöjen kokemuksen mukaan täytäntöönpanolaki ja uhkasakkomenettely eivät ole tehokkaita tai toimivia keinoja sopimuksettoman tilan tai esimerkiksi vieraannuttamisen katkaisemiseksi.

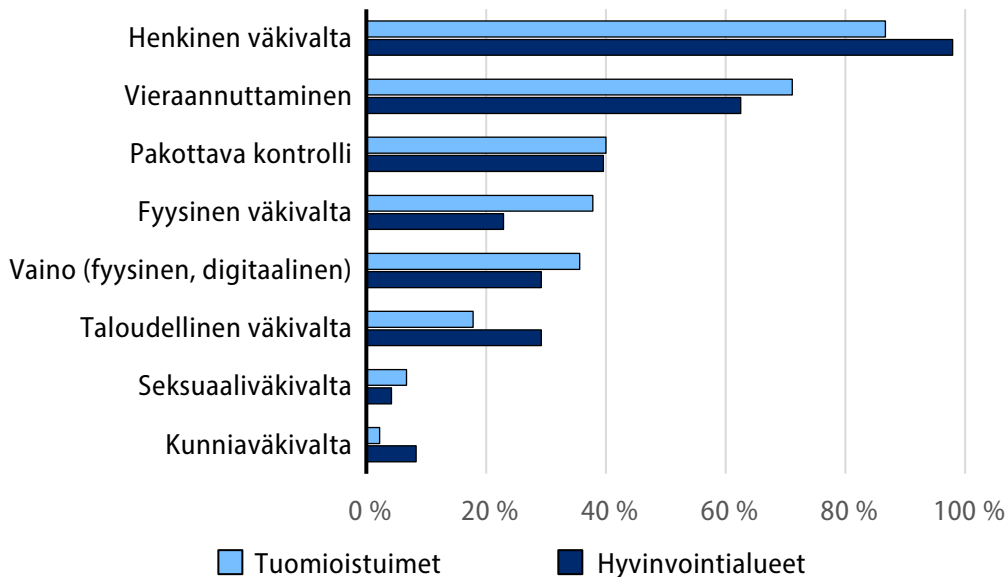
”Täytäntöönpanolaki ei toimi. Onko 12-vuotias kypsä päättämään, että deleetoi puolet suvustaan? (järjestövastaaja)

6.9 Väkivallan tunnistaminen ja huomioon ottaminen palveluissa ja päätöksenteossa

Hyvinvointialueiden vastaajilta, tuomareilta, tuomioistuinsovittelijoilta ja asiantuntijasovittelijoilta kysyttiin heidän kokemuksiaan ja näkemyksiään väkivallan eri muotojen esiintyvyydestä, selvittämisestä ja päätöksenteosta vaativissa ero- ja huoltoriidoissa. Lisäksi Tukikeskus Varjon kautta koottiin väkivaltaa kokeneiden kokemuksia siitä, miten väkivalta tunnistetaan, siihen puututaan ja otetaan huomioon palvelu- ja oikeusjärjestelmässä.

Luvun aluksi luodaan yleiskuva väkivallan eri muotojen yleisyydestä hyvinvointialueiden vastaajien ja tuomioistuin vastaajien arvioimana. Seuraavaksi tarkastellaan eri tahojen näkemyksiä siitä, miten väkivalta ja sen eri muodot tunnistetaan ja otetaan huomioon palvelu- ja tuomioistuinjärjestelmässä.

Kuvio 5. Tyypillisimmät väkivallan/väkivaltaväitteiden muodot hyvinvointialueiden ja tuomioistuinten vastaajien mukaan.²⁷

Vastaajien mukaan väkivaltaväitteitä esitetään laajasti, ja väitteistä tyypillisin ja useimmin esiintyvä väkivallan muoto on henkinen väkivalta (hyvinvointialueet 97,9 %, tuomioistuimet 86,7 %), toiseksi tyypillisin vieraannuttaminen (hyvinvointialueet 62,5 %, tuomioistuimet 71,1 %) ja kolmanneksi pakottava kontrolli (hyvinvointialueet 39,60 %, tuomioistuimet 40 %). Vastausten välillä oli enemmän hajontaa fyysisen väkivallan (hyvinvointialueet 22,9 % tuomioistuimet 37,8 %), vainon (hyvinvointialueet 29,2 %, tuomioistuimet 35,6 %) ja taloudellisen väkivallan (hyvinvointialueet 29,2 %, tuomioistuimet 17,8 %) osalta.

6.9.1 Väkivallan tunnistaminen ja huomioon ottaminen hyvinvointialueilla

Hyvinvointialueiden ammattilaiset kokivat väkivallan tunnistaminen vaativissa erotilanteissa erityisen haastavaksi. Ammattilaisten mukaan suurin osa perheen tilanteeseen liittyvästä tiedosta saadaan vanhemmilta ja lapsilta, joiden kertomukset voivat olla keskenään ristiriitaisia. Väkivallan eri muotojen tunnistaminen koettiin

²⁷ Vieraannuttaminen on osa henkistä väkivaltaa, mutta kyselyssä haluttiin kysyä vieraannuttamisen esiintyvyyttä erikseen.

vaikeaksi, etenkin kun kyseessä on henkinen väkivalta, vaino tai pakottava kontrolli, jotka ovat luonteeltaan osittain näkymättömiä ja monimutkaisia väkivaltailmiöitä. Hyvinvointialueiden ammattilaiset kokivat joskus myös eron väkivallan ja huoltoriidan välillä hämärtyvän. Väkivallasta ei aina käytetä oikeaa termiä, sillä se sisältää häpeän tunteita ja on sensitiivinen.

Hyvinvointialueiden vastaajat kokivat keskeisenä haasteena väkivallan systemaattiseen kartoittamiseen liittyvät puutteet. Ammattilaisten mukaan väkivallasta kysyminen ei ole systemaattista ja erityisesti vanhempien erotilanteissa ei väkivallan kartoittamiseen ole riittäviä työkaluja tai ohjeistuksia. Väkivaltaa ei selvitetä kaikissa hyvinvointialueiden palveluissa johdonmukaisesti, minkä koetaan luovan epätasaisuutta palvelun laatuun ja avunsaantiin.

Väkivallasta johtuvan vanhempien välisen epätasa-arvoisen valtasuhteen vaikutusta oli hyvinvointialueiden ammattilaisten kokemusten mukaan vaikea arvioida. Arviointi koettiin erityisen haastavaksi esimerkiksi sopimusneuvottelutilanteissa. Ammattilaisten mukaan väkivalta ei välttämättä tule konkreettisesti esiin ja toisinaan väkivaltasyytöksiä liioitellaan, mikä tekee tilannearviosta vieläkin monimutkaisempaa. Jossain tilanteissa asiakkaat eivät halua tai osaa kertoa väkivaltakokemuksistaan, mikä vaikeuttaa todellisten tilanteiden ymmärtämistä. Ero väkivallan ja huoltoriidan välillä voi hämärtyä, eikä väkivallasta aina käytetä oikeaa termiä, sillä aihepiiri on sensitiivinen.

Väkivallan tunnistaminen ja siihen puuttuminen palveluissa oli vastaajien mukaan puutteellista, erityisesti, jos väkivalta kohdistuu vanhempaan, mutta ei suoranaisesti lapseen. Tällöin on vaikea arvioida, onko lapsi vaarassa. Väkivallan tunnistaminen ja siihen puuttuminen on haasteellista, eikä päätöksenteossa ole riittäviä keinoja väkivallan vaikutusten arviointiin, mikä puolestaan saattaa asettaa lapsen alttiiksi haitallisille olosuhteille.

Väkivaltaan puuttumisessa koettiin hyvinvointialueilla vaativissa erotilanteissa keinottomuutta. Vaikka tilanteissa tunnistetaan riskitekijöitä, eivät ammattilaiset tiedä, kuinka heidän tulee toimia tai mitä konkreettisia toimintakeinoja on olemassa. Lainsäädännön epäselvyys eri väkivallan muotojen tunnistamisessa tekee puuttumisen vaikeaksi. Vieraannuttamisen ja pakottavan kontrollin osalta lainsäädäntö koettiin puutteelliseksi, jolloin myös konkreettisten interventioiden keinot koettiin rajalliseksi. Lisäksi palveluohjaukseen ja palvelujärjestelmän tuntemukseen liittyvät puutteet rajoittavat ammattilaisten mahdollisuuksia ohjata asiakkaita asianmukaisiin palveluihin.

Tukikeskus Varjon kokemusasiantuntijoiden mukaan väkivaltakokemuksia ei riittävästi tunnisteta terveydenhuollossa, sosiaalihuollossa, poliisissa tai tuomioistuimissa. Usein ammattilaiset ja viranomaiset eivät kokemusasiantuntijoiden mukaan kartoita väkivaltaa, sekoittavat sen eri muodot toisiinsa tai lähestyvät ilmiötä huoltoriidan tai riidan näkökulmasta. Väkivaltakokemukset saatetaan ohittaa, eivätkä ne ole vaikuttamassa ammattilaisten tai viranomaisten auttamisen tapoihin ja päätöksiin. Erityisesti sellaiset lasten huoltoon ja tapaamisiin liittyvät lastenvalvojen vahvistamat sopimukset tai tuomioistuinpäätökset, joissa väkivaltaongelma sivutetaan, voivat kokemusasiantuntijoiden mukaan vaikeuttaa lasten ja vanhemman avunsaantia. Silloin uhrien auttamisen ja suojaamisen tavat voivat jäädä riittämättömiksi, tekijän harjoittama väkivalta jatkuu ja uhrien asema palvelujärjestelmässä muuttuu heitä kuormittavaksi.

Kokemusasiantuntijoiden mukaan viranomaisprosesseissa ja muissa palveluissa ei usein tunnisteta taloudellista väkivaltaa, pakottavaa kontrollia ja vakavaa henkistä väkivaltaa. Väkivaltailmiön tunnistamattomuuden vuoksi viranomaispäätökset saattavat olla uhrien asemaa entisestään vaikeuttavia. Oikeusprosessien kierre tuottaa psyykkistä kuormitusta sekä taloudellista ja prosessuaalista epävarmuutta. Uhrin joutuvat varautumaan taloudellisesti tuleviin oikeudenkäynteihin ja arvioimaan, miltä heidän harjoittamansa suojaustoimet, esimerkiksi lähestymiskieltohakemukset tai poliisille tehdyt tutkintapyyntö näyttäivät oikeusprosessin näkökulmasta, sekä kuinka he selviytyvät toistuvista sovittelu- ja lapsen mielipiteen selvittämisesseistä. Tämän lisäksi heidän täytyy valmistautua toimimaan tilanteessa, jossa heitä vanhempana veloitetaan myötävaikuttamaan lapsen ja tapaaja-vanhemman tapaamisiin täytäntöönpanoprosessin ja uhkasakon uhalla, vaikka lapsi pelkää tapaamisia.

Kokemusasiantuntijoiden mukaan ammattilaisilta ja viranomaisilta puuttuu ymmärrystä siitä, että palvelu- ja siviili- ja rikosoikeusjärjestelmää voidaan käyttää myös väkivallan välineenä. Esimerkiksi toistuvien, perättömiksi osoittautuvien lastensuojeluilmoitusten ja rikosilmoitusten tekeminen sekä erilaiset lapseen liittyvien prosessien vireillepanot ovat järjestelmässä mahdollisia. Väkivallan tekijän turhat ja järjestelmää kuormittavat oikeuskanteet, Lastensuojeluilmoitukset ja rikosilmoitukset tuottavat uhreille aina uuden lainsäädännön edellyttämän prosessin, esimerkiksi palvelutarpeen arvioinnin, poliisitutkintaa edeltävän esiselvityksen, poliisitutkinnan, tuomioistuinsovittelun tai oikeudenkäynnin. Tällöin tekijän toiminnasta, esimerkiksi perättömistä ilmiannoista, voi kokemusasiantuntijoiden mukaan seurata vanhemmalle ja lapselle vuosien kierre erilaisissa asiakkuuksissa ja oikeudenkäynneissä.

”Perättömät lastensuojeluilmoitukset kuormittavat lastensuojelua ja perheitä turhaan ja tämän vuoksi osa oikeista ilmoituksista jää jalkoihin eikä resurssit riitä. [...] Vainon uhrit eivät saa tähän mitään apua, ja nämä kuormittavat kohtuuttomasti lapsen ja vanhemman elämää.” (kokemusasiantuntija)

Myös avioliittolaki tarjoaa kokemusasiantuntijoiden mukaan mahdollisuuksia rakenteelliseen väkivaltaan ja antaa esimerkiksi tekijälle keinon jatkaa taloudellista kontrollia pitkittämällä ositusprosessia. Usein osituksen viivästyminen heikentää uhrin taloudellista tilannetta ja voi aiheuttaa hänelle kohtuuttomia lisäkustannuksia.

”Olemme eronneet yli viisi vuotta sitten. Omaisuutemme on edelleen jakamatta ja ex-puolisoni hallinnassa, vaikka pesänjakaja on työskennellyt osituksen parissa jo kolmen vuoden ajan. Olen koko eron jälkeisen ajan vastannut tähän omaisuuteen liittyvistä yhteisvastuullisista veloistamme yksin.” (kokemusasiantuntija)

Kokemusasiantuntijoiden mukaan eron jälkeistä väkivaltaa ja vainoa kokevilta perheiltä puuttuvat selkeät palvelut ja palvelupolut. Järjestelmä on pirstaleinen, auttamistyö hajanaista eikä asiakasprosessien koordinoiminen ole kenenkään vastuulla. Uhrien saama apu palvelujärjestelmässä on hajanaista, eikä moniammatilliseen verkostoyhteistyöhön hallinnon rajat ylittävien ammattilaisten kesken ole riittäviä rakenteita tai toimintamalleja. Näin uhrien on vaikea saada pitkäkestoista ja riittävää tukea.

Kokemusasiantuntijoiden mukaan eron jälkeisen väkivallan ja vainon uhrit voivat ajautua palveluverkoston ja viranomaistoiminnan ulkopuolelle esimerkiksi tilanteissa, joissa väkivalta nähdään huoltoriitana ja asian käsittely on kesken tuomioistuimissa tai lapsi on joutunut väkivallan välikappaleeksi, ja väkivaltaa harjoittava huoltaja on kieltänyt lapselta avunsaannin. Kyseisissä tilanteissa sosiaalihuollon asiakkuus tai lastensuojeluasiakkuus voidaan kokemusasiantuntijoiden mukaan lopettaa tai sitä ei aukaista vetoamalla siihen, että perhettä ei voi lastensuojelullisin keinoin auttaa.

”Moniin tukipalveluihin ei pääse, silloin kun oikeusprosessi on kesken, esim. lastenvalvojalle. Lastensuojelu ei ota kantaa lasten ja väkivaltaisen vanhemman tapaamisiin kesken oikeusprosessin, sillä lastensuojelun toimivaltaan ei kuulu tapaamisasiat. [...] Tämä tarkoittaa sitä, että perheet, joissa on ero tapahtunut ja oikeusprosessi kesken, eivät saa apua lapsilleen väkivaltaan.” (kokemusasiantuntija)

Kokemusasiantuntijat pitävät ongelmallisena sitä, että lainsäädännössä tavoitellaan vanhempien sovinnollista yhteistyövanhemmuutta. Eron jälkeisen väkivallan ja vainon kontekstissa tavoite voi olla haitallinen. Sovinnollisuuteen ja yhteistyöhön pyritään esimerkiksi vanhemmille yhteisesti järjestettävien sovitteluiden ja verkostopalaverien avulla, jotka tosiasiansa voivat toimia uhrin henkisen väkivallan ja mustamaalauksen areenana. Kokemusasiantuntijat arvioivat, että eron jälkeisen sovinnollisuuden ja yhteistyön edellyttäminen ilmentävät järjestelmän, ammattilaisten ja tuomioistuimien ymmärtämättömyyttä väkivaltailmiön pitkäkestoisuudesta, kompleksisuudesta ja lähisuhdeväkivallan dynamiikasta.

Oikeuspsykologiset yksiköt korostivat vastauksissaan sitä, että kaikkea riitatilanteissa nähtävää lapseen kohdistuvaa väkivaltaa ei ole kriminalisoitu ja etenkin henkisestä väkivallasta on haastavaa saada näyttöä. Mikäli rikosepäily jää epäselväksi, on kysymys lapsen turvallisuudesta ja suojelun tarpeesta keskiössä. Vaikka lasta ei voitaisi kuulla esitutkinnassa, voidaan lasta silti joutua tapaamaan lastensuojelussa ja pyrkiä selvittämään väkivaltaväitteitä luotettavuus- tai muusta ongelmasta huolimatta. Nämä tilanteet vaativat erityistä tukea oikeuspsykologisista näkökulmista lastensuojelulle. Joissain tilanteissa konfliktoituneen riitatilanteen luomat riskit lapsen kehitykselle saattavat jäädä lastensuojelulta tunnistamatta ja rikostutkintaa ei avata. Jos väkivaltaväitteisiin ei saada selvyyttä, asiakkuutta ei välttämättä avata tai jatketa lastensuojelussa. Konfliktoituneissa tilanteissa korostuu tarve viranomaisten yhteiselle tiedonmuodostukselle, monialaiselle riskin-arvioinnille ja toimintasuunnitelmalle, mutta käytännön toimintatavat eivät ota huomioon näiden tilanteiden erityistarpeita.

Järjestökuulemisessa nousi esille lapsen kaappausuhka ja se, että lapsikaappaus tulisi tunnistaa lapseen kohdistuvaksi väkivallan muodoksi. Lapsikaappauksissa suurimmat haasteet viranomaistoiminnassa liittyvät väkivallan muodon ja vakavuuden sekä seurausten arvioimiseen. Lapsikaappaustilanteisiin liittyy hyvin nopeaa päätöksentekoa, johon jo itsessään liittyy virhetulkintojen ja virhearvioiden kohonnut riski.

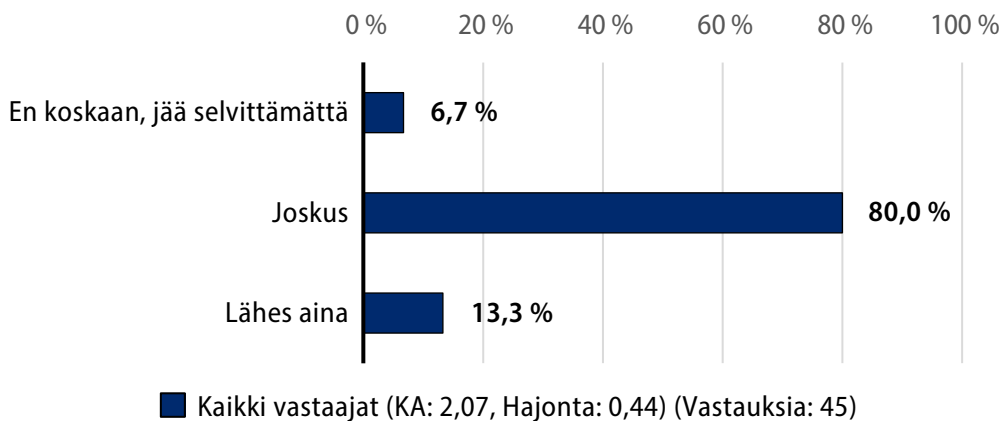
6.9.2 Väkivallan tunnistaminen ja huomioon ottaminen tuomioistuimissa

Tuomioistuimet kokivat tiedostavansa väkivaltailmiön kompleksisuuden sekä tunnistavansa lähisuhdeväkivallan osana piilorikollisuutta. Keskeisemmäksi haasteeksi muodostuu tuomioistuinten arvion mukaan epätietoisuus lähisuhdeväkivallan olemassaolosta. Haasteeksi koettiin väkivallan olemassaolon selvittäminen, sillä perusteettomat väitteet hankaloittavat aitojen tilanteiden tunnistamista.

Tuomioistuimien mukaan lastensuojelun ohessa ainoastaan olosuhdeselvittäjillä on riittävät tietojensaantioikeudet väkivaltaepäilyyn selvittämiseksi. Tuomioistuimet eivät lähtökohtaisesti tiedä vanhempien kokeneen lähisuhdeväkivaltaa ja asia saattaa nousta esiin kesken prosessin. Tällöin tuomioistuimet ovat vanhemmilta saadun tiedon varassa siihen saakka, kunnes olosuhdeselvitys valmistuu.

Tuomioistuinvastaajilta kysyttiin näkemystä siitä, saavatko he huoltoriita-asiassa riittävän selvityksen väkivallan esiintymisestä tai väkivaltaväitteen perusteettomuudesta. Vastaajista enemmistö, 80 %, koki saavansa vain joskus riittävän selvityksen ja 13,3 % lähes aina. Vastaajista 6,7 % koki, että eivät saa koskaan riittävää selvitystä ja asia jää selvittämättä.

Kuvio 6. Tuomioistuinten arvio siitä, saavatko ne asiassa riittävän selvityksen väkivallan esiintymisestä tai väkivaltaväitteen perusteettomuudesta.

Tuomioistuimien mukaan väkivaltaväitteiden todentaminen on vaikeaa ihmisen subjektiivisen kokemuksen ja konkreettisen näytön puutteen vuoksi. Tuomioistuimet kokivat, että vaativien erojen ja väkivaltailmiön ymmärtäminen vaatii asiantuntemusta ja erityisosaamista, jota kaikilla ei ole. Vain osa tuomareista ja asiantuntijoista koki omaavansa riittävästi asiantuntemusta lastensuojelun ja huoltoriitojen mekanismeista. Erityisenä haasteena nimettiin henkisen väkivallan todentaminen, koska selkeää määritelmää ei ole ja lainsäädäntö on keinotonta tunnistamaan henkisen väkivallan omana väkivallan muotona.

Tuomioistuinten vastaajista 74 % koki, ettei tuomareilla ole toimintaohjeita väkivallan selvittämiseen ja arvioimiseen. Tuomioistuinten mukaan heiltä puuttuvat yhtenäiset toimintaohjeet väkivallan selvittämistyöhön, eikä ole olemassa yhdenmukaisia käytäntöjä siitä, minkälaisen painoarvon olemassa oleva näyttö saa.

Haasteena on myös parisuhteessa tapahtuneen väkivallan vaikutusten arviointi suhteessa vanhemmuuteen. Riskinarviointiin liittyvät haasteet kulminoituvat väkivallan uusiutumisen riskin ja vaaran arvioinnin vaikeuteen. Tuomioistuimet kokivat ennakoivan riskinarvioinnin vaikeaksi, eikä heillä ole arviointiin nykyisin riittäviä välineitä, ainoastaan henkilökohtainen harkintakyky. Haastavaksi koettiin sen arviointi, kehen väkivalta voi tulevaisuudessa kohdistua ja miten vaarallista se on. Tuomioistuimet nostivat esiin haasteena myös niin kutsutun välttämättömyyden arvioinnin. Tuomioistuinten mukaan on haastavaa arvioida välttämättömyyden näkökulmasta esimerkiksi valvottujen tai tuettujen tapaamisten kestoa ja määrää, sillä kyseisiä tapaamismalleja voidaan käyttää ainoastaan tarpeelliseksi arvioidun ajan.

Tuomioistuinkyselyssä vastaajia pyydettiin kuvaamaan, miten väkivalta otetaan huomioon tuomioistuimen päätöksenteossa. Vastauksissa nousi esiin, että arviointi ja harkinta on vaikeaa ja kokonaisvaltaista. Tuomarien käytännöt väkivallan huomioon ottamisessa päätöksenteossa vaihtelevat suuresti. Väkivalta otetaan huomioon, mutta tuomareilla ei ole riittävästi tietoa siitä, miten se vaikuttaa lapseen, miten väkivallan todistaminen vaikuttaa lapseen ja kuinka todennäköistä on, että väkivalta jatkuu. Lapsen edun arviointia ja oikeutta tavata toista vanhempansa korostetaan.

”Mielestäni väkivaltatyön tarvetta ja riskejä ei aina tunnisteta eikä arvioida riittävällä tavalla. Olen ollut toistuvasti asiasta huolissani.” (asiantuntijasovittelija)

Useissa tuomioistuinedustajien vastauksissa korostettiin, että väkivalta otetaan vakavasti, mutta väkivaltaväitteiden pitää olla perusteltuja ja saada tukea muusta näytöstä, pelkät vanhempien väitteet eivät ole riittäviä. Olennaista tuomioistuin-vastaajien mukaan on erottaa, onko erokriisiin liittyvä väkivalta puolisoiden välistä, vai kohdistuu ko väkivaltaa tai sen uhkaa myös lapseen. Esimerkiksi henkisen väkivallan osalta on pohdittava sitä, onko pelkoa sen kohdistumisesta lapseen ja miten laaja luonapito tai yhteydenpito on lapsen edun mukainen sellaiseen vanhempaan, joka mahdollisesti on käyttänyt henkistä väkivaltaa. Myös toiseen puolisoon kohdistuneen lievän fyysisen väkivallan osalta on pohdittava, mitä se merkitsee lapsen luonapidon ja tapaamisoikeuden kannalta. Huoltomuodon kannalta henkisellä ja fyysisellä väkivallalla on myös merkitystä sille, voivatko vanhemmat tehdä yhteistyötä lapsen huoltajina. Toisessa vaakakupissa on lapsen oikeus ylläpitää läheistä suhdetta molempiin vanhempiinsa ja toisessa velvollisuus suojella häntä kaikenlaiselta väkivallalta.

”Kyse on näytön arvioinnista kuitenkin siten, että huoltoprosessin sisällä ei voida käydä rikosprosessia, mutta luonnollisesti väitteet väkivallasta voivat saada enemmän tukea, jos tätä tukevaa muuta asiakirjaselvitystä on, esim. rikosasian tuomio, olosuhdeselvityksen liitteenä saadut poliisin tiedot, lastensuojelun asiakirjat.” (käräjätuomari)

Näytetty väkivalta huomioidaan ratkaisuharkinnassa. Väkivalta voi vaikuttaa siihen, miten lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta päätetään. Väkivallalla on suora vaikutus tapaamissopimusten vahvistamiseen. Turva- ja lähestymiskielto huomioidaan lapsen tapaamisoikeutta koskevissa asioissa.

”Jos toinen vanhemmista on ollut väkivaltainen, mietitään, miten lapsi voi tavata vanhempaa turvallisesti, esimerkiksi valvottujen tai tuettujen tapaamisten avulla.” (käräjätuomari)

Väkivaltilanteissa tuomioistuimella olisi hyvä olla muitakin vaihtoehtoja kuin se, että tapaamisia ryhdytään järjestämään porrasteisesti valvotusti ja tuetusti, koska usein ongelma ei ole lyhytaikainen (esim. mielenterveysongelmat). Tämä taas edellyttäisi keinovalikoiman laajentamista sosiaaliviranomaisen puolella.

Useiden kokemusasiantuntijoiden mukaan erityisenä rakenteellisena haasteena on oikeusjärjestelmän ja tuomioistuinten käyttö väkivallan välineenä. Eron jälkeisen väkivallan ja vainon uhrien kokemukset oikeusjärjestelmästä lasten tapaamis- ja huoltoasioiden käsittelyssä ja rikosprosessissa ovat huonoja. Tuomioistuinten osaaaminen väkivaltailmiöstä on sattumanvaraista ja uhrin ovat valtakunnallisesti eri-arvoisessa asemassa keskenään siinä, kuinka kokonaistilanne, etenkin väkivallan näkökulmasta, tunnustetaan.

”Sarjahaastaminen, jossa väkivaltaa harjoittanut vanhempi haastaa toistuvasti uhrivanhemman huoltoriitaoikeudenkäyntiin, pitäisi saada pysäytettyä. Tämä on henkistä väkivaltaa ja myös taloudellista väkivaltaa.” (kokemusasiantuntija)

Kokemusasiantuntijoiden mukaan tapaamisoikeuden täytäntöönpanopäätöksissä ei suhtauduta riittävällä vakavuudella lapsen kokemaan tai hänen todistamaansa toiseen vanhempaan kohdistuvaan väkivaltaan. Lasten kokemusten sivuuttaminen tapaamisoikeuden täytäntöönpanopäätöksissä tuottaa tilanteita, joissa lapsi aiempien väkivaltakokemusten toistumisen pelossa kieltäytyy tapaajavanhemman tapaamisista. Lapsen kieltäytymisen takia tuomioistuin voi määrätä lähivanhemman maksamaan tuhansien eurojen edestä uhkasakkoja. Uhkasakkojen lisäksi uhri voi joutua maksamaan prosesseista koituvia oikeudenkäyntikuluja, jolloin täytäntöönpanoprosessi kokonaisuudessaan voi aiheuttaa uhrille merkittävää taloudellista

haittaa. Äärimmäisissä tilanteissa ulosottoviranomainen siirtää lapsen väkivaltaiselle vanhemmalle lapsen mielipiteestä tai vastustuksesta huolimatta. Pakkokeinona tapahtuneet lapsen siirtotilanteet ovat lapselle ja toiselle vanhemmalle traumaattisia kokemuksia.

”Tapaamisten täytäntöönpanon ongelmana on, että osassa lapsia kuullaan, osassa ei ja osan mielipide huomioidaan, osan ei ja osan mielipiteestä tehdään tulkintoja, joiden paikkaansa pitävyyttä ei voi taata. [...] Etenkin väkivaltataustaisissa perheissä tämä on iso ongelma, kun lasten ääni ei tule kuuluviin ja nämä tulkitaan vain vanhempien riitelyksi.” (kokemusasiantuntija)

Joissain tilanteissa tuomioistuimien tunnistaa eron jälkeisen väkivallan ja vainon, mutta kokemusasiantuntijoiden mukaan turvallisuutta tuoville suojaustoimenpiteille ei katsota olevan perusteita pitkään. Tavallisesti tuomioistuimet tukevat vanhempien välistä yhteydenpitoa ja purkavat uhrin rakentamia suojaamisen puskureita portaittain. Esimerkiksi vanhempia voidaan velvoittaa vaihtamaan säännöllisesti lapsen liittyviä kuulumisia, jonka seurauksena tekijän yhteydenotot uhria kohtaan lisääntyvät ja yhteydenottokanavasta muodostuu eron jälkeisen väkivallan ja pakotavan kontrollin väline. Lapsen tuettuja tapaamisia voidaan myös kokemusasiantuntijoiden mukaan laajentaa nopeasti valvomattomista päivätapaamisista pidempikestoisiin tapaamisiin ottamatta huomioon lapsentahtisuutta, lapsen mielipidettä tai oireilua.

Palvelujärjestelmässä ja tuomioistuimissa uhrin väkivallalta suojautumispyrkimykset voidaan kääntää häntä itseään vastaan ja nähdä hänet yhteistyökyvyttömänä riitelijävanhempana tai vieraannuttajavanhempana, joka ei suostu yhteistyöhön. Virheellinen vanhemman toiminnan tulkinta voi johtaa tilanteeseen, jossa tuomioistuimien tekemät ratkaisut lapsen aseman järjestämisestä painottavat enemmän vanhemman oikeuksia, kuin lapsen etua tai mielipidettä. Ne eivät kokemusasiantuntijoiden kokemuksen mukaan suoja uhria tai lasta, päinvastoin lisäävät väkivallan uusiutumisen riskiä ja mahdollistavat väkivallan jatkumisen.

Kokemusasiantuntijoiden mukaan oikeusjärjestelmä ei tunnista riittävässä määrin taloudellista väkivaltaa, eivätkä tekotavat usein täytä minkään rikoksen tunnusmerkkejä. Useat taloudellisen väkivallan muodot nähdään yksityisasioina, joihin voidaan vain rajallisesti puuttua oikeudellisesti. Taloudellinen väkivalta voi vaikeuttaa väkivaltaisesta suhteesta lähtemistä ja heikentää uhrin neuvotteluasemaa erotilanteessa, sillä yhteisten taloudellisten sitoumusten purkamisen voi olla väkivallan jatkuessa vaikeaa. Väkivallan tekijä voi käyttää omaisuutta vastoin yhteisiä sopimuksia tai kieltäytyä maksamasta yhteisvastuullisia velkoja jättäen uhrin taloudellisesti haavoittuvaan asemaan. Eron jälkeisessä ajassa yhteiset lapset ja yhteinen omaisuus

voivat tuottaa keinoja taloudellisen kontrollin ja väkivallan jatkamiselle. Esimerkiksi toistuvat viranomaisprosessit ja oikeudenkäynnit lapsen aseman järjestämisestä ovat tekijän keinoja jatkaa uhrien taloudellista ja emotionaalista kontrollia. Prosessuaalisen vainon kohteena olevien uhrien tilanne on erityisen haastava. Lisäksi oikeusprosessien hitaus esimerkiksi lapsen huollosta, tapaamisoikeudesta tai elatuksesta voi tarkoittaa useita vuosia kestäviä prosesseja.

”Entinen puolisoni käynnistää jatkuvasti oikeusprosesseja minua vastaan. Kymmenen vuoden ajalta oikeudenkäyntikuluni kokemastani prosessuaalista vainosta ovat jo yli 100 000 euroa. Joudun rahoittamaan kustannukset ottamalla velkaa.” (kokemusasiantuntija)

Kokemusasiantuntijoiden mukaan tekijät voivat vältellä elatusvastuutaan, mikä pahentaa erotilanteessa uhrivanhemman ja lasten taloudellista tilannetta ja joka-päiväisestä elämästä selviytymistä. Tekijä saattaa kieltäytyä lastenvalvojalpalveluissa elatussopimuksen tekemisestä, jolloin toisen vanhemman ainoa keino elatusavun vahvistamiseen on kanteen nostaminen oikeudessa. Vaikka tuomioistuimien vahvistaa elatusavun maksettavaksi takautuvasti, on tuomioistuinten päätöksissä pääsääntöisesti lähtökohtana se, että velvoite elatusmaksujen maksamiseen lasketaan alkavaksi vasta siitä ajankohdasta, kun elatusapukanne pannaan tuomioistuimessa vireille. Jos kanteen vireillepano on syystä tai toisesta kestänyt, saattavat taloudelliset menetykset olla merkittäviä.

Lapsen etua ja väkivalta-arviointia tehdään myös tuomioistuinsovittelussa. Lapsia koskevat asiat pyritään ratkaisemaan lapsen edun mukaisesti, ja väkivallan vaikutukset arvioidaan kokonaisvaltaisesti. Tämä on erityisen haastavaa henkisen väkivallan osalta, joka saattaa jäädä pimentoon. Sovittelumenettelyssä käytetään erillisneuvotteluita, jos on viitteitä väkivallasta. Tuomarit ja asiantuntijasovittelijat pyrkivät suojelemaan lapsia väkivallalta ja varmistamaan, ettei heitä altisteta tilanteille, joissa väkivaltaa voisi esiintyä uudelleen. Jos riittävän luotettavaa kuvaa väkivallasta ei synny huoltoriitasovittelussa, tehdään jatkosuunnitelmia tilanteen selkeyttämiseksi yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa.

”Folloissa väkivalta ei aina tule esiin, jos tulee, mietitään lapsen etua tilanteessa. Ongelmana kuitenkin se, että Folloissa on vahva tarve saada vanhempien välinen sovinto aikaiseksi. Päätös saattaa olla lapsen edun vastainen.” (asiantuntijasovittelija)

6.9.3 Digi- ja väestötietoviraston esiin nostamat väkivaltasidonnaiset erityiskysymykset

Digi- ja väestötietoviraston (DVV) kuulemisessa nousi esille turvakieltoon liittyvät haasteet. Laissa väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista todetaan, että DVV voi hakemuksesta myöntää henkilölle turvakielton, jos hänellä on perusteltu ja ilmeinen syy epäillä itsensä tai perheensä terveyden tai turvallisuuden tulevan uhatuksi. Turvakielton asettamisen edellytysten tulee lain mukaan olla objektiivisia. Turvakielto on lähtökohtaisesti poikkeuksellinen turvaamistoimi, eikä sitä tulisi myöntää pelkästään henkilön subjektiivisten tunteusten perusteella. Turvakielto voi olla perusteltua myöntää lähisuhdeväkivallan perusteella, mutta se voidaan myöntää myös esimerkiksi ammatin perusteella. Huoltajan turvakielto estää toisen huoltajan sähköisen asioinnin lapsen puolesta, vaikkei lapsella ole turvakieltoa, eikä turvakielto johdu toisesta huoltajasta. Suomi.fi-valtuuksissa huoltaja, jolla on turvakielto, voi valtuuttaa toisen huoltajan asioimaan lapsen puolesta, mutta riitaisissa erotilanteissa tämä ei toteudu. Käytännössä myös manuaalisessa asiointissa huoltajan turvakielto voi aiheuttaa sen, ettei toiselle huoltajalle tai tiedonsaantioikeudelliselle vanhemmalle uskalleta antaa tietoja lapsesta. Ongelmana DVV:n mukaan se, että väestötietojärjestelmästä näkee ainoastaan sen, onko henkilöllä turvakielto. Tarkennettuna DVV ei pysty näkemään, johtuuko turvakielto lähisuhdeväkivallasta vai onko sen syynä ammatin vuoksi myönnetty turvakielto.

Turvakielton seurauksena hakijan ja lapsen kotikunta, asuinpaikka, osoite ja muu yhteystieto saadaan luovuttaa vain viranomaisille. Viranomaiset, joille luovutetaan väestötietojärjestelmästä turvakielton kohteena olevia tietoja, saavat samalla myös tiedon turvakiellost. Tieto turvakiellost leviää silloin myös muiden viranomaisten rekistereihin. Turvakielton vuoksi toinen huoltaja tai vanhempi ei enää saa lasta koskevia tietoja viranomaisista, eikä pysty asioimaan lapsen asioissa viranomaisten sähköisissä asiointipalveluissa. Tilannetta selkiyttäisi merkittävästi DVV:n mukaan, jos turvakiellost olisi tiedossa sen myöntämisen peruste omana koodinaan.

Lapsen yhteystietoja ei voi saada muualta kuin suoraan DVV:ltä pyytämällä. Tietopyynnön johdosta DVV:n on ensin selvitettävä turvakielton peruste. Jos tietoja pyytävä henkilö on uhka, jota vastaan turvakielto on asetettu, DVV:n on ensin kuuluttava turvakielton kohdetta tai turvakieltoa hakenutta huoltajaa. Jos tämä vastustaa turvakielton alaisten tietojen luovuttamista, DVV tekee uhka-arvioon perustuvan kielteisen tai myönteisen päätöksen tietojen luovuttamisesta. Vaikkei turvakieltoa olisi haettu toisesta vanhemmasta tai huoltajasta johtuvasta syystä, on turvakielton alaisten tietojen luovuttamisesta tehtävä kirjallinen oikaisukelpoinen päätös. Koska turvakielto- ja tietojenluovutuspäätöksistä valitetaan huoltoriitatapauksissa usein korkeimpaan hallinto-oikeuteen saakka, ovat prosessit hitaita ja turvakiellost tulee DVV:n arvion mukaan tehokas kiusaamis- tai vieraannuttamiskeino.

7 Eri tahojen esittämät ratkaisu- ja kehittämisehdotukset

Eri ammattiryhmille suunnatuissa kyselyissä ja fokusryhmähaastatteluissa nousi useita ratkaisuehdotuksia palvelu- ja oikeusjärjestelmän kehittämiseksi ja lapsen aseman parantamiseksi vaativissa ero- ja huoltoriidoissa. Kukin eri viranomaistoimijoiden ammattiryhmä teki ehdotuksia oman perustehtävänsä ja työkokemuksensa pohjalta sekä omaa työtä ohjaavan lainsäädännön näkökulmasta.

Vastaajien ratkaisuehdotukset järjestelmän kehittämiseksi ja lapsen oikeuksien parantamiseksi on tässä luvussa luokiteltu seuraavien temaattisten kokonaisuuksien mukaan:

1. Riittävät ja yhdenvertaiset palvelut huoltoriitojen ehkäisemiseksi,
2. Lapsen oikeuksien ja avun saannin turvaaminen,
3. Vanhempien tukeminen ja velvoittaminen työskentelyyn,
4. Eri toimijoiden roolien ja vastuiden selkiyttäminen,
5. Moniammatillisen yhteistyön vahvistaminen,
6. Tiedonkulun ja tiedonsaannin parantaminen,
7. Sovittelun kehittäminen,
8. Oikeusprosessien tehostaminen,
9. Väkivaltaan puuttumisen keinojen tehostaminen ja
10. Koulutus ja erityisosaamisen vahvistaminen.

Vastauksissa nousi esiin runsaasti toisten ammattiryhmien toimintakäytäntöihin ja osaamiseen kohdistuvia muutostarpeita, mutta myös kriittistä tarkastelua koko järjestelmää, lainsäädäntöä ja oman ammattiryhmän toimintakäytäntöjä kohtaan.

7.1 Riittävät ja yhdenvertaiset palvelut huoltoriitojen ehkäisemiseksi

Sosiaali- ja terveyspalvelujen riittävät resurssit, palvelujen yhdenmukaistaminen jatkuvuus ja riittävän pitkäkestoisen tuen varmistaminen hyvinvointialueilla, nähtiin välttämättömäksi, jotta huoltoriitoja voitaisiin vastaajien mukaan kunnolla ehkäistä. Suurta huolta kannettiin hyvinvointialueiden erittäin tiukasta taloudellisesta tilanteesta ja sen vaikutuksista ihmisten saamiin palveluihin. Suurin osa vastaajista korosti sitä, että eri ammattilaisten olisi tärkeää havaita varhaisessa vaiheessa, jos vanhemmilla alkaa ilmetä ongelmia lapsen asioista sopimisessa. Lastenvalvojen rooli ja palveluohjaus nähtiin tässä oleellisena. Palvelupolkujen määrätietoinen kehittäminen parantaisi kaikkien vastaajaryhmien mukaan palvelujen laatua ja saatavuutta. Vastaajat pitivät erittäin tärkeänä aikuispsykiatrian parempaa integroitua tukijärjestelmään erotilanteissa vanhempien omien traumaattisten kokemusten ja persoonallisuushäiriöiden vuoksi. Tätä korostivat erityisesti hyvinvointialueiden vastaajat.

Hyvinvointialueiden eri vastaajien, tuomioistuinten ja järjestövastaajien mukaan eropalveluja tulisi kehittää kokonaisuutena ja puuttua ongelmiin riittävän varhain. Varhainen puuttuminen vanhempien välisiin konflikteihin voisi estää tilanteiden eskaloitumisen ja vähentää rikos- ja lastensuojeluilmoitusten ja oikeudenkäyntien kierrettä sekä tukea vanhempia hoitamaan erotilanne mahdollisimman sovinnollisesti lasten kannalta.

”Lapsen asioiden käsittelyssä on tärkeää tarjota riittävät palvelut mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta voidaan välttää tilanteiden eskaloituminen ja syvien inhimillisten tunteiden kärjistyminen.” (käräjätuomari)

”Matalan kynnyksen palvelut pitää saada helposti saataville, jotta erot eivät kriisiydy.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Hyödyllisintä olisi tarjota apua heti alkuun, kun vanhemmat suunnittelevat eroa tai ovat juuri eronneet.” (hyvinvointialuevastaaja)

Hyvinä työkäytäntöinä nostettiin esille muun muassa perheiden tunne- ja vuorovaikutustaitojen tukeminen, psykoedukaatio, systeeminen työote, vanhemmuussuunnitelman käyttö. Tärkeänä nähtiin koko perheen huomioon ottaminen ja tuen tarjoaminen kaikille osapuolille, erityisesti lapsille. Palvelujärjestelmässä nähtiin tärkeänä lisätä uusperheiden dynamiikan ymmärrystä ja heidän tarpeitaan vastaavaa tukea.

Lapsen hyvä tilanne -neuvonpito nostettiin esille hyvänä varhaisen tuen toimintamallina, jonka käyttöä vastaajat suosivat laajennettavaksi vaativien erojen ehkäisemiseksi kaikille hyvinvointialueille. Lapsen hyvä tilanne -neuvonpito on kehitetty Etelä-Karjalan hyvinvointialueella. Neuvonpidossa prosessin johtajana on neutraali vetäjä, jolla on erityisosaamista verkostotyön menetelmistä. Neuvonpitoon kutsutaan kaikki perheen ja lapsen kanssa työskentelevät tahot. Tavoitteena on keskustelu lapsen hyvästä erotilanteesta ja asioiden tarkastelu lapsen näkökulmasta. Prosessin vetäjä tapaa sekä vanhemmat että lapset erikseen. Prosessissa otetaan huomioon mahdollinen aikaisempi lähisuhdeväkivalta ja osana neuvonpitoprosessia tehdään tarvittavat turvasuunnitelmat. Kun Lapsen hyvä tilanne -neuvonpito on Etelä-Karjalan hyvinvointialueella käytetty systemaattisesti, se on vähentänyt merkittävästi tapaamispalvelun tarvetta, huoltoriitoja ja sillä on ollut myönteistä vaikutusta myös huostaanottojen vähenemiseen erotilanteissa.

”Etelä-Karjalan Lapsen hyvä tilanne -toimintamalli tulisi saada valtakunnalliseksi, kun siitä on hyviä tuloksia prosessin eri vaiheisiin. Valtio voisi korvamerkitä rahaa työskentelyyn.” (hyvinvointialuevastaaja)

Kaikki hyvinvointialuevastaajat pitivät tärkeänä sitä, että järjestöt otetaan jatkossakin kumppaniksi huoltoriitojen ehkäisyyn ja perheiden auttamistyöhön erotilanteissa. Järjestöjen ero- ja väkivaltaosaaminen tulee hyvinvointialue- ja järjestövastaajien mukaan rakentaa osaksi tuen polkujen kokonaisuutta hyvinvointialueilla riittävien ja monipuolisten tuen muotojen turvaamiseksi. Kaikki vastaajat tunsivat sen, että järjestöt tarjoavat ehkäisevää, vanhemmuutta ja lapsia tukevaa apua erotilanteissa sekä ammatillisena tukena että vertaistukea hyödyntäen. Varhaisella tuella voidaan vastaajien mukaan ehkäistä erotilanteiden konfliktoitumista. Useissa fokusryhmäkeskusteluissa nousi esiin myönteisenä myös Ensi- ja turvakotien liiton ja sen jäsenyhdistysten yhteistyössä kehittämiä työskentelytapoja vaativiin eroihin, esimerkiksi Haastavat erot -työryhmät, joita on yhteistyössä rakennettu eri puolille Suomea. Uusi konsultaatiomalli ja konsultaatioissa käytetty riskinarviointiväline tukevat monialaista yhteistyötä ja arviointia. Järjestöjen vahvuutena erotilanteissa tukemisessa nähtiin kokemusasiantuntijuus ja vertaisuus ammatillisen työn rinnalla. Erotilanteisiin liittyvä täydennyskoulutus on eri vastaajien mukaan tällä hetkellä paljolti järjestöjen varassa, mukaan lukien vaativat erotilanteet.

Kaikki vastaajat korostivat eri tahojen ammattilaisten yhteisen riskinarvioinnin tärkeyttä ja turvasuunnitelmien tekemistä vaativissa erotilanteissa vanhempien yhteistoimintavelvoitteen ja lapselle turvallisen arjen ja tapaamisten toteutumiseksi. Hyvinvointialueiden ja järjestöjen vastauksissa nostettiin esille hyvänä tavoitteena rinnakkaisvanhemmuus, jossa molemmat vanhemmat ovat

itsenäisesti vastuussa suhteestaan lapseen ja toimivat omilla tahoillaan parhaalla mahdollisella tavalla turvallisina vanhempina rinnakkaisvanhemmuus-työskentely menetelmä sen tukena. Järjestön mukaan väkivallan tunnistamista ja ymmärrystä rinnakkaisvanhemmuuden hyödyistä eron jälkeisen väkivallan ehkäisijänä tulisi valtakunnallisesti vahvistaa. Yhteistyövanhemmuuden sijaan tulisi suosia rinnakkaisvanhemmuuden periaatteita tilanteissa, joissa esiintyy eron jälkeistä väkivaltaa ja vainoa.

7.2 Lapsen oikeuksien ja avunsaannin turvaaminen

Kaikissa vastaajaryhmissä korostettiin muutos- ja kehitystarpeita lapsen oikeuksien ja aseman turvaamiseksi kaikissa erotilanteissa, mutta erityisesti vaativissa ero- ja huoltoriitatilanteissa. Nykyisessä lainsäädännössä lapsen etu on keskeinen periaate, mutta käytännössä sen toteutuminen koettiin puutteelliseksi. Lapsen edun tulisi olla selkeämmin ja konkreettisemmin päätöksentekoa ohjaavana periaatteena.

Lapsen oikeus saada tarvitsemaansa apua, tutkimukset, lääkitys tai hoito tulisi varmistaa, ja tämän turvaamiseksi nähtiin tärkeänä tehdä muutoksia lainsäädäntöön. Nykytilanteessa huoltoriita voi viivästyttää avunsaantia palvelujärjestelmästä ja vakavana ongelmana pidettiin sitä, että toisen vanhemman kieltäytyminen lapselle tarjottavasta tuesta voi estää lapsen avun saannin kokonaan. Lisäksi toivottiin lapsilähtöisten toimintamallien kehittämistä ja olemassa olevien hyvien toimintamallien levittämistä.

Järjestöjen asiantuntijat ja kokemusasiantuntijat korostivat myös lapsen oikeutta saada nopeasti matalan kynnyksen apua ja väkivaltaerityisiä palveluita vaativissa erotilanteissa, huolimatta oikeusprosessien keskeneräisyydestä. Vastaajat näkivät tärkeänä, että lapsen toiveen keskusteluavusta ja lapsen avun tarpeen tulisi ohittaa huoltajan kieltä lapsen palvelujen saamisesta. Lisäksi lapsella tulisi olla oikeus päättää, kenelle häntä koskevat asiakirjat luovutetaan ja mitä tietoa huoltajille lapsen kanssa työskentelystä annetaan.

Järjestötoimijoiden vastauksissa nousi esille myös tarve turvata nykyistä vahvemmin lapsen oikeus molempiin vanhempiin, mukaan lukien oikeus vanhemmuuden kaltaisiin suhteisiin, kuten bonusvanhempiin ja isovanhempiin. Vuoroasuvien lasten asema tulisi turvata paremmin lainsäädännöllä, esimerkiksi mahdollistamalla lapselle kaksi osoitetta ja tarvittavat etuudet kahteen kotiin. Lisäksi vuoroasumisen tulisi näkyä tietojärjestelmissä. Osa järjestöistä ehdotti luopumista termeistä etä- ja lähivanhempi ja käytettäväksi sen sijaan termiä vanhemmuusaika.

Lasten kuuleminen ja siihen liittyvä osaaminen ja käytännöt nousivat lähes kaikkien vastaajien esiin nostamana kehittämisen kohteeksi. Lasten kuulemiseen liittyvän osaamisen kehittäminen nähtiin kriittisen tärkeänä siinä olevien isojen puutteiden vuoksi. Kyse on myös siitä, miten varmistetaan, että lapsi saa riittävää ja oikeaa tietoa perheensä tilanteesta ja tehdyistä päätöksistä. Lasten kuuleminen viranomaisissa tulisi useiden tahojen arvion mukaan mahdollisuuksien mukaan keskittää, jotta lasta ei kuultaisi useaan kertaan päällekkäisten ja/tai toistuvien prosessien aikana eri paikoissa. Osa vastaajista kannatti lasten välitöntä kuulemistä tuomioistuimissa tai sovitteluprosessissa.

”Lasten kuuleminen viranomaisissa tulisi mahdollisuuksien mukaan keskittää, jotta lasta ei vaivata useaan kertaan.” (kärjäjätuomari)

”Kuulemiselle olisi hyvä laatia oma prosessi.” (asiantuntijasovittelija)

Lapsen kuulemiseen toivottiin mukaan kehitys- ja traumapsykologian erityistä asiantuntemusta. Tätä korostivat ennen kaikkea hyvinvointialueiden vastaajat, jotka arvioivat, ettei oma osaaminen välttämättä riitä lapsen asianmukaiseen kuulemiseen. Osa vastaajista nosti esiin se, että oikeuspsykologisten yksiköiden osaamista voitaisiin nykyistä enemmän hyödyntää lapsen kuulemisessa, vaikka ei olisikaan kyse lapseen kohdistuvan rikoksen tutkimisesta. Lisäksi nostettiin esille tarve kehittää lapsiystävällisiä tiloja lapsen kuulemistilanteisiin.

”Erikoistuneet yksiköt hoitaisivat lasten kuulemiset aina siinä tapauksessa, kun on väkivaltaepäilyjä, tai todisteita tai viitteitä väkivallasta perheessä. Nämä yksiköt voisivat ottaa kantaa lasten asumiseen, tapaamisiin ja huoltoon eivätkä nämä siten rasittaisi liikaa oikeusjärjestelmää.” (kokemusasiantuntija)

Hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset, järjestötoimijat ja kokemusasiantuntijat näkivät tärkeänä, että päätöksenteossa tunnustetaan lapsen altistuminen suoraan tai välillisesti väkivallalle ja se tulisi ottaa paremmin huomioon päätöksenteossa. Osa järjestötoimijoista näki välttämättömänä kriminalisoida lapsen altistuminen perhe- ja lähisuhdeväkivallalle ja säätää Ruotsin mallin mukaisesti lapsirauharikoksesta. Lapsirauha- rangaistussäännöksen myötä väkivaltaa todistaneet lapset katsottaisiin asianomistajiksi ja he saisivat vahvemman rikosoikeudellisen suojan.

Eri vastaajaryhmistä hyvinvointialueet, tuomioistuimet, järjestöt, asianajajat ja poliisit pitivät tärkeänä, että lapselle määrätään vaativissa erotilanteissa edunvalvoja, joka valvoo lapsen etua puolueettomasti. Näin lapsen näkemys ja kokemukset sekä lapsen etu saataisiin paremmin esille oikeudenkäynnissä. Vastaajat

pitivät tärkeänä, että edunvalvojalla tulee olla riittävä tuntemus oikeusprosesseista ja lainsäädännöstä, jotta hän pystyy edustamaan lasta ja käyttämään puhevaltaa. Edunvalvoja nähtiin välttämättömäksi hakea lapselle ainakin patologisissa riidoissa, joissa on toistuvia oikeusprosesseja. Edunvalvoja voisi olla tärkeässä roolissa hallinnoimassa myös tapaamisten valvontaa ja väliaikaisia päätöksiä.

”Kiihtyvässä erokiistassa lapselle olisi nimettävä ulkopuolinen edunvalvoja, sillä nyt vanhemmat kiistelevät lapsesta kuin pelinappulasta eikä lapsella ole tosiasiallista mahdollisuutta vaikuttaa prosessin kulkuun.”
(hyvinvointialuevastaaja)

”Joskus 7-vuotiaan lapsen mielipide ratkaisee, miten hän tapaa vanhempiaan eikä lasta pakoteta tapaamaan toista vanhempaa vastentahtoisesti. Toisinaan 15-vuotiaasta lasta pakotetaan eikä hänen mielipidettään huomioida. Lapsella pitäisi olla oma edunvalvoja.” (kokemusasiantuntija)

Tuomioistuinten vastaajat toivat esille, että tuomioistuinten päätökset lapsen tuetuista tai valvotuista tapaamisista tulisi toimeenpanna päätösten mukaisesti eikä hyvinvointialueiden säästöpaineeet saisi estää niiden toimeenpanoa. Tuomarien näkökulmasta tapaamisissa pitäisi siirtyä portaittain valvotuista tapaamista kohti tuettuja kotitapaamisia ja lopulta tilanteen normalisointi siten, että lapsi voi tavata vanhempansa ilman valvontaa.

Hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset, järjestöjen väkivaltatyön ammattilaiset ja kokemusasiantuntijat painottivat lapsen edun ensisijaisuutta tapaamisjärjestelyissä. Vastaajat korostivat, että kun lapsi on traumatisoitunut väkivallan vuoksi tai on akuuteissa tilanteissa turvakotijaksolla, tilanteen rauhoittaminen ja tauko tapaamisissa on perusteltua ja lapsen edun mukaista. Päätöksissä olisi myös syytä tarkemmin arvioida, voiko lapsen tapaamisoikeutta olla vahvistamatta vakavimmissa eron jälkeisen väkivallan ja vainon tilanteissa.

Eron jälkeistä väkivaltaa ja vainoa kokeneiden kokemusasiantuntijoiden mukaan vanhemman elatusvelvollisuuden jatkuminen tulisi turvata läpi eroprosessin. Lähi-vanhemmalla tulisi olla heti eron tapahtuessa mahdollisuus saada minimielatusapu Kelasta. Myöhemmin vastaajien mukaan lähivanhemmalla tulisi olla mahdollisuus saada Kelasta se summa, joka on lastenvalvojan vahvistaman elatussopimuksen tai tuomioistuimen päätöksen mukainen. Elatusavun maksamisen siirtäminen Kelaan kokonaisuudessaan ehkäisisi osan vastaajien mielestä taloudellisen haitan aiheuttamista väkivallan uhritte ja lapselle. Myös Isät lasten asialla ehdotti elatusmaksujen maksamista Kelan kautta.

”Taloudellisen väkivallan ehkäisemiseksi Ruotsin mallin mukainen järjestelmä, jossa elatusmaksut maksetaan Kelan kautta.” (järjestövastaaja)

7.3 Vanhempien tukeminen ja velvoittaminen työskentelyyn

Vanhempien tukeminen ja tuen muotojen kehittäminen nousi kaikkien tahojen vastauksissa esille niin varhaisen kuin vaativan tuen ja hoidon näkökulmasta. Eri ammattiryhmien vastauksissa korostui tiedon tarjoaminen, infomateriaalien tuottaminen ja tiedonsaannin varmistaminen vanhemmille eroista, sen herättämistä tunteista kaikilla perheenjäsenillä, lapsen oikeuksien huomioonottamisesta ja ratkaistavista käytännön asioista. Eri tahot arvioivat, että saamansa asianmukaisen tiedon avulla vanhemmat ymmärtäisivät paremmin erotilanteita ja niiden vaikutuksia lapsen kannalta. Erityisen tärkeänä vastaajat pitivät sitä, että vanhemmat saisivat tietoa konfliktoituneista ero- ja huoltoriitatilanteista ja niihin kytkeytyvien eri väkivallan muotojen haitallisista vaikutuksista lapsen kehitykseen. Tukityöskentely tulisi käynnistää heti ja viivytyksettä, vanhempia tulisi informoida velvollisuuksistaan sekä velvoittaa yhteistyöhön lapsen asioissa.

Tuomarit korostivat vanhempien yhteistyövelvoitetta ja kaikkien ammattilaisten osaamisen tärkeyttä tukea vanhempia kohti toimivaa yhteistyötä lapsen asioissa. Tuomarit toivoivat sosiaaliviranomaisilta vahvempaa ja suurempaa lapsen edun sanoittamista vanhemmille ja että sosiaaliviranomaiset antaisivat vanhemmille selkeitä ohjeita vanhempana toimimiseen lapsen edun mukaisesti.

Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisilla ja tuomioistuimilla tulisi vastaajien mukaan olla vahvempia keinoja sitouttaa vanhempia vanhemmuustyöskentelyyn muutoksen aikaansaamiseksi ja lapsen eron jälkeisen elämän turvaamiseksi. Vastaajat toivoivat myös, että vanhempia voitaisiin nykyistä selkeämmin velvoittaa osallistumaan heitä tukeviin palveluihin tai arviointiin. Lisäksi ehdotettiin vanhempien toimintaan liittyviä tarkempia rajoituksia ja myös sanktiomahdollisuuksia vanhemmille, jotka eivät toimi lapsen edun mukaisesti. Vastaajien mukaan vanhempien velvoittamisen mahdollisuus pitäisi olla niin sosiaalihuollolla kuin tuomioistuimella. Mahdollisuutta oikeusprosessin käynnistämiseen ei vastaajien mukaan tulisi olla ennen ammattilaisen määrittelemään hoidolliseen arviointiin tai psykososiaaliseen tukityöskentelyyn osallistumista.

Eri ammattiryhmissä nostettiin esille tarve kehittää lainsäädäntöä siten, että vanhempien velvoittaminen edellä todettuun terapeuttiin tai psykososiaaliseen työskentelyprosessiin olisi mahdollista. Järjestöissä ja turvakodeissa työskentelevät ammattilaiset nostivat esille tarpeen velvoittaa väkivaltaa käyttänyt vanhempi työskentelyprosessiin väkivallan katkaisemiseksi. Ehdotetut muutokset edellyttäisivät arvion vastaajien mukaan muutoksia lainsäädäntöön ja muuhun sääntelyyn. Osa vastaajista pohti asiaa esittäessään kuitenkin sitä, mahdollistaako perustuslaki velvoitteen avun vastaan ottamiseen.

”Lastensuojelulakiin tulisi kirjata ero- ja huoltoriidat, jolloin hyvinvointialueilla olisi myös velvoite järjestää palveluja, joihin vanhemmat voitaisiin velvoittaa osallistumaan”. (hyvinvointialuevastaaja)

7.4 Eri toimijoiden roolien ja vastuiden selkiyttäminen

Kaikkien vastaajien mukaan oleellisinta on tunnistaa eri viranomaisten ja muiden toimijoiden roolit huoltoriidoissa. Eri tahojen rooleihin toivottiin myös selkiytystä ja toimivallan rajojen määrittelyä. Selkiytystä ja roolin vahvistamista toivottiin erityisesti lastenvalvojan ja lastensuojelun rooleihin erotilanteessa. Ammattilaiset tunnistivat myös tarvitsevansa tietoa ja lisäymmärrystä toistensa työstä, lainsäädännöstä ja toisten toimijoiden prosesseista.

”Tulisi tehdä selvä prosessikartta eri toimijatahojen vastuista ja velvollisuuksista.” (tuomioistuimen asiantuntijasovittelija)

”Olisi todella tärkeä saada selväksi työnjako ja vastuut eri toimijoiden välillä näiden perheiden asioiden hoitamisessa ja heidän auttamiseksi.” (hyvinvointialuevastaaja)

Eri viranomaisten rooleihin ehdotettiin muutoksia ja myös lainsäädännön muutostarpeita tuotiin esille. Tuomioistuinten ja hyvinvointialueiden vastauksissa nähtiin, että huoltoriitoja voisi ehkäistä sosiaaliviranomaisten laveampi toimintarooli ja uudet toimintamallit. Vahvempaa lakivelvoitetta ja lastensuojelun mukanaoloa kaivattiin jo varhaisemmassa vaiheessa esimerkiksi tapaamisten turvaamisessa ja tuessa.

”Myös tuomioistuimen ja lastensuojelun velvoitteesta yhteistyöhön pitäisi kirjata lakiin, muuten se ei toteudu.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Nämä lapset pitäisi tunnistaa lastensuojelun asiakasryhmäksi. Sosiaali-
huollossa pitäisi oppia dokumentoimaan, arvioimaan ja ottamaan kan-
taa. Pitäisi myös luoda näille asiakkaille oma asiakaspolku ja työkalut.”
(hyvinvointialuevastaaja)

Hyvinvointialueiden vastaajat ja järjestöt näkevät tärkeänä, että viranomais-
ten, erityisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijän roolia asiakasprosessin johta-
jana, monialaisen yhteistyön tekijänä ja kokonaisprosessin koordinoijana tulee
vahvistaa. Toivottiin, että lastensuojelulaissa tarkennetaan lastensuojelun roo-
lia huoltoriidoissa ja sitä, miten lapsen suojelun tarve huoltoriidoissa arvioidaan.
Lastensuojelu nähtiin keskeisenä toimijana valvomaan lapsen edun toteutumista
huoltoriidoissa, joissa vanhempien toiminta vaarantaa lapsen edun toteutumisen.
Sosiaalityöntekijöitä tulee velvoittaa sosiaalihuolto- ja lastensuojelulain mukaisesti
selvittämään perheen kokonaistilanne ja tuen tarve. Lisäksi järjestöjen väkivaltatyön
ammattilaiset korostivat, että sosiaalityöntekijöitä tulee velvoittaa kartoittamaan
väkivallan eri muodot heti, kun epäily tulee ilmi. Tässä on mahdollisuus hyödyntää
MARAK-työryhmää ja joillakin alueilla Haastavat erot -työryhmän moniammatillista
arviota.

Hyvinvointialueiden, järjestöjen ja poliisien vastauksissa nousi esille lastenvalvojien
työn tärkeys ja ehdotuksia lastenvalvojan roolin ja valtuuksien vahvistamiseksi.
Lastenvalvojat ovat näiden tahojen mukaan avainasemassa havaitsemaan, ettei
vanhempien yhteistyö erotilanteessa ja sen jälkeen suju sopuisasti lapsen kan-
nalta. Ongelmallisia ovat vastaajien arvion mukaan sopimuksettomat tilat tai sopi-
muksia ei noudateta. Lastenvalvojien roolia ehdotettiin laajennettavaksi siten, että
lastenvalvojat voisivat tehdä väliaikaisia päätöksiä ja toimia aktiivisesti lapsen edun
valvojana. Lastenvalvojan roolin muutos vaatisi vastaajien arvion mukaan lain-
säädännöllistä muutosta.

Hyvinvointialueiden vastaajat ja järjestöt näkivät myös, että järjestötoimijoiden roo-
lia ero- ja väkivaltailmiöiden asiantuntijana tulisi vahvistaa ja järjestöjen osaaminen
tulee rakentaa osaksi hyvinvointialueiden palvelukokonaisuutta ja -prosessia yhteis-
työssä järjestöjen kanssa.

Eriyisenä kysymyksenä eri tahojen roolin selkiyttämiseksi Digi- ja väestötietovirasto
(DVV) esitti turvakiellon perusteen/syyn lisäämistä VTJ-lakiin²⁸ turvakieltoa käsitte-
levään kohtaan ”ilmeinen henkeen ja terveyteen kohdistuva uhka”. Kyseiseen

28 Laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista
(661/2009)

kohtaan tulisi lisätä fyysisen väkivallan lisäksi myös henkinen väkivalta, vaino, pakottava kontrolli ja kunniaväkivalta. DVV esittää harkittavaksi, voitaisiinko väestötietojärjestelmään lisätä viranomaiskäyttöön tarkoitettu kooditettu tieto turvakielon perusteesta.

DVV toi myös esille, että työkäytännöissä turvakieltoa hakevaa tulisi ohjata hakemaan muutosta toisen vanhemman tiedonsaantioikeuteen ja tässä mahdollisuutena nähtiin VTJ-lakiin tiedonsaantioikeuskoodien muutos. DVV näki hyvänä, että käräjäoikeus voisi asianosaisen pyynnöstä asettaa tai poistaa VTJ-lain 36 §:n mukaisen turvakielon väliaikais määräyksellä tai päätöksessään tarpeelliseksi katsomakseen määrääjäksi.

Osoitemuutosasiat ovat ongelmallisia DVV:lle silloin, kun vanhemmat ovat erimielisiä (ks. tarkemmin luku 6.6, s. 98). Digi- ja väestötietovirasto ehdottaa, että heillä osoitmerkintä tulee erottaa selkeämmin muusta lasta koskevasta päätöksenteosta. Asumisesta päättäminen tulee ottaa huomioon huollonjakosopimuksissa aina, kun huoltajat ovat riittäviä. Virasto näki tärkeänä myös huoltoriitaprosessien nopeuttamisen ja väliaikais määräykset.

7.5 Moniammatillisen yhteistyön vahvistaminen

Moniammatillisen yhteistyön tärkeys ja välttämättömyys nousi esille kaikissa vastaajaryhmissä. Ammattilaisten keskuudessa nähtiin tarpeelliseksi vahvistaa verkosto-osaamista. Vastaajat korostivat, että eri toimijoiden on tunnettava toistensa prosessit ja lainsäädäntö nykyistä paremmin. Yhteistyötä toivottiin lisäävän erityisesti aikuisten mielenterveyspalvelujen kanssa.

Tehokkaampi moniammatillinen yhteistyö parantaisi vastaajien mukaan myös ongelmaksi koettua tiedonkulkua eri toimijoiden välillä ja edesauttaisi, että lapsen tilanteen arvioinnissa ja päätöksenteossa vältyttäisiin viivästyksiltä. Vastauksissa ehdotettiin esimerkiksi perheasioiden koordinaattoria toimenpiteiden yhteensovittamiseksi.

”Ennaltaehkäisy, riittävän tiivis ja laaja-alainen yhteistyö mahdollisimman pian, kun pulmat ovat epätavanomaisia/toistuvia.” (hyvinvointialuevastaaja)

Moniammatillisten osaamistiimien perustaminen vaativiin erotilanteisiin kaikille hyvinvointialueille sai kannatusta useilta vastaajaryhmiltä. Niitä on jo olemassa muutamilla hyvinvointialueilla. Moniammatillisten tiimien tarvetta perusteltiin sillä, että se varmistaisi eri viranomaisilla olevan tiedon kokoamisen yhteen, yhteisen

tilanne- ja riskinarvioinnin ja myös sen, että perheiden kanssa työskenneltäisiin yhdessä, yhteisen suunnitelman pohjalta ja samansuuntaisesti. Moniammatillisen tiimin työskentely varmistaisi myös kokonaisvaltaisen lapsen edun arvioinnin ja turvaamisen.

Eri tahot kaipasivat selkeämpiä ohjeistuksia ja sääntelyä moniammatillisen yhteistyön toteuttamiseen huoltoriitatilanteissa. Osa vastaajista ehdotti myös uuden, vaativiin erotilanteisiin keskittyvän moniammatillisen yksikön perustamista ja näkivät tärkeänä, että osaamistiimistä olisi tarvittaessa mahdollisuus jalkautua työpariksi haastaviin asiakastilanteisiin.

Hyvinvointialuevastaajat näkivät tarpeellisena jatkaa OT-keskusten kehittämistä osana vaativien erotilanteiden tukea ja tukena muissakin vaativaa osaamista edellyttävissä tilanteissa. Vastaajat kokivat hyötyneensä OT-keskusten tuella järjestetyistä konsultaatioista ja OT-keskuksen ja Turvassa-hankkeen yhteistyössä järjestämistä riskinarviointi- ja muista koulutuksista. Vastaajat näkivät OT-keskusten tehtävänä jatkossa erityisosaamisen varmistamisen ja menetelmien kehittämisen, vaativien tilanteiden konsultaation sekä käytäntöä palvelevan tutkimusyhteistyön yliopistojen ja muiden oppilaitosten kanssa.

Lapsen kaappausuhassa ja lapsikaappaustilanteissa nähtiin tärkeänä parantaa lastensuojelun ja poliisin yhteistyötä. Nopeaa toimintaa vaativissa tilanteissa olisi oltava selkeä prosessi ja vastuunjako, joka ehkäisee virhearviointien riskiä. Kaapatut lapset ry ehdottaa, että poliisin ja sosiaalityöntekijöiden välille luodaan lapsikaappauksia ja niiden vakavia uhkatilanteita varten samanlainen prosessi ja yhteistyömalli kuin lapsen fyysisessä pahoinpitelyssä. Lapsikaappaus tulisi määrittellä laissa lapseen kohdistuvaksi rikokseksi. Nykyään lapsikaappauksen katsotaan rikkovan huoltajan oikeuksia. Lapsikaappaukset ja muut kansainväliset lapsiin kohdistuvat rikokset tulisi keskittää yhdelle taholle poliisissa, esimerkiksi Helsingin poliisille tai Keskusrikospoliisille riittävän kokemuksen ja osaamisen varmistamiseksi.

Lapsikaappauksesta syntyy lähivanhemmalle paljon kuluja, eikä oikeusapu korvaa kaikkia. Se korvaa hyvin vähän kuluja esimerkiksi silloin, kun rikoksella on kansainvälisiä kytköksiä. Joissakin maissa lapsen palauttamista vaativa vanhempi voi saada oikeusapua kyseisen valtion säännösten mukaan. Kaapatut lapset ry ehdottaa ratkaisuksi harkinnanvaraisen toimeentulotuen myöntämistä lapsen saamiseksi takaisin kotimaahansa.

7.6 Tiedonkulun ja tiedonsaannin parantaminen

Kaikissa ammattiryhmissä esitettiin toive tiedonsaannin joustavoittamiseksi. Eri tahojen ammattilaisen mukaan tarvitaan selkeät säännökset ja valtakunnalliset ohjeet tai toimintamallit tiedonkulun parantamiseksi eri toimijoiden välillä. Sosiaali- ja terveydenhuollon tiedonvaihtoa tulisi vastaajien mielestä systematisoida ja tehdä nykyistä vahvemmin. Erityisesti tiedonsaannin parantamista ja tiedonsaannin esteiden poistamista toivoivat hyvinvointialueiden toimijat.

Lastenvalvojan tiedonsaantioikeuden laajentamista perheen tilanteesta ja taustoista pidettiin erittäin tärkeänä. Myös tapaamispaikkojen puutteellinen tiedonsaantioikeus perheen tilanteesta ja taustoista vaatii vastaajien mukaan korjausta. Osa vastaajista arvioi, että tiedonsaantioikeuksien selkiyttäminen ja parantaminen vaatisi lainsäädäntömuutoksia.

Tiedonsaannin ongelmien ratkaisemiseksi eri toimijoilla olevista erilaisista ja toistensa kanssa kommunikointimattomista tietojärjestelmistä pitäisi vastaajien mielestä päästä eroon ja edetä vaiheittain yhteisten tietojärjestelmien suuntaan. Yhteisten tietojärjestelmien tarvetta painotettiin laajasti.

”Kaikilla ammattiryhmillä, jotka käsittelevät lapsen asioita huoltoriidoissa, tulisi olla esteetön pääsy toistensa tietoihin ja yhteiset tietojärjestelmät.”
(hyvinvointialuevastaaja)

Tuomarien ja poliisien kokemuksen mukaan tietoa on saatavilla, mutta asiakirjojen saantia tulee nopeuttaa ja sujuvoittaa. Asiakirjojen saaminen yhdestä paikasta sujuvoittaisi poliisien näkökulmasta prosessia ja säästäisi aikaa, sen sijaan nykytilanteen tavoin tavoitellaan yksittäisiä vaihtuvia vastuusosiaalityöntekijöitä. Arvio lapsen edusta tulisi välittää nopeammin myös tuomioistuimelle, jos se on jonkun ammattilaisen tiedossa esimerkiksi lastensuojelussa, eikä odottaa olosuhdeselvityksen tekemistä.

7.7 Sovittelun kehittäminen

Kaikissa vastaajaryhmissä nähtiin tärkeänä sovittelun tehokas ja oikea-aikainen käyttö. Perheasioiden sovittelun ja tuomioistuinsovittelun saatavuuden ja sujuvuuden turvaamista pidettiin välttämättömänä. Useat vastaajaryhmät näkivät sovittelujen määrän lisäämisen ja myös sovittelupakon ehkäisevän huoltoriitoja oikeudessa. Tuomioistuinten ja hyvinvointialueiden vastauksissa nousi esille ehdotuksia

sovittelun pakollisuudesta ja velvoittavuudesta ennen oikeudenkäyntiä. Sovittelun aikana olisi mahdollista tehdä myös määräaikaista sopimuksia, joita edistetään jäsentyneessä sovintoprosessissa.

”Sovittelu saa vanhemmat sitoutumaan päätökseen.”
(hyvinvointialuevastaaja)

”Follo-sovittelu on koko pitkän urani aikana paras uudistus: se saa vanhemmat sitoutumaan asiaan, toisin kuin tuomioistuimen heille ylhäältä päin sanelema pakkoratkaisu.” (kärjäjätuomari)

Kaikki vastaajat eivät olleet sovittelupakon kannalla. Sen sijaan esitettiin konkreettinen ehdotus, että järjestetään lyhyt sovitteluistunto tai info, joka voisi olla esi- ja ensivaihe kaikille oikeudenkäynneille. Sovittelun pakollisuutta ei nähty yksiselitteisesti myöskään lapsen edun mukaisena ratkaisuna. Sovittelua tekevät ammattilaiset, järjestötoimijat ja kokemusasiantuntijat korostivat, että ennen sovitteluun ryhtymistä tulee aina tunnistaa ja ottaa huomioon lähisuhdeväkivallan ja vallan epätasapainon, alisteisen aseman vaikutukset sekä vanhemman mahdolliset mielenterveyshaasteet.

”Vanhemmat tulisi aina ohjata sovitteluun ennen kuin asia viedään tuomioistuimen ratkaistavaksi edellyttäen, että vanhemmat ovat tasavertaisia ja ei ole väkivaltaa.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Tuomioistuinsovittelu on parasta, mitä vanhemmille voi huoltoriidoissa tarjota. Kaikki asiat eivät sovi siellä ratkaistavaksi ja tarvitsevat tuomioistuimen ratkaisun.” (kärjäjätuomari)

Vastaajien arvion mukaan lähisuhdeväkivallan uhrin voi olla vaikeaa itse arvioida sovitteluun suostumista ilman, että hän joutuu arvioimaan kieltäytymisensä vaikutuksia viranomaisen päätöksentekoon. Järjestötoimijoista osa korosti moniammatillisen riskinarvioinnin tärkeyttä sovittelun esteiden tunnistamisessa. Oleellista on arvioida, millaista perhe- ja lähisuhdeväkivalta on ollut ja jatkuuko se eron jälkeen. Väkivaltaa kokeneet kokemusasiantuntijat toivat esille, että huoltajuusriidan yhteydessä heitä on painostettu ja pakotettu sovitteluun ja annettu ymmärtää, että kieltäytymisen seurauksena tuomioistuin voi arvioida vanhemman yhteistyökyvyttömäksi. Turvakotitoimijat näkivät, että työskentelyä pitäisi rakentaa muista kuin sovittelun lähtökohdista.

Lapsikaappaustilanteissa sovittelu on Kaapatut Lapset ry:n arvion mukaan pitkää oikeudenkäyntiä nopeampi, halvempi ja henkisesti kevyempi prosessi. Sovittelu mahdollistaa perheen tilanteen yksilöllisen huomioon ottamisen ja vahvistaa lapsen ääntä. Perheen osapuolet pääsevät itse vaikuttamaan lopputulokseen ja sitoutuvat siihen paremmin. Sovittelussa voidaan ottaa huomioon myös se, miten lapsi tapaa toista vanhempaansa. Näin ehkäistään vieraannuttamista ja samalla säästetään oikeuslaitoksen resursseja, koska vältetään huoltokiistan käsittelyltä kaappaus-tilanteen ratkaisun jälkeen. Suomessa on koulutettuja lapsikaappaussovittelijoita. Sovittelun rahoituksesta ei kuitenkaan ole mitään sopimuksia. Kaapattujen lasten vanhemmat joutuvat eriarvoiseen asemaan, jos heidän on itse rahoitettava sovittelu. On etsittävä ratkaisu lapsikaappausten sovittelun rahoittamiseksi. Sovittelu on vähintään saatava oikeusavun piiriin.

7.8 Oikeusprosessien tehostaminen

Joillakin alueilla perheoikeudelliset asiat on jo keskitetty tiettyjen tuomarien hoidettavaksi ja sen myötä osaaminen on vahvaa. Alueellisen yhdenvertaisuuden näkökulmasta nykytilanne on ongelmallinen.

Kaikissa vastaajaryhmissä, hyvinvointialueet, tuomioistuimet, järjestöt ja kokemusasiantuntijat nostettiin esille tarve kehittää ja keskittää tuomioistuinten toimintakäytäntöjä huoltoriita-asioissa. Perhetuomioistuimet nähtiin parhaana keinona saada aikaan muutosta nykytilanteeseen.

”Käräjätuomarina on hyvin yksin vaikeiden, kroonisten ja patologisten huoltoriitojen prosessinjohtajana ja ratkaisijana. Asiantuntijasovittelijaan verrattava työpari auttaisi jäsentämään perheen tilannetta ja tukisi myös omaa työssä jaksamista.” (käräjätuomari)

Perhetuomioistuimissa olisi eri vastaajien arvion mukaan mahdollista käsitellä huolto-, tapaamis- ja elatusriidat ja samanaikaiset lapsen asiassa vireillä olevat muut prosessit. Tällaisia voisivat olla täytäntöönpanoprosessit, lastensuojeluasiat ja rikosprosessit. Vastaajat näkivät tärkeänä, että oikeuden kokoonpanoon kuuluisi myös asiantuntijajäseniä, esimerkiksi lapsiasioihin perehtyneitä psykologeja. Huoltoriitojen kiistanalaisuuden ja kompleksisuuden vuoksi sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset ja myös osa tuomareista näki, että juristin on vaikea arvioida vanhempien ja lasten ongelmien kaikkia näkökohtia. Ainoastaan tuomareilla oli eriäviä näkemyksiä siitä, pitäisikö huoltoriitojen käsittelyssä tuomarin työparina olla asiantuntija, kuten tuomioistuinsovittelussa.

”Joissakin maissa on psykologi/sosiaalityöntekijä on mukana tiiviimmin oikeudenkäynnissä tai on erillisiä perheoikeuksia. Olisiko nämä järkeviä keinoja Suomeen?” (asiantuntijasovittelija)

Perusteluina perhetuomioistuimen tarpeellisuudesta tuotiin esille, että se vahvistaisi lapsen oikeusturvaa ja lapsen edun mukaista päätöksentekoa, vähentäisi toistuvia ja päällekkäisiä oikeusprosesseja ja alueellista epätasa-arvoa. Erikoistunut oikeudellinen yksikkö vähentäisi myös tuomareiden vaihtuvuutta perheen asioiden käsittelyssä ja varmistaisi, että tapauksia käsittelevät näihin asioihin perehtyneet ja koulutetut tuomarit ja asiantuntijat. Näin varmistetaan tuomareiden vahva asiantuntemus perheoikeudellisissa asioissa, lähisuhdeväkivallan tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa.

Järjestövastaajien mukaan perhetuomioistuimen avulla voitaisiin varmistaa, että tuomioistuimessa olisi lapsiasioihin perehtynyt tuomari, väkivaltaosaamista, asiantuntijajäseniä ja tarvittaessa useamman tuomarin kokoonpano. Mikäli perhetuomioistuin toimisi valtakunnallisesti ja oikeuden toimipisteet olisivat keskitettyjä, järjestely mahdollistaisi lapsen olinpaikan suojaamisen tilanteissa, joissa lapsella on vahvat turvatoimet ja väkivaltaa harjoittava vanhempi pyrkii selvittämään lapsen olinpaikan vireille laittamiensa oikeudenkäyntiprosessien kautta.

Eri vastaajaryhmissä nousi esille myös tarve lisätä keinoja, joilla voidaan nopeuttaa prosesseja sekä estää samanaikaiset ja toistuvat oikeusprosessit. Väkivaltatyön asiantuntijat näkivät tärkeänä suunnitella toimenpiteitä, jotka estävät toistuvien oikeusprosessien käytön ja vähentävät rakenteiden hyödyntämistä väkivallan välineenä. Väliaikaismääräyksiä tulisi käyttää vastaajien mielestä tehokkaammin ja huolehtia samalla siitä, että sopimusten jatkuvuus turvataan.

”Nämä asiat pitää saada priorisoitua tuomioistuinkäsittelyssä ja saada käsittelyajat lyhyiksi. Se on lapsen edun mukaista.” (hyvinvointialuevastaaja)

”Väliaikaisia lähestymiskieltoja ja väliaikaismääräyksiä tulisi käyttää tehokkaammin.” (hyvinvointialuevastaaja)

Tuomioistuinten näkemyksen mukaan tuomareilla tulisi olla enemmän välittömiä keinovalikoimia negatiivisen lapsiriitakierteen katkaisemiseksi. Ongelmana nähtiin, että nykyisellä hakemuksen hylkäämisellä kirjallisessa menettelyssä ei pystytä tarpeeksi laajasti pysäyttämään turhia prosesseja. Tuomareilla pitäisi vastaajien mielestä olla laajemmat mahdollisuudet jättää tutkimatta turhia hakemuksia. Vastaajilla oli eriäviä näkemyksiä siitä, onko pelkän kirjallisen hakemuksen perusteella mahdollista arvioida hakemus turhaksi.

Liian laajan todistelun rajaamiseksi hyvinvointialueiden toimijat ja tuomioistuinvastaajat toivoivat myös vahvempia keinoja. Nykyisin asianomistajat ja heidän edustajansa toimittavat asiakastietojen kirjaamisia erittäin laajasti omien näkemysten tueksi tuomioistuimille. Ratkaisuksi hyvinvointialueiden vastaajat, tuomioistuinvastaajat ja asianajajat ehdottivat, että siirryttäisiin käytäntöön, jossa tuomioistuin-käsittelyä varten pyydetäisiin vain virallisia asiantuntijoiden lausuntoja ja vain niitä voitaisiin käyttää tuomioistuin-käsittelyssä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakas-kirjausten rajattoman toimittamisen sijaan.

Hyvinvointialueiden ja järjestöjen vastauksissa nähtiin välttämättömänä luoda mekanismeja, joilla oikeuden päätösten toimeenpanoa ja valvontaa voidaan tehostaa silloin, kun vanhemmat eivät noudata päätöksiä. Asianajajat nostivat esille, että tuomarien tulisi käyttää vahvemmin mahdollisuutta antaa esiintymiskielto epäeettisesti toimiville asianajajille.

Tuomioistuinvastaajat näkivät tärkeänä, että sosiaalihuollolta saisi ns. pikaselvityksen väliaikaismääräystä varten ja että olosuhdeselvitysten määräaika tulisi olla maksimissaan neljä kuukautta. Perusriita ja täytäntöönpanoriita toivottiin käsiteltäväksi yhtäaikaaisesti yhteisenä arviointina, ei erillisinä prosesseina. Tapaamisten valvonnan vähentämisessä nähtiin tärkeänä tehdä perusteellinen riskinarviointi, joka perustuu viranomaistietoihin, erityisesti lastensuojelun ja poliisin asiakirjoihin.

”Oikeusavulla ei pitäisi voida ilman kulumista panna uudelleen vireille saman lapsen asiaa, mahdollistaa toisen osapuolen kiusaamisen.”
(asiantuntijasovittelija)

Täytäntöönpanolainsäädännössä ja sovittelussa nähtiin tarkistamisen tarvetta ja kehittämistarpeita niin tuomioistuimen, järjestöjen kuin kokemustoimijoiden näkökulmasta. Uhkasakkomenettely koettiin tehottomaksi keinoksi tapaamisten täytäntöönpanossa. Kokemusasiantuntijoiden mukaan kulujen tulisi jakautua tasapuolisesti osapuolien välillä. Vuoroasumisen, lähivanhemmuuden ja elatusavun määräytymisen prosessia toivottiin tarkasteltavan, jotta se saataisiin toimivammaksi. Oikeusavussa tulisi ottaa nykyistä paremmin huomioon vuoroasumistilanne.

”Mikäli lapsi sanoo pelkäävänsä toista vanhempaa, tapaamisten täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä. Tämä tulisi olla laissa selkeästi ilmaistuna. Tällä hetkellä täytäntöönpano-oikeudenkäyntikulut ovat niin korkeita (voivat olla jopa kymmeniätuhansia per oikeudenkäynti), että lapsia pakotetaan väkivaltaisen vanhemman luo peläten oikeuskuluja. Täytäntöönpanossa ei ole mitään rajaa montako niitä voi haastaa ja tämä velkaannuttaa uhrin entisestään erityisen nopeasti. Mikäli lapset asuvat väkivallattoman vanhemman

luona, tämä aiheuttaa merkittävää taloudellista väkivaltaa myös lapsille ja heidän elämänsä vaarantuu, kun esim. vanhemmalla ei ole enää varaa kustantaa lapsille terapiaa tai harrastuksia, kun kaikki rahat menevät oikeuskuluihin. Täytäntöönpanoilla tulisi olla maksimimäärä esim. yksi täytäntöönpano per. perustepäätös eikä siten, että samaan perustepäätökseen voi vuosikausia haastaa uudelleen ja uudelleen, mikä mahdollista rajun taloudellisen väkivallan. Tämän tulisi koskea kaikenikäisiä lapsia, myös yli 12-vuotiaita lapsia.” (kokemusasiantuntija)

Järjestövastaajien mukaan tulisi selvittää, voisiko lapsen tapaamisoikeuden jättää vahvistamatta vakavimmissa tilanteissa, esimerkiksi silloin, jos vanhemman harjoittama eron jälkeinen väkivalta uhkaa toistuvasti lapsen terveyttä ja hyvinvointia tai vanhempi ei muuta väkivaltaisista toimintamallejaan. Järjestötoimijat ehdottavat myös, että lasten tapaamisten täytäntöönpanosta ulosottomiehen toimesta luovutaan, koska tilanteet ovat lapsille traumatisoivia.

7.9 Väkivaltaan puuttumisen keinojen tehostaminen

Perhe- ja lähisuhdeväkivallan eri muotojen tunnistamisen ja arvioinnin koettiin lähtökohtaisesti olevan jollain tasolla läsnä kaikkien ammattiryhmien työssä. Lähes kaikkien tahojen vastauksissa peräänkuulutettiin nykyistä parempaa väkivallan arviointia ja vahvempaa väkivallan huomioon ottamista vaativiin erotilanteisiin liittyvässä päätöksenteossa sekä siihen tehokkaampia puuttumisen keinoja. Vastaajien käsitykset vaihtelivat siitä, kenen vastuulla ja millaisella osaamisella tai mandaatilla puuttuminen toteutuu tai jää toteutumatta.

Väkivaltatyön asiantuntijat ja kokemustoimijat näkivät tärkeänä kehittää vaativiin eroihin soveltuvia väkivaltapalveluita ja puuttumisen keinoja eri väkivallan muotoihin. Väkivallan tunnistamista tulee vahvistaa ja lisätä rinnakkaisvanhemmuuden periaatteiden käyttöä vaihtoehtona sovinnolliselle yhteisvanhemmuudelle viranomaistoiminnassa ja lapsen huolto- ja tapaamisoikeuspäätöksissä.

Yhtenä tehokkaana keinona puuttua väkivaltaan nähtiin sääntely, joka velvoitaisi tekijän ottamaan vastaan apua väkivallan katkaisemiseksi. Väkivaltaa tai vainoa käyttävä vanhempi ei tyypillisesti tunnista omaa toimintaansa väkivallaksi ja kiistää väkivaltaväitteet riippumatta väkivallan muodosta. Väkivallan katkaisu on mahdollista vain, kun tekijä ottaa vastuun teoistaan ja on valmis muutostyöskentelyyn väkivallan päättämiseksi. Tämä on välttämätöntä, jotta vanhempien yhteistyö lapsen asioissa voi mahdollistua eikä lapsen tai toisen vanhemman tarvitse kokea turvattomuutta ja väkivallan uhkaa. Vastaajat näkivät välttämättömänä,

että väkivallan tekijän tulee todentaa väkivaltaisen käyttäytymisen päättyminen ja tässä tuomioistuimen tai sosiaaliviranomaisen arvio ja seuranta on tärkeässä roolissa. Työskentelyprosessin aikana väkivallan tekijän tulee osoittaa väkivallattomuus. Ennen lapsen tapaamisoikeudesta päättämistä tulisi asettaa velvoite sitoutua väkivallan katkaisun työskentelyprosessiin.

Hyvinvointialueiden ja järjestöjen vastauksissa nousi esille moniammatillisen riskin-arvioinnin tärkeys väkivallan eri muotojen tunnistamisessa. Hyvänä toimintakäytäntönä tuotiin esille Haastavat erot -työryhmät ja konsultaatiomalli, joka on kehitetty erityisesti konfliktitilanteisiin ero- ja huoltoriitatilanteisiin. Myös osaamis- ja tukikeskusrakenteessa, OT-keskuksissa on mahdollisuus ja tärkeää jatkaa vaativien erotilanteiden konsultaatiomallin kehittämistä, jota on kehitetty kahdella OT-alueella yhteistyössä Turvassa-hankkeen kanssa (ks. luku 3.2.2).

Vieraannuttaminen ja muut yhtäaikaiset väkivalta-vaikutteet sekä ammattilaisten puutteellinen kyky tunnistaa, arvioida ja puuttua eri väkivallan muotoihin nousivat esiin merkittävänä ongelmana kaikissa vastaajaryhmissä. Myötävaikutusvelvollisuuden toteutuminen ja vieraannuttamisen ehkäisy sekä siihen puuttuminen koettiin haasteellisiksi nykylainsäädännön tai nykyisin auttamistyön keinoin. Ratkaisuksi esitettiin vieraannuttamisen määrittelyä tarkemmin lainsäädännössä, ja jotkut vastaajat olivat myös vieraannuttamisen sanktioinnin kannalla. Vastaajat näkivät tarpeelliseksi rakentaa toimintakäytäntöjä vieraannuttamistilanteiden arviointiin sekä tuki- ja hoitomalleja. Useissa vastauksissa tuotiin esille, että esimerkiksi lastensuojelun pitäisi toimia aiemmin ja puuttua vieraannuttamiseen, joka on yksi henkisen väkivallan ja lapsen kaltoinkohtelun muoto. Tuomioistuimen näkökulmasta vieraannuttamisen juurisyihin tulisi puuttua ennaltaehkäisevästi ja erillisessä hoito-/tukiprosessissa, irrallaan tuomioistuinta. Hyvinvointialueiden vastaajat näkivät, että tuomioistuimissa tulisi puuttua oikeudellisin keinoin vieraannuttamiseen ja muuttaa tarvittaessa lapsen huolto- ja asumispäätöstä.

”Pitkissä huoltoriidoissa pitää olla mahdollista tutkia (esim. oikeuspsykiatria, psykologi yms.) tilanne, ja saada ammattilaisten arvio tilanteesta, jotta turhat valheet vieraannuttamisesta voidaan kumota ja uhrit saavat apua. Näin myös selviää ne, jotka oikeasti ovat vieraannuttamisen uhreja.” (kokemusasiantuntija)

”Vieraannuttaminen ja henkinen väkivalta tulisi olla konkreettisemmin lainsäädännössä määritelty ja puututtavissa.” (hyvinvointialuevastaaja)

Turvakotitoimijat nostivat esille useita palvelujärjestelmään liittyviä kehittämissuhteita. Oleellisena asiana nähtiin muiden toimijoiden tiedon lisääminen turvakotipalveluista ja palvelun sisällöistä. Turvakotijakso tulisi vastaajien mukaan tunnistaa nykyistä paremmin osana palvelujärjestelmää ja varmistaa asiakkaiden tarvitsema tuki sen aikana sekä palvelupolkujen luominen turvakodin jälkeiselle ajalle. Ymmärrystä sille, että tuen tarve jatkuu turvakotijakson jälkeen, ei vielä vastaajien mukaan ole riittävästi. Turvakotitoimijat toivoivat myös selkeitä ohjeita ja tukea lasten tapaamisten järjestämisessä väkivaltatilanteissa ja etenkin silloin, kun osa perheestä on turvakodissa. Esimerkiksi tapaamispalveluihin pääsy ilman pitkää sopimusprosessia turvakotijakson aikana nähtiin tärkeänä. Matalan kynnyksen tapaamispalvelua tulisi olla tarjolla nopeasti lyhytkestoisella sopimuksella, jotta päästään akuutin vaiheen ohi.

”Mä nostan tällaisen nykytilanteeseen akuutisti auttavan asian, että jos jollain joko tapaamispaikkapalvelut tai valvotut vaihdot olisi mahdollista saada nopeammin turvakotijakson ajalle... Niin se helpottaisi sitä akuuttia tilannetta, että ei pääsisi myöskään syntymään se kierre, että se kotiin jäänyt vanhempi siellä kerryttää aggressiota ja vihaa.” (turvakotivastaaja)

Turvakotikontekstista katsottuna vastaajien mukaan tulisi varmistaa riittävä tuki kotiin jääneelle vanhemmalle. Turvakotiin tullut asiakas saa palvelua 24/7 ja kotiin jääneen osapuolen tulisi päästä sosiaalihuollon palveluiden piiriin nopeasti ja saada tiivistä työskentelyä sekä psykoedukaatiota lapsen altistumisesta väkivallalle. Tämä rauhoittaisi vastaajien mukaan perheen kokonaistilannetta.

Järjestötoimijoista Ensi- ja turvakotien liitto ja kokemusasiantuntijat ehdottivat pakottavan kontrollin saamista rikoslakiin. Tämä edesauttaa vakavan henkisen väkivallan tunnistamista, tukee uhrin suojelua väkivallan jatkumiselta ja parantaa hänen mahdollisuuksiaan saattaa tekijä rikosvastuuseen teoistaan.

”Pakottavan kontrollin kriminalisointi on välttämätöntä. Henkinen väkivalta on kriminalisoitu, mutta käytännössä tämä ohitetaan lapsen huolto- ja tapaamisoikeuskäsittelyissä.” (kokemusasiantuntija)

Järjestöjen väkivaltatyön asiantuntijat ja kokemusasiantuntijat ehdottivat, että vainon määritelmää rikoslaisissa tulee laajentaa siten, että se sisältää nykyisen määritelmän lisäksi eron jälkeisen taloudellisen väkivallan ja prosessuaalisen vainon muodot. Sekä taloudellinen väkivalta että prosessuaalinen vaino liittyvät usein vahvasti vainoamisen dynamiikkaan.

Erotilanteissa esiintyvän taloudellisen väkivallan estämiseksi tulee vastaajien, erityisesti kokemusasiantuntijoiden, mukaan vahvistaa heikomman osapuolen suojaa. Taloudellisen väkivallan uhrin tulisi saada maksutonta, omavastuusuudellista tai maksukattoon sidottua oikeusapua, jotta hänellä on taloudellinen mahdollisuus puolustautua tai puolustaa henkilökohtaisia oikeuksiaan tuomioistuimessa. Julkista oikeusapua haettaessa tulee vähintään huomioida kaikki perheen todelliset kulut, mukaan lukien kaikki velat, aiemmista oikeudenkäynneistä tulleet kulut ja velka-asunnon todelliset kulut. Velkojen osalta tulee huomioida se, kuka todellisuudessa vastaa yhteisvastuullisista veloista.

Kokemusasiantuntijoiden mukaan aviovarallisuutta ja omaisuuden ositusta koskeva lainsäädäntö on vanha ja mahdollistaa osituksen pitkittämisen. Ositusprosessin pitkittäminen ja yhteisvastuulliset velat tarjoavat väkivallantekijälle mahdollisuuden jatkaa uhrin kontrollointia eron jälkeen. Tähän epäkohtaan on kokemusasiantuntijoiden mukaan puututtava lainsäädännöllisesti. Avioliittolain tarkastelun yhteydessä pesänjakajan tehtäviä ja toimivaltaa tulee arvioida ja uudistaa. Sääntelyä ja uudenlaisia toimintatapoja tarvitaan aviovarallisuuteen liittyvien järjestelyjen kehittämisestä siten, että eron toinen osapuoli ei voi viivyttää ja vaikeuttaa eroa, omaisuuden selvittämistä ja sen jakamista. Myös pesänjakajan kustannukset ovat korkeita ja niitä voidaan käyttää taloudellisen väkivallan välineenä. Prosessia järkevöittämällä voidaan torjua taloudellista väkivaltaa.

7.10 Koulutus ja erityisosaamisen vahvistaminen

Kaikissa vastaajaryhmissä nostettiin vahvasti esille täydennyskoulutuksen tarve. Vastaajat näkivät osaamisvajeita sekä muissa ammattiryhmissä, että omassa osaamisessaan. Ammatillaiset nostivat esille tärkeinä täydennyskoulutuksen teemoina muun muassa erokriisin käsittelyn, väkivallan eri muodot ja vaikutukset lapseen, lapsen kuulemisen, lainsäädännön, sovittelun, perheterapeuttisen osaamisen ja ymmärryksen erilaisista persoonallisuushäiriöistä. Myös työhönsäntötarve tunnistettiin. Sovittelukoulutus nähtiin hyödylliseksi kaikille ammattiryhmille, vaikka sovittelu ei kuuluisi ammattilaisen perustehtävään. Tuomioistuinsovittelussa toimivat asiantuntijat kouluttaa oikeuslaitos.

”Tarvitaan käytännönläheistä, valtakunnallista ja toimintatapoja yhtenäistävää koulutusta eri tahojen ammattilaisille. Koulutuksen tulisi olla moninäkökulmaista ja eri tieteenalat ylittävää.” (hyvinvointialuevastaaja)

Koulutusjärjestelmän tulisi tunnistaa ja varmistaa perheoikeudellisissa palveluissa työskentelevien ensilinjan auttajien pätevyys ja tarvittava täydennyskoulutus. Eri-tyisesti perheasioiden sovittelua tekevien, olosuhdeselvittäjien ja täytäntöönpano-sovittelijoiden pätevyys ja riittävä työkokemus tulisi määritellä selkeästi. Juridisen ja psykososiaalisen neuvonnan ja ohjauksen taso tulisi tunnistaa ja varmistaa asiakkaiden oikeusturvan vuoksi.

Eri-tyisesti tuomareille toivottiin erikoistumista ja koulutusta lapsiasioihin ja sovitteluun. Tuomarit itse ja muut ammattilaiset näkivät tärkeänä vahvistaa tuomarien ymmärrystä väkivallan eri muodoista ja vainosta sekä eron ja väkivallan traumatisoivista vaikutuksista lapsen kehitykseen ja väkivallan kokijaan. Järjestelmässä tulee siten lisätä tuomioistuimille ja hyvinvointialueiden ammattilaisille suunnatun koulutuksen kautta vakavan lähisuhde- ja perheväkivallan, eron jälkeisen monimuotoisen väkivallan ja vainon tunnistamista.

”Tuomareilla lisäosaamisen tarve, että tunnistetaan ne tilanteet aidosti, jossa on jonkinlainen traumatausta esimerkiksi tai väkivaltatausta, joka vaikuttaa siihen kokonaisuuteen.” (kärjäjätuomari)

Tuomarit puolestaan näkivät tärkeänä, että kaikilla sosiaalihuollon ammattilaisilla on riittävä ymmärrys lapsenhuoltolaista, jotta he osaavat työskentelyssään ohjeistaa vanhempia oikein. Asiakirjajulkisuudesta toivottiin myös eri viranomaisille selkeämmät toimintaohjeet (esim. olosuhdeselvityksen liiteaineisto).

Sosiaalityöntekijöille ja lastenvalvojille toivottiin räätälöityä erikoistumiskoulutusta ja perheoikeudellisten asioiden huomioon ottamista myös yliopistollisessa koulutuksessa.

”Sosiaalityöntekijöiden yliopistollisessa koulutuksessa tulisi huomioida nykyistä vahvemmin perheoikeudellinen palvelualue, koska se työllistää merkittävässä määrin sosiaalityöntekijöitä.” (hyvinvointialuevastaaja)

8 Johtopäätökset ja ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi

Tähän selvityshenkilöraportin viimeiseen lukuun on koottu tiiviisti selvityshenkilötyöryhmän yhteistyön tuloksena syntyneet ehdotukset. Ehdotuksissa on nostettu esille myös joitakin sellaisia ehdotuksia, jotka aikaisemmista vaativat erot ilmiöön kytkeytyvistä selvityksistä on vielä jäänyt toteutumatta, mutta jotka ovat ajankohtaisia edelleen. Osa selvityshenkilöiden ehdotuksista on helposti ja nopealla aikataululla toteutettavia eivätkä vaadi merkittäviä resurssilisäyksiä nykytilanteeseen nähden. Osa ehdotuksista, etenkin lainsäädäntömuutokset, vaativat jatkovalmistelutyötä ja samassa yhteydessä tehtäviä arvioita uudistusten vaatimista taloudellisista ja muista resursseista. Selvityksen seurantaryhmä on omalla asiantuntemuksellaan tukenut ehdotusten ja suositusten sekä koko selvityshenkilöraportin tekemistä.

Selvityshenkilöryhmän ehdotukset on tässä jäsennetty siten, että aluksi ovat ehdotukset, joita toteuttamalla voidaan tukea erotilanteiden hoitumista mahdollisimman sopuisasti ja ehkäistä erojen kriisiytymistä konfliktoituneiksi, vaativiksi eroiksi. Näissä ehdotuksissa lähtökohtana on tukea vanhempia työstämään eroa ja sen herättämiä tunteita ja tarkastelemaan tilannetta lapsen ja lapsen hyvän kannalta. Toisen kokonaisuuden ehdotuksista muodostavat lapsen aseman ja oikeuksien sekä avun saamisen vahvistamiseen liittyvät ehdotukset. Kolmantena ovat vanhempien tuen varmistamiseen sekä vaativimmissa tilanteissa palvelun ja hoidon vastaanottamiseen velvoittamiseen liittyvät ehdotukset. Neljäs ehdotusten kokonaisuus keskittyy oikeusprosessien tehostamiseen ja nopeuttamiseen, joka toteutuessaan lisääsi asiakkaiden oikeusturvaa. Viidentenä ovat ehdotukset, jotka koskevat eri tahojen toimivallan rajojen selkiyttämistä, jotta ammattilaisten työnjako olisi selkeä ja eri tahojen yhteistyö voisi toimisi nykyistä paremmin. Kuudentena tarkastellaan palvelupolkujen ja työkäytäntöjen kehittämistä. Perhe- ja lähisuhdeväkivalta eri muodoissaan kytkeytyy vaativiin eroihin, ja ehdotusten seitsemännen kokonaisuuden muodostavat ehdotukset, jotka liittyvät lähisuhdeväkivallan eri muotojen parempaan tunnistamiseen ja puuttumiseen sekä väkivallan eri muotojen selkiinnyttämiseen lainsäädännössä. Viimeinen ehdotuskokonaisuus on osaamisen ja siihen liittyvien tukirakenteiden vahvistaminen.

Vaativien erojen ennaltaehkäisy

1. Tietoa vanhemmille eron vaikutuksista lapsiin

Selvityksessä nousi selkeästi esiin, että osa vanhemmista ei osaa tai kykene katsomaan erotilannetta lasten oikeuksien ja tarpeiden näkökulmasta. Vanhemmat tarvitsevat tietoa ja tukea pystyäkseen tarkastelemaan erojen vaikutuksia lapsiin ja ottamaan huomioon lapsen näkökulman. Tieto ja tuki hyödyttää kaikkia eroavia vanhempia ja vanhempien eron kokevia lapsia.

Esimerkiksi Tanskassa on käytössä valtakunnallinen malli, jossa Co-operation after divorce nettikurssi on kaikille eroaville vanhemmille pakollinen. Vanhemman on osoitettava, että on käynyt kurssin, ja vasta sen jälkeen tehdään lasta koskevat sopimukset. Ensi- ja turvakotien liiton kehittämä Vanhemmuus eron jälkeen -verkko-kurssi perustuu Tanskan malliin. Kurssin käyminen auttaa vanhempia miettimään omia toimintatapojaan ja tarkastelemaan eroa lapsen näkökulmasta.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että Vanhemmuus eron jälkeen -verkko-kurssi otetaan aktiivisesti käyttöön hyvinvointialueilla. Hyvinvointialueiden lisäksi tuomioistuimet ja asianajajat ohjaavat eroavia vanhempia suorittamaan verkkokurssin.

Verkkokurssi löytyy apuaeroon.fi sivustolta, se on maksuton eikä vaadi rekisteröitymistä ja kurssisuorituksesta saa todistuksen. Kurssi on rahoitettu STEAn rahoituksella ja se on rakennettu tietoturvalliseen ympäristöön. Kurssisisältöjä voidaan hyödyntää osana vanhemmille tarjottavassa keskustelutuessa ja vanhemmuuden muutostyöskentelyssä hyvinvointialueilla.

2. Lapsen hyvä tilanne -neuvonpito käyttöön kaikilla hyvinvointialueilla

Selvityksen tulosten mukaan vanhemmat tarvitsevat tukea heti eropäätöksen tekemisen jälkeen, jotta he osaavat pohtia ratkaisujaan ja eroa myös lasten näkökulmasta. Selvityksessä nousi esille se, että vanhempien ja perheen eri jäsenten kanssa työskentelevät tahot toimivat erillään ja voivat tukea toisistaan tietämättä erilaisia ratkaisuja. Lapset jäävät selvityksen mukaan liian usein näkymättömäksi erotilanteen selvittelyssä.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että Lapsen hyvä tilanne -neuvonpito otetaan laajasti käyttöön eri hyvinvointialueilla.

Etelä-Karjalan hyvinvointialueella kehitetty toimintamalli on ehkäissyt erotilanteiden kriisiytymistä ja vähentänyt selkeästi huostaanottojen ja valvottujen tapaamisten tarvetta. Siinä puolueeton koulutettu koordinaattori kokoaa perheen ja sen kanssa työskentelevät tahot työstämään sitä, miten erotilanne voidaan hoitaa mahdollisimman hyvin lapsen näkökulmasta. Neuvonpito voidaan tarjota vanhemmille ja lapsille heti eropäätöksen jälkeen, vaikka vanhempien yhteistoiminnassa ja lapsen asioista sopimisessa ei vielä olisikaan havaittu suuria ongelmia. Mallia on pilotoitu myös Pohjanmaan ja Satakunnan hyvinvointialueilla.²⁹

Vastuu hyvinvointialueiden henkilöstön kouluttamisesta menetelmän käyttöön ottamiseksi voisi olla THL:ssä ja sille tulee varata resurssit koulutuksen toteuttamiseen. Menetelmän vaikuttavuudesta tarvitaan vielä lisätietoa ja tässä yhteistyö Itlan ja Kasvun tuen kanssa on tärkeää.

3. Järjestöjen ehkäisevän ja matalan kynnyksen ero- ja väkivaltatyön tuen muotojen jatkuvuus ja rahoitus turvataan vaativien erojen ehkäisemiseksi

Sosiaali- ja terveysjärjestöt tarjoavat eri puolilla Suomea varhaista tukea erokriisiin ja siitä selviytymiseen. Apua on tarjolla kasvokkain ammattilaisten tarjoamana, vertaisryhmissä ja verkossa. Sote-järjestöt jalkautuvat myös perhekeskuksiin ja kohtaamispaikkoihin sekä toimivat niissä myös työpareina julkisten palvelujen ammattilaisten kanssa. Kun vaativiin eroihin kytkeytyy lähisuhdeväkivalta eri muodoissaan, sote-järjestöjen lähisuhdeväkivaltatyön osaaminen on viisasta varmistaa osaamisresurssina hyvinvointialueiden toiminnan tueksi ja rakentaa osaksi hyvinvointialueiden palvelukokonaisuuksia. Hyvinvointialueiden kantokyky ei riitä yksin turvaamaan ihmisten palvelujen ja tuen saamista ero- ja väkivaltatilanteissa.

²⁹ <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/lapsen-hyva-tilanne-neuvonpito-vaativiin-erotilanteisiin>

Sosiaali- ja terveysjärjestöjen valtionavustuksista leikkautuu kehysriihen päätösten mukaisesti 130 miljoonaa euroa eli joka kolmas euro vuoteen 2027 mennessä. Vielä ei ole tietoa leikkausten kohdentumisesta ja sen periaatteista jatkossa. Selvityshenkilö Mika Pyykkö tekee sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustamisen uudistamisen periaatteista ehdotuksensa vuoden 2024 loppuun mennessä.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että sosiaali- ja terveysjärjestöjen ero- ja lähisuhdeväkivaltatyön ehkäisevien ja toipumista tukevien tuen muotojen saatavuus ja toimintaedellytykset turvataan jatkossakin Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskuksen, STEAn, kautta tulevilla avustuksilla. Varmistetaan, että järjestöjen ero- ja lähisuhdeväkivaltatyön rahoitus on riittävää, pitkäjänteistä ja ennakoitavaa.

Lain sosiaali- ja terveystalouden yhdistysten ja säätiöiden rahoituksesta 3 §:n mukaisesti valtionavustusta voidaan myöntää laajasti sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen. Avustettavan toiminnan tulee osaltaan tukea ihmisten yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa sekä perusoikeuksien toteutumista.

Lapsen aseman ja oikeuksien vahvistaminen

4. Lapsen oikeus saada apua ja palveluja turvataan ja varmistetaan, että toinen vanhempi ei pysty estämään lapsen avun saantia.

Selvityksessä merkittäväksi ongelmaksi nousi se, että huoltaja pystyy nykytilanteessa estämään lapsen avun saamisen vaativissa erotilanteissa. Nykyinen lapsenhuoltolain 5 § edellyttää pääsääntöisesti, että huoltajat päättävät yhdessä lasta koskevista asioista. Lainsäädännössä ei ole riittävän selvästi säädetty siitä, milloin riittää vain toisen huoltajan suostumus eikä myöskään YK:n lapsen oikeuksien komitean edellyttämien tavoin sitä, kuka päättää lasta koskevista asioista silloin, kun huoltajat ovat erimielisiä eikä lapsella itsellään ole päätöksenteko-oikeutta. Esimerkiksi terveydenhuoltolaissa lapsen itsemääräämisoikeudella ei ole ikärajaa, vaan terveydenhuollon ammattihenkilöt arvioivat sen tapauskohtaisesti. Lapsen itsemääräämisoikeus iästä riippumatta ei kuitenkaan toteudu vaativissa erotilanteissa, vaan ilman toisen huoltajan suostumusta lapsi voi jäädä vaille tarvitsemaansa apua,

tukea tai hoitoa. Sekä oikeusasiamies että eduskunnan perustuslakivaliokunta ovat tuoneet esille tarpeen arvioida ja täsmentää alaikäisen päätöksentekoa ja huoltajien asemaa koskevaa terveydenhuollon sääntelyä.³⁰

YK:n lapsen oikeuksien komitea on korostanut, että lapsella tulee olla oikeus luotamukselliseen lääketieteelliseen neuvontaan ja ohjeistukseen, tarvittaessa myös ilman huoltajan suostumusta. Esimerkiksi Ruotsissa on säädetty, että huoltajien erimielisyystilanteissa sosiaalihuolto voi päättää määrättyjen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen antamisesta lapselle ilman toisen huoltajan suostumusta, jos lapsen etu sitä vaatii.³¹

Jos lapsi itse kieltäytyy tarjotusta tuesta tai hoidosta, lapsen itsemääräämisoikeutta tulee lähtökohtaisesti kunnioittaa. Alaikäisen lapsen kohdalla on kuitenkin aina arviotava huolellisesti kieltäytymisen perusteet ja lapsen mahdollinen altistuminen vanhemman manipuloinnille ja vaikuttamispyrkimyksille kieltäytymisen taustalla.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että lapselle turvataan subjektiivinen oikeus palveluihin ja hoitoon vaativissa ero- ja väkivaltatilanteissa sekä tehdään tarvittavat lainsäädännölliset muutokset sen varmistamiseksi, että viranomainen voi päättää lapselle tarjottavasta avusta, jos vanhempi vastustaa apua.

Esimerkiksi lastensuojelulain uudistamisen yhteydessä olisi mahdollista säätää lapsen oikeudesta saada yksilöllistä apua, tukea tai hoitoa sosiaalityöntekijän arvioiman tarpeen perusteella ja laajentaa tältä osin lastensuojelun sosiaalityöntekijän toimivaltaa.

30 HE 18/2020 vp, s. 16 ja PeVL 23/2020 vp, s. 6

31 Föräldrabalk 1949:381, 6:13 a §

5. Lapselle nimetään edunvalvoja, joka on hänen tukenaan huoltoriita-prosessin aikana ja sen jälkeen.

Selvityksen mukaan lapsen etu ei toteudu tällä hetkellä riittävästi käytännössä ja eri tahojen toiminnassa, vaikka kansainväliset sopimukset ja kansallinen lainsäädäntö siihen velvoittavatkin. Selvityshenkilöiden näkemyksen mukaan lapsen etu tulee nykyistä vahvemmin asettaa etusijalle kaikessa viranomaistoiminnassa.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että lapselle määrätään edunvalvoja vakavissa huoltoriidoissa sen varmistamiseksi, että lapsen oikeus tietoon, osallisuus ja kuulluksi tuleminen toteutuisivat paremmin ja tehdään tämän edellyttämät lakimuutokset.

Lapsi tarvitsee puolueettoman aikuisen kertomaan prosessin eri vaiheista ja päätöksenteosta sekä tukemaan lapsen äänen kuulumista ja näkemysten esiin tuomista. Edunvalvojan tehtävä on myös varmistaa, että lapsi saa tarvitsemansa hoito- ja tukipalvelut. Edunvalvojan tärkeyttä huoltoriidoissa on korostanut myös YK:n lapsen oikeuksien komitea. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännössään todennut, että huoltoriita on esimerkki juuri sellaisesta tilanteesta, jossa lapsi tarvitsee edunvalvojan turvaamaan intressejään, sekä pitämään huolta siitä, että lapsi ymmärtää menettelyn ja siinä tehdyt ratkaisut. Edunvalvojan määrittäminen kategorisesti kaikkiin huoltoriitoihin ei silti ole perusteltua. Huoltajien esteellisyys lapsen edun valvomisessa on arvioitava huolellisesti ja hyödyntäen moniammatillista arviointia tilanteessa.

Lasten edunvalvojajärjestelmää tulee kehittää laajemmin kansallisesti. Edunvalvontajärjestelmälle tulisi luoda selkeä rakenne, turvata kaikille edunvalvojille riittävä ja yhtäläinen koulutus lapsen kuulemiseen ja lapsen edustamiseen sekä riittävä osaaminen perheoikeudellisista asioista, lainsäädännöstä sekä ero- ja huoltoriidan vaikutuksista lapsen kehitykseen. Koska edunvalvojat valvoisivat eri tavoin haavoittuvassa asemassa olevien lasten etua, on tärkeää, että järjestelmää asianmukaisesti valvotaan.

6. Lapsen kuulemisen kehittäminen ja keskittäminen

Lapsen kuulemisessa ja osallisuus oikeuksien toteutumisessa nousi selvityksessä esiin vakavia puutteita ja selkeitä osaamisvajeita eri palvelujen ammattilaisilla. Lapsen oikeuksien sopimus lähtee siitä, että lapsella on oikeus tulla kuulluksi ikätasoaan vastaavasti. Huoltoriidoissa lapsen osallisuus on selvityksen mukaan edelleen erittäin puutteellista. Eri tahot toteutettavat lapsen tilanteen selvittämistä toisistaan erillään, lasta voidaan kuulla useita kertoja, kuuleminen voi olla välillistä ja se voidaan tehdä myös vanhempien kautta. Lapsen kuulemisen kehittäminen vaatii selvityshenkilöiden arvion mukaan välittömiä toimia. Olosuhdeselvityksessä lapsi tavataan lyhyesti.

Tuomioistuimen sovittelussa tulee jatkossa ottaa käyttöön lapsen kanssa keskustelu/lapsen kuuleminen osana sovitteluprosessia. Tuomioistuin voisi myös pyytää oikeuspsykologisilta yksiköiltä konsultatiivista tukea lapsen kuulemiseen.

Lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköissä (OiPsy-yksiköissä) ei ole tällä hetkellä mahdollista kuulla lapsia suoraan, ellei poliisi pyydä yksiköstä virka-apua lapseen kohdistuneen rikoksen selvittämiseen. Yksiköistä voidaan kuitenkin tukea ja ohjata lastensuojelua ja muita lasten parissa työskenteleviä ammattilaisia lasten haastattelujen suunnittelussa erityisen vaativissa tilanteissa ja tätä mahdollisuutta tulisi hyödyntää.

OiPsy-yksiköiden työtä ohjaavaa lakia ollaan uudistamassa ja yhtenä mahdollisuutena on esitetty, että lakia voitaisiin soveltaa koskemaan myös vaikeimpia huoltoriitoja (Hannonen & Lilja, 2024). Uudistus olisi merkittävä muutos yksiköiden toimintatapaan ja vaatisi vaikutusten arviointia sekä yksiköiden työn uudelleen organisointia. Jos uudistus toteutuisi, voitaisiin yksiköissä jatkossa haastatella myös niitä lapsia, joihin ei erikseen kohdistu väkivaltaepäilyä. Yksikön selvittelytyötä voitaisiin tällöin suoraan hyödyntää siviiliprosesseissa, mikä parantaisi niiden lasten oikeuksien toteutumista, jotka tällä hetkellä jäävät yksikön erityispalveluiden ulkopuolelle, mutta joiden kohdalla ero- ja huoltoriitatilanne lieveilmiöineen on lapseen kohdistuvaa henkistä väkivaltaa.

Kyseisiä yksiköitä on eri puolilla Suomea viisi, ja niissä on hyvät, ammattitaitoiset resurssit, jotka uudistuksessa tulisi turvata. OiPsy-yksiköt voisivat antaa lasta kuultuaan lausunnon hyvinvointialueen selvitystyöntekijälle ja tuomioistuimelle.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. olosuhdeselvitystyöntekijöiden pätevyys ja osaaminen saatetaan THL:n ohjeistuksen mukaiseksi koko maassa.
- b. vaativimmissa erotilanteissa ammattilaiset saavat lapsen kuulemiseen ohjausta lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköistä, hyödyntäen yksiköiden konsultaatiota ja käytössä olevia tukirakenteita.
- c. lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiden työtä ohjaavan lain uudistamisen yhteydessä mahdollistetaan, että yksiköiden työ voi kohdistua myös vaikeimpiin huoltoriitoihin ja että kaikista vaativimmissa erotilanteissa lasten kuuleminen keskitetään kyseisille yksiköille, vaikka kyse ei olisikaan lapseen kohdistuvan rikoksen selvittelystä.

7. Lapsen tapaamisten järjestäminen ja luopuminen tapaamisiin pakottamisesta

Selvityksen mukaan tapaamisissa ja niiden järjestämisessä näyttää välillä unohtuvan, että kyse on lähtökohtaisesti lapsen oikeudesta pitää yhteyttä molempiin vanhempiinsa, ei vanhemman oikeudesta. Tapaamisjärjestelyissä ei aina ole myöskään riittävällä tavalla otettu huomioon lapsen turvan kokemusta sekä lapsen ja toisen vanhemman kokonaisturvallisuutta. Tapaamispaikoilla ei ole selvityksen mukaan aina riittävästi tietoa valvottuna järjestettävien tapaamisten perusteista tapaamisten turvallisen hoitamisen varmistamiseksi.

Sosiaalihuollon ammattilaisten tulee välittää tuomioistuimelle tarvittava tieto lapsen edun mukaisista ratkaisuista lapsen huollosta ja tapaamisoikeuksista päättämisen tueksi. Tapaamissopimuksissa tulisi kiinnittää huomiota lapsen ikätasoon, ja erityistä huomiota vauvan tarpeisiin (vauvaerityisyys). Vastuu lapsen tarpeiden ja tilanteen arvioinnista ei saisi jäädä yksinomaan vanhemmille, vaan ammattilaisten vahvempi rooli on tarpeen. Tämä takaa lapsen edun mukaiset järjestelyt ja tukee vanhempia päätöksenteossa. Vanhemmuussuunnitelma voi olla hyödyllinen työkalu, joka auttaa hahmottamaan eri ikäisten lasten tarpeita sekä vanhempien vastuuta ja yhteistyötä.

Päihde- ja/ tai mielenterveysongelmista kärsivien vanhempien tuettujen ja valvottujen tapaamisten järjestäminen vaatii erityishuomiota ja työntekijöiltä päihde- ja mielenterveysosaamista. Vanhemman ei voi edellyttää pystyvän arvioimaan toisen vanhemman soveltuvuutta tapaamisiin. Selvityshenkilöt pitävät välttämättömänä, että ammattilaiset ottavat vastuun lapsen tapaamisten turvallisuuden arvioimisesta ja seurannasta.

Selvityshenkilöt pitävät tärkeänä, että vanhemman päihde- ja mielenterveysongelmat otetaan huomioon tapaamispäätöksissä ja vanhemman ”tapaamiskunnon” arviointiin laaditaan valtakunnallinen ohjeistus.

Tukikeskus Varjossa on kehitetty Vahvan tuen tapaamismalli, jossa painopisteenä on turvallisuustyöskentely väkivallan tekijälle ja kokijalle sekä lapselle järjestetty väkivaltaerityinen tukityöskentely osana lapsen tapaamisprosessia (ks. Nilosaari & Brandt 2021). Mallin käyttöönotto laajemmin vahvistaa lapsen oikeutta tulla suojelluksi kaikenlaiselta eron jälkeiseltä väkivallalta.

Selvityksessä ilmeni, että tapaamispaikoilla ei useinkaan ole riittävästi tietoa vanhemman elämäntilanteesta ja psyykkisestä voinnista, jotka vaikuttavat tuen tai valvonnan tarpeeseen ja ovat erityisesti valvotuiksi määrättyjen tapaamisten päätösten taustalla. Päätöksen lähettämisen lisäksi tapaamispaikan ja palvelun tilaajan tulisi käydä yhteinen keskustelu tapaamisperusteista. Valvonnan tai tuen perusteita ja jatkuvuutta tulee arvioida yhteistyössä tapaamispaikan kanssa.

Tapaamistilanteisiin liittyvä riskinarviointi on selvityksen mukaan puutteellista. Järjestämisvastuussa olevien hyvinvointialueiden tiukka taloudellinen tilanne vaikuttaa selvityksen mukaan liikaa tapaamisten järjestämisen tapaan. Tapaamisia pyritään selvityksen mukaan järjestämään valvottujen tapaamisten sijaan edullisimpina tuettuja tapaamisina, vaikka valvottu tapaaminen olisivat lapsen edun mukaisia.

Selvityksessä nousi esiin useiden eri ammattilastahojen huoli siitä, että lapsia pakotetaan edelleen tapaamaan vanhempansa, jota he pelkäävät. Lapsen oireilun eri taustasyiden arvioinnissa on mahdollista hyödyntää tarvittaessa OiPsy-yksiköiden osaamista. Lapsen traumatisoitumisen ehkäisemiseksi lapsen tilanne tulee rauhoittaa ja vakauttaa, kun perheessä on ollut väkivaltaa.

Selvityshenkilöt pitävät tärkeänä, että tapaamisiin liittyvissä päätöksissä otetaan nykyistä paremmin huomioon lapsen kokeman suoran tai välillisen väkivallan luonne, toistuvuus ja vaikutukset lapseen. Lapsen kokemusten ja tilanteen arviointi

vaatii huolellista yksilöllistä kokonaisarviointia ja riskinarviointia jokaisessa tilanteessa. On tärkeä selvittää huolellisesti lapsen kieltäytymisen syyt tavata toista vanhempansa.

Päätöksenteossa tulisi nykyistä vahvemmin tunnistaa lapsen edun vaarantuminen hänen kokiessaan kaltoinkohtelua tai joutuessaan todistamaan läheiseen ihmiseen kohdistuvaa väkivaltaa.

Selvityshenkilöt pitävät välttämättömänä, että huoltajuus- ja tapaamisoikeuksia rajoitetaan, jos se on perusteltua lapsen turvallisuuden ja edun takaamiseksi sekä myös toisen vanhemman suojelemiseksi.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. huoltajuutta ja tapaamisoikeuksia rajoitetaan ja tapaamisista luopumista harkitaan silloin, kun se on perusteltua lapsen suojelemiseksi ja traumatisoitumisen ehkäisemiseksi.
- b. ulosottomiesten toteuttamista lasten tapaamisten täytäntöönpanoista luovutaan. Tapaamisten täytäntöönpanoon tulee löytää uusia, lapsiystävällisempiä ja inhimillisempiä keinoja.
- c. tapaamispaikkapalvelua tuottaville tahoille varmistetaan riittävä tiedonsaanti tapaamisen valvonnan perusteista sekä vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmiin tai väkivaltaisuuteen liittyvistä tekijöistä, jotka voivat olla riski tapaamisten turvalliselle järjestämiselle.
- d. tapaamispaikkatoiminnan kilpailutuksissa varmistetaan hinnan lisäksi tapaamispaikkojen riskinarviointivalmiudet ja ammatillinen osaaminen tapaamisten toteuttamiseksi turvallisesti.

8. Lapsirauharikos otetaan käyttöön Suomessa Ruotsin mallin mukaan

Ruotsissa otettiin 1. heinäkuuta 2021 käyttöön erityinen lapsirauharikos (Barnafridsbrott). Lakimuutos tarkoittaa, että lapsen altistaminen lähisuhde- väkivalta- ja seksuaalirikosten todistajaksi on rikos. Laki tunnistaa lapsen uhriksi tilanteissa, joissa hän joutuu todistamaan perheväkivaltaa. Altistuminen tarkoittaa lähisuhdeväkivaltarikoksen näkemistä, kuulemista tai läsnäoloa tilanteessa.

Ruotsissa toimii Linköpingin yliopiston yhteydessä kansallinen Barnafriid-osaamiskeskus³², joka edistää lain toimeenpanoa ja kouluttaa ammattilaisia. Lain toimeenpanosta on tehty myös tutkimusta.

Uusien rangaistussäännösten myötä väkivaltaa todistamaan joutuneet lapset katsottaisiin asianomistajiksi ja he saisivat vahvemman rikosoikeudellisen suojan. Lapsen ja perheen tarvitsema hoito- ja tukiprosessi on samalla varmistettava.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että Suomeen säädetään lapsirauharikos, siihen liittyvä sääntely valmistellaan huolellisesti eri tahojen kanssa yhteistyössä ja lain toimeenpanolle varataan riittävät resurssit.

Vanhempien tarvitseman tuen varmistaminen ja mahdollisuus velvoittaa vanhempi vaativissa erotilanteissa ottamaan vastaan hoitoa ja palvelua

9. Vahvistetaan ammattilaisten mahdollisuuksia velvoittaa vanhempia vastaanottamaan hoitoa tai palvelua

Selvityksessä nousi esiin, että vaativissa erotilanteissa kaikki vanhemmat eivät ole valmiita ottamaan vastaan tutkimus- tai arviointijaksoa, hoitoa tai palveluja, vaikka se sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten arvion mukaan olisi välttämätöntä. Vanhemmat/vanhempi ei myöskään välttämättä sitoudu hänelle tarjottuun hoitoon ja palveluun eikä lainsäädäntö mahdollista nykyisin siihen velvoittamista.

Jo aiemmin on esitetty suositus lakisääteisestä psykiatrisesta tutkimuksesta vanhemmille, jos huoltoriita uhkaa pitkittyä (Hannuniemi 2015). Selvityshenkilöiden mukaan tulisi jatkoselvittää tuomioistuimen ja lastensuojelun mahdollisuutta velvoittaa vanhempi psykiatriseen arvioon. Sääntelyn uudistaminen turvaisi lapsen aseman ja oikeuksien toteutumista.

Lapsiperhepalveluissa vanhemmuustyöskentely tulisi liittää osaksi huoltoriitaprosessia niin, että vanhemmat velvoitetaan työskentelyyn ennen oikeusprosessia. Näin voidaan vahvistaa lapsen asemaa ja ehkäistä oikeusriitojen pitkittymistä ja uusiutumista. On tärkeää voida velvoittaa vanhemmat turvalliseen ja väkivallattomaan yhteistoimintaan lapsen asiassa.

32 <https://liu.se/forskning/barnafriid/barnfridsbrottet>

Selvityshenkilöt ehdottavat, että selvitetään, onko perustuslaki huomioon ottaen ja millä ehdoilla mahdollista lisätä lainsäädäntöön vanhemmalle velvoite psykiatriseen arvioon, hoidon tai palvelun vastaanottamiseen vaativissa erotilanteissa, mikäli sosiaali- ja/ tai terveydenhuollon tai tuomioistuimen arvion mukaan vanhemmalla on siihen selkeä tarve.

Oikeusprosessien tehostaminen ja lainsäädännön kehittäminen

10. Tuomareiden erikoistuminen lapsiasioihin ja perhetuomioistuin

Selvityksessä kaikki eri tahot nostivat esiin tarpeen nopeuttaa oikeusprosesseja sekä estää samanaikaisia ja toistuvia oikeusprosesseja. Nykytilanne merkitsee sitä, että lapsen tilannetta ei saada vakautettua, huoltoriidat voivat jatkua vuodesta toiseen ilman, että lapsi ja perhe saa apua ja samalla sosiaali- ja terveydenhuolto sekä oikeuslaitos kuormittuvat kohtuuttomasti. Tilanne merkitsee myös sitä, että oikeusprosessien ollessa kesken myös muut prosessit joutuvat usein odottamaan oikeuden päätöksiä.

Selvityksen eri vastaajaryhmät, hyvinvointialueet, tuomioistuimet, järjestöt ja kokemusasiantuntijat nostivat esille tarpeen kehittää tuomioistuinten toimintakäytäntöjä ja keskittää huoltoriita-asioiden käsittely niihin erikoistuneille tuomareille. Perhetuomioistuimet nähtiin parhaana keinona saada aikaan muutosta nykytilanteeseen.

Jo tällä hetkellä osassa tuomioistuimia on perheasioihin erikoistuneita tuomareita, mikä on hyvin myönteistä. Suurimmassa osassa Suomea näin ei ole, mikä merkitsee alueellista epätasa-arvoisuutta lasten ja perheiden kannalta.

Perhetuomioistuimet vahvistaisivat lapsen oikeusturvaa, lapsen edun mukaista päätöksentekoa, vähentäisivät toistuvia ja päällekkäisiä oikeusprosesseja sekä alueellista epätasa-arvoa. Erikoistunut oikeudellinen yksikkö vähentäisi myös tuomareiden vaihtuvuutta perheoikeudellisten asioiden käsittelyssä ja varmistaisi, että tapauksia käsittelisivät näihin asioihin perehtyneet ja koulutetut tuomarit sekä asiantuntijat. Näin voidaan varmistaa tuomareiden vahva asiantuntemus perheoikeudellisissa asioissa, lähisuhdeväkivallan tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että oikeusministeriö käynnistää jatkoselvitystyön perhetuomioistuimien saamiseksi Suomeen, sen vaatimista lainsäädännöllisistä ja muista toimista sekä uudistuksen vaatimista resursseista.

11. Kirjallisen todistelun rajaaminen

Selvityksessä nousi esille sosiaalihuollon eri ammattilaisten ja tuomioistuinten kokemus siitä, että asiakaskirjausten käyttäminen todistelussa tuomioistuinkäsittelyssä on ongelmallista. Asianomistajat ja asianajajat voivat yrittää käyttää niitä tarkoituksellisesti todisteena toista osapuolta vastaan. Sosiaali- ja terveydenhuollossa se merkitsee vaikeutta asiakaskirjaamisessa ja oikeuslaitoksen kannalta sitä, että varsinaiset sosiaalihuollon ammattilaisten näkemykset voivat hautautua mittaviin asiakaskirjausaineistoihin. Niiden käyttö todistelussa voi myös pitkittää tuomioistuinkäsittelyä, koska asianajajat voivat toimittaa niitä tuomioistuimelle mittavia määriä vielä juuri ennen oikeuskäsittelyn alkua. Sosiaalihuollon ammattilaiset ja tuomioistuinten edustajat pitivät tärkeänä sitä, että kirjallista todistelua rajattaisiin ja siirryttäisiin kirjallisiin asiantuntijalausuntoihin. Asiakaskirjaukset on tarkoitettu asiakasprosessiin liittyväksi aineistoksi ja toista tarkoitusta, kuin kirjallista todistelua varten.

Kirjallisen todistelun sijaan tuomioistuinprosessin alkuvaiheessa voisi vaihtoehtoisesti pitää suullisen käsittelyn, valmisteluistunnon tai sovitteluinfon, jossa kartoitetaan sovittelun mahdollisuus tai esteet sekä luodaan yhteinen käsitys huoltoriidan syistä ennen laajaan oikeusprosessiin lähtemistä.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. nykyistä laajaa kirjallista todistelua rajataan lainsäädännöllä siten, että lähtökohtaisesti asiakaskirjauksia ei voitaisi käyttää kirjallisena todisteluna.
- b. jatkossa tuomioistuimet pyytävät sosiaali- ja terveydenhuollolta asiantuntijalausunnon tuomioistuinkäsittelyä varten ja vain lausunnot voivat jatkossa toimia kirjallisena todisteluna.

12. Selvitystyön tehostaminen

Oikeusprosessien hitaus ja lapsen olosuhteista laadittavien selvitysten laatimisen pitkä kesto nousivat esiin asiana, johon toivottiin selkeitä muutoksia. Selvitysten laatimisen kestossa on tämän selvityksen mukaan runsaasti alueellista vaihtelua ja ne kestävät useita kuukausia.

Kaivosojan ja Auvisen (2003) tekemässä selvityksessä, joka liittyi komplisoituneeseen huoltoriitatilanteeseen, ehdotettiin, että sosiaalihuollolle tulisi säätää velvollisuus antaa tarvittaessa tuomioistuimen pyynnöstä suppea selvitys lapsenhuoltolain mukaisen väliaikais määräyksen antamista varten.

Jos lastensuojelussa, perheneuvolassa tai lapsiperheiden sosiaalityössä tunnetaan kyseinen perhe, ei ole tarkoituksenmukaista odottaa selvityksen valmistumista, vaan perhettä tuntevan tahon tulisi suoraan välittää näkemyksensä lapsen edun mukaisesta ratkaisusta tuomioistuimelle väliaikais määräystä tai lopullista päätöstä varten. Lastensuojelun tai muiden perheen kanssa työskentelevien tahojen rooli voisi korostua näissä suppeammissa selvityksissä asiantuntijatiedon tuottajina.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. selvitysten määräaikoja lyhennetään ja selvityksen tulee valmistua neljässä kuukaudessa. Tuomioistuimen ja hyvinvointialueiden selvitystyöntekijöiden yhteistyötä tulee tiivistää ja muuttaa sääntelyä.
- b. Sosiaalihuollon tulee tuomioistuimen pyynnöstä tehdä nopealla aikataululla suppeampia selvityksiä rajattuihin asiakokonaisuuksiin, jos tuomioistuin tarvitsee selvitystä vain tietystä riittäisyyttä aiheuttavasta asiasta.

13. Sopimuksettoman tai sopimuksen vastaisen tilan ehkäiseminen ja katkaiseminen

Erytisen ongelmalliseksi lapsen kannalta selvityksessä nousi ns. sopimukseton tila, jolloin lapsella ei ole lainkaan yhteyttä toiseen vanhempaansa johtuen siitä, ettei toinen vanhempi suostu tekemään tapaamissopimusta, välttelee tai viivästyttää sen tekemistä tai vaihtoehtoisesti ei noudata oikeuden tai lastenvalvojan vahvistamaa

sopimusta lapsen tapaamisista tai vuoroasumisesta. Tämänkaltainen sopimukseton tila tai sopimuksen vastainen tila rikkoo lapsen oikeuksia. Täytäntöönpanolaki ja uhkasakkomenettely eivät ole sellaisenaan riittävän tehokkaita tai nopeita ratkaisemaan tilannetta. Oikeuden kautta haettavat ratkaisut kestävät liian pitkään ja odotusaikana lapsi väistämättä erkaantuu toisesta vanhemmastaan.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että sosiaalihuollon ammattilaisilla tulee jatkossa olla vahvempi rooli sopimuksettoman tai sopimuksen vastaisen tilanteen ehkäisemisessä ja nopeassa ratkaisemisessa.

Tämä edellyttäisi sellaisen menettelytavan luomista, jossa lapsi ja vanhemmat tavaataan nopealla aikataululla, esimerkiksi palvelutarpeen arvion tai lastensuojelutarpeen selvittämisen yhteydessä ja tehdään päätös tukitoimista, joilla turvataan lapsen ja toisen vanhemman tapaamisoikeus.

Selvityshenkilöt näkevät välttämättömänä, että hyvinvointialueille luodaan systemaattinen toimintakäytäntö, jolla puututaan nykyistä vahvemmin ja nopeammin vieraannuttamiseen tai muuhun lapselle haitalliseen toimintaan, joka estää lapsen ja toisen vanhemman tapaamiset. Tukimuotoina voisi hyödyntää perhekuntoutusta tai kotiin vietävää perhetyötä valvottujen ja tuettujen tapaamisten ohella tai sijaan.

14. Täytäntöönpanolain ja -sovittelun ja uhkasakkomenettelyn uudelleen tarkastelu

Selvityksessä nousi esille, että täytäntöönpanolaki ja uhkasakkomenettely eivät ole sellaisenaan riittävän tehokkaita ratkaisemaan sopimuksetonta tilaa. Täytäntöönpanolainsäädännössä ja sovittelussa sekä uhkasakkomenettelyssä nähtiin tarkistamisen tarvetta kokonaisuudessaan ja erityisesti kulujen jakautumisen osalta. Täytäntöönpanoja voi hakea määrättömästi ja se asettaa toisen vanhemman pahimmillaan taloudellisen väkivallan kohteeksi ja velkakierteeseen. Tilanteessa tulisi vahvemmin hyödyntää moniammatillista riskinarviointia ja yhteistyötä, jotta tunnistetaan kierteen juurisyyt ja puututaan niihin.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- c. täytäntöönpano- ja uhkasakkokierteen ehkäisemiseksi luodaan mekanismi, jolla saadaan pysäytettyä toistuvat hakemukset. Tämä edellyttää jatkoselvitystyötä.
- d. täytäntöönpanosovittelijoiden pätevyys määritellään vastaavasti kuin THL ohjeistaa olosuhdeselvitystyötä tekevien pätevyysvaatimuksista.

15. Elatusjärjestelmän kokonaisuudistus

Selvityksessä nousi esille, että lapsen oikeus riittävään elatukseen ei aina toteudu ja lapsen elatusriitoihin voi kytkeytyä myös taloudellista väkivaltaa. Lisäksi nousi esille tarve huomioida nykyistä paremmin vuoroasumistilanne ja saada elatusavun määrätymisen prosessi nykyistä toimivammaksi. Lapsen elatukseen liittyviä esteitä on selvitettävä tarkemmin, jotta elatusriitoja voidaan ehkäistä ja lainsäädäntö, järjestelmä sekä työntekijöiden tarjoama tuki turvaisivat paremmin lapsen oikeuden elatukseen.

Järjestelmän tulee varmistaa, että lapsen oikeus elatukseen toteutuu aina, vaikka vanhemmat eivät kykenisi elatuksesta keskenään sopimaan tai vanhempi laiminlöisi elatuksen maksamisen. Määräaikaisiin sopimuksiin tulee varmistaa mekanismi, joka ehkäisee katkokset elatuksen maksussa. Hyvinvointialueiden tulee vahvemmin käyttää oikeutta ajaa lapsen elatusavun vahvistamista, jos lapsi on joutunut tai on vaarassa joutua elatuksen puutteeseen, vanhemman velvollisuutta suorittaa elatusapua ei ole vahvistettu tai jos vahvistettu elatusapu on riittämätön.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että elatusjärjestelmää uudistetaan kokonaisuutena. Lainsäädäntöä tulee kehittää lapsen elatuksesta sopimisen ja päättämisen prosessien selkiyttämiseksi ja täsmentämiseksi sekä laatia hyvinvointialueille ohjeistus sen soveltamiseen.

Elatustukijärjestelmän uudistamista valmisteleavan työryhmän loppumietintö, joka julkistetaan keväällä 2025, antaa kokonaisuudistukselle pohjaa.

16. Avioliittolain ositusta koskevien säännösten uudistaminen

Selvitystyössä esiin nousseiden asiakaskokemusten mukaan aviovarallisuutta ja omaisuuden ositusta koskeva lainsäädäntö on vanha ja mahdollistaa osituksen taroituksellisen pitkittämisen. Ositusprosessin pitkittäminen ja yhteisvastuulliset velat mahdollistavat taloudellisen väkivallan jatkumisen ja uhrin kontrolloinnin jatkumisen eron jälkeen.

Tarkennettua sääntelyä ja uudenlaisia toimintatapoja tarvitaan aviovarallisuuteen liittyvien järjestelyjen kehittämiseksi ja sen ehkäisemiseksi, että eron toinen osapuoli voi viivytellä ja vaikeuttaa eroa, omaisuuden selvittämistä ja sen jakamista. Myös pesänjakajan kustannukset ovat korkeita ja niitä voidaan käyttää taloudellisen väkivallan välineenä. Prosessia jäntevöittämillä voidaan ehkäistä ja torjua taloudellista väkivaltaa.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että avioliittolain tarkastelun yhteydessä pesänjakajan tehtäviä ja toimivaltaa arvioidaan ja uudistetaan.

17. Lapsikaappauksen määrittely rikoslaissa ja yhteistyömallien luominen

Lapsen oikeuksien kannalta ongelmallisena nähtiin se, ettei lapsikaappausta määritellä lainsäädännössä lapsen kohdistuvaksi rikokseksi, vaan sen katsotaan loukkavan huoltajan oikeuksia. Lapsessa lapsikaappaus herättää vakavaa turvattomuutta ja on lapsen kannalta kaltoinkohtelua ja henkistä väkivaltaa.

Lapsen kaappausuhassa ja lapsikaappaustilanteissa nähtiin tärkeänä parantaa lastensuojelun ja poliisin yhteistyötä. Nopeaa toimintaa vaativissa tilanteissa olisi oltava selkeä prosessi ja vastuunjako, joka ehkäisee virhearviointien riskiä.

Euroopan neuvoston asetus 2019/1111 (tuomioistuinten toimivallasta, päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta avioliittoa ja vanhempainvastuuta koskevissa asioissa ja kansainvälisestä lapsikaappauksesta, Bryssel II a asetus) painottaa sovittelua lapsikaappausten nopeaksi ratkaisemiseksi.

Selvityshenkilöt pitävät tärkeänä, että moniviranomaisyhteistyötä ja rajat ylittävää yhteistyötä kehitetään lapsikaappausuhan tilanteissa ja tilanteita ohjataan nykyistä varhaisemmin tuomioistuinsovitteluun.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. lapsikaappaus tunnistetaan lapsen kohdistuvaksi väkivallaksi ja määritellään lainsäädännössä lapsen kohdistuvaksi rikokseksi.
- b. poliisin ja sosiaalityöntekijöiden välille luodaan lapsikaappaustilanteita ja niiden vakavia uhkatilanteita varten samanlainen prosessi ja yhteistyömalli kuin lapsen pahoinpitelyepäilyissä. Lapsikaappaukset myös keskitetään yhdelle taholle poliisissa, esimerkiksi Helsingin poliisille tai Keskusrikospoliisille riittävän kokemuksen ja osaamisen varmistamiseksi.

18. Digi- ja väestötietoviraston (DVV) järjestelmämuutokset

Nykyisin turvakiellon peruste ei ole väestötietojärjestelmästä nähtävissä, mikä vaikeuttaa eri viranomaistahojen työtä. Turvakielto saatetaan nähdä myös keinona kiertää toiselle myönnetty tiedonsaantioikeus perusteettomastikin. Digi- ja väestötietovirasto (DVV) nosti esille turvakiellon perusteen/syyn lisäämistä VTJ-lakiin turvakieltoa käsittelevään kohtaan ”ilmeinen henkeen ja terveyteen kohdistuva uhka”. Myös tieto turvakiellon asettamisen perusteesta tulisi DVV:n näkemyksen mukaan lisätä väestötietojärjestelmään kooditettuna. Väestötietojärjestelmästä voisi sen avulla suoraan nopeasti selvittää, mikä on ollut syynä turvakiellon myöntämiseen.

Digi- ja väestötietoviraston (DVV) kuulemisessa tuli esille tarve harkita muutosta lainsäädäntöön siten, että DVV:n ohella myös käräjäoikeus voisi käsiteltävänä olevan asian yhteydessä asianosaisen pyynnöstä asettaa tai poistaa turvakiellon.

DVV:n kuulemisessa nousi myös esille, että alaikäisen lapsen asumista koskevat huoltajien väliset sopimuksettomat tilat ja niiden muutosasiat ovat ongelmallisia. Kotikuntalain 2 §:n mukaan osoitteen pitää vastata tosiasiallista asumista. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain mukaan, jos lapsella on kaksi tai useampia huoltajia, nämä vastaavat yhdessä lapsen huoltoon kuuluvista tehtävistä ja tekevät yhdessä lasta koskevat päätökset, myös koskien lapsen asumista. Näin ei kuitenkaan riitaisissa tilanteissa tapahdu, eivätkä huoltajat välttämättä ymmärrä, että väestötietojärjestelmässä määräävänä tekijänä on lapsen tosiasiallinen asuinpaikka, vaikkei virallista sopimusta tai päätöstä olisi tehty.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. turvakiellon peruste lisätään VTJ-lakiin turvakieltoa käsittelevään kohtaan ”ilmeinen henkeen ja terveyteen kohdistuva uhka” ja kyseiseen kohtaan lisätään fyysisen väkivallan lisäksi henkinen väkivalta, vaino ja kunniaväkivalta.
- b. tieto turvakiellon asettamisen perusteesta tulee lisätä myös väestötietojärjestelmään kooditettuna ja varata muutokselle tarvittavat resurssit.
- c. myös käräjäoikeus voi käsiteltävänään olevan asian yhteydessä asianosaisen pyynnöstä asettaa tai poistaa turvakiellon.
- d. väestötietojärjestelmässä oleva osoitetietomerkintä erotetaan selkeämmin lasta koskevasta muusta päätöksenteosta ja että asumisesta päättäminen otettaisiin huollonjakosopimuksissa aina huomioon nimenomaisesti.

Eri tahojen toimivallan rajojen selkiyttäminen yhteistyön tueksi

19. Toimijoiden vastuut ja tietojen vaihto selkeämmäksi

Selvityksessä nousi esille, että eri ammattilaisten roolit ja vastuut näyttävät olevan toisille ammattilaisille epäselviä, mikä estää perheiden avunsaannin ja aiheuttaa asiakkaiden aiheetonta siirtämistä taholta toiselle. Eri ammattilaisten rooleihin liittyvät epäselvyydet vaikeuttavat selkeästi myös eri toimijoiden yhteistyötä. Tässä selvityksessä, kuten aikaisemmissakin, nousi esille tiedonkulun ja moniammatillisen yhteistyön toimimattomuus. Mikäli tieto ammattilaisten välillä ei kulje, se vaikeuttaa yhteistyötä ja on vaarana, että vanhemmat toimivat ristiriitaisten ohjeiden varassa ja tarkoituksenmukainen apu lapselle/perheelle jää saamatta. Selvityksessä nousi esille ammattilaisten tarve saada selkeät säännökset ja valtakunnalliset ohjeet tai toimintamallit tiedonkulun parantamiseksi eri toimijoiden välillä.

Nykyinen lainsäädäntö mahdollistaa melko hyvin moniammatillisen yhteistyön ja tiedonkulun (ks. esim. laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä 703/2023; sosiaalihuoltolaki 41 §; lastensuojelulaki 11.3, 12 ja 15 §, terveydenhuoltolaki 32 ja 50 a §). Kun haasteet yhteistyössä nousevat kuitenkin toistuvasti esille, on mahdollista, että voimassa olevaa sääntelyä ei joko riittävästi tunneta tai sitä ei syystä tai toisesta noudateta. Selvityshenkilöt pitävät välttämättömänä, että tiedonkulun käytännön esteet pyritään poistamaan ja lain

suomia mahdollisuuksia vaihtaa tietoa lapsen edun turvaamiseksi käytetään täysimääräisesti. Tässä tarkoituksessa on varmistettava ammattilaisten riittävä koulutus moniammatillisesta yhteistyöstä ja siihen liittyvästä tietojenvaihdosta.

Selvityshenkilöt pitävät hyvänä eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen esitystä siitä, että sosiaali- ja terveysministeriö tuottaisi sosiaalihuollolle ja lastensuojelulle ohjeet lapsille ja heidän vanhemmilleen vaikeiden huoltoriitojen aikana tarjottavista tukitoimenpiteistä ja palveluista. (EOAK/4063/2022.) THL:n Lastensuojelun käsikirjaan on vuonna 2023 lisätty tukimateriaalia ammattilaisille vaativissa erotilanteissa työkentelyn tueksi.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. tiedonkulun sujuvoittamiseksi laaditaan valtakunnallinen ohjeistus tai toimintamalli. Samalla on mahdollista arvioida lainsäädännön päivitys- ja täydennystarpeet tietojen vaihdosta sosiaaliviranomaisten ja tuomioistuimien välillä.
- b. eri ammattilaisten roolia ja vastuita vaativissa eroissa selkiytetään lainsäädännössä. Selkiytystä tarvitaan lastenvalvojan, perheneuvolan, perhesosiaalityön ja lastensuojelun tehtävistä ja velvollisuuksista.
- c. STM jatkaa yhteistyötä OM:n, Tuomioistuinviraston ja THL:n kanssa ohjeistuksen laatimiseksi eri toimijoiden tehtävistä, vastuista ja toimivallasta sekä perheille tarjottavasta tuesta huoltoriidan aikana. Ohjeistusta valmisteltaessa tulee samalla kiinnittää huomiota mahdollisiin esiin nouseviin lainsäädännön tarkennustarpeisiin.³³

20. Lastenvalvojan tehtäväkuvan muuttaminen ja täsmentäminen

Lastenvalvojan roolin ja tehtäväkuvan muuttaminen ja vahvistaminen on keskeistä vaativien erojen ehkäisemiseksi palvelujärjestelmässä. Lastenvalvoja tapaa suuren osan kaikista eroavista perheistä ja tukee nykyisin vanhempia lapsen huoltoa ja elatusta koskevan sopimuksen teossa. Lastenvalvoja on avainroolissa vanhempien sovinnollisuuden edistämässä ja vanhempien välisen yhteistyön esteiden tunnistamisessa.

³³ ks. apulaisoikeusasiamiehen päätös s. 21, EOAK/4063/2022.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että lastenvalvojan tehtäväkuvaa vahvistetaan vanhempien sovinnollisuuden edistämiseksi lainsäädäntöä muuttamalla. Muutos voidaan tehdä sosiaalihuoltolain uudistuksen yhteydessä. Muutoksen toteuttamiseksi on varattava riittävät resurssit ja koulutusta ammattilaisille.

Tehtäväkuvan ja roolin muutoksen myötä lastenvalvoja voisi vahvemmin sopimuksenteossa ottaa kantaa lapsen etuun ja ohjata vanhempia lapsen edun mukaiseen toimintaan tai tukitoimien piiriin. Jatkossa lastenvalvoja olisi henkilö, joka yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten kanssa tukee perhettä eron alkuvaiheessa niin, ettei erotilanne pääse kriisiytymään.

21. Lastensuojelun toimivallan vahvistaminen ja lastensuojelulain täsmentäminen

Selvityksessä nousi esille laajasti toiveita lastensuojelun roolin vahvistamisen tarpeesta vaativissa erotilanteissa. Voimassa olevassa lastensuojelulaissa (417/2007) ei säädetä erikseen menettelyistä tai toimintavelvollisuuksista tilanteissa, joissa lapsen vanhemmilla on lapsen huoltoa, tapaamisia ja/ tai asumista koskevia pitkiä tai toistuvia oikeudenkäyntejä. Lapsen suojelutarve konfliktitilanteissa jää liian usein tunnistamatta, jos lapsen perushuolenpidossa ei ole puutteita. On kuitenkin ilmeistä, että lapsen oikeus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin on vaativissa erotilanteissa vakavasti vaarantunut. Lastensuojelun toimintakäytännössä tulee nykyistä paremmin tunnistaa lapsen lastensuojelun tarve vanhempien pitkittyneen ero- ja huoltoriidan vuoksi.

Lastensuojelulla tulee olla riittävät resurssit ja käytännössä mahdollisuus hyödyntää moniammatillista arviointia (LSL 14 §) sekä riskinarviointia työnsä tukena. Lastensuojelun olisi nykyistä vahvemmin harkittava myös edunvalvojan hakemista lapselle käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa tilanteissa, joissa huoltoriita uhkaa pitkittyä ja siihen liittyy useita riskitekijöitä lapsen kannalta.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. lastensuojelun toimivaltaa vahvistetaan tukitoimien turvaamisessa lapselle ja vanhemmille, jos vanhemmilla ei ole edellytyksiä yhteistoimintaan lapsen asiassa. Lapsen edun turvaaminen edellyttää lastensuojelulta vahvempaa auttamisprosessin johtamista, tiiviimpää eri toimijoiden yhteistyön koordinoitua ja toimivaa tiedon välittämistä.
- b. lastensuojelulakia tarkennetaan näiltä osin lastensuojelulain kokonaisuudistuksen yhteydessä.
- c. lastensuojelulle varmistetaan riittävät resurssit ja tuki sosiaali- ja terveydenhuollon muilta toimijoilta, erityisesti psykiatrian ammattilaisilta, lapsen edun ja suojelun turvaamiseksi.

Palvelupolkujen ja työkäytäntöjen kehittäminen

Selvityksessä eri vastaajaryhmät nostivat esille useita ongelmia, jotka johtuvat palvelujärjestelmän toimimattomuudesta ja vaikeudesta auttaa perheitä vaativissa erotilanteissa. Palveluja eivät ole selvityksen mukaan erotilanteissa perheille riittävästi ja oikea-aikaisesti saatavissa. Se merkitsee, että erotilanteissa perheet jäävät liian usein ilman tarvitsemaansa apua.

22. Eroperheille riittävät ja oikein kohdennetut palvelut

Selvityksessä nousi esille, että eroaville vanhemmille ja heidän lapsilleen ei ole tarjolla riittävästi palveluja, ne eivät kohdennu oikein eikä niistä ole riittävästi perheille tietoa.

Selvityshenkilöt pitävät tärkeänä, että jos ongelmia alkaa ilmetä lapsen asioista sopimisessa, vanhempien kanssa käynnistetään heti heitä tukeva työskentely sosiaali- ja terveyspalveluissa ja varmistetaan vanhempien tarvitseman avun ja palvelun saanti.

Selvityshenkilöt pitävät välttämättömänä tunnistaa ne vaativat erotilanteet, joissa yhteistyövanhemmuuden toteuttamiselle ei ole riittävän turvallisia edellytyksiä ja asettaa näissä tilanteissa tavoitteeksi turvallisen rinnakkaisvanhemmuuden rakentaminen.

Psykiatrisen arvion ja hoidon parempi integrointi sosiaalipalveluihin on keskeistä, sillä tutkimusten ja ammattilaisten kokemusten mukaan suureen osaan pitkittyneistä ero- ja huoltoriidoista kytkeytyy vanhempien mielenterveyden haasteita (ks. esim. Laajasalo 2021, 29–30; Hannuniemi, 2015). Vanhempien mielenterveyden tukeminen ja mahdollisuus ohjata vanhempi psyykkisen voinnin arviointiin sekä yhteistyö psykiatrasta hoitotyötä tekevien tahojen kanssa on siksi olennaista.

Tuki- ja hoitopolkujen suunnittelussa tulee ottaa huomioon saatavilla oleva tutkimustieto (ks. esim. Luoma ja Laajasalo 2024, Laaksonen ym. 2024³⁴), ja etsiä aktiivisesti mahdollisuuksia edistää uuden tutkimustiedon saamista toimivista interventioista.

Australiassa on kehitetty tuomioistuinten yhteyteen toimintamalli Court Children Services (CCS). Sen henkilöstö koostuu psykologeista ja sosiaalityöntekijöistä (perhekonsultit), joilla on erityisasiantuntemusta eronneiden perheiden lasten tarpeista. Palvelun tehtävänä on auttaa vanhempia ja tuomareita tekemään päätöksiä järjestelyistä, jotka ovat lasten edun mukaisia. Työntekijät tapaavat vanhempia ja lapsia, tekevät arviointeja sekä antavat tuomioistuimelle lausuntoja ja neuvoja asiantuntijatodistajana.³⁵

Monikulttuuristen asiakkaiden kulttuurin ja kielen huomioon ottaminen palvelujen suunnittelussa ja päätöksenteossa on keskeistä. Maahan muuttaneilla voi olla vahva pelko siitä, että erotilanteessa menettää lapsen ja/tai oleskeluluvan. Ammatillaiset tarvitsevat tietoa ja työkaluja siihen, kuinka kasvattaa luottamusta ja selittää asioita ymmärrettävästi. Kulttuuristen tapojen ja perinteiden vaikutus on tärkeää ottaa huomioon kunnioittavasti, ja lapsen oikeus kummankin vanhemman kieleen, kulttuurin ja uskontoon on turvattava, mutta toisaalta on myös puututtava vahvasti, jos niistä on haittaa lapselle.

Selvityshenkilöt pitävät tärkeänä, että lainsäädännöstä, palveluista ja prosesseista tulee saada tietoa omalla kielellä tulkkivusteisesti, ja että huolehditaan siitä, ettei lapsi tai ex-puoliso joudu tulkiksi.

34 Tutkimustieto vieraannuttamisen psykososiaalisten hoitomuotojen vaikuttavuudesta lapsen hyvinvointiin on vielä lähes olematonta (Luoma ja Laajasalo, 2024). Lapset pois eroriidoista -ryhmämenetelmästä (No Kids in the Middle) on saatu alustavia lupaavia tuloksia, mutta vaikuttavuudesta tarvitaan lisätutkimusta (ks. Laaksonen ym. 2024).

35 Ks. Court Children Services: <https://www.fcfoa.gov.au/fl/children/ccs>

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. hyvinvointialueilla palvelupolkuja kehitetään siten, että eroaville vanhemmille ja heidän lapsilleen turvataan heidän tarpeisiinsa vastaavat, riittävät ja oikein kohdennetut palvelut.
- b. eri tuen muodot palvelupoluilla ennaltaehkäisevistä palveluista vaativaan erotukeen kuvataan selkeästi ja tieto niistä tulee olla helposti asiakkaiden saatavilla.
- c. palvelupolkuja ja työkäytäntöjä tulee kehittää koko perheen huomioon ottavalla työotteella hyödyntäen tutkittua tietoa. Toimivista työkäytännöistä tarvitaan lisää tutkimustietoa.
- d. Australiassa kehitetyn toimintamallin, Court Children Services (CCS), käyttöönoton mahdollisuutta Suomessa arvioidaan ja selvitetään.

23. Moniammatilliset Haastavat erot konsultaatioryhmät kaikille hyvinvointialueille

Selvitystyössä nousi esille ammattilaisten osaamisvajeet riskinarvioinnissa ja työskentelyprosessien rakentamisessa vaativissa erotilanteissa. Monialainen yhteistyö ja tietojenvaihto on edellytys vaativiin erotilanteisiin puuttumisessa. On tärkeää kehittää ammattilaisten välistä yhteistyötä ja konsultaatorakenteita, mistä yksittäiset ammattilaiset voivat saada tukea.

Ammattilaiset tarvitsevat vaativissa erotilanteissa työskentelyn tueksi konsultaatio- ja tukirakenteen, jolla varmistetaan moniammatillinen lapsen näkökulmasta tehty kokonaistilanteen arviointi ja riskinarviointi. Moniammatillinen riskiarviointi voi estää erokonfliktien tai väkivallan pitkittymisen ja jopa ehkäistä lapsi- ja perhesurmia. Yhteisen riskiarvioinnin ja siitä muodostuneen tilannekuvan perusteella tulee rakentaa eri toimijatahoja velvoittavat toimenpide-ehdotukset lapsen aseman turvaamiseksi.

Haastavat erot konsultaatioryhmät on hyväksi koettu tukirakenne, josta on hyviä kokemuksia jo kymmeneltä hyvinvointialueelta. Konsultaatiomallia on kehitetty yhteistyössä järjestön, hyvinvointialueiden ja OT-keskusten kanssa.³⁶

Selvityshenkilöt ehdottavat, että Haastavat erot konsultaatioryhmien toimintamalli levitetään kaikille hyvinvointialueille. Konsultaatioryhmien toiminnan periaatteita tulee arvioida ja edelleen kehittää yhtenäisemmiksi.

Haastavat erot konsultaatioryhmän toiminta on luontevaa organisoida perheoikeudellisten yksiköiden yhteyteen, mutta niissä tulee turvata monialainen hallintorajat ylittävä ammattilaisten ja ero- ja väkivaltatyötä tekevien järjestöjen edustus. Yhteistyö MARAK-työryhmien kanssa ja tiedonkulun varmistaminen on keskeistä eri väkivallan muotojen tunnistamisessa ja turvasuunnittelussa.

OiPsy-yksiköiden asiantuntemusta tulisi hyödyntää jatkossa jokaisen hyvinvointialueen Haastavat erot konsultaatioryhmissä vahvistamaan monialaista arviointia, hypoteesityöskentelyä ja lapsen näkökulman esille tuomista. Yhteistyö mahdollistaisi myös vuoropuhelun ja ohjauksen yksikön omien tukirakenteiden ja konsultaatiotyöryhmän välillä.

Haastavat erot konsultaatioryhmän asiantuntijuus ja konsultaatiossa tehdyt suositukset eivät ratkaise tilannetta tai tuo toivottavia muutoksia lapsen asemaan, jos toimenpidesuosituksen toteuttamiseksi tarvittavia palveluita ei ole saatavilla. Siksi palvelujärjestelmää tulee kehittää myös kokonaisuutena.

24. Sovittelun kehittäminen

Selvityksessä nousi esille sovittelun merkittävä rooli vanhempien konfliktien pitkittymisen ja oikeudenkäyntien ehkäisemisessä. Sovittelu on myös kustannusvaikutuksiltaan tehokas tuen muoto, joka vahvistaa vanhempien keskusteluyhteyttä

³⁶ ks. toimintamallin kuvaukset: <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/haastavat-erot-konsultaatioryhmat> ja <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/vaativat-erot-asiantuntijaryhma-ammattilaisen-tukena-hyvinvointialueella>

ja sopimisen mahdollisuuksia. Myös hallitusohjelmakirjauksissa on nostettu sovittelun edistäminen keinoksi ehkäistä huoltajuuskiistoja ja vieraannuttamista ja parantaa lapsen etua.

Psykososiaalisten ja patologisten huoltoriitojen kohdalla ollaan ns. vaativassa erotilanteessa, joissa esiintyy oikeudenkäyntien kierrettä. Näissä vaativimmissa ero- ja huoltoriidoissa väkivallan eri muodot tai niiden uhka jatkuu eron jälkeen, ja siksi ennen sovittelua tulee tehdä huolellinen moniammatillinen riskinarviointi, jolla varmistetaan, että (vakavaa, toistuvaa) väkivaltaa kokeneita ei painosteta sovitteluun yhteistoimintavelvoitteen (LHL) varjolla lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisista päätettäessä. Perheasioiden ja tuomioistuimen sovitteluun ohjaamista tulee selvityshenkilöiden mukaan kriittisesti arvioida suhteessa aiempaan lähisuhdeväkivallan esiintymiseen perheen historiassa ja väkivallan jatkumiseen eron jälkeen.

Tuomioistuinvirasto on laatinut asiantuntija-avusteiseen huoltoriitojen sovitteluun liittyvän koulutuspolun vuosille 2023–2025. Tuomarit suorittavat riita-asioiden sovittelun peruskoulutuksen lisäksi syventäviä opintoja mukaan lukien työssäoppimisosiot. Kuten oikeusministeriön sovittelutoimintaa edistävän työryhmän suosituksissa todetaan, lapsiasioiden tuomioistuinsovittelulla ja hyvinvointialueiden järjestämällä perheasioiden sovittelulla on yhtymäkohtia. Tulevaisuudessa näiden palveluiden parempaa yhteensovittamista ja asiantuntijoiden koulutuksen kehittämistä voisi olla järkevää tehdä nykyistä enemmän yhteistyössä eri hallinnonaloilla. (OM 2023:18, 22.)

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. perheasioiden sovittelun saatavuus turvataan kaikilla hyvinvointialueilla ja siihen tulee ohjata riittävän varhain ns. tasapeliiriidoissa. Sovitteluun ohjaamisessa tulee ottaa huomioon erotilanteiden erilaisuus, koettu väkivalta ja soveltuvuus sovittelumenettelyyn.
- b. sovittelua kehitetään lapsen tarpeet paremmin huomioon ottavaksi ja jatkossa tulee harkita myös lapsen tapaamisia osaksi tuomioistuimen ja perheasioiden sovitteluprosessia.

Perhe- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisy, eri muotojen parempi tunnistaminen, selkiinnyttäminen lainsäädännössä ja väkivaltaan puuttuminen

Perhe- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisy, väkivaltaan liittyvä osaaminen, eri muotojen tunnistaminen ja niihin puuttuminen ovat selvityksen mukaan hyvinvointialueilla ja tuomioistuimissa puutteellista ja riittämätöntä ja se näkyy selvästi vaativien erojen yhteydessä. Eri väkivaltailmiöihin liittyvä tietous ja systemaattiset puuttumisen keinot ja palveluiden kehittäminen näihin tilanteisiin mahdollistavat perheiden varhaisen auttamisen ja kohdennettujen palveluiden tarjoamisen. Ne ehkäisevät erotilanteiden konfliktoitumista.

Selvityksen pohjalta on ilmeistä, että julkiset palvelut eivät yksin riitä vastaamaan eroavien ja väkivallasta kärsivien perheiden tarpeisiin, vaan se tulee varmistaa yhteistyössä järjestöjen kanssa. Perhe- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisyyn tarvitaan hyvinvointialueiden ja poliisin lisäksi myös kuntien ja järjestöjen vahvaa roolia.

25. Perhe- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisy hyvinvointialueiden, kuntien ja järjestöjen yhteinen tehtävä

Hyväksyessään lähisuhdeväkivallan sovittelun kieltävän lakimuutoksen 10.12.2024, eduskunta antoi lausuman, jonka mukaan hallituksen on vahvistettava ja kehitettävä vanhempien, perheiden sekä lähisuhdeväkivallasta epäiltyjen ja uhrien tukea ja palveluja sekä palveluihin ohjausta sekä huolehdittava tuen ja palvelujen riittävästä rahoituksesta lähisuhdeväkivallan ehkäisemiseksi ja ratkaisemiseksi. (EV 153/2024.)

Hyvinvointialueilla toimii vaihtelevasti lähisuhdeväkivaltatyön koordinaattoreita ja lähisuhdeväkivallan ehkäisyn yhteistyöelimisiä. Hyvinvointialueiden säästöpainneissa lähisuhdeväkivallan koordinaattoreiden tehtävän jatkuminen ei ole itsestään selvää tehtävän välttämättömyydestä huolimatta. Kunnilla ja hyvinvointialueilla on yhteinen vastuu hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä. Sen ei riittävän selkeästi tunnisteta tarkoittavan myös lähisuhdeväkivallan ehkäisyä. Kun varhaiskasvatus ja koulut ja muut lasten kasvuympäristöt ovat kuntien vastuulla, myös kunnilla tulee olla jatkossa selkeästi rooli ja vastuuta lähisuhdeväkivallan ehkäisyssä. Tällä hetkellä erittäin keskeinen rooli lähisuhdeväkivallan ehkäisyssä on sosiaali- ja terveysjärjestöillä ja se tarvitaan myös jatkossa.

Kaikilla hyvinvointialueilla tulisi olla lähisuhdeväkivallan koordinaattorit, jotka vastaavat siitä, että lähisuhdeväkivallan ehkäisy on osa hyvinvointialueiden hyvinvointisuunnitelmia ja hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ohjelmia. He vastaavat myös hyvinvointialueiden, kuntien ja järjestöjen yhteistyöstä ja sen tukemisesta lähisuhdeväkivallan ehkäisyssä.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. hyvinvointialueita tuetaan siten, että kaikilla hyvinvointialueilla on lähisuhdeväkivallan koordinaattorit.
- b. sosiaalihuoltolakia uudistettaessa huolehditaan siitä, että hyvinvointialueilla on lähisuhdeväkivaltaan liittyvä koordinaatiovastuu ja että hyvinvointialueet tekevät lähisuhdeväkivallan ehkäisyä ja siihen liittyvää auttamistyötä yhteistyössä kuntien ja järjestöjen kanssa.
- c. sosiaalihuoltolain uudistamisen yhteydessä varmistetaan, että kirjauksessa näkyy riittävän selkeästi yhteistyön tekeminen järjestöjen kanssa ja järjestöjen tärkeä rooli lähisuhdeväkivaltatyössä Istanbulin sopimuksen tavoitteiden ja hengen mukaisesti.
- d. varmistetaan, ettei uudistuvan sosiaalihuoltolain muotoilu vaaranna jatkossa sosiaali- ja terveysjärjestöjen STEAn kautta tulevan valtionavustuksen mahdollisuutta.
- e. hyvinvointialueiden ja kuntien yhteistyön velvoite ja siihen tarvittavat yhteistyörakenteet kirjataan sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislakiin hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen liittyvään kokonaisuuteen, jolloin ei tarvita erikseen hallitusohjelmassa todettua rakennelakia ja kyseinen tavoite toteutuisi osana olemassa olevaa lainsäädäntöä.

26. Riskinarvioinnin ja turvasuunnitelmien tekeminen ammattilaisia velvoittavaksi

Selvityksen mukaan nykyjärjestelmässä eri väkivallan muotoja ei tunnisteta ja eikä oteta huomioon työkäytännöissä ja päätöksenteossa riittävästi. Istanbulin sopimus (SopS 53/2015) velvoittaa, että kaikki asianomaiset viranomaiset arvioivat lähisuhdeväkivaltilanteiden vakavuuden sekä niihin liittyvän kuolemanvaaran ja väkivallan toistumisen vaaran. Viranomaisilla on velvollisuus lähisuhdeväkivaltaan kytkettyjen tapauksien riskinhallintaan yhteen sovituin toimin. Vaativissa ero- ja huoltoriidoissa esiintyy tämän selvityksen sekä aiempien selvitysten ja tutkimusten mukaan useita eri väkivallan tai vainoamisen muotoja, joille lapsi altistuu suoraan tai välillisesti, ja pahimmillaan tilanteissa on perhesurman riski. On myös huomioitava, että tuomioistuimen päätös voi käynnistää tai aktivoida aikaisemman väkivaltaisen käytöksen. Oikeuden päätöksen tiedoksi antamisen ajankohdalla on siten kriittinen merkitys turvasuunnittelulle ja siksi tulee varmistaa, että asianomistaja saa ajankohdasta riittävän varhain tiedon.

Ammattilaisten kykyä tunnistaa riskialttiit tilanteet, tehdä moniammatillista yhteistyötä ja arvioida riskejä tulee vahvistaa säännösten avulla. Ammattilaisilla tulisi olla käytössä yhteinen työväline systemaattiseen riskinarviointiin. Esimerkiksi Turvassa-hankkeessa kehitettyä riskien seulontalomaketta tulisi ottaa laajemmin käyttöön eri ammattilaisten yhteistyönä.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että moniammatillinen riskinarviointi ja turvasuunnitelmien tekeminen lapsen näkökulmasta kirjataan nykyistä vahvemmin sosiaali- ja terveydenhuollon ja poliisin yhteistyötä määrittelevään lainsäädäntöön.

27. Henkisen väkivallan, ml. vieraannuttaminen ja pakottavan kontrolli, sääntelyn tarkentaminen ja tukirakenteet

Selvitystyössä nousi vahvasti esille, että nykyinen laki lapsen huollosta ja tapaamis-oikeudesta ei ehkäise eikä torju riittävästi vieraannuttamista tai muuta haitan aiheuttamista lapsen ja toisen vanhemman suhteelle. Haitanteon määritelmää tulisi laajentaa kattamaan erilaiset väkivallan muodot, mm. fyysinen ja henkinen väkivalta, vieraannuttaminen, vaino ja pakottava kontrolli, joilla toinen vanhempi voi tosiasiallisesti haitata lapsen ja toisen vanhemman suhdetta.

Selvityshenkilöt näkevät tärkeänä, että tuomioistuimissa ja sosiaalihuollossa tunnistetaan nykyistä paremmin haitan aiheuttamisen eri muodot ja vaikutukset lapsille. Todennetun haitanteon tulisi nykyistä vahvemmin näkyä lasta koskevien asioiden käsittelyssä oikeudenkäynnissä ja vaikuttaa lapsen huolto-, asumis- ja tapaamis- päätöksiin ja päätösten muutoksiin.

Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten työkäytännöissä ja tuomioistuimelle toimitettavassa olosuhdeselvityksessä ja lausunnoissa tulisi nykyistä selkeämmin tuoda esille millä tavoilla vanhempi aiheuttaa haittaa lapsen ja toisen vanhemman suhteelle ja mitä haitan aiheuttamisesta seuraa lapselle. Väkivaltaväitteiden ja vieraannuttamisen selvittäminen ja todentaminen tulee käynnistää ennen oikeusprosessia osana hoito- ja tukiprosessia, ja liittää arvioitu tieto olosuhdeselvityksen tekemiseen. Tuomarin tehtävänä on ottaa kantaa väkivallan/negatiivisen seikan vaikutukseen ja merkitykseen asian ratkaisulle.

OiPsy-yksiköillä on keskeinen rooli erityisen tason asiantuntijuuden tarjoamisessa lapsiin kohdistuvan väkivallan kysymyksissä. Tätä osaamista tulisi jatkossa hyödyntää vaativissa ero- ja huoltoriitatilanteissa aiempaa laajemmin erityisesti yhdenmukaistamalla nykyisiä konsultaatio- ja tukirakenteita sekä vahvistamalla niitä moniammatillisia yhteistyömalleja, joiden avulla vieraannuttamista ja muuta henkistä väkivaltaa on mahdollista selvittää rikostutkinnassa sekä sen ulkopuolella. Tehtäessä yksikön rooliin laajennuksia on kohdennettava resurssit ja tuki ensisijaisesti kaikista vaativimpiin tapauksiin, kuten yksikön työskentelyssä tälläkin hetkellä.

Tällä hetkellä vieraannuttamisen tutkimiseksi ei ole selkeitä yhteisiä käytänteitä tai yhtä selvittävää tahoja. Vieraannuttamisen arvioiminen vaatii sellaista oikeuspsykologista ymmärrystä ja hypoteesilähtöisiä työtapoja, joita OiPsy-yksiköissä on. Yksiköiden työskentelyä ohjaava laki mahdollistaa vieraannuttamisen tutkimisen osana rikosprosessia silloin, kun poliisi pyytää yksiköltä virka-apua, mutta käytännössä henkistä väkivaltaa tutkitaan hyvin harvoin ilman epäilyä lapseen kohdistuneesta fyysisestä- tai seksuaalisesta väkivallasta. Jatkossa tulee varmistaa, että tämän hetken monialaisissa käytänteissä yksikön ja poliisin välillä arvioidaan selvittämisen mahdollisuuksia nykyistä systemaattisemmin, ja hyödynnetään yksikön osaamista tehtäessä rajanvetoa rikosoikeudellisen ja muutoin lapselle haitallisen toiminnan välillä. Mikäli lapsen asia päättyy rikostutkintaan, tulisi vieraannuttamisepäilyjen selvittämiseen hyödyntää yksiköiden virka-apua. Valtakunnallisesti tulee sopia käytänteistä, joilla turvataan, että lapsen asiassa työskentelevät ammattilaiset saavat yksiköistä tarvitsemansa tuen lapsen asian jatkohoitoon myös rikostutkinnan ulkopuolelle jäävissä vaativissa tapauksissa. Tämä voisi käytännössä tarkoittaa, että vieraannuttamistapaukset ohjattaisiin esimerkiksi yksikön tukirakenteeseen.

Oikeusministeriön tilaamassa selvityksessä todetaan, että mikään rikostunnusmerkistö ei kata sellaisenaan pakottavaa kontrollia, joka voi ilmetä asianomistajan toimintavapauden moninaisena rajoittamisena. Lainkäytössä psyykkinen väkivalta ja pakottava kontrolli tunnistetaan huonosti. Selvityksessä ehdotetaan, että rikoslakiin säädetään uusi rikostunnusmerkistö: pakottava kontrolli. (Tolvanen & Silvennoinen 2023.) Pakottava kontrolli, henkinen väkivalta ja vaino kytkeytyvät oleellisesti vaativiin ero- ja huoltoriitatilanteisiin. Esimerkiksi vieraannuttaminen voi olla seurausta pakottavan kontrollin käyttämisestä. Kriminalisoinnin kautta pakottava kontrolli tunnistettaisiin paremmin yhtenä väkivallan muotona, se mahdollistaisi siihen puuttumisen nykyistä tehokkaammin ja aikaisemmassa vaiheessa sekä lisäisi kontrollin kohteen ja tämän lapsen oikeusturvaa.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. lainsäädännössä määritellään ja säännellään vieraannuttaminen, haitanteko ja myötävaikutusvelvollisuus nykyistä tarkemmin.
- b. poliisi ottaa nykyistä paremmin tutkittavakseen rikosilmoituksia henkisestä väkivallasta ja hyödyntää esitutkinnassa lasten ja nuorten oikeuspsykologisten ja -psykiatristen yksiköiden osaamista.
- c. pakottava kontrolli kriminalisoidaan.

28. Väkivallan katkaisun velvoittavuus

Lähisuhdeväkivaltaa kokeneet kokemusasiantuntijat ovat selvityksessä ja eri tutkimuksissa tuoneet esille hämmennyksen siitä, että väkivaltaa käyttäneelle osapuolelle ei välttämättä ole väkivaltatilanteen jälkeen tarjottu palveluja väkivaltaisen käyttäytymisen lopettamisen ja käsittelemisen tueksi. Lähisuhdeväkivallan käyttö ei lopu tarjoamalla auttavia palveluja ainoastaan väkivaltaa kokeneille ja väkivallalle altistuneille lapsille. Pari- ja perhesuhteissa väkivalta ajan myötä usein raistuu ja muuttaa muotoaan ja siksi on erityisesti väkivallan kokijan ja lapsen etu, että väkivallan tekijä muuttaa käyttäytymistään. Siihen tarvitaan ammattilaisten apua ja pitkäjänteistä muutostyötä ja seurantaa. Myös Suomea velvoittava Istanbulin sopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemiseksi vaatii tukemaan tekijöille suunnattuja hoito-ohjelmia väkivallan käytön lopettamiseksi.

Väkivallan katkaisun tulee kattaa erilaiset väkivallan muodot. Tuomioistuinten yhteistyötä väkivaltatyötä tekevien tahojen kanssa tulee tiivistää, jotta tuomarit saavat tarvittavan asiantuntija-arvioin tilanteesta.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. väkivallan tekijälle asetetaan velvoite osallistua väkivallan katkaisuun tähtäävään ohjelmaan, esimerkiksi yhteistyössä oikeusministeriön kanssa kehitettyyn Turvallisille raiteille -väkivallan katkaisuojelmaan tai muuhun avun vastaanottamiseen, jolla osoitetaan väkivallan päättyminen.
- b. tuomioistuinten työkäytäntöä ja -prosessia kehitetään siten, että väkivallan katkaisu ja seuranta sidotaan lapsen huolto-, asumis- ja tapaamispäätöksiin ja käytetään tarvittaessa väliaikaisia määräyksiä.

Selvityshenkilöt pitävät välttämättömänä, että tuomioistuimet ja selvitystyötä tekevät pyytävät lausunnon viranomaistoimijoiden lisäksi perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan erikoistuneilta tahoilta, esimerkiksi järjestöiltä.

29. Turvakotiaikana riittävä tuki lapselle ja kotiin jäävälle osapuolelle

Palvelujärjestelmässä ei tällä hetkellä ole riittäviä toimintamalleja turvakotijakson yhteydessä tarvittavasta muusta tuesta perheenjäsenille. Turvakotijakso tulisi tunnistaa nykyistä paremmin osana palvelujärjestelmää ja varmistaa eri perheenjäsenten tarvitsema tuki turvakotijakson aikana sekä palvelupolkujen luominen turvakodin jälkeiselle ajalle. Sisarusten kohdalla on huomioitava, että osa lapsista voi mennä toisen vanhemman kanssa turvakotiin ja osa jäädä kotiin.

Tapaamispalveluihin pääsy ilman pitkää sopimusprosessia turvakotijakson aikana on tässä tärkeä kehittämisen kohde. Matalan kynnyksen tapaamispalvelua tulisi olla tarjolla nopeasti lyhytkestoisella sopimuksella.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että hyvinvointialueet kehittävät yhteistyössä THL:n kanssa työprosessin, jolla varmistetaan riittävä tuki kotiin jäävälle osapuolelle ja lapselle turvakotiaikana. Lisäksi tulee laatia selkeät ohjeet ja tuki lasten tapaamisten järjestämiseksi väkivaltatilanteissa etenkin silloin, kun osa perheestä on turvakodissa.

Osaamisen ja siihen liittyvien tukirakenteiden vahvistaminen

30. Ammattilaisten osaamisen vahvistaminen sekä kansallinen ohjaus ja tuki

Lapsen edun arviointiin, lapsen kuulemiseen, moniammatilliseen yhteistyöhön sekä lähisuhdeväkivallan eri muotojen tunnistamiseen ja puuttumiseen liittyvä osaaminen on selvityksen mukaan tuomioistuimissa ja hyvinvointialueiden ammattilaisilla puutteellista. Kaikkien lapsiperheiden eroja työssään kohtaavien ammattilaisten osaamista lapsen edun arvioinnista ja kuulemisesta, moniammatillisesta yhteistyöstä ja siihen liittyvästä tietojenvaihdosta, konfliktoituneiden erotilanteiden haitallisista kokemuksista lapsille sekä eri väkivallan muotojen tunnistamisesta ja niihin puuttumisesta sekä väkivaltariskin arvioimisesta huoltoriitojen yhteydessä tulee lisätä.

Lastensuojelun haastatteluosaamisen tueksi on käynnistynyt Lasten haastattelu lastensuojelussa -koulutus (THL), jonka työnohjaustahona OiPsy-yksiköiden on tarkoitus toimia jatkossa. Koulutus on tärkeä resurssi mietittäessä vaativiin erotilanteisiin liittyviä lastensuojelun selvityksiä. Jatkossa tulee arvioida, voidaanko koulutusta kehittää palvelemaan myös muiden ammattilaisten haastatteluosaamista näissä vaativissa tilanteissa (lastenvalvojat, tuomarit) ja voidaanko työnohjausta toteuttaa myös heidän osaltaan.

THL:lle, tuomioistuinlaitokselle ja poliisille varataan resursseja toteuttaa yhteistyössä näihin teemoihin erikoistuneiden järjestöjen ja muiden tahojen kanssa ammatillista täydennyskoulutusta tuomioistuimille, poliisille ja hyvinvointialueiden sekä järjestöjen eri ammattiryhmille.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. eri tahojen ammattilaisten korkeakouluopintoihin ja täydennyskoulutukseen kytketään tietoa perheoikeudellisista asioista, lapsen oikeuksista, tietojenvaihdosta sekä perhe- ja lähisuhdeväkivallan eri muotojen tunnistamisesta ja arvioimisesta.
- b. kansallista ohjausta ja tukea vahvistetaan ja THL:lle määritellään perheoikeudellisista kysymyksistä vastuutehtävä ja varataan siihen tarvittavat resurssit.

31. Jatketaan osaamis- ja tukikeskusten, OT-keskusten, toiminnan kehittämistä vaativiin ilmiöihin ja varmistetaan niille pysyvä rahoitus.

OT-keskusten tehtävänä on tukea lasten, nuorten ja lapsiperheiden kanssa työskenteleviä ammattilaisia erityisen vaativissa tilanteissa. Moniammatilliset ja -tieteiset osaamis- ja tukikeskukset, OT-keskukset ydintiimeineen, ovat välttämätön osa uudistuvaa sosiaali- ja terveydenhuollon rakennetta. OT-keskusten tulee olla sekä yhteistyöalueita että kansallisesti palveleva rakenne, jossa järjestöillä on oma roolinsa. OT-keskukset toimivat erityisen vaativassa sosiaali- ja terveydenhuollossa, ja niiltä vaaditaan vahvaa erityisosaamista sosiaali- ja terveydenhuollosta ja vahvaa kyvykkyyttä monialaiseen yhteistyöhön sekä tiivistä yhteistyötä yliopistojen ja muiden oppilaitosten kanssa. OT-keskustoimintaan liittyy ajatus työkäytäntöihin kytkeytyvästä tutkimuksesta, joka pyrkii kompleksisten tilanteiden kuvaamiseen ja haltuunottoon. Ilmiöistä nousevaan tutkimustietoon pystytään reagoimaan kohdennetusti ja nopeasti tarjoamalla koulutusta, konsultointia ja muuta osaamisen tukea. Hyöty palautuu perus- ja erityistasolle työntekijän työn tueksi.

OT-keskustoiminnan koordinoiminen vaikuttavasti ei ole mahdollista ilman sille osoitettua riittävää resurssia. Laadukas koordinoiminen edellyttää rahoituksen lisäksi sitoutumista, jolle valtioneuvoston asetus hyvinvointialueiden yhteistyösopimuksen sisällöstä ja valmistelusta 309/2023 asetusehdotuksen 2 § sopimusperusteisuus luo haasteita. Sopimusperusteisena OT-keskusten toimintaan vaikuttaa vahvasti hyvinvointialueiden tahtotila. OT-keskusten tulee pystyä toimimaan siten itsenäisesti, että kansallisen yhteistyön ja järjestöyhteistyön on mahdollista rakentua ja toteutua.

Vaativan osaamisen keskittämisellä on mahdollista saada kustannussäästöjä. Valtakunnallisella koordinaatiolla ja kohdennetulla rahoituksella taataan yhdenvertaiset vaativiin ilmiöihin liittyvä osaamisen tuki valtakunnallisesti huomioiden alueelliset

erot. Kansallisen kehittämistyön tueksi tarvitaan valtakunnallista koordinaatiota ja selkeä työnjako viiden yhteistyöalueen OT-työryhmien kesken. Ne vastaavat kansallisen työnjaon mukaisista omista erityistehtävistä ja oman maantieteellisen alueensa työn etenemisestä. OT-keskus tarvitsee vakiintuneen paikkansa tutkimuksessa, koulutuksessa ja koordinaatiossa.

Selvityshenkilöt toteavat, että sosiaalihuollossa aikaisempaa YTA-tason rakennetta ei ole, mikä tekee uudistamistehtävästä vaativan. OT-keskustyö liittyy myös sosiaalihuollon porrasteisuuteen. Sosiaalihuoltolähtöinen palvelurakenteen kehittäminen yhteistoiminta-alueille on vasta aluillaan. Sosiaalialan osaamiskeskusten uudistuva rooli ja uusi asetus voinevat tarjota mahdollisuuden niiden ja OT-keskusten yhteiskehittämiseen.

Erityisen haasteen muodostavat niiden vaativien palvelujen tuottamisen rahoitus, joista järjestöt nyt kantavat tuottajina vastuun.

Selvityshenkilöt ehdottavat, että

- a. OT-keskustoiminnalle turvataan pysyvä valtion rahoitus hankerahoituksen ja hyvinvointialuerahoituksen sijaan ja määritellään kansallisesti niiden välinen työn- ja vastuunjako.

Näin voidaan varmistaa, että kansallisesti ei tehdä päällekkäistä työtä OT-tasoisien ilmiöiden osalta. Tavoitteena tulee olla saattaa harvinainen erityisosaaminen kaikkien hyvinvointialueiden käyttöön.

- b. järjestöjen tuottamien vaativaa osaamista edellyttävien palvelujen jatkuvuus varmistetaan sosiaalihuollon keskittämissetusta valmisteltaessa ja niiden rahoitus turvataan erillisellä valtionavustuksella.

Vastaavaa palvelua ei hyvinvointialueilla ole ja järjestöissä olevaa eri ilmiöihin liittyvää erityisosaamista ei ole varaa päästää katoamaan.

Liite 1

Ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi		Mitä edellyttää
Vaativien erojen ennaltaehkäisy		
1. Tietoa vanhemmille eron vaikutuksista lapseen.	Vanhemmuus eron jälkeen -verkkokurssi otetaan aktiivisesti käyttöön hyvinvointialueilla. Hyvinvointialueiden lisäksi tuomioistuimet ja asianajajat ohjaavat eroavia vanhempia suorittamaan verkkokurssin.	<ul style="list-style-type: none"> • Heti käyttöön otettavissa. • Käyttöönotto ei vaadi erillisiä kustannuksia.
2. Lapsen hyvä tilanne -neuvonpito käyttöön kaikilla hyvinvointialueilla.	Lapsen hyvä tilanne -neuvonpito otetaan laajasti käyttöön eri hyvinvointialueilla.	<ul style="list-style-type: none"> • Vaatii koulutusta • Vaatii työkäytäntöjen muutoksen • Menetelmän arviointi hyödyllistä.
3. Järjestöjen ehkäisevän ja matalan kynnyksen ero- ja väkivaltatyön tuen muotojen jatkuvuus ja rahoitus turvataan vaativien erojen ehkäisemiseksi.	Sosiaali- ja terveysjärjestöjen ero- ja lähisuhdeväkivaltatyön ehkäisevien ja toipumista tukevien tuen muotojen saatavuus ja toimintaedellytykset turvataan jatkossakin Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskuksen STEAn kautta tulevilla avustuksilla. Varmistetaan, että järjestöjen ero- ja lähisuhdeväkivaltatyön rahoitus on riittävää, pitkäjänteistä ja ennakoitavaa.	<ul style="list-style-type: none"> • Vaatii varmistamista sote-järjestöjen avustusleikkausten kohdentumisesta päätettäessä.

Ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi	Mitä edellyttää	
Lapsen aseman ja oikeuksien vahvistaminen		
4. Lapsen oikeus saada apua ja palveluja turvataan ja varmistetaan, että toinen vanhempi ei pysty estämään lapsen avun saantia.	Lapselle turvataan subjektiivinen oikeus palveluihin ja hoitoon vaativissa ero- ja väkivaltatilanteissa sekä tehdään tarvittavat lainsäädännölliset muutokset sen varmistamiseksi, että viranomainen voi päättää lapselle tarjottavasta avusta, jos vanhempi vastustaa apua.	<ul style="list-style-type: none"> • Vaatii lainsäädäntömuutoksen. • Voidaan toteuttaa sosiaalihuoltolain tai lastensuojelulain uudistamisen yhteydessä • Lapsen oikeuksien kannalta tämä esitys tärkeä priorisoida.
5. Lapselle nimetään edunvalvoja, joka on hänen tukeaan huoltoriitaprosessin aikana ja sen jälkeen.	Lapselle määrätään edunvalvoja vakavissa huoltoriidoissa sen varmistamiseksi, että lapsen oikeus tietoon, osallisuus ja kuulluksi tuleminen toteutuisi paremmin ja tehdään tämän edellyttämät lakimuutokset.	<ul style="list-style-type: none"> • Vaatii lainsäädäntömuutoksen. • Lapsen oikeuksien kannalta tämä esitys tärkeä priorisoida.
6. Lapsen kuulemisen kehittäminen ja keskittäminen	<p>A) Olosuhdeselvitystyöntekijöiden pätevyys ja osaaminen saatetaan THL:n ohjeistuksen mukaiseksi koko maassa.</p> <p>B) Vaativimmissa erotilanteissa ammattilaiset saavat lapsen kuulemiseen ohjausta lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköistä, hyödyntäen yksiköiden konsultaatiota ja käytössä olevia tukirakenteita.</p> <p>C) Lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiden työtä ohjaavan lain uudistamisessa mahdollistetaan, että yksiköiden työ voisi kohdistua myös vaikeimpiin huoltoriitoihin ja kaikista vaativimmissa erotilanteissa lasten kuuleminen keskitetään kyseisille yksiköille, vaikka kyse ei olisikaan lapsen kohdistuvan rikoksen selvittelystä.</p>	<p>A) Vaatii työkäytäntöjen muutoksen.</p> <p>B) Vaatii työkäytäntöjen muutoksen.</p> <p>C) Vaatii lainsäädäntömuutoksen. Voidaan toteuttaa OiPsy-yksiköiden työtä ohjaavan lain uudistamisen yhteydessä.</p>

Ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi	Mitä edellyttää	
7. Lapsen tapaamisten järjestäminen ja luopuminen tapaamisiin pakottamisesta	<p>A) Huoltajuutta ja tapaamisoikeuksia rajoitetaan ja tapaamisista luopumista harkitaan silloin, kun se on perusteltua lapsen suojelemiseksi ja traumatisoitumisen ehkäisemiseksi.</p> <p>B) Ulosottomiesten toteuttamista lasten tapaamisten täytäntöönpanosta luovutaan. Tapaamisten täytäntöönpanoon tulee löytää uusia, lapsiystävällisempiä ja inhimillisempiä keinoja.</p> <p>C) Tapaamispaikkapalvelua tuottaville tahoille varmistetaan riittävä tiedonsaanti tapaamisen valvonnan perusteista sekä vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmiin tai väkivaltaisuuksiin liittyvistä tekijöistä, jotka voivat olla riski tapaamisten turvalliselle järjestämiselle.</p> <p>D) Tapaamispaikkatoiminnan kilpailutuksissa varmistetaan hinnan lisäksi tapaamispaikkojen riskinarviointivalmiudet ja ammatillinen osaaminen tapaamisten toteuttamiseksi turvallisesti.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • A) Vaatii työkäytäntöjen muutoksen ja mahdollisesti lainsäädäntömuutoksen. • B) Vaatii lainsäädäntömuutoksen ja kehittämissuunnitelmien uusien lapsiystävällisempien täytäntöönpanokeinojen saamiseksi. • C) Vaatii työkäytäntöjen muutoksen ja ohjeistusta ja mahdollisesti lainsäädäntömuutoksen. • D) Vaatii työkäytäntöjen muutoksen ja hankintayksiköille ohjeistusta.
8. Lapsirauharikos otetaan käyttöön Suomessa Ruotsin mallin mukaan.	<p>Suomeen säädetään lapsirauharikos, siihen liittyvä sääntely valmistellaan huolellisesti eri tahojen kanssa yhteistyössä ja lain toimeenpanolle varataan riittävät resurssit.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Vaatii lainsäädäntömuutoksen • Lain huolellisen valmistelun yhteistyössä eri tahojen kanssa ja riittävät resurssit lain toimeenpanoon • Ruotsin kokemusten hyödyntäminen valmistelussa.

Ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi	Mitä edellyttää	
9. Vahvistetaan ammattilaisten mahdollisuuksia velvoittaa vanhempia vastaanottamaan hoitoa tai palvelua.	Selvitetään, onko perustuslaki huomioon ottaen ja millä ehdoilla mahdollista lisätä lainsäädäntöön vanhemmalle velvoite psykiatriseen arvioon, hoidon tai palvelun vastaanottamiseen vaativissa erotilanteissa, mikäli sosiaali- ja/ tai terveydenhuollon tai tuomioistuimen arvion mukaan vanhemmalla on siihen selkeä tarve.	<ul style="list-style-type: none"> • Vaatii jatkoselvitystä suhteessa perustuslakiin. • Vaatii lainsäädäntömuutoksia • Lapsen oikeuksien kannalta tämä esitys tärkeä priorisoida.
Oikeusprosessien tehostaminen ja lainsäädännön kehittäminen		
10. Tuomareiden erikoistuminen lapsiasioihin ja perhetuomioistuimien	Oikeusministeriö käynnistää jatkoselvitystyön perhetuomioistuimien saamiseksi Suomeen, sen vaatimista lainsäädännöllisistä ja muista toimista sekä uudistuksen vaatimista resursseista.	<ul style="list-style-type: none"> • Vaatii jatkoselvitystä lainsäädännöllisistä, muista toimista ja uudistuksen vaatimista resursseista.
11. Kirjallisen todistelun rajaaminen	<p>A) Nykyistä laajaa kirjallista todistelua rajataan lainsäädännöllä siten, että lähtökohtaisesti asiakaskirjauksia ei voitaisi käyttää kirjallisena todisteluna.</p> <p>B) Jatkossa tuomioistuimet pyytävät sosiaali- ja terveydenhuollolta asiantuntijalausunnon tuomioistuinkäsittelyä varten ja vain lausunnot voivat jatkossa toimia kirjallisena todisteluna.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Vaativat lainsäädäntömuutoksen.
12. Selvitystyön tehostaminen	<p>A) Selvitysten määräaikoja lyhennetään ja selvityksen tulee valmistua neljässä kuukaudessa. Tuomioistuimen ja hyvinvointialueiden selvitystyöntekijöiden yhteistyötä tulee tiivistää ja muuttaa sääntelyä.</p> <p>B) Sosiaalihuollon tulee tuomioistuimen pyynnöstä tehdä nopealla aikataululla suppeampia selvityksiä rajattuihin asiakokonaisuuksiin, jos tuomioistuin tarvitsee selvitystä vain tietystä riittäisyyttä aiheuttavasta asiasta.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Vaativat lainsäädäntömuutoksen ja työkäytäntöjen kehittämistä • Vaatii lisä-resurssointia hyvinvointialueille.

Ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi	Mitä edellyttää	
13. Sopimuksettoman tai sopimuksen vastaisen tilan ehkäiseminen ja katkaiseminen	Sosiaalihuollon ammattilaisilla tulee jatkossa olla vahvempi rooli sopimuksettoman tai sopimuksen vastaisen tilanteen ehkäisemisessä ja nopeassa ratkaisemisessa.	• Vaatii työkäytäntöjen muutoksen.
14. Täytäntöönpanolain ja -sovittelun ja uhkasakkomenettelyn uudelleen tarkastelu	A) Täytäntöönpano- ja uhkasakkokierteen ehkäisemiseksi luodaan mekanismi, jolla saadaan pysäytettyä toistuvat hakemukset. Tämä edellyttää jatkoselvitystyötä. B) Täytäntöönpanosovittelijoiden pätevyys määritellään vastaavasti kuin THL ohjeistaa olosuhdeselvitystyötä tekevien pätevyysvaatimuksista.	A) Vaatii jatkoselvitystä B) Vaatii ohjeistusta
15. Elatusjärjestelmän kokonaisuudistus	Elatusjärjestelmää uudistetaan kokonaisuutena. Lainsäädäntöä tulee kehittää lapsen elatuksesta sopimisen ja päättämisen prosessien selkiyttämiseksi ja täsmentämiseksi sekä laatia hyvinvointialueille ohjeistus sen soveltamiseen.	• Vaatii lainsäädäntömuutoksen
16. Avioliittolain ositusta koskevien säännösten uudistaminen	Avioliittolain tarkastelun yhteydessä pesänjakajan tehtäviä ja toimivaltaa arvioidaan ja uudistetaan.	• Vaatii lainsäädäntömuutoksen.
17. Lapsikaappauksen määrittely rikoslaissa ja yhteistyömallien luominen	A) Lapsikaappaus tunnistetaan lapsen kohdistuvaksi väkivallaksi ja määritellään lainsäädännössä lapsen kohdistuvaksi rikokseksi. B) Poliisin ja sosiaalityöntekijöiden välille luodaan lapsikaappaustilanteita ja niiden vakavia uhkatilanteita varten samanlainen prosessi ja yhteistyömalli kuin lapsen pahoinpitelyepäilyissä. Lapsikaappaukset myös keskitetään yhdelle taholle poliisissa, esimerkiksi Helsingin poliisille tai Keskusrikospoliisille riittävän kokemuksen ja osaamisen varmistamiseksi.	A) Vaatii lainsäädäntömuutoksen B) Vaatii yhteistyömallin kehittämisen ja työkäytäntöjen muutoksen.

Ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi

18. Digi- ja väestötietoviraston (DVV) järjestelmämuutokset

- A) Turvakiellon peruste lisätään VTJ-lakiin turvakieltoa käsittelevään kohtaan "ilmeinen henkeen ja terveyteen kohdistuva uhka" ja kyseiseen kohtaan lisätään fyysisen väkivallan lisäksi henkinen väkivalta, vaino ja kunniaväkivalta.
- B) Tieto turvakiellon asettamisen perusteesta tulee lisätä myös väestötietojärjestelmään kooditettuna ja varata muutokselle tarvittavat resurssit.
- C) Myös käräjäoikeus voi käsiteltävänä olevan asian yhteydessä asianosaisen pyynnöstä asettaa tai poistaa turvakiellon.
- D) Väestötietojärjestelmässä oleva osoitetietomerkintä erotetaan selkeämmin lasta koskevasta muusta päätöksenteosta ja että asumisesta päättäminen otettaisiin huollonjakosopimuksissa aina huomioon nimenomaisesti.

Mitä edellyttää

- A) Vaatii lainsäädäntömuutoksen ja
- B) tietojärjestelmän muutoksen ja siihen tarvittavat resurssit.
- C) Vaatii mahdollisesti lainsäädäntömuutoksen
- D) Vaatii mahdollisesti työkäytäntöjen muutoksen

Ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi	Mitä edellyttää
Eri tahojen toimivallan rajojen selkiyttäminen yhteistyön tueksi	
19. Toimijoiden vastuut ja tietojen vaihto selkeämmäksi	<p>A) Tiedonkulun sujuvoittamiseksi laaditaan valtakunnallinen ohjeistus tai toimintamalli. Samalla on mahdollista arvioida lainsäädännön päivitys- ja täydennystarpeet tietojen vaihdosta sosiaaliviranomaisten ja tuomioistuimien välillä.</p> <p>B) Eri ammattilaisten roolia ja vastuita vaativissa eroissa selkiytetään lainsäädännössä. Selkiytystä tarvitaan lastenvalvojan, perheneuvolan, perhesosiaalityön ja lastensuojelun tehtävistä ja velvollisuuksista.</p> <p>C) STM jatkaa yhteistyötä OM:n, Tuomioistuinviraston ja THL:n kanssa ohjeistuksen laatimiseksi eri toimijoiden tehtävistä, vastuista ja toimivallasta sekä perheille tarjottavasta tuesta huoltoriidan aikana. Ohjeistusta valmisteltaessa tulee samalla kiinnittää huomiota mahdollisiin esiin nouseviin lainsäädännön tarkennustarpeisiin.</p>
20. Lastenvalvojan tehtäväkuvan muuttaminen ja täsmentäminen	<p>A) Vaatii ohjeistuksen ja lainsäädännön tarkistamisen.</p> <p>B) Vaatii lainsäädäntömuutoksen. Voidaan toteuttaa sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain uudistamisen yhteydessä.</p> <p>C) Vaatii ohjeistuksen laatimisen yhteistyössä eri tahojen kanssa.</p> <p>• Vaatii lainsäädäntömuutoksen, joka voidaan toteuttaa sosiaalihuoltolain uudistuksen yhteydessä, koulutusta ja resursseja hyvinvointialueille.</p>

Ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi	Mitä edellyttää	
21. Lastensuojelun toimivallan vahvistaminen ja lastensuojelulain täsmentäminen	<p>A) Lastensuojelun toimivaltaa vahvistetaan tukitoimien turvaamisessa lapselle ja vanhemmille, jos vanhemmilla ei ole edellytyksiä yhteistoimintaan lapsen asiassa. Lapsen edun turvaaminen edellyttää lastensuojelulta vahvempaa auttamisprosessin johtamista, tiiviimpää eri toimijoiden yhteistyön koordinoitua ja toimivaa tiedon välittämistä.</p> <p>B) Lastensuojelulakia tarkennetaan näiltä osin lastensuojelulain kokonaisuudistuksen yhteydessä.</p> <p>C) Lastensuojelulle varmistetaan riittävät resurssit ja tuki sosiaali- ja terveydenhuollon muilta toimijoilta, erityisesti psykiatrian ammattilaisilta, lapsen edun ja suojelun turvaamiseksi.</p>	A-C Vaatii lastensuojelulain ja työkäytäntöjen muutoksen, koulutusta sekä resursseja hyvinvointialueille.
Palvelupolkujen ja työkäytäntöjen kehittäminen		
22. Eroperheille riittävät ja oikein kohdennetut palvelut	<p>A) Hyvinvointialueilla palvelupolkuja kehitetään siten, että eroaville vanhemmille ja heidän lapsilleen turvataan heidän tarpeisiinsa vastaavat, riittävät ja oikein kohdennetut palvelut.</p> <p>B) Eri tuen muodot palvelupoluilla ennaltaehkäisevistä palveluista vaativaan erotukeen kuvataan selkeästi ja tieto niistä tulee olla helposti asiakkaiden saatavilla.</p> <p>C) Palvelupolkuja ja työkäytäntöjä tulee kehittää koko perheen huomioon ottavalla työllä hyödyntäen tutkittua tietoa. Toimivista työkäytännöistä tarvitaan lisää tutkimustietoa.</p> <p>D) Australiassa kehitetyn toimintamallin, Court Children Services (CCS), käyttöönoton mahdollisuutta Suomessa arvioidaan ja selvitetään.</p>	A ja B) Vaativat työkäytäntöjen muutoksen ja kehittämistyötä C) toimivien käytäntöjen tutkimus vaatii tutkimukseen resurssia D) Vaatii jatkoselvitystä.

Ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi		Mitä edellyttää
23. Moni- ammattilliset Haastavat erot konsultaatioryhmät kaikille hyvinvointialueille	Haastavat erot konsultaatioryhmien toimintamalli levitetään kaikille hyvinvointialueille. Konsultaatioryhmien toiminnan periaatteita tulee arvioida ja edelleen kehittää yhtenäisemmiksi.	<ul style="list-style-type: none"> • Vaatii työkäytäntöjen muutoksen ja jatkokehittämistä
24. Sovittelun kehittäminen	<p>A) Perheasioiden sovittelun saatavuus turvataan kaikilla hyvinvointialueilla ja siihen tulee ohjata riittävän varhain ns. tasapeliriidoissa. Sovitteluun ohjaamisessa tulee ottaa huomioon erotilanteiden erilaisuus, koettu väkivalta ja soveltuvuus sovittelumenettelyyn.</p> <p>B) Sovittelua kehitetään lapsen tarpeet paremmin huomioon ottavaksi ja jatkossa tulee harkita myös lapsen tapaamisia osaksi tuomioistuimen ja perheasioiden sovitteluprosessia.</p>	<p>A) Vaatii työkäytäntöjen muutoksen ja koulutusta.</p> <p>B) Vaatii eri tahojen yhteistä kehittämissuorityötä.</p>

Ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi**Mitä edellyttää****Perhe- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisy, eri muotojen parempi tunnistaminen, selkiennyttäminen lainsäädännössä ja väkivaltaan puuttuminen**

25. Perhe- ja lähisuhdeväkivallan ehkäisy hyvinvointialueiden, kuntien ja järjestöjen yhteinen tehtävä

A) Hyvinvointialueita tuetaan siten, että kaikilla hyvinvointialueilla on lähisuhdeväkivallan koordinaattorit.

B) Sosiaalihuoltolakia uudistettaessa huolehditaan siitä, että hyvinvointialueilla on lähisuhdeväkivaltaan liittyvä koordinaatiovastuu ja että hyvinvointialueet tekevät lähisuhdeväkivallan ehkäisyä ja siihen liittyvää auttamistyötä yhteistyössä kuntien ja järjestöjen kanssa.

C) Sosiaalihuoltolain uudistamisen yhteydessä varmistetaan, että kirjauksessa näkyy riittävän selkeästi yhteistyön tekeminen järjestöjen kanssa ja järjestöjen tärkeä rooli lähisuhdeväkivaltatyössä Istanbulin sopimuksen tavoitteiden ja hengen mukaisesti.

D) Varmistetaan, ettei uudistuvan sosiaalihuoltolain muotoilu vaaranna jatkossa sosiaali- ja terveysjärjestöjen STEAn kautta tulevan valtionavustuksen mahdollisuutta.

E) Hyvinvointialueiden ja kuntien yhteistyön velvoite ja siihen tarvittavat yhteistyörakenteet kirjataan sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislakiin hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen liittyvään kokonaisuuteen, jolloin ei tarvita erikseen hallitusohjelmassa todettua rakennelakia ja kyseinen tavoite toteutuisi osana olemassa olevaa lainsäädäntöä.

A) Vaatii kansallista ohjausta.

B), C) ja D) Vaatii lainsäädäntömuutoksen, joka voidaan toteuttaa sosiaalihuoltolakia uudistettaessa. Vaatii kansallista ohjausta.

E) vaatii järjestämislakiin hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kokonaisuuteen täsmennyksen, erillinen rakennelaki ei silloin tarpeen (ks. hallitusohjelma)

Ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi	Mitä edellyttää	
26. Riskin-arvioinnin ja turvasuunnitelmien tekeminen ammattilaisia velvoittavaksi	Moniammatillinen riskinarviointi ja turvasuunnitelmien tekeminen lapsen näkökulmasta kirjataan nykyistä vahvemmin sosiaali- ja terveydenhuollon ja poliisin yhteistyötä määrittelevään lainsäädäntöön.	• Vaatii lainsäädäntömuutoksia.
27. Henkisen väkivallan, ml. vieraannuttaminen ja pakottavan kontrollin, sääntelyn tarkentaminen ja tukirakenteet	<p>A) Lainsäädännössä määritellään ja säännellään vieraannuttaminen, haitanteko ja myötävaikutusvelvollisuus nykyistä tarkemmin.</p> <p>B) Poliisi ottaa nykyistä paremmin tutkittavakseen rikosilmoituksia henkisestä väkivallasta ja hyödyntää esitutkinnassa lasten ja nuorten oikeuspsykologien ja -psykiatristen yksiköiden osaamista.</p> <p>C) Pakottava kontrolli kriminalisoidaan.</p>	<p>A) Vaatii lainsäädäntömuutoksen.</p> <p>B) Vaatii työ- ja yhteistyökäytäntöjen muutoksen ja koulutusta.</p> <p>C) Vaatii lainsäädäntömuutoksen.</p>
28. Väkivallan katkaisun velvoittavuus	<p>A) Väkivallan tekijälle asetetaan velvoite osallistua väkivallan katkaisuun tähtäävään ohjelmaan, esimerkiksi yhteistyössä oikeusministeriön kanssa kehitettyyn Turvallisille raiteille -väkivallan katkaisuohjelmaan tai muuhun avun vastaanottamiseen, jolla osoitetaan väkivallan päättyminen.</p> <p>B) Tuomioistuinten työkäytäntöä ja -prosessia kehitetään siten, että väkivallan katkaisu ja seuranta sidotaan lapsen huolto-, asumis- ja tapaamispäätöksiin ja käytetään tarvittaessa väliaikaisia määräyksiä.</p>	<p>A) Vaatii lainsäädäntömuutoksen ja arviointia suhteessa perustuslakiin, jatkokehittämistä ja koulutusta.</p> <p>B) Vaatii työkäytäntöjen kehittämistä.</p>
29. Turvakotiaikana riittävä tuki lapselle ja kotiin jäävälle osapuolelle	Hyvinvointialueet kehittävät yhteistyössä THL:n kanssa työprosessin, jolla varmistetaan riittävä tuki kotiin jäävälle osapuolelle ja lapselle turvakotiaikana. Lisäksi tulee laatia selkeät ohjeet ja tuki lasten tapaamisten järjestämiseksi väkivaltatilanteissa etenkin silloin, kun osa perheestä on turvakodissa.	• Vaatii hyvinvointialueiden, turvakoteja ylläpitävien järjestöjen ja muiden tahojen sekä THL:n yhteiskehittämistä.

Ehdotukset järjestelmän kehittämiseksi**Mitä edellyttää****Osaamisen ja siihen liittyvien tukirakenteiden vahvistaminen**

30. Ammattilaisten osaamisen vahvistaminen sekä kansallinen ohjaus ja tuki	<p>A) Eri tahojen ammattilaisten korkeakouluopintoihin ja täydennyskoulutukseen kytketään tietoa perheoikeudellisista asioista, lapsen oikeuksista, tietojenvaihdosta sekä perhe- ja lähisuhdeväkivallan eri muotojen tunnistamisesta ja arvioimisesta.</p> <p>B) Kansallista ohjausta ja tukea vahvistetaan ja THL:lle määritellään perheoikeudellisista kysymyksistä vastuutehtävä ja varataan siihen tarvittavat resurssit.</p>	<p>A) Vaatii eri alojen tutkintovaatimusten ja täydennyskoulutuksen kehittämistä yhteistyössä yliopistojen ja muiden oppilaitosten kanssa.</p> <p>B) Vaatii kansallista ohjausta, THL:n vastuutehtävän määrittelyä tulos-sopimuksessa ja tehtävän edellyttämiä resursseja.</p>
31. Jatketaan osaamis- ja tukikeskusten, OT-keskusten, toiminnan kehittämistä vaativiin ilmiöihin ja varmistetaan niille pysyvä rahoitus.	<p>A) OT-keskustoiminnalle turvataan pysyvä valtion rahoitus hankerahoituksen ja hyvinvointialuerahoituksen sijaan ja määritellään kansallisesti niiden välinen työn- ja vastuunjakko.</p> <p>B) Järjestöjen tuottamien vaativaa osaamista edellyttävien palvelujen jatkuvuus varmistetaan sosiaalihuollon keskittämisesetusta valmisteltaessa ja niiden rahoitus turvataan erillisellä valtionavustuksella.</p>	<p>A) Vaatii pysyvän rahoituksen valtion talousarviossa, kansallisen OT-keskusten ohjauksen sekä niiden välisestä työn- ja vastuunjaosta sopimisen yhteistyössä YTA-alueiden kanssa.</p> <p>B) Vaatii kansallista määrittelyä järjestöjen vastuulla olevista vaativaa osaamista edellyttävistä palveluista yhteistyössä järjestöjen kanssa, niiden kirjaamista keskittämisesetukseen sekä valtion talousarviossa resurssi-varausta. Voidaan ottaa käyttöön myös SGEI-määrittely.</p>

Lähteet

- Alfandary, Rony (2019) *The invisible Wound – A Study of the Emotional Abuse of Children*. Mauritius: LAP Lambert Academic Publishing.
- Allen, Graham (2011) *Early Intervention: The Next Steps. An Independent Report to Her Majesty's Government* (luettu 23.10.2024).
- Atwood, Barbara A. (2003) *The Child's Voice in Custody Litigation: An Empirical Survey and Suggestions for Reform*. *Arizona Law Review* (Vol. 45) 2003, s. 629–690.
- Block, S. D. – Oran, H. – Oran, D. – Baumrind, N. – Goodman, G. S.: *Abused and Neglected Children in Court: Knowledge and Attitudes*. *Child Abuse and Neglect* (Vol. 34) 2010, s. 659–670.
- Bretherton, H. (2002) 'Because it's me the decisions are about' – Children's experiences of private law proceedings. *Family Law*, 2002 (32), 450-457.
- Callahan, Jane E.M. & Alexander, Joanne H. & Sixsmith, Judith & Fellin Lisa
- Cashmore, Judith & Parkinson, Patrick (2009) *Children's Participation in Family Law Disputes: The Views of Children, Parents, Lawyers and Counsellors*. Legal Studies Research Paper. Sydney University 2009.
- Cashmore, Judy (2011) *Children's Participation in Family-law Decision -making: Theoretical Approaches to Understanding Children's Views*. *Children and Youth Services Review* (Vol. 33) 2011, s. 515–520.
- Cecil, Charlotte & Viding, Essi & Fearon, Pasco & Glaser, Danya & McCrory, Eamon (2017) *Disentangling the mental health impact of childhood abuse and neglect*. *Child Abuse & Neglect* (63), 106–119.
- Chiara (2018) *Beyond "Witnessing": Children's Experiences of Coercive Control in Domestic Violence and Abuse*. *Journal of Interpersonal Violence* 33 (10), 1551-1581.

Committee of the Parties' Recommendation on the implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence by Finland. Adopted 30.1.2020.

Dalgarno, E., Katz, E., Ayeb-Karlsson, S., Barnett, A., Motosi, P. & Verma, A. (2024) 'Swim, swim and die at the beach': family court and perpetrator induced trauma (CPIT) experiences of mothers in Brazil. *Journal of Social Welfare and Family Law*. Volume 46, 2024 - Pages 11-38, Published online: 14 Dec 2023.

Davies, Patrick T. & Woitach, Meredith J. (2008) Children's emotional security in the interparental relationship. *Current Directions in Psychological Science*, 17(4), 269–274.

Doyle, Celia & Timms, Charles (2014) *Child Neglect & Emotional Abuse. Understanding, Assessment & Response*. Lontoo: Sage Publications.

Elklit, A., Vangsgaard, L. A. G., Olsen, A. S. W., & Ali, S. A. (2019) Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) Symptoms in Secondary Stalked Children of Danish Stalking Survivors—A Pilot Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(5), 725. <https://doi.org/10.3390/ijerph16050725>.

Ellilä, M. & Paavilainen, E. & Aho, A. L. (2023). Perhesurmien taustatekijät ja ennaltaehkäisy uhrien läheisten näkökulmasta. *Kriminologia*, 3(2), 1–20.

EOAK/4063/2022. Lastensuojelun ohjeistaminen ja yhteistyö vaikeissa huoltoriidoissa. Ratkaisu 15.12.2022.

Euroopan neuvoston lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivat.

Feresin, Mariachiara & Bastiani, Federica & Beltramini, Lucia & Romito, Patrizia 2019: The Involvement of Children in Postseparation Intimate Partner Violence in Italy: A Strategy to Maintain Coercive Control. *Journal of Women and Social Work* 34 (4), 481-497.

GREVIO (2024)9, published on 3 December 2024. Building trust by delivering support, protection and justice. First thematic evaluation report, Finland. <https://rm.coe.int/first-thematic-evaluation-report-finland/1680b2ab48>

Groleau, Patricia & Steiger, Howard & Bruce, Kenneth & Israel, Mimi & Sycz, Lindsay & Ouellette, Anne-Sofie & Badawi, Ghislaine (2012) Childhood emotional abuse and eating symptoms in bulimic disorders: an examination of possible mediating variables. *Int J Eat Disord*, 45(3): 326–32.

Hakalehto, Suvianna (2018) *Lapsioikeuden perusteet*. Alma Talent 2018.

Halila, Ritva & Kaukonen, Pälvi & Malja, Marjo & Savola, Suvi (toim.) (2019) Lasten, nuorten ja perheiden osaamis- ja tukikeskukset. LAPE- muutosohjelmassa tehdyn valmistelutyön loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

Halila, Ritva, Hoikkala Susanna, Malja Marjo & Tapiola Miia (2021) toim. Lasten ja nuorten vaativimpien palvelujen osaamis- ja tukikeskuksia valmisteleavan työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2021:18.

Hannonen, J., & Lilja, I. (2024). Perustelumuuisto lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisestä annetun lain (1009/2008) muutostarpeista. Euroopan neuvosto 2024.

Hannuniemi, Anja (2015) Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lapsen huoltoriidoissa: lääkintäoikeudellinen ja oikeussosiologinen tutkimus. Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta.

Hardesty, J.L. and Ganong, L.H., (2006) How Women Make Custody Decisions and Manage Co-Parenting with Abusive Former Husbands. *Journal of Social and Personal Relationships*, 23 (4), 543–563. doi: 10.1177/0265407506065983

Heikkilä, Marja & Marjamäki Pirjo (2024) Sosiaalihuollon porrasteisuus uusissa sote-rakenteissa. Nykytila ja ehdotukset. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2024:5

Heikkilä, Marjukka & Rantaeskola, Satu (2022) Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. THL Työpöytäpaperi 19/2022.

Heikkinen, Emmi (2021) Teoksessa Vaitomaa, Johanna, Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*, s. 70–79. Ensi- ja turvakotien liitto.

Helin, Markku (2004) Perheoikeuden siveellinen luonne. *Lakimies* 7–8/ 2004, 1244–1266.

Hemmingsson, Erik & Johansson, Kari & Reynisdottir, Signy (2014) Effects of childhood abuse on adult obesity: a systematic review and meta-analysis. *Obes Rev.* 15(11):882–93.

Hughes, Karen & Ford, Kat & Bellis, Mark & Glendinning, Freya & Harrison, Emma & Passmore, Jonathan (2021) Health and financial costs of adverse childhood experiences in 28 European countries: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet* 6(11), e848–e857.

Häkkänen-Nyholm, Helena (2017) Vainon uhri vai vainon uhriksi tekeytyvä lapsen vanhemmasta vieraannuttaja? 83–97. Teoksessa *Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen.* (toim.) Merja Laitinen, Jaana Kinnunen ja Riitta Hannus. *Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu* 41.

Hämäläinen, Juha (2012) Huoltoriitojen kustannukset yhteiskunnalle: taloudellisen arvioinnin teoreettisia ja metodologisia haasteita. Teoksessa *Eron haasteet, väliintulot ja lapset.* (toim.) Aino Kääriäinen, Juha Hämäläinen ja Pirjo Pölkki.

Jeon, Hong Jin & Roh, Myuong-Sun & Kim, Kyu-Han & Lee, Jeong-Ryul & Lee, Dongsoo & Yoon, Se Chang & Hahm, Bong-Jin (2009) Early trauma and lifetime suicidal behavior in a nationwide sample of Korean medical students. *J Affect Disord.* 119(1–3):210–4.

Kainulainen, H. & Kaittila, A. & Nylén, H. & Helin, E-L (2023) Oikeudellisia näkökulmia parisuhteessa tapahtuvaan taloudelliseen väkivaltaan. *Oikeus* 4/2023, 266–276.

Kainulainen, Heini, Kaittila, Anniina, Nylén, Hanna & Helin, Eija-Liisa (2023) Oikeudellisia näkökulmia parisuhteessa tapahtuvaan taloudelliseen väkivaltaan. *Oikeus* 4/2023, s. 266–276.

Kaittila, Anniina (2017) Rahakonfliktit ja taloudellinen väkivalta parisuhteissa. *Akateeminen väitöskirja. Annales Universitatis Turkuensis C 434, Turun yliopisto.*

Kaivosoja, Matti & Auvinen, Maija (2003) Raportti viranomaisyhteistyöstä lasten huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä kiistatilanteissa. *Sosiaali- ja terveysministeriö* 2003:2.

Kalmakis KA & Chandler GE (2014) Adverse childhood experiences: towards a clear conceptual meaning. *J Adv Nurs.* 70(7), 1489–501. doi: 10.1111/jan.12329.

Kananoja, Aulikki; Oranen, Mikko; Lavikainen, Marjo (2013) (toim.). Toimiva lastensuojelu: selvitysrhyhmän loppuraportti: STM raportteja ja muistioita 2013:19.

Kananoja, Aulikki; Ruuskanen, Kristiina (2019) Selvityshenkilön ehdotukset lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi. Loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:4.

Kansallinen lapsistrategia-Komiteamietintö. Kansallisen lapsistrategian parlamentaarinen komitea. VALTIONEUVOSTON JULKAISUJA 2021:8.

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma – Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:81. Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma (valtioneuvosto.fi).

Karttunen, Risto (2010) Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Psykologia väitöstudium, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Tampereen yliopisto. Tampere University Press 2010.

Keenan, Thomas & Evans, Subhadra (2009) An Introduction to Child Development. Toinen painos. SAGE Foundations of Psychology Series 2009.

Kelly, L., Sharp-Jeffs, N., and Klein, R., (2014) Finding the Costs of Freedom: How Women and Children Rebuild Their Lives After Domestic Violence. London: Project Report. Solace Womens Aid.

Korkman, J., Laajasalo, T., & Pakkanen, T. (2017) Child forensic interviewing in Finland: investigating suspected child abuse at the forensic psychology unit for children and adolescents. Teoksessa: Susanna Johansson, Kari Stefansen, Elisiv Bakketeig and Anna Kaldal (toim.) "Collaborating Against Child Abuse Exploring the Nordic Barnahus Model", Palgrave Macmillan.

Korpilahti, Ulla (toim.) Väkivallaton lapsuus 2020–2025: toimeenpano ja viestintä. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2021:17. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5406-9>

Korpilahti, Ulla; Kettunen, Hanna; Nuotio, Erika; Nummi, Vuokko Maria & Lillsunde, Pirjo (toim.) Väkivallaton lapsuus: toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025. Sosiaali- ja terveysministeriö 2019:27, 188–195. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4123-6>

- Korpilahti, Ulla; Malja, Marjo; Jääskeläinen, Pihla; Murdoch, Tiina (2023) Väki-vallaton lapsuus - toimenpidesuunnitelma: väliarviointi 2020 - alkuvuosi 2023. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2023:17. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8417-2>)
- Koulu, S., Nikupeteri, A., Laitinen, M., & Lohiniva-Kerkelä, M. (2022) Does children's fear matter? Evaluating children's positions in Finnish court decisions on stalking. *Behavioral Sciences & the Law*, 40(5), 699–714. <https://doi.org/10.1002/bsl.2590>.
- Koulu, Sanna (2014) Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset. Oikeuden rakenteet ja sopivat perheet. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2014.
- Kroneld, Lotta ja Vällilä, Marja (2021) Avustajan rooli huoltoriidassa. Teoksessa Vaitomaa, Johanna, Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) Vaativan erotyön käsikirja, s. 80–87. Ensi- ja turvakotien liitto.
- Laajasalo, T. & Rajala, R. Barnahus-hanke. Barnahus hankesuunnitelma vuosille 2019–2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Laajasalo, Taina & Paavilainen, Eija & Järvilehto, Vasilisa & Keiski, Pia (2019) Henkinen väkivalta ja laiminlyönti. Teoksessa Ulla Korpilahti, Hanna Kettunen, Erika Nuotio, Vuokko Maria Nummi & Pirjo Lillsunde (toim.) Väkivallaton lapsuus: toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025. Sosiaali- ja terveysministeriö 2019:27, 188–195.
- Laajasalo, Taina (2021) Lapsi myrskyn keskellä - vaikeiden huoltoriitojen dynamiikka, väkivalta, väkivaltaepäilyt ja vieraannuttaminen. Teoksessa Vaitomaa, Johanna, Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) Vaativan erotyön käsikirja, s. 28–37. Ensi- ja turvakotien liitto.
- Laaksonen, S., Heikkilä, L., Backman, H., & Merikukka, M. (2024). Lapset pois eroriidoista -ryhmämenetelmä (No Kids in the Middle): Menetelmä lasten hyvinvoinnin vahvistamiseksi korkean konfliktin eroperheissä (1.arvio). *Kasvun tuki -aikakauslehti*, 4(1). <https://doi.org/10.61259/kt.146085>
- Laitinen, Merja, Nikupeteri, Anna & Chan, Heng Choon (Oliver) 2024a: Ex-Partner Stalking and Children. The Impact on Children When One Parent is Stalking the Other. Wiley.

Laitinen, Merja, Nikupeteri, Anna & Chan, Heng Choon (Oliver) 2024b: Conclusions and Future Directions: Promoting Children's and Young People's Rights in Ex-Partner Stalking. Teoksessa Laitinen, Merja, Nikupeteri, Anna & Chan, Heng Choon (Oliver) (toim.): Ex-Partner Stalking and Children. The Impact on Children When One Parent is Stalking the Other. Wiley, 155-159.

Lastensuojelun ohjeistaminen ja yhteistyö vaikeissa huoltoriidoissa. Ratkaisu EOAK/4063/2022. 15.12.2022

Løkkegaard, S. S., Hansen, N. B., Wolf, N. M., & Elklit, A. (2019) When Daddy Stalks Mommy: Experiences of Intimate Partner Stalking and Involvement of Social and Legal Authorities When Stalker and Victim Have Children Together. *Violence Against Women*, 25(14), 1759–1777. <https://doi-org.ezproxy.ulapland.fi/10.1177/1077801219826738>.

Luoma, Ilona & Laajasalo, Taina (2024) Lapsen vieraannuttaminen vanhemmasta ja vieraannuttamisen psykososiaaliset hoitomuodot. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 2024;140(5):389-95.

McTavish JR, MacGregor JC, Wathen CN & MacMillan HL. (2016) Children's exposure to intimate partner violence: an overview. *Int Rev Psychiatry*. 2016 (5), 504–518. doi: 10.1080/09540261.2016.1205001.

Mielityinen, Laura & Hautamäki, Sari & Hakala, Venla & Fagerlund, Monica & Ellonen, Noora (2023) Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2022: Määrät, piirteet ja niiden muutokset 1988–2022. *Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja* 2023:5.

Mikkola, Ulla (2021) Muutostyöskentelyllä kohti turvallista rinnakkaisvanhemmuutta. Teoksessa Vaitomaa, Johanna, Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*, s. 114–127. Ensi- ja turvakotien liitto.

Miller S. L., Smolter N. L. (2011) "Paper abuse": When all else fails, batterers use procedural stalking. *Violence Against Women*, 17, 637–650.

Mills, Ryan & Scott, James & Alati, Rosa & O'Callaghan, Michael & Najman, Jake & Strathearn, Lane (2013) Child maltreatment and adolescent mental health problems in a large birth cohort. *Child Abuse Negl.* 37(5):292–302.

Muukkonen, Tiina ja Vaitomaa, Johanna (2021) Johdanto vaativaan erotyöhön ja Turvassa-hankkeen kehittämistyöhön. Teoksessa Vaitomaa, Johanna, Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) Vaativan erotyön käsikirja, s. 10–17. Ensi- ja turvakotien liitto.

Nathanson, Rebecca – Saywitz, Karen J.: The Effects of the Courtroom Context on Children’s Memory and Anxiety. *The Journal of Psychiatry & Law* (Vol. 31) 2003, 67–98.

Nikupeteri, Anna (2016) Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. *Acta Universitatis Lapponiensis* 336. Akateeminen väitöskirja. Rovaniemi, Lapin yliopisto.

Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2021a) Vaativat ero- ja huoltoriidat yksityisenä ja yhteiskunnallisena ilmiönä. Teoksessa Vaitomaa, Johanna, Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) Vaativan erotyön käsikirja, s. 18–27. Ensi- ja turvakotien liitto.

Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2021b) Creating Inner and Outer Safety: Findings from a Research Study on Finnish Women’s and Children’s Experiences of Post-separation Stalking. Teoksessa Bradbury-Jones, Caroline & Isham, Louise (toim.): *Understanding Gender-Based Violence. An Essential Textbook for Nurses, Healthcare Professionals and Social Workers*. Springer, 63–77.

Nilosaari, Eveliina & Brandt, Jonna (2021) Vahvan tuen tapaamismalli. Teoksessa Vaitomaa, Johanna, Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) Vaativan erotyön käsikirja, s. 152–161. Ensi- ja turvakotien liitto.

Norman, Rosana & Byambaa, Munkhtsetseg & De, Rumna & Butchart, Alexander & Scott, James & Vos, Theo (2012) The Long-Term Health Consequences of Child Physical Abuse, Emotional Abuse, and Neglect: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PLoS Med* 9(11).

October, Martta & Tervo, Jaana (toim.) (2022) Lapsenhuoltolain mukaisen tuomioistuimelle annettavan selvityksen tekemiseen tarvittava kelpoisuus, täydennyskoulutus ja yhteistyörakenteet. Asiantuntijatyöryhmän kannanotto. THL ohjaus 12/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

October, Martta & Tervo, Jaana (toim.) (2023) Opas lapsenhuoltolain mukaisen hyvinvointialueen selvityksen laatimiseksi: Asiantuntijaryhmän suositus. THL ohjaus 16/2023. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

OM 2023. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:18. Sovittelun tilanne ja kehittämistarpeet oikeusministeriön hallinnonalalla. Sovittelutoimintaa edistävän työryhmän suositukset. Oikeusministeriö, Helsinki 2023.

Paasivirta, Annukka & Holmi, Laura & Ståhlberg, Miia & Laajasalo, Taina (2022) Uskalla nähdä: lapsiin kohdistuvan henkisen väkivallan tunnistamisen ja puuttumisen haasteet ammattilaisten silmin. THL Tutkimuksesta tiiviisti 28/2022. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-875-0> (luettu 5.3.2024).

Pellonpää, Matti: Henkilökohtainen koskemattomuus (PL 7 §). Teoksessa Pekka Hallberg, Heikki Karapuu, Tuomas Ojanen, Martin Scheinin, Kaarlo Tuori, Veli-Pekka Viljanen (toim): Perusoikeudet. WSOY (verkkokirja) 2005, päivitetty 2020.

Piescher, Kristine, Colburn, Gregg, LaLiberte, Traci & Hong, Saahoon (2014)

Child Protective Services and the Achievement Gap. Children and Youth Services Review, 47(3), 408-415.

Psykologiliitto (2021). Oikeuspsykologien ammatilliset ohjeet eettiselle toiminnalle. Suomen psykologiliitto, ammattieettinen työryhmä.

Pöhö, Ulla-Maija (2021) Asianajajan rooli kärjistyneissä huoltoriidoissa erityisesti lapsen edun ja päämiehen edun sovittamisen näkökulmasta. Kirjallinen lopputyö. Oikeuspsykologian erikoistumiskoulutus 2019–2021.

Porche, Michelle & Fortuna, Lisa & Lin, Julia & Alegria, Margarita (2011) Childhood trauma and psychiatric disorders as correlates of school dropout in a national sample of young adults. Child Dev. 82(3): 982–998.

Ramiro, Laurie & Madrid, Bernadette & Brown, David (2010) Adverse childhood experiences (ACE) and health-risk behaviors among adults in a developing country setting. Child Abuse Negl. 34(11):842–55.

Rautio, Susanna, Vaitomaa, Johanna ja Korpipää, Heli (toim.) (2021) Vaativat ero- ja huoltoriidat eri hallinnonalojen tilastoissa ja työkäytännöissä. Selvitys ja suositukset. Ensi- ja turvakotien liitto.

Rautio, Susanna, Nikupeteri, Anna, & Laitinen, Merja (2023) Ammattilaisten osaaminen lapsinäkökulmaisessa riskinarvioinnissa vaativissa erotilanteissa. Kasvun tuki aikakauslehti 2/2023.

Ritchie, Karen & Jausent, Isabelle & Stewart, Robert & Dupuy, Anne-Marie & Courtet, Philippe & Ancelin, Marie-Laure & Malafosse, Alain (2009) Association of adverse childhood environment and 5-HTTLPR Genotype with late-life depression. *J Clin Psychiatry*, 70(9):1281–1288.

Royse, David (2016) *Emotional Abuse of Children. Essential Information*. New York: Routledge.

Saini, M., Laajasalo, T. & Platt, S. (2020) Gatekeeping by Allegations: An Examination of Verified, Unfounded, and Fabricated Allegations of Child Maltreatment Within the Context of Resist and Refusal Dynamics. *Family Court Review*, 2. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/fcre.12480>

Sanders, C.K. (2015) Economic Abuse in the Lives of Women Abused by an Intimate Partner: A Qualitative Study. *Violence Against Women*, 21(1), 3–29.

Sharp-Jeffs, N., Kelly, L., & Klein, R. (2018) Long Journeys toward Freedom: The Relationship Between Coercive Control and Economic Abuse. *Violence Against Women*, 24(2), 243–264.

Siltala, Heli; Hisasue, Tomomi; Hietamäki, Johanna; Saari, Juhani; Laajasalo, Taina; October, Martta; Laitinen, Hanna-Leena; Raitanen, Jani (2022-08-22). Lähisuhdeväkivallasta aiheutuva palveluiden käyttö ja kustannukset: Terveys-, sosiaali- ja oikeuspalveluissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:52.

SM 2012. Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003–2012. Sisäinen turvallisuus. Sisäasiainministeriön julkaisut 35/2012.

Smart, C., Neale, B. & Wade, A.: *The Changing Experience of Childhood: Families and Divorce*, Cambridge 2001.

Smart, Carol & Neale, Bren: It's my life too – Children's Perspectives on Post-divorce Parenting. *Family Law* (Vol. 30) 2000, 160–168.

Socca (2024) Etelä-Suomen osaamis- ja tukikeskushanke (OT) 2022–2023 Kehittämisen tuloksia ja tuotoksia lasten, nuorten ja lapsiperheiden palvelujen tueksi. Soccan työpapereita 2024:1

Spearman, K.J., Hardesty, J.L., and Campbell, J., (2023) Post-Separation Abuse: A Concept Analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 79 (4), 1225–1246. doi: 10.1111/jan.15310

Stark, Evan (2009) *Coercive Control: The Entrapment of Women in Personal Life*. New York: Oxford University Press.

Stark, Evan & Hester, Marianne (2019) *Coercive Control: Update and Review*. *Violence Against Women* 25 (1), 81–104.

Stark, Evan (2018) *Coercive control as a framework for responding to male partner abuse in the UK: Opportunities and challenges*. Teoksessa Lombard, Nancy (toim.). *The Routledge Handbook of Gender and Violence. Literacy Lessons and Activities for Every Month of the School Year*. Routledge. London, 15–27.

Stenroos, Paula ja Vaitomaa, Johanna (2021) *Lapsen turvallisuutta ja hyvinvointia uhkaavien riskitekijöiden arviointi*. Teoksessa Vaitomaa, Johanna, Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*, s. 102–113. Ensi- ja turvakotien liitto.

STM 1997. *Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen. Sosiaalihuollon erityisosaamista selvittelleen työryhmän muistio*. Sosiaali- ja terveysministeriö työryhmämuistioita 1997:4.

STM 2004. *Verkostoituvat erityispalvelut (VEP)-hankkeen loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2004:15

STM 2006. *Tuetut ja valvotut tapaamiset*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:7. Helsinki 2006.

STM 2013. *Toimiva lastensuojelu selvitystyöryhmän raportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Helsinki 2013.

STM 2018. *LAPE Osaamis- ja tukikeskukset (OT-keskukset). Kansalliset linjaukset*. Sosiaali- ja terveysministeriö. [LAPE Osaamis- ja tukikeskukset \(OT-keskukset\) - palvelujen koordinoimista, tutkimus- ja kehittämistoimintaa sekä vaativaa asiakastyötä](#)

STM 2023. *Sosiaali- ja terveysministeriön vastaus lastensuojelun ohjeistamista ja yhteistyötä vaikeissa huoltoriidoissa koskevaan päätökseen (EOAK/4063/2022)*. Kirje 29.3.2023.

Stolt, Sini, Laajasalo, Taina & työryhmä. (2023) Lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiden toiminta ja toiminnan periaatteet Suomessa. THL ohjaus 8/2023.

Strine, Tara & Dube, Shanta & Edwards, Valerie & Prehn, Angela & Rasmussen, Sandra & Wagenfeld, Morton & Dhingra, Satvinder & Croft, Janet (2012) Associations between adverse childhood experiences, psychological distress, and adult alcohol problems. *Am J Health Behav*, 36(3):408–423.

Suonpää, Karoliina; Koskela, Tarja; Sutela, Mika; Törölä, Miisa; Aaltonen, Mikko (2023) Naisiin kohdistuvat parisuhdetapot: Tapahtumaketjut, taustat ja ehkäisy. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:16

Särkelä, Riitta (2021) OT-keskukset, mitä, miten ja miksi? Teoksessa Vaitomaa, Johanna, Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) Vaativan erotyön käsikirja, s. 48–59. Ensi- ja turvakotien liitto.

Taylor, Nicola (2006) What do we know about involving children and young people in family law decision making? A research update. *Australian Journal of Family Law*. 2006 (20), 154–178.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2020) Väkivaltakäsitteiden sanasto. Työpäperi 1/2020.

THL (2020) Väkivaltakäsitteiden sanasto. Työpäperi 1/2020. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-211-6> (luettu 3.4.2024).

THL, Lastensuojelun käsikirja, Lastensuojelun rooli vaativissa erotilanteissa.

Toivonen, Virve & Kääriäinen, Aino. Emotional Violence Against Children as Documented in Finnish Child Welfare Records. *Child Protection and Practice*. (arvioitavana).

Tolonen, Hannele (2015) Lapsi, perhe ja tuomioistuin. Lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostaanotto-oikeudenkäynneissä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2015.

Tolvanen, Matti. & Silvennoinen, Elisa (2023) Selvitys henkisen väkivallan rangaistavuudesta ja vainoamisen oikeuskäytänteistä Suomessa. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 2023:20. Helsinki, Oikeusministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-675-0>.

Vahva ja välittävä Suomi. Neuvottelutulos hallitusohjelmasta 16.6.2023. Petteri Orpon hallitusohjelma.

Vaitomaa, Johanna (2021) Eronneiden vanhempien ja lapsen palvelupolku. Teoksessa Vaativan erotyön käsikirja. (toim.) Vaitomaa, Johanna, Muukkonen, Tiina ja Rautio Susanna. s. 38–47. Ensi- ja turvakotien liitto.

Valkama & Lasola (2008) Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 234. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Walsh, Kieran (2024) The Failure to Recognize Continuing Harm: Post-Separation Domestic Abuse in Child Contact Cases. *Violence Against Women*. OnlineFirst. <https://doi.org/10.1177/1077801224124304>

Van der Wal, R., Finkaunauer, C. & Visser, M. M. (2019) Reconciling Mixed Findings on Children's Adjustment Following High-Conflict Divorce. *Journal of Child and Family Studies* 28 (2), 468–478.

van Eldik WM, de Haan AD, Parry LQ, ym. (2020) The interparental relationship: meta-analytic associations with children's maladjustment and responses to interparental conflict. *Psychol Bull* 2020;146:553–94

Virta, Pertti & Sundqvist, Maria (2024) Lasten, nuorten ja perheiden osaamisen tukikeskus (OT) loppuraportti 2022–2023. Pohjois-Suomen OT-keskus. Pohde Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialue.

VN 2021:8. Kansallinen lapsistrategia. Kansallisen lapsistrategian parlamentaarisen komitean komiteamietintö. Valtioneuvoston julkaisu.

Wingrove, Twila – Beal, Sarah J. (2014) *Psychology, Law and the Wellbeing of Children: A Developmental Perspective*. Teoksessa Miller, Monica K. – Chamberlain, Jared – Wingrove, Twila (toim.): *Psychology, Law, and the Wellbeing of Children*. Oxford University Press 2014, 13–29.

Yliruka, Laura & Niemi, Minna & Susanna Kalliola (2024) (toim.) Lasten, nuorten ja perheiden vaativimman tason tuen ja palvelujen kehittäminen Osaamis- ja tukikeskusten pilotointi viidellä yhteistyöalueella vuosina 2021–2023. *Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 35/2024*.

Yliruka, Laura & Vainio, Riitta & Pasanen, Kaisa & Petrelius, Päivi (2018) Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä: Valtakunnallisen kyselyn tuloksia. THL 2018.

Lakilähteet:

Bryssel II a asetus. Neuvoston asetus (EU) 2019/1111 tuomioistuimen toimivallasta, päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta avioliittoa ja vanhempainvastuuta koskevissa asioissa ja kansainvälisestä lapsikaappauksesta (uudelleenlaadittu).

CRC/C/FIN/CO/5–6, YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomea koskevat päätelmät 2.6.2023.

CRC/C/FIN/CO/4, YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomea koskevat päätelmät, päivitetty versio 7.9.2011.

CM/Rec(2012)2. Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus lasten ja alle 18-vuotiaiden nuorten osallistumisesta.

HE 309/1993, vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 94/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsitteviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

HE 88/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 88/2018 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Kotikuntalaki 201/1994

Lakialoite LA 41/2024 vp. Eduskunta.

Laki lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä 1009/2008.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983 (LHL)

Laki sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta 1230/2001

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021

Laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista 661/2009 (VTJ-laki)

Lastensuojelulaki 417/2007

LaVM 12/2018 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Rikoslaki 39/1889

Sosiaalihuoltolaki 301/2014

Terveydenhuoltolaki 1326/2010

Valtioneuvoston asetus 582/2017

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (LOS), SopS 60/1991

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti No 12 (2009). Lapsen oikeus tulla kuulluksi.

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti No 13 (2011). Lapsen oikeus olla joutumatta väkivallan kohteeksi.

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti No 14 (2013). Lapsen oikeudesta saada etunsa ensisijaisesti huomioon otetuksi.

Nettisivut (viitattu 12.10.2024):

THL, Lastensuojelun käsikirja: Lastensuojelun rooli vaativissa erotilanteissa: [Lastensuojelun rooli vaativissa erotilanteissa - THL](#)

THL, Perhekeskus: [Perhekeskuksen tehtävät - THL](#)

THL, Turvakodit: [Turvakodit - THL](#)

THL, Vanhemmuussuunnitelma: [Vanhemmuussuunnitelma - THL](#)

STM, Mielen terveystalvet: [Mielen terveystalvet - Sosiaali- ja terveystalvet](#)

Tuomioistuinlaitos: [Lapsen asioiden järjestäminen avioeron jälkeen - Tuomioistuinlaitos](#)

Tilastot:

THL TILASTORAPORTTI 18/2024. Perheoikeudelliset talvet 2023. 29.4.2024
[Perheoikeudelliset talvet \(julkari.fi\)](#)

Terveystalvet ja hyvinvoinnin laitoksen tilastot: [THL tilasto](#)

Tuomioistuinlaitoksen tilastot: <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/tuomioistuinlaitos/tilastoja.html>

ISSN pdf: 2242-0037
ISBN pdf: 978-952-00-4237-0

Sosiaali- ja
terveysministeriö

stm.fi/julkaisut
julkaisut.valtioneuvosto.fi